

The Project Gutenberg eBook of Matkahavaintoja puoli vuosisataa sitten, by Zacharias Topelius

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Matkahavaintoja puoli vuosisataa sitten

Author: Zacharias Topelius

Release date: June 17, 2014 [EBook #46012]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MATKAHAVAINTOJA PUOLI VUOSISATAA SITTEN ***

E-text prepared by Tapio Riikonen

**MATKAHAVAINTOJA
PUOLI VUOSISATAA SITTEN**

Kirj.

Zacharias Topelius

Suomennos

WSOY, Porvoo

1904.

SISÄLTÖ:

Ruotsalaisia kuvia 1843.

Mademoiselle Marie —:lle

1. Meren yli
2. Mälärin rannalla
3. Mosebacken
4. Djurgården
5. Silmäys taiteen alalle

Itämeren eteläpuolella 1856.

Bettylle:

1. Pohjoisesta etelään
2. Itämerellä
3. Lübeck
4. Hamburg
5. Ravennan miekkailija
6. Pohjois-Saksa
7. Berliini
8. Berlinin freskomaalaukset
9. Robert ja Bertram
10. Dresden
11. Sikstiniläinen madonna
12. Saksin Sveitsi

Toinen jakso:

13. Leipzig, Fredrik II ja Napoleon I
14. Frankfurt ja Wiesbaden
15. Düsseldorf ja suomalaiset maalarit
16. Köln ja sen tuomiokirkko
17. Rein
18. Koblenz ja Ehrenbreitstein
19. Belgia
20. Neljä kuvapatsasta Belgian edustajakamarin palatsissa
21. Brüsselinpitsit
22. Gottfrid Bouillonilainen ja 1830 vuoden haudat
23. Ranskan aurinko
24. Pariisi ruusunpunaisena
25. Särki meressä
26. Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi
27. Notre Dame
28. Pantheon ja Madeleine
29. Napoleonin hauta
30. Napoleon III
31. Pariisi juhlatamineissa
32. Kansanjuhlat kesäkuun 15 p:nä 1856
33. Katukahakka Invaliidisillan luona
34. Jardin des plantes ja kuningastiikeri
35. Uudenaikainen Ooppera
36. Baletti "Merirosvo"

Kolmas jakso:

37. Teatterin varjopuolet
38. Teatteri semmoisena kuin sen pitää olla
39. Piirteitä näyttämöltä
40. Loppusanoja teatterista
41. Ylienkehi Mikael
42. Saint Cloud, Versailles, Trianon
43. Rahapaja. Père Lachaise
44. Jäähyväiset Pariisille
45. Kööpenhamina

Lontoon kirjeitä 1862.

1. Tulo
2. Tukala aika
3. Näyttely
4. Suomi näyttelyssä
5. Lontoon kaduilla
6. Öinen Lontoo
7. Sydenhamin kristallipalatsi
8. Fantasia-markkinat

Viiteselitykset.

Ruotsalaisia kuvia 1843.

MADemoisELLE MARIE —:lle.

Mademoiselle!

Olette suvainnut pyytää joitakuita ruotsalaisia kuvia, hätäisiä siveltimevetäsyjä sangen lyhyen matkani varrelta. Niin suloisten huulten lausuma toivomus ei siedä vastaväitteitä. Minulla olisi

niitä kyllä useitakin varalla ... tahtoisin sanoa että piirrän huonosti ja hätiköiden, että aika ei ole myöntänyt minun tarkata kuvattaviani läheskään niin tyystiin kuin olisin suonut, että olen useinkin katsellut noita ohikiitäviä kuvia yksipuolisesti ja karsaasti, että ... suokaa anteeksi, teidän katseenne saa minut sanattomaksi. Te, joka olette niin hyvä, ette suinkaan kiinnittäne huomiotanne kaikkiin noihin heikkouksiini.

Eräs pyyntö minulla kuitenkin olisi teille, mademoiselle: älkää odottako mitään matkakuvauksia! En ole niitä, jotka matkustavat kirjottaakseen näkemistään matkamuiistelma. Olen tuskin ollenkaan tehnyt muistiinpanoja ennenkuin nyt vasta, kun vaikutukset ovat jo muutamia viikkoja vanhat. Se johtuu aivan luonnollisesti meidän suomalaisesta hitaisuudestamme: meidän on niin vaikeata vakauttaa ja suullisesti tai kirjallisesti ilmaista kokemuksiamme ja tunteitamme samana hetkenä kuin ne syntyvät.

Kas tässä muutamia kynäpyörähdyksiä, jommoisia olette pyytänyt ja joita ette suosiollisuudessanne hyljeksine. Ei mitään egyptiläisiä pyramiideja tai klassillisten maiden tempeliraunioita, ei mitään kepeitä kuvauksia pariisilaiselämästä tai Lontoon ylhäisöstä, vain muutamia hajanaisia ruotsalaisia kuvia tummanvihreässä kesäpuvussa ja sinisine taivaineen, jommoisia Fahlcrantz eniten maalailee, tai muutamia pehmytsävyisiä kuvia, jommoisia Westin niin mielellään kiinnittää kankaalle — sillä toivomuksella kuitenkin, ettette ruhjoisi minua kokonaan näihin herroihiin vertaamalla.

1. Meren yli.

Muistattekko miltä tuntui, kun ensi kertaa lähditte lapsuudenkodistanne, tuosta pienestä, vaaleankeltaisesta pikkukaupunkitalosta punaisine tiilikattoineen, ja nousitte äitinne viereen vaunuihin matkustaaksenne pääkaupunkiin, tuohon elämänne uuteen maailmaan, sen kirjavaan, monivaiheiseen tuoksinaan ... muistattekko kuinka kummallisesti sydämenne silloin sykähteli ja kuinka kyynel vierähti silmääne, ettekä vielä tänä päivänä tiedä oliko se ilosta, surusta vai ikävöimisestä! Niin niin, te muistatte sen hyvin, muistatte jokaisen puun, jokaisen puron ja jokaisen pienen punaiseksi maalatun talonpoikaistalon tien varrella — ja ensimmäistä saapumistanne tuohon outoon kaupunkiin, oi sitä ette unohda milloinkaan, vaikka tulisitte yhtä vanhaksi ja harmaaksi kuin isoäitinne, tuo herttainen kunnan eukko. Ja jospa unohtaisittekin, niin "Illusioneista" ja "Emilin hjertebankenista" voisitte lukea sangen elävän ja selvän kuvauksen siitä, miltä tuo tuntui. Siellä tapaatte jälleen itsenne.

Mutta toisin on kun nuorukainen ensi kertaa lähtee isänsä maasta, vaikkapa ei sen pitemmällekin viikinkiretkelle kuin pienen meren tuolle puolelle satujen ylistämän Mälarin rannoille. Silloin hän rakkain silmäyksin katselee taakseen petäjikköisiä rantoja, joilla ystävät viivähtäen heiluttavat hattujaan, hän tuntee rakastavansa maataan yli kaiken maailmassa; saaret, salmet, kotimaan ystävälliset lahdet katoavat näköpiiristä, mutta kyyneltä ette hänen silmässään näe. Hän näkee surua tuntematta kodin häipyvän, murhe ei saa sijaa nuorukaisen sydämessä, jos se on terve ja voimakas, niinkuin sen olla pitää. Hän tähystää avartunein katsein elämän hyörinää, tuntuu kuin hän seisoi korkealla vaaralla ja maailma lepäisi hänen jalkojensa alla, ja kuin hän tahtois syöksyä alas kukkulalta sinervään avaruuteen ja heittäytyä myrskyjen ja tuulenpyörteiden siiville, kulettaisivatpa ne hänet sitte minne tahansa.

Vanhasta hupaisesta Turusta liukuu "Finland" nopeasti pitkin Aurajoen keltaisia tiber-laineita merelle päin. Tuossa tuokiassa katoavat rantojen polvekkeet, vanha linna tornineen vaipuu kukkulain taakse, saaristo laajenee, illansuussa avartuvat ulapat, Degerbyn punaiset puutalot pilkottavat puiden välitse, kone seisautetaan, uusia matkustajia otetaan laivaan ja matkaa jatketaan eteenpäin. Pari tuntia myöhemmin tuo savuava jättiläinen puskuuttaa Ahvenanmeren yli, tuon levottoman, pahankuulun ulapan, jota kulkeissa monta kuolonkalpeata matkustajaa aavemaisesti hoippuu keinuvalla kannella ja katselee alas laidan yli kaikessa muussa kuin runollisessa mielentilassa. Jo nukahtavat ulapan aallot, meri lepää kuin hopealevy tyyneessä loistossaan ja laskevan auringon purppura ja kuun raukea, uneton silmä sekä tähtien kelmeät, kaihteliaat katseet leikkivät kimeltävin sätein daguerrotyypillisesti meren sinisellä pinnalla. Kannella istuu puolisataa huoletonta matkustajaa sohvilla ja penkeillä, kauniit naiset turvautuvat saaleihin ja päällysvaippoihin yökylmää vastaan ja haukottelevat herttaisesti päivänvarjojensa takana, herrat astelevat edestakaisin suitsevat sikaarit suussa, peräsalongissa paukahtelee samppanjapullot, hilpeitä lauluja kajahtelee...

Mutta kaikki tuo on jokapäiväistä, tavallista, joskin miellyttävää. Te olette itse matkustanut höyrylaivalla jonakin kauniina kesäyönä, jolloin jokaisen tunnin uinahdus on tuntunut lyhyen elämänilon varkaudelta. Sillä pohjoismaalaisen ei pitäisi koskaan nukkua ihania kesäkuun-öitään, hänen pitäisi etelämaalaisen tavoin viettää lepohtimensä silloin, kun keskipäivän aurinko paahtaa kuumimmillaan, livertää leivosten kanssa aamuisin ja öisin virittää laulurastasten kera riemuitsevan virtensä elämän lyhyelle, unen tavoin pakenevalle sulolle.

Furusund sivuutettiin kello kolmen aikaan kauniina tiistaiamuna, Ruotsin aallot sulkevat "Finlandin" siniseen syliinsä. Ne eivät olleet vieraita rantoja nuo, ne olivat kuin omat eteläsuomalaiset rannikkomme, korkeitten, tummien petäjien reunustamia, jyrkkien graniittikallioiden vyöttämiä. Siellä täällä pilkisti olkikatto havupuiden lomitse tai jonkun huvilan valkoinen otsikko hymyilevän lahdelman poukamasta, joku vastaantuleva halkovene, pari etäällä tupruttavaa höyrylaivaa ... siinä kaikki. Vakava suomalainen sävy seuraa saaristoa aina Vaxholmaan saakka, joka on samalla leveysasteella kuin Viapori ja näyttää leikitavalta. Senjälkeen vaalenevat maisemat tuntuvasti, rannat saavat oman ruotsalaisen sulonsa, lepät ja tammet kansottavat metsät, talonpoikaistuvat näyttävät pikku ylhäisiltä, herraskartanoita ja huviloita kurkistelee yhä useammin korkeine, valoisine ikkunoineen lehtipuiden lomitse, veneitä

ja jahteja vilisee ulapoilla, pienet höyryveneet polskuttavat kuin sorsat lahdelmien yli, elämä käy yhä vilkkaammaksi, hauskemaksi ja rattoisammaksi kaikkialla. Ja tuo on ruotsalaista kaikki tyyni. Me tunnemme tulevamme meidän hitaan, vakavan ja umpimielisen kansamme luota ruotsalaisen elämän ripeään, avomieliseen ja iloiseen piiriin, toisesta Furusundista toiseen Vaxholmaan. Ja Tukholma sitte.

Siitä on paljo kirjoitettu, mutta ehkei sentään liian paljo. Edessämme lepää Mälärin kaupunki tornineen ja valkoisine fasaadeineen kukkuloilla ja rinteillä — se paljastautuu heti miltei kokonaan katseillemme, se ojentaa lähetessämme molemmat käsivartensa, Norr ja Söder nimiset, molemmille sivuille vastaamme, ikäänkuin oiti sulkeakseen meidät avoimeen, rehelliseen syliinsä, josta meidän kerran lienee perin vaikea irtautua. Sekin on ruotsalaista. Sillä kaikkine virheineenkin on ruotsalainen avomielistä, iloista ja vieraanvaraista kansaa, me opimme hänet tuntemaan tuossa tuokiossa sydänjuuriaan myöten, hän näyttäytyy, kuin Tukholma, kaikkinsa jo ensimmäiselle katseillemme. Onhan se joka tapauksessa kaunista. — Yhtä viehkeä kuin tuo miellyttävä vihreys, joka ympäröi hänen pääkaupunkiansa ja sekottaa tuoksujaan torien helteeseen ja katujen lemuihin, on hänen iloinen, kevyt, leikkisä, suloa ja eloisuutta uhkuva luonteensakin. Muinaisten päivien muistona on Tukholmalla vanhat rakennuksensa kirjoituksineen, vaakunakilpeneen ja korkeine päätyineen, mutta uudet rakennukset ovat kuitenkin anastaneet etusijan. Tukholmalainen on ylpeä entisyydestään, mutta kaikki, mikä Tukholman tullien sisällä on elävätä, hengittää uuden ajan ilmaa. Minä olen kirjottanut siitä joitakuuta rivejä ja lähetän ne teille hiukan huolettomassa asussa sen sijaan, että lähettäisin kuvauksen tuosta tuhansia kertoja kuvatusta kaupungista. Suvaitkaa olla tällä kertaa siihen tyytyväinen.

2. Mälärin rannalla.^[1]

Mä muistan sen päivän
kirkkaan, helon,
niin sulaisen;
vain lauluissa
semmoisen luo elon
runoilija.

Tää kaupunki!
Laineet, kukkaismäet
sen saartavi.
Niin pehmoisen
helmass' aalton näet
sa vehreyden.

Ja taivaalta
säteitä ilma valaa
niin kirkkaita;
Siell' yllä on,
linnaa kohti palaa,
silm' auringon.

Ja kansa tää
rattoisasti vaivat
voi selvittää;
nääh ihmiset
tehtävikseen saivat
työt kevyet.

Vaan henkinyt
toinen tuuli ennen
tääll' on kuin nyt;
näät kansa, maa
vaihtaa, ajan mennen,
oloja saa.

Se verta joi,
näiden rantain hiekka,
nyt vihannoi;
nyt käsissä,
joiss' on ollut miekka,
on helyjä.

Hävittäen
voima karski nousi
tääll' ilmoillen,
näilt' aalloilta
vainopurret sousi,
toi tuhoa.

Miespolvi tuo
voiman oikeudella

maan veriin luo
ja hiomaan
tällä kannaksella
riens aseitaan.

Oi Mälari,
kuinka aika muuttaa
voi osasi!
On kalmisto
urhos niellyt, uutta
on kaikki jo.

Taa aaltojen
päivän painuessa
niin aattelen;
jos totuutta
ei liene aatoksessa,
se unhota.

Se anteeks suo!
Arvossa on mainees.
Kaupunki tuo,
mi rannallen
kasvoi kirkkaan lainees,
on iloinen.

Sit' armastan.
Muistoillensa annan
ma kunnian,
ja rakkaaksi
tunnen kauniin rannan,
oi Mälari!

3. Mosebacken.

Mademoiselle!

Kun seisotte jonakin kauniina kesäaamuna Mosebackenin kukkulalla koko Tukholman ihanuus jalkainne alla, kun seisotte tuolla kuin maisen muurahaiselämän yläpuolelle kohounut jumalatar ja ylevät ajatukset kohoavat kuin kotkat lentoon, mitä tahtoisitte silloin antaa kaikesta tuosta ihanuudesta? Mitä vastaisitte, jos kiusaaja äkkiä ilmautuisi luoksenne balkongille ja kuiskaisi merkitsevästi: "tämän kaiken annan sinulle — loistoa, herrautta, valtaa, kunniaa, kultaa, huvia, nautintoa ilman rajaa — jos lankeat maahan ja rukoilet minua!" Kuinka, rukoillakko? Ei juuri niin, ainoastaan rakastaa huvia yli kaiken, loistavaa kuorta kaiken siihen kuuluvan kera, sitä lähinnä ja lopullisesti kultaa noiden molempien saavuttamisen välikappaleena. Mitä silloin vastaisitte?

— No niin, eihän tuo olisi hulluinta olla suurenmaailman naisena.

Hyvä! Silloin veisi kiusaaja teidät takaisin lapsuutenne aikoihin. Hän antaisi teidän syntyä ylhäisistä porvarivanhemmista, sillä ne lienevät nykyään suurimmassa arvossa Ruotsin pääkaupungissa. Teidän isänne olisi alhaista syntyperää, vailla perittyä varallisuutta, mutta älykäs ja toimekas, joka omalla työllään kohottaisi itsensä rikkauteen, olisi jalo kansalainen ja oivallinen perheenisä, eikä hänellä olisi kuin yksi ainoa pikkuinen virhe: turhamaisuus. Hän tahtoisi upeilla teistä, hän antaisi teille mitä loistavimman kasvatuksen, teidän pitäisi omistaa kaikki pensionien viisaus, kaikki salonkielämän avut, kristinoppia lukisitte tunnin viikossa hovipapin ohjauksella ja taloushuolilta teidät kokonaan säästettäisiin. Te olisitte onnen helmalapsi, viidentoista ikäisenä teillä olisi satoja ihailijoita, lukemattomia huveja; teidän aitionne oopperatalossa olisi ihailijain piirittämä, pörssitantssiaisissa teillä olisi se mairitteleva onni että Hänen Kuninkaallinen Korkeutensa Perintöprinssi pyytäisi teitä franseesiin tai Prinssi Carl valssiin. Te olisitte ihastuttava ja kadehdittu — niin kaunis, niin lahjakas ja niin rikas! Elämä näyttäisi teistä tanssiaisilta, taivas olisi lemmentumalia ja maa luutnantteja täynnä. Te olisitte hyvin tunteellinen, lukisitte Böttigeriä ja paukuttaisitte kätösiänne Guntherille. Voisihan sattua joskus tanssiaisten jälkeisenä aamuna, että keskipäivän aurinko, kurkistaessaan teidän sänkykamariinne, tapaisi poskenne kalpeina, sydämenne tuntuisi tyhjältä ja etoavalta; elämänne, joka näytti niin loistavalta juhlavalojen heijastuksessa, tuntuisi niin sanomattoman viheliäiseltä ja ikävältä kuin teatterikulissit päivänvalossa. Mutta — te ottaisitte vihreään marokiniin sidotun George Sandin romaanin käteenne ja heittäytyisitte pehmeään leposohvaanne soreassa aamupuvussanne; teille ojennettaisiin luettelo sen päivän huveista, te valitsisitte jonkun niistä, pukeutuisitte ja somistelisitte tuossa lyhyessä ajassa neljässä tunnissa ja...

Mademoiselle, te olisitte onnellinen! Kun ensimmäiset kukoistavat luutnanttivuotenne olisivat ohitse, ojentaisitte siron kätenne jollekin keski-ikäiselle kreiville, yhtä korkea-arvoiselle kuin suurivelkaiselle; teidän isänne olisi ylpeä saadessaan sanoa tytärtään kreivittäreksi. Teille avautuisi uusi loistava elämänura; te matkustelisitte miehene kanssa, huvejanne hoitaisitte ilman häntä; hänellä olisi kyllin puuhaa taistelllessaan katalan vastapuolueen kanssa ritarihuoneessa. Teidät esitettäisiin hovissa, pojistanne tulisi kamarijunkkareita, tyttäristanne hovineitejä, te olisitte onnellinen elämänne loppuun saakka, paitsi niinä hetkinä, jolloin

muistelisisitte millainen olitte ennen kuin rukoilitte kiusaajaa tuona kauniina kesäamuna kaukana Mosebackenin pienellä balkongilla.

Mutta olettakaamme että teillä on ollut rohkeutta sanoa hänelle kärkevästi: mene pois! Teidän pienet kasvonne olivat sinä hetkenä vakavat mutta rakastettavat. Siinä tapauksessa tahdon kertoa teille jotakin Tukholmasta täällä ylhäällä balkongilla aamuviileässä. En yksityiskuvia, en näköaloja tai muita merkillisyyksiä. Tunnen liian vähän Ruotsin pääkaupunkia, mutta tahdon ilmaista teille mitä ne sanovat, jotka tuntevat sitä paremmin kuin minä.

Ne sanovat että Tukholma ei edusta lainkaan huonosti sitä maata ja kansaa, jonka hallintokeskuksena sillä on kunnia olla — avointa, viljavaa, kaunista maata ja ylpeätä kansaa, melkein liian ylpeätä vanhoista historiallisista muistoistaan, mutta herkästi syttyvää läsnäolevan hetken harrastuksiin, niin pieniin kuin suuriin — muuten rehtiä, vierasvaraista ja voimakasta kansaa, ripeätoimista, levotonta, omavaltaista, kansanvaltaisen herkkätuntoista ja muutamiin ennakkoluuloihin piintynyttä, joista en kuitenkaan halua tässä yksityiskohtaisemmin puhua. Jos tähän vielä lisäämme ne ominaisuudet, jotka ovat luonnollisia jokaiselle suurehkolle kaupungille — ylellisyyden, kevytmielisyyden ja korkeamman sivistyksen edut — niin tunnenme ruotsalaisen helposti tukholmalaisessa. Hän on hyväntahtoinen, avomielinen, vieraanvarainen ja iloinen, kevytmielinen, liikkuva, toimekas, monisanainen, utelias, hyvin itseensä tyytyväinen, vaikkei aina asemansa mukaisesti, heikko kaikelle silmäänpiستävälle, herkästi ihastuva kauniiseen ja loistavaan, mutta harvoin sentään hyvää ja jaloa hylkivä vaikkapa se esiintyisi vähemmän viehättävissäkin muodoissa. Arvojenhimon ajat hän on jo onnellisesti läpäissyt, mutta sen pieni tytär, kunnianimienhimo, on kaikkivaltaisen isoäitinsä turhamaisuuden kera hiipinyt hänen muuten niin kauniiseen seurustelusävyynsä. Muistatteko Uno von Trasenbergin "rouva sairashuoneparseli-intendentskaa?"

Helppo olisi Cederberghin tavoin kirjottaa tukholmalaisesta varsin hauskoja ja varsin paksuja kirjoja. Itse asiassa lienee hän aina Ottar Trallingin ajoista saakka pysynyt enemmän kaltaiseenaan kuin useimpien muiden pääkaupunkien asukkaat. Kustaa kolmas kaipaisi Bellmaniaan — nuorella Ruotsilla on Par Bricolensa ja kadotti äskettäin Wadmaninsa — mutta iloisen kansanelämänsä tapaisi hän, tietysti asianmukaisilla pukumuutoksilla, vielä nytkin toisinaan juhannusmarkkinoilla tai Djurgårdenin ylistettyjen tammien alla. Yksinpä noilla ijäkkäillä, muodottoman korkeilla taloilla varsinaisessa kaupungissa, noilla ahtailla kaduilla ja vuosisatojen vanhoilla lehmukoilla ja tammilla on erikoinen vanhoillinen leimansa, mikä kiinnittää monin paikoin mielen tuohon vanhaan hyvään. Kellarit (ravintolat) hiekotettuine latioineen näyttävät enimmäkseen hyvin vanhanaikaisilta ja vanhan rodun tukholmalainen istuutuu mieluummin pahimmin kuluneen pöydän ääreen. Yleensä muistuttavat Tukholman alemmat porvaripiirit paljon meidän suomalaisten pikkukaupunkiemme, erittäinkin rannikkokaupunkien, vastaavaa asukasryhmää. Kummassakaan maassa eivät nämä kansanluokat ole mainittavasti edistyneet viimeisen kolmenkymmenen vuoden kuluessa, mutta samalla kun he ovat laiminlyöneet omata aikansa sivistyksellisiä edistyksiä, ovat he myöskin säilyneet samaisen ajan pöyhentelevältä korskeudelta ja ylellisyydeltä. Itse asiassa lienee Tukholma vähemmän kuin useimmat muut, yksinpä pienemmätkin pääkaupungit viehtynyt ylellisyyden hempeään viettelijättäreeseen. Vaikka yhteiskunnan kerma täällä, niinkuin muuallakin, kohoileksen kermavaahdoksi, niin paljoa taajemmat alemmat kansankerrokset pysyvät kuitenkin uskollisina entiselle hiljaiselle vaatimattomuudelleen, hyväntahtoisina ja levollisina "niinkuin maito pytyssä", käyttäakseni erään suomalaisen papin tunnettua lausetta. Sanotaan että Tukholman hyvinvointi on viime vuosina tuntuvasti kärsinyt huonoista ulkomaisista kauppasuhteista ja yleisesti valitetaan niistä melkoisista hopeamääristä, joita melkein jokaisessa lähtevässä höyrylaivassa viedään maasta niin hyvin valtion kuin yksityisten nimissä. Mutta liikenne on lisääntynyt hämmästyttävällä tavalla nopean ja mukavan höyrylaivaliikkeen kautta kaikkiin suuntiin.

Te kai kuuntelette epäluuloisesti, kun muukalainen puhuu tällälailla Tukholmasta ainoastaan muutamia viikkoja kestäneen vierailun nojalla, mutta vähemmin ihmettelette, jos tunnette ruotsalaisten avomielisen ja auliin olemuksen, joka vaikuttaa että saamme hänestä selvän niinsanoakseni yhdellä ainoalla silmäyksellä; siksiä laulaakin tuo rakastettava Lind Vingåker laulussaan Vapunpäivänä Wärendissä yhtä sattuvasti kuin kauniisti kansastaan:

"Se kansa, se on kelpo kansa pohjaltaan,
kun sitä lähenee, se vastaan kiirehtää,
ja silloinhan jo puolitiessä tavataan."

Mutta, mademoiselle, Tukholmaa koskeva luku ei kai pääse milloinkaan loppuunsa, ellen katkaise pakinaani kerta kaikkiaan. Mosebackenilla avautuvasta näköalasta en tahdo nyt puhua, sehän on teillä edessänne, kauniina vaihtelevana ja eloisana. Aurinko on jo aikoja sitte noussut koillisesta Atlantinmeren sylistä ja sen säteet hehkuvat jo kuumina Ritariholman kirkon rautahuipussa ja kultaisessa ristissä. Suvainnette että saatan teitä Strömparterrenin vilpoiseen varjoon ja pyydän saada sillaikaa, kun nautitte hiukan jäätelöä, täydentää hajanaisilla yksityiskuvilla sitä entistä vähää, mitä minulla on ollut omni teille kertoa tuosta tuhansia kertoja enemmän ja tuhansia kertoja paremmin kuvatusta ja ylistetystä Mälarin kaupungista.

4. Djurgården.

Mademoiselle!

Kun te muutamia vuosia takaperin, ensimmäisen nuoruutenne ihanina silmikoimispäivinä, joskus tätinne ja eräiden ystäväin seurassa jätitte Tukholman kivitlot taaksenne ja läksitte hupaiselle

veneretkelle Djurgårdeniin — Mälarin kaupungin rakastettavaan sydämeen — kuinka sykähdelikään silloin sydämenne lapsellisesta riemusta! Sillä turmeltumaton viisitoistavuotias sydän ei viihdy ahtaitten muurien välissä eikä suletuissa saleissa; hän vaihtaa tanssiaisten loiston ja lamppujen hohdon mielellään tammien vilpoisiin varjoihin ja vaaleanvihreiden rantojen hilpeään vapauteen jonakin päiväpaisteisena kesäiltana. Siellä oli niin "champetert", vakuutti ranskalainen kotiopettajattarenne, te hyppelitte kuin mikähän pieni hupakko ympäri ruohikossa, olitte vallan huimapäätä, sanoi tätinne, mutta itsestänne se oli niin äärettömän hauskaa! Te ette viitsinyt kauvankaan kulkea noita suuria, leveitä teitä, sillä niillä tuoksui tomupilvet monien ohikiitävien vaunujen ja solakoiden luutnanttien vuoksi, jotka hyväilivät vuokrattuja hevosiaan ratsupiiskalla ja näyttivät sanovan: "katsotaanpa onko sinussa Sleipnerin-verta". Ja kun olitte hetkisen katselleet tuota kirjavaa vilinää, ihmisiä jotka tahtoivat kulkea upeammin kuin te, silloin vetäydytte jonkun verran syrjään, ylös tuolle sievälle kukkulalle Framnäsin ja Sirishofin luona, otitte esiin pienen namuspussin ja istuunnuitte rinteeseen pehmeälle nurmikolle, josta voitte hyvin katsella ihmisten hyörintää alempana kulkevalla tiellä, itse sanottavasti näkymättä. Ja jos silloin katsoitte oikein iloisin silmin ohikulkevaa kadettia, joka oli kavaljeerinanne viimeisellä kävelyretkellä, sattui toisinaan että hän kiisi täyttää laukkaa alas ravintolatalolle ja osti viimeisellä daalerillaan jäätelöä teille ja ystävillenne. Niin istuitte viehkeässä illan siimeksessä tammien alla ja katselitte ympärillänne kukoistavaa Tukholman kesää, ja ainoastaan silloin, kun kuninkaalliset vaunut valkonauhaisine esiratsastajineen kiitivät ohitse ja prinssit nostivat teille ystävällisesti hattua, muistitte äkkiä että olittekin kuninkaallisessa pääkaupungissa ettekä jollakin kauniilla maatilalla kaukana suuren maailman hyörintästä ja upeasta loistosta.

Eipä ihme että tukholmalainen on kesäiseen Djurgårdeniinsa ihastunut. Se on hänen luonteensa luonnollinen tyyssija — sillä ulos, ulos ahtaitten seinien puristuksesta hän haluaa. Muinainen Mälarin kansa läksi kesiksi kaukaisille sotaretkille, meidän päiviemme tukholmalainen mieltyy helposti kaikkeen ulkomaalaiseen ja oleskelee mielellään kodin ulkopuolella. Djurgårdenia voisi sanoa hänen keuhkoikseen, siellä hän hengittää tyytyväisyyttä ja iloisuutta, jota hänen sielunsa kaipaa, siellä hän on oma itsensä. Tukholmaa ympäröi lukuiset kauniit maisemat ja monia niistä on taide yhä somistanut. Mutta Drottningholman loisto on rappeutumaisillaan, ihana Haga on unhotettu, Ulriksdal on harmaantuneiden invaliidien viimeinen turvapaikka — monissa muissa kauniissa paikoissa käy ainoastaan huvimatkailejoita kulettavat höyrylaivat. Djurgårdenissa esiintyy Tukholman kesäelämä kukassaan. Tuo suurenmoinen, loistelias, joskus jäykkä prameus ei saa täällä jalansijaa, tämä on vain viehkeän, soman ja soresan tyyssija. Byströmin huvilassa ovat taiteen ihanimmat luonnokset veitikkamaisten rakkaudenjumalain ympäröiminä ja itse kuninkaallisesta Rosendalista lausuu Marmier sangen sattuvasti: *c'est une villa de gentilhomme plus q'un palais de souverain.*^[2] Ja tuskinpa aivan aiheetta laulaa Bellmankaan:

"om denna parken
rår kärleksmonarken
och en kung."^[3]

Hän tosin lauloi siihen aikaan, jolloin lemmettäret — tosin puuteritukkaiset ja pönkkähameiset, mutta lemmettäret joka tapauksessa — liehuivat valtaistuimen ympärillä. Kunpa koko Kustaa III:n valtakunta olisi ollut hänen Djurgårdeninsa ja Hagansa kaltainen! Hallitushuolet olisivat silloin olleet kepeämmät hänen nerokkaalle kevytmielisyydelleen ja iloinen elämänsä ei olisi päättynyt suruun ja vereen.

Sitte kolmannen Kustaan ja Bellmanin aikojen on Valdemarinsaari suuresti muuttunut. Tammet, lehmukset ja vaahterat ovat yhä vieläkin samat ja kertovat menneiden vuosisatojen muistoista, mutta kukapa ymmärtäisi heidän sanojaan, kun iltatuuli auringon laskiessa suhisee niiden latvoissa? Ja niinkuin muinaisina päivinä vierivät Brunnsvikenin hohtavat laineet yhä vieläkin väreilevin pinnoin. Mutta uusi aika on rakentanut siroja huviloita, ravintoloita ja linnoja tuohon entiseen maalaismaisemaan ja "jumalainen" kalastajatorppa on saanut kilpailijan, jonka rinnalla sen ylistetty kauneus näyttää sangen raihnaiselta.

Saavumme Djurgårdeniin Leijonansiltaa myöten. Nimi johdetaan eräästä leijonasta, jota säilytettiin joitakuuta aikoja sillan vieressä, mutta miksei yhtä hyvin kaikista niistä viiksellisistä leijonista, joita kulkee joka päivä niin lukuisesti sen yli, etsien kenenkä he niellä mahtaisivat? Kun siten olemme päässeet onnellisesti puistoon, ei liene niinkään vähäinen kiusaus ryhtyä tuhannettaensimäistä kertaa kuvaamaan tuota jo tuhat kertaa ennen kuvattua, aina semmoisista vähäpätöisyyksistä kuin Blåportenin kuuluisista ahvenista sellaisiin ihmelaitoksiin kuin Rosendalin kehuttuun porfyrivaassiin, tuohon mahtavaan punssimaljakkoon kahdentoista jalan mittaisia juomasankareita varten, joka sentään näyttää jo miltei liian suurenmoiselta nykyajan viiden jalan pituisille limonaadisankareille, etenkin sen jälkeen kun rovasti Wieselgren on käännäntänyt puolet Ruotsin leijonista viattomiksi karitsoiksi kaikkeen väkijuomalta tuoksahtavaan nähden. Mutta — pysähtykäämme tuolle pienelle kummulle satavuotisten tammien alle ja katselkaamme hetkisen graniittijalustalla olevaa vihreätä rintakuvaa. Se on Byströmin mestariteos, se on Bellman. Sanattomat ovat hänen huulensa, marmorinjäykkä ennen niin eloisa katse, otsaa ympäröivä laakeriseppelä ei enää värähtele etäisiltä kukkarannoilta tulevien tuulahdusten hyväilyistä. Mutta nuori polvi leikkii yhä vieläkin iloisia leikkejään Bellmanin ympärillä ja laulaa hänen paraita laulujaan. Kesäkuun 26 p. 1829 kuhisi mitä kirjavin ja hilpein kansanjoukko ensi kertaa tämän patsaan ympärillä, joka silloin paljastettiin hurraahuutojen, laulujen ja puheiden säestyksellä. Joukossa oli muuan vanha eukko; hän nojautui poikaansa, keski-ikäiseen mieheen — ja kyyneleet vierivät lakkaamatta hänen poskilleen. Ja juhlan toimeenpanijat menivät vanhuksen luo ja kunnioittivat häntä kaikin tavoin, sekä sanoivat että lahjoin. Mutta eukko katsoi herkeämättä rintakuvaan ja itki ja puheli: "Niin, niin, kyllähän ne nyt

hänelle juhliivat, kun hän on jo aikoja mullassa maannut; mutta vähemmin hänestä touhuaisivat, jos olisivat olleet naimisissa hänen kanssaan, niinkuin minä!" — Sillä Bellmanin leski ei voinut unohtaa, että juhlistu runoilija oli ollut suuri hulltio kotoisessa elämässään. Hän puhui niinkuin aina aikalaiset puhuvat, jotka mielellään takertuvat suurten miesten pikku heikkouksiin; mutta nuori polvi, joka lauloi Bellmanin kunniaksi, oli *jälkimaailma*, joka säilyttää tuosta aikoja nukkuneesta ainoastaan sen, mikä on suurta ja katoamatonta, ja katsoo yksinomaan siihen. Nyt he ovat kuolleet, niin hyvin leski ja poika kuin kaikki runoilijan henkilöiden esikuvat. Vielä kymmenkunta vuotta takaperin voi matkustaja käydä tervehtimässä Bellmanin lauluissa ikuistettua Ulla Winbladia, joka vanhana ja kuihtuneena eleli pienessä hökkelissä ylhäällä Söderillä, mutta hänkin kuuluu jo nykyään vain sadun ja laulun maailmaan — kuolemattomuus, jota hän tuskin elämällään lienee ansainnut.

Kerrotaan — en tiedä miten vankoilla perusteilla — että H.M. Kuningas olisi oikeissa perustaa Rosendalin viereen jonkunlaisen Valhallan, samantapaisen kuin Baijerin kuninkaan Ludvigin äskettäin Donaustaufin luona vihkimä. Sinne tulisi asetettavaksi Ruotsin jaloimpain ja suurimpain miesten kuvapatsaita ja rintakuvia, heidän ikuseksi muistokseen. Tätä kuullessa johtuu mieleen muuan ajatus. Nykyajankin Ruotsilla on muutamia suuria, neron ja tieteen sädekehän ympäröimiä nimiä. Mutta köyhemmältä näyttää nykyinen aika suurista miehistä kuin entiset päivät — näyttäneekö sitte siltä ainoastaan senvuoksi, että nykyaika sivuuttaa todella suuren ja ylevän omissa aikalaisissaan ja jumaloi vain kuolleita neroja? Vai onko jalolla ja ylevällä vähemmän kuin ennen vastakaikua nuoren polven rinnassa? Eipä tekisi mieli sitäkään uskoa, kun valtaistuimella istuu vanhus niin kunnianarvoinen, että itse Venäjän itsevaltias, tarkkanäköinen ja herkkä kaikella jalolle ja suurelle, melkein pojan kunnioitusta osottaen vieraili vanhan kuninkaan luona hänen pääkaupungissaan — vierailu, joka kunnioitti yhtä suuresti näitä molempia henkilöitä ja joka on säilyvä unohtumattomana kaikkein tukholmalaisten mielessä.

Mutta aurinko katoaa jo etäällä Brunnsvikenin aaltoihiin ja iltaviileä voi käydä vaaralliseksi helteisen päivän jälkeen. Olemme tällä kertaa katselleet ainoastaan eräitä kuninkaallisen Djurgårdenin yksityiskohtia; mutta tähän tunnette sen ennestään kirjoista ja omasta näkemästänne. Minä rakastan yleiskatsauksia, mademoiselle! Se lienee enimmäkseen varsin ikävä tapa; koetan jollakin toisella kertaa siitä luopua.

5. Silmäys taiteen alalle.

Mademoiselle!

Kansa voi olla jalo ja kunnokas, se on saattanut paljon kokea, paljon oppia, paljon ajatella ja sen ohessa avoimin silmin tarkata muiden kansojen edistyksiä, mutta siltä voi puuttua rohkeutta itse esiintyä toimivana suuntaan tai toiseen. Sellaiseen kansaan voi tieteen totuus ja taiteen ikuinen kauneus tehdä syvän vaikutuksen; mutta se voi siitä huolimatta seisoa mykkänä, uskaltamatta lausua julki tai pukea näkyvään muotoon sitä, mitä rakastaa ja kunnioittaa sisimmästä sielustaan. Sillä sitä kahlitsee pelko ja se ei tunne voimaansa. Mutta niin kauvan, kun se ei liikuta kättä eikä kieltä jollakin inhimillisen pyrkimyksen erityisellä alalla, niin kauvan on sen sivistyskin tuolla samalla alalla eloton, puolalainen. Ja sellainen on meidän ja meidän kelpo Suomen kansamme laita *taiteeseen* nähden. Meiltä puuttuu siinä suhteessa ainoastaan rohkeutta ja ulkoista herätintä. Askel vain, ja ura aukeaisi etemme aina siintävään etäisyyteen.

Kun Ruotsin kansan luonne, päinvastoin kuin meidän, on kaikessa niin ratkaisevasti suunnattu käytännölliseen ja yrittävään, on se myöskin, vaikka samalla tietopuolisella sivistysasteella kuin mekin, ennättänyt ennen meitä ottaa ensimmäiset askeleensa taiteenkin alalla. Todisteeksi voisinkin mainita joukon nimiä. Mutta sen sijaan halunnette te, teatterin, musiikin ja muut kuultavat taiteet sivuuttaa, luoda silmäyksen kunink. vapaitten taiteitten akademian näyttelyyn kesäkuussa 1843.

Luettelo sisältää kaksisataa kolmekymmentä numeroa viideltäkymmeneltä kahdeksalta taiteilijalta, joiden joukossa seitsemän naista. Pystykuvia, relieeveja ja puuveistoksia y.m. samaan alaan kuuluvia on sangen vähän. *Qvarnström* näyttää tällä alalla olevan lupaava nimi. Lukuisimmat ovat nyt, niinkuin ainakin, maalaukset. Saamme tehdä tuttavuutta sellaisten kuuluisuuksien kanssa kuin *Kraft, C.J. Fahlcrantz, Westin, Sandberg*. Viimemainitun teosten joukossa on myöskin tämän taiteilijan Vaasan kirkkoa varten maalaaman alttaritaulun luonnos. Westiniltä on neljä numeroa. Upein on hänen "Vuodenaikansa". Tämän taitelijan värisävyille omituinen vienous ja sametinlaheus ilmenee koko taulussa aina liijotteluun saakka, tuo kaikkien piirteiden pehmeys, tukehuttaa sen voiman ja rohkeuden, mikä näyttää alkuperäisesti ryhmytyksessä piilleen. Tunneteko *Södermarkin* muotokuvia? Täällä on muuan kuva, jonka tutut, kauniit silmät tarkastavat niin hellästi suomalaista maanmiestään. Ja tuo käsi, joka hienoon vaaleaan hansikkaaseen puettuna esiintyy niin silmäänpistävästä mustaa silkkipukua vasten, on sama käsi, joka vielä silloin, kun se oli suomalainen, satoi seppeleet 1840-vuoden nuorukaisille Helsingissä. Miksi lahjoitamme sillälailla muille ruusujamme?

Käykäämme eteenpäin järjestyksestä huolimatta, miten mieli milloinkin vetää. *Cronstrand*, tuo kuuluisa matkailija, on rikastuttanut näyttelyä seitsemällä numerolla paikalla suoritettuja graafillisia piirroksia muinais-egyptiläisestä rakennus- ja kuvanveistotaiteesta. Kolmekymmentäkuusi vuosisataa on katsellut vanhan Theben Ammonintemppeliä, ja yhdeksästoista vuosisata tavailee vielä sen hieroglyffejä. Mutta salaisuksien paljastumishetki on lähellä; muuan saksalainen professori on ilman Ariadnen lankaa löytänyt tien labyrintin kamarien läpi, ja pianpa ei enää jää mitään salaisuuksia tulevan sukupolven perinnöksi.

Wickenbergin sivellin on loihittanut esiin erään perspektiiviltään erinomaisen, hymyilevän

maiseman ja muutaman liikuttavaa suloa uhkuvan perhekohtauksen. Ei voi tavata hartaampia, kohtaloonsa tyynemmin alistuvia ja kristillistä nöyryyttä ilmaisevampia kasvoja kuin tuon sokean ukon, joka, seisoen lastensa keskellä, näyttää ikäänkuin astuvan kankaalta esiin ja opettavan kieltämyksen rauhaa. — Nuori, Roomassa paraikaa oleskeleva göteborgilainen Brusewitz on jättänyt näyttelyyn mieltäkiinnittävän alkuteoksen, nuoren frescatilaisen naisen pienen poikansa kera. — *Wahlbom* on kiinnittänyt Katarina Maununtyttären ilmielävänä kankaalle. Hän antaa hänen syleillä Räävelissä maanpakolaista poikaansa Kustaa prinssiä, tuota Vasa-suvun harhailevaa ritaria. Ryhmitys on erinomainen, värit hämmästyttävän eloisat. Oletteko ollut Liuksialassa ja nähnyt tuon lempeän kuningattaren haamun katselevan mieltäväisenä kauniin ulapan laineita iltahämässä?

Ekman — meidän Ekmanimme — esittää meille ryövärinluolan sisuksen, räikeän ja synkän fantasiakuvan. Tehän tunnette Ekmanin? Se oli hän, joka oli professori Sandbergin apulaisena Upsalan tuomiokirkon kauniita freskomaalauksia maalattaessa, ja se oli hän, jolle yksinään Sandberg uskoi keksintönsä salaisuuden näiden maalausten säilyttämiseksi pohjolan ankarassa ilmanalassa. Ollen lahjakas kuin koko sukunsa, voimme täydellä syyllä kiinnittää Ekmaniin, joka nyt oleskelee kuninkaan apurahalla ulkomailla, mitä parhaimmat toiveet, ellei siinä huhussa ole jotakin perää, että hänkin olisi taipuisa tuohon ylen tavalliseen epäsäännöllisyyteen. Varmaan te, niinkuin minäkin, toivotte että huhu tällä kertaa kulkisi vanhaan tapaansa valheen kengissä.

Kun emme kuitenkaan voi viivähtää kaikissa mieltäkiinnittävässä yksityisseikoissa, lienee paikallaan heittää nopea jäähyväissilmäys teidän sukupuoltanne edustaviin taiteilijoihin. Mad:lle *Maria Röhl* on tosin pannut näytteille ainoastaan muutamia mustallaliidulla piirrettyjä muotokuvia, mutta ne suoritettuna tunnetulla mestarillisella kyvykkyydellä, joka on hänelle äskettäin hankkinut tunnustuksen tulla kutsutuksi vapaitten taiteitten akademian vakinaiseksi jäseneksi. — Mad:lle *Plageman*, joka on antanut neljätoista numeroa, lienee mainittava utteruutensa, joskaan ei juuri muun vuoksi. Maisemat, kukat, linnut ja muotokuvat ovat niitä aiheita, joita nämät seitsemän naistaiteilijaa nähtävällä mielihalulla valitsevat. Hyvä niin. Tuntuuko se niin ihmeelliseltä, että teidän sukupuoleisenne taiteilijat maalaavat mielellään valoisia maisemia, sieviä kukkia, kauniita, mitä sielukkaimmilla viiksillä varustettuja luutnantteja, mitä romantillisimpia univormuja ja ylevimpiä asentoja, tai jumalkauniita Fingaleja, kaihoavia Fritiofeja kaikkine sisäisine ja ulkoisine täydellisyyksineen, joita muuan vapaaherratar Knorring on tuhlanut Aksel Löwensterniinsä? Eikö kaikkien naisten fantasia haaveile siihen suuntaan?

Näyttelyn kokonaisvaikutus tuntuu tyydyttävältä, vaikkapa ei kaikiste ole oltukaan kyllin tiukkoja valinnassa. Oikeutta myöten tätä tuskin voimme sanoa muuksi kuin aluksi, aamunsarastukseksi Ruotsin taiteen taivaalla. Toivon vaan että meillekin koittaisi samanlainen aamunpilkahdus ja että sen herätin, jo jonkun aikaa puheena ollut Helsingin taidenäyttely vihdoinkin saataisiin aikaan. Sillä, mademoiselle, kun meillä on jo kotona ollut rohkeutta julkilausua *tieteellisen* sivistyksemme tulokset, miksi epäröisimme *taiteenkaan* alalla rientää *from sounds to things*, hiljaisesta mietiskelystä rohkeaan ja jaloon toimintaan?

Itämeren eteläpuolella 1856.

BETTYLLE.

Ei ei, Betty hyvä, ei mitään matkakuvauksia! Oletko koskaan kulkenut veneessä Oulunjoen koskia alas? Kiihkeätä oli vauhti; koski kohisi, vaahto kuohuili, rannat kiitivät ohitse; tuolla kuusikko, tuossa pelto, tuolla mökki, tuossa karjalauma laitumella, silmänräpäys, ja ne ovat ohitse; vene kiittää yhä edelleen, pyörteet ovat valmiit joka hetki sen nielemään; käsi perämelassa, silmä keulaan päin tähdättynä, ei hetkeäkään aikaa rannalla oleville ystäville. Betty — kosken kuohujen keskellä ei kirjoiteta.

Voi kuitenkin toisinaan sattua että tulemme tyynemmille suvantovesille. Vauhti hiljenee, pyörteet sammuvat. Kalliot, metsät ja vainiot sivuutuvat hitaammin; jo uskallamme irrottaa silmän keulasta ja käden peräsimestä keksiäksemme rannalla jonkun miellyttävän kuvan ja nyökäyttäksemme tervehdyksen etäältä näkyville mökeille. Pikainen silmäys, nopea tervehdys — ja taas kysyy peräsin hoitajaansa ja vastassa olevat kuohut hairahtumatonta silmää. Ah, maailma on niin avara ja elämä niin lyhyt ja "Perla ei tahdo mennä illaksi kotiin".

Et siis, Betty hyvä, saa mitään matkakuvauksia. Hae niitä kirjoista. Lue Ida Kohlia ynnä muita, jotka ovat pitkät vuodet tutkineet maita ja kansoja. Muut tekevät viisaimmin kun elävät ja oppivat, katselevat ja vaikenavat.

Ainoastaan tyynemmiltä suvantopaikoilta lähetän näitä kiireisiä terveisiä, irtireväistyjä lehtiä, jotka tuuli kiidättää pohjoiseen. Mitä ne sisältävät? Vain hätäisiä lyijykynän vetäsyjä, joita mielikuvitus värittäköön miten parhain haluaa, korkeintaan joitakuuta "nokikuvia", jommoisia Ekman ja Chiewitz maalaavat neljännessä tunnissa palavasta kynttilästä kohoavalla noella, ei kuitenkaan läheskään niin kauniita kuin heidän kuvansa.

Nyt ymmärrämme toisemme. Voi hyvin. Kirjotan tämän Pariisista sysimustana juhannusyönä.

Ystäväsi
Gabriel.

Kerran, kauvan aikaa sitten, asui muuan perhe seitsemän vuotta Utsjoen lappalaisten keskuudessa. Vihdoin oli näiden maanpakolaisten pohjanperäläisten pakko lähteä etelään päin. Kun he tulivat Tornioon, tuntui heistä jo aurinko paistavan lämpimämmin lumikinoksille; Ouluun saapuessaan olivat he näkevinään uuden kevään rientävän vastaansa avoimin sylin, ja kun vihdoin joutuivat niin tavattoman loitos etelään, kuin eteläiselle Pohjanmaalle, niin tuntui kuin Italian taivas olisi kaartunut heidän ylitseen, etelämaiden kasvullisuus versonut heidän ympärillään, ja he eivät väsyneet katselemasta korkeita havumetsiä, viljavia peltoja, laitumella kulkevaa karjaa ja kauniita kyliä ja kansaa, joka pitkissä jonoissa kulki sunnuntaiaamuin maantietä kirkolle.

Harhaluulojamme, Betty! Etelä on kuin sateenkaari ja toivo ja onni; ajamme niitä takaa ikävöiden kuin lapset, ja kun luulemme ne saavuttaneemme ja omistavamme, silloin ne jo ovat helmastamme häipyneet, siirtyneet yhä kauvemmas, kukkulasta kukkulaan, rannasta rantaan. Meistä etelään päin on meri; sen tuolla puolella kuvittelemme kaiken olevan niin vihantaa ja lämmintä. Ja jos emme ole ennen lentäneet kauvempana, miten suurta iloa ja ihastusta herättääkään jo pieni siirtyminen Helsingistä Rääveliin! Rääveli vanhoine rakennuksineen, aikaisin kypsyvine hedelmineen, kivettömine tasankoineen ja saksankielineen se on meille etelä. Ei vielä — sanotaan meille Räävelissä; lähde Berliiniin, Lübeckiin, Hamburgiin; siellä on toista, siellä on etelä. Lähdemme sinne; ei vielä, sanotaan meille; Dresdenissä, Kölnissä, Reinvirran rannoilla, siellä on lämpimämpi, siellä on etelä. Ja me riennämme sinne; ei vielä, sanotaan meille; Pariisissa, Brysselissä, siellä on kesä ja kauneus, siellä on etelä. Kiiruhdamme sinne; ei vieläkään, sanotaan meille: Alppien ja Pyreneitten pohjoispuolella ei ole etelän aurinkoa. Ja me nousemme vuorten yli; ei vielä, sanotaan meille; Välimeri on suuri, purjehtikaa sen toiselle puolelle, siellä on etelä. Ja me nousemme kuuman Afrikan rannikolle; ei vielä, sanotaan meille; Atlasvuori on korkea; nouskaa sen huippujen yli, siellä on etelä. Ja me tulemme suuriin, auringon paahtamiin erämaihin, joissa kamelit kuumuudesta nääntyvät; ei vielä; erämaiden takana on vielä toinen etelä, ja niin yhä edelleen, yhä kauvemmas, kunnes taas joudumme pakkasen ja lumen maihin, etelänavan jättien keskelle.

Harhaluulojamme! Ei ole elänyt ketään kuolevaista, jonka takana ei olisi ollut menneisyys ja edessä tulevaisuus. Ei kukaan kuolevainen ole vielä löytänyt sitä maata, jonka takana ei olisi pohjoinen ja edessä etelä. Onko missään katoomatonta kauneutta? Onko missään ikuista kevättä? Onko missään toivon täyttymystä? Onko missään ikävöimisemme luvattua maata?

Sitä ei kukaan tiedä. Ja kuitenkin, Betty, älä epäile, vaan toivo alati. Ilman toivoa ei ole onnea, ei elämää. Ikävöimme alati kauvas, ja tuossa ikävöimisessämme kangastavat kadotetut paratiisit, ja tuo aina saavuttamaton etelämme esiintyy lopultakin täysimpänä ja todellisimpana omissa unelmissamme.

2. Itämerellä.

Kaukana takanamme kiiriskelee Viaporin kanuunain viimeiset kaijut. Äsken saarroksissa ollut satama avaa ahtaan porttinsa; jyrkät vuoret häipyvät taaksemme; sininen, hohtava meri leviää rajattomana eteemme kevätauringon paisteessa, ja me hengitämme vapaasti sen suolaisten aaltojen harteilla.

Noitten vuorten taakse häipyä kuitenkin rakkaimmat, mitä maailmassa omistamme: isänmaan metsät ja järvet, rauhallisten, onnellisten kotiemme päiväpaisteiset harjat ja rakkaitten silmien viimeiset kyneleiset katseet, jotka seuraavat meitä niin kauvan, kuin vielä voidaan pilvissä erottaa viimeinen höyrylaivan savun kuvastus etäisellä taivaanrannalla. Miten on mahdollista jättää jälkeensä puolet elämästään ja koko rakkautensa, ja jättää ne surematta, kaipaamatta, vetää laajentunein rinnoin keveän, syvän hengähdyksen ja kiittää kodittoman tuulen tavoin ulos avaraan maailmaan, tietämättä mistä tulee ja minne menee? Siksi että vapaus on elämän perusehto; siksi että taivaan laki ulottuu korkeammalle kuin rakkainkaan koti; siksi että avara maailma on suurempi kuin ihanimmatkaan kotilaaksot. Kerran elämässään täytyy jokaisen tuntea itsensä vapaaksi kuin ilmassa liitävä lintu; kerran täytyy sydämen ja ajatusten hillittyjen myrskyjen purkautua ulos ulapalle; kerran arkipäiväisyyden mittakaavan avartua mittaamaan sitä, mikä maailmassa on suurta ja kaunista. Jokainen joustava henki etsii kerran maailman ääriviivoja, voidakseen kasvaa täyteen mittaansa.

Entisaikaan, kun koulupoikana katselin Åkermanin karttaa, jota siihen aikaan pidettiin koko maailman kuvana, sain Itämerestä jokseenkin vähäpätöisen käsityksen. Pohjanmeri, Ahvenanmeri ja Suomenlahti opettivat minulle sittemmin toista. Itämeri piti nyt itse huolta arvonsa kohottamisesta. Myrskysäällä, vaahtopäisenä kiehuen sitä ei suinkaan käy halveksiminen. Meillä oli sekä myötäistä että vastaista oikein tuntuvasti. "Hengist" väentelihe kuin mato, tuo vanha saksalainen kulki kuin ryömien aaltojen halki, mutta eteenpäin sitä menttiin. Laivassa oli kurjuutta ja merikipua. Onneksi sentään pihviä, olutta, levollista suomalaista kohtaloonsa tyytymistä ja hyväntuulen puuskiakin. Ennustettiin, kuten tavallisesti, kauniimpaa ilmaa ja hymyiltiin supinahkaturkkiin puettuna odotetulle Saksan auringolle.

Tämä meri on koko pohjoismaisen historian keskus. Mitä kaikkea se on nähnyt vuosisatojen vierieissä! Foiniikkialaisia purjehtijoita, pohjoismaalaisia viikinkejä, suomalaisia ja virolaisia ryöstöretkiä, Erik Tuulihatun, Erik Pyhän, Valdemar Seierin sotamatkat, Erik XIII:n merirasvot, hansakaupunkien asetettuja kauppiaita, Otto Rudin, Junker Tuomaan, Flemingin, Kustaa Adolfin, Kristian IV:n, Wachtmeisterin, Tordenskjöldin, Ehrenskiöldin, Suursaaren ja Viipurin sankareita, Napierin, Dundas'in, Plumridgen — ja näitten meren leijonain ja susien keskellä miljoonittain rauhallisia purjeita, jotka myrsky on jo aikoja sitten riekaleiksi repinyt, miljoonia emäpuita, jotka ovat kareihin ja matalikkoihin pirstoutuneet, ja niiden jälkeen kuitenkin

yhä uusia ja uusia aluksia, jotka vetävät kortensa maailman muurahaiskekoon. Miten usein onkaan veri näitä aaltoja punannut! Vuosituhansia ovat kuninkaat ja sankarit taistelleet tämän meren yliherruudesta, meren, jonka omistaminen tuotti pohjolan yliherruuden, ja se, jonka hallussa on ollut Suomi, on perustanut sen omistamiseen itämerenvaltansa. Tätä merta kohti ovat kaikki sen rannikot ja valtiot ikävöiden ojentaneet kätensä; se on ollut heidän valtansa ja rikkautensa lähde, heidän varastoaittansa hätäaikana ja valtaviemärinsä hyvinä vuosina, sivistyksen ikivanha kehto, maineensa äiti ja onnensa ehto. Sille tuo kaksisataa virtaa joka puolelta ravintoa, ja kuitenkin se alati janoo ja laihtuu ja vetäytyy hitaasti takaisin pohjoisrannikolta noustakseen etelässä, ja niinkuin se on luonut pohjoismaiden historian, niin se vielä tänäpäivänä luo ja muodostaa pohjoismaiden maantietoa.

Kuitenkin — matka joutui. Suomen lahti laajeni äkkiä, Hiidenmaa ja Saarenmaa häipyivät etäisyyteen, ääretön sinervä aavikko levisi eteemme aina Gottlantiin saakka. Tämän saaren ja Ölannin kalkkikallioiden välillä luovi Hengist kokonaisen vuorokauden. Toisena päivänä nostettiin nokiset purjeet laitatuuleen, kalastajia ilmestyi, jotka airojaan levähyttäen kauppasivat turskaa; Ruotsin ranta häämötti pohjoisessa; Bornholman vaaleanvihreät harjanteet sievine kylieen kehottivat rantaan laskemaan. Iloisempana ei Columbus katsellut ensimmäistä kertaa Guanohanan saarelta pilkottavaa tulta, kuin me tähystelimme muutamia rannalla syöviä lampaita. Bornholm ja Ruotsi katosivat, Rügen vilahti hetkeksi esiin, muistelimme Rostockin bellmanilaista mummaa ja tähystelimme Wismarin valkeita taloja. Ei kauvan sen jälkeen pääsimme Trave-joen suuhun, ja niin loppui lyhyt Itämeren tarina.

3. Lübeck.

Toukokuun aurinko valaisi Traven suuta; Itämeren sininen ulappa katosi niinipuiden ja pyökkien taakse; rantoja somistivat kauniit maalaistalot ja kukoistavat puutarhat. Meitä vastaan lemusi ruusujen ja jasmiinien tuoksu; silmää hyväili vaalea, pehmoinen vihreys. Se oli meidän ensimmäinen etelämme — iloisina, toivorikkaina seisoiimme Saksan kevään keskellä.

Tämä Saksa — voin käsittää kaiken sen moitteen, naurun ja harmin, mikä alati tulee sen osaksi niin muukalaisten kuin omien kansalaisten puolelta, kiitokseksi sen hyvistä päivällisistä ja pitkiä isänmaallisista puheista; mutta sitä en voi käsittää, miten on mahdollista ensi kertaa astua tuota jaloa maata tuntematta lämmintä kunnioituksen tunnetta, joka ulottuu aina sydänjuuriin saakka. Tämä maaperä on kuitenkin ihmiskunnalle pyhä; sitä on kostuttanut sen jaloimpien poikain veri, se on helmassaan synnyttänyt ijäti säilyviä nimiä: Lutherin ja Gutenbergin, Leibnitzin ja Humboldtin, Klopstockin ja Schillerin, Haydnin ja Mozartin; täällä on totuus voittanut kauniimpia voittojaan, täällä on jokaisella kukkulalla satunsa, jokaisella purolla muistonsa, joka vuorella raunionsa, joka kentällä taistelutantereensa, joka kylällä tarunsa, joka on sen ylpeys. Joka askeleella polemmme kuuluisia hautakumpuja ja kulemme menneisyyden jälkiä, joita astumaan nykyajan kengät ovat liian pienet. Meidän kotoista historian kenttäämme voidaan verrata kangasmaahan, josta kohoo korkeita, mutta harvassa kasvavia petäjiä ja niiden välillä leviää silmänkantamäärin yksitoikkoista kanervikkoa. Täällä Saksan historiallisella pohjalla on muistoja tiheään ja ne ovat korkeita kuin etelän aarniometsät; tungeskelemme haamujen keskitse päästäksemme elävien luo. Älä näin ollen ihmettele, jos muistoista täällä on muodostunut elinkeino ja että tämä kansa, "joka hallitsi maailmaa, jos vaan kykenisi itseään hallitsemaan", alati heitteleksen oman suuruutensa jumaloimisen ja itsenöyryytyksen surun välillä, surun, joka Prometheuksen kotkan tavoin kaluaa sen sisuksia.

Se oli Lübeck, "Pohjan Karthago", joka kerran asetti Itämeren hallitsemisen ja sen rantojen verottamisen rohkeaksi päämaalikseen. Lippunsa tähteet liehuvat nyt pitkin pohjoismaita kaulahuiveina ja kattuneina; sen suuruuden sirpaleet kulkevat rauhallisina kauppalaivoina Itämerellä. Itse kaupunki on vain entisyytensä pirstalekokoelma, kunnioitusta herättävä muinaisaikaisen sävyensä kautta. Vanhat murit ja linnotetut portit, goottilaiset kirkot ja korkeat vanhanaikaiset talot suippopäätyineen, kaikki ne näyttävät nykyajan silmälle hiukan takkuisilta, mutta tekevät silti arvokkaan vaikutuksen. Paljo puretaankin tuota vanhaa uudenajan vaatimusten tieltä ja kaupungin ympärillä on kauniita, istutuksilla somistettuja kävelypaikkoja, joiden läpi junat alati kiitävät. Tuskin voisi uskoa että kaupunki, josta Suomi tuottaa suurimman osan uudenaikaista koruaan, itse on niin vanhanaikaisen näköinen ja että siinä asuu niin koruton, ututtera ja yksinkertainen kansa. Olen yksi niitä, joilla on ollut pahoja ennakkoluuloja Lübeckistä; mutta sitä se ei ansaitse; se on hyvä, rehellinen kaupunki, ja jospa sen viinit ovatkin uudestikastettuja, niin johtuu se siitä että — Itämeri on niin lähellä.

Vain kolmen tunnin rautatiematka, ja me olemme, tekemällä pienen mutkan etelään päin, kulkeneet tuon entisaikaan kaikilla saksankielen kiroussanoilla solvatus tien Lübeckistä Hamburgiin. Joudumme äkkiä hiljaisesta, rauhallisesta pikkukaupungista muutamalle maailmanmarkkinoiden suurimmalle temmellyskentälle.

4. Hamburg.

Hamburg tekee ensi silmäyksellä valtavan vaikutuksen. Seisoin eräänä päivänä Stintfangilla, muutamalla Elben rannikon kukkulalla. Joen rantamilla on mitä kauniimpia puutarhoja; yltymperi kaupunkia kiertää nuo ihanat, vihreät vallit, jotka ovat Hamburgin viehäte; täällä Alstern puolipiirissä kaupunkia kaartaa, tuolla Elbe kaksinkymmenin väentäyttämien höyrylaivoin, jotka yhtäaikaa kiitävät virtaa alaspäin Altonaan, Rainvilles-garten ja korkea Blankenesen kukkula. Käännyin takaisin kaupunkiin, katselin toinen toisensa vieressä kohoavia jalotyyliisiä palatseja korkeine lasi-ikkunoineen ja loistavine myymälöineen, katselin leveiden katujen kirjavaa

ihmishälinää. Ilta tuli ja hämärä heitti vaippansa suuren kaupungin yli. Kaasuliekit sytytettiin kaikkialla ja kuvastuivat Alsternin kesyihin, kimalteleviin aaltoihin. Silmä viehättyi, sydän ihastui. Sanoin itsekseni: Hamburg on sangen kaunis!

Lähden jälleen satamaan. Tuhansia laivoja kaikista maailman ääristä purki sisästänsä ja nieli sisäänsä sen rantalaiturien ääressä; Elbe, joka täällä on saksanpenikulman levyinen, kihisi tulevia ja meneviä aluksia. Näin nuo runsaat tavaravarastot, jotka leviävät täältä maailman ympäri, näin noita ohuita papereita, jotka vekselein nimisinä monistavat ja vaihtavat kaupan liikepääomaa. Olin pörssissä yhden ja kahden välillä päivällisaikaan. Siellä alhaalla salissa vyöryi musta joukko, noin kolme-, neljätuhatta kauppiasta, laivuria, kaupanvälittäjää, ostajaa ja liikemiestä joka lajia. Se oli muurahaiskeko, se oli kärpäshaavi, se oli meri. Tässä salissa käsitellään joka päivä kymmentä, kahtakymmentä miljoonaa hopearuplaa. Siellä tapaa rehellisyyttä, täsmällisyyttä, afääritottumusta ja älykkyyttä, ja sellaiselle on annettava tunnustusta. Nostin muutamia Suomen pankin vekseleitä Salomon Heinen konttorista; se oli koneisto, kulunut, mutta luotettava. Kaksi holvikattoista huonetta käsittävä konttori näytti sangen vähäpätöiseltä, huonekalut miltei pahanpäiväisiltä, maalaus kulunut, matalat puuportaat aivan lahona. Siellä isännöi kuitenkin yksi noita mahtavia raharuhtinoita, jotka hallitsevat maailmaa. Ihailin aarteiden kokoomistaitoa. Ja sanoin laimenneella ihastuksella, mutta yhä vieläkin suurella kunnioituksella: Hamburg on sangen rikas!

Kuitenkin, Betty, "mitä auttaa ihmistä vaikka hän koko maailman voittaisi ja saisi sielullensa vahingon?" Ensimmäinen, mikä silmääni loukkasi, oli palatsien likainen väri. Onko tämä kaunis, komea Hamburg ahneudenloan saastuttama? Onko totta että mammonan kultainen vasikka on Hamburgin ainoa, kaikkivaltias jumala? Onko totta että kaikki täällä on rahanalaista: viattomuus, rakkaus, kunnia, ihmisonni, kaikki se mikä muuten ei ole kaikilla maailman aarteilla maksettavissa?

Pieni, kalpea, mustatukkainen juutalainen, muuten täsmällinen, kelpo liikemies, kuunteli näitä rohkeita kysymyksiäni kylmästi hymyillen.

— Mitä? sanoi hän vieden osterin osterin perään tottuneesti suuhunsa Wilkenin herkullisessa Frühstückskellerissä. Mitä? Eikö meillä ole laissa säädetty vapaus, ihanteellinen suvaitsevaisuus, hyvin järjestetty yhteiskunta, erinomainen poliisilaitos, joukko rikkaita hyväntekeväisyyslaitoksia? Eivätkö kunniallisuus, ahkeruus ja rehellisyys ole koko liike-elämän ehtoja? Eikö meidän perhe-elämämme ole kodikasta ja kunniallista; emmekö ole vieraanvaraisia, ystävällisiä, sanammepitäviä ja avuliaita? Onko väärin että toimekkouden ja huolekkouden avulla raivaamme itsellemme menestyksen tien?

— Ei, vastasin minä; ahertakaa, ansaitkaa, myykää takki päältänne ja leipäkannikka suustanne; tiedän että hamburgilainen saattaa senkin tehdä, ja se vain osottaa että hän on kauppiaksi syntynyt. Mutta jos se anastaa kaikki ajatuksenne, mitä jääpi silloin tähteesi kaikelle sille, mikä elämässä on pyhää, suurta ja kaunista? Rikas Hamburg on tehnyt äärettömän paljon aineellisten etujensa hyväksi, kaiken sen hyväksi, mikä tuottaa hyötyä ja mukavuutta; asutaan komeasti, syödään herkullisesti, huumataan aistit — mutta onko siinä kyllin? Mitä on Hamburgissa tehty esimerkiksi tieteen, kirjallisuuden ja taiteen hyväksi?

— Meillä on 225,000 nidosta käsittävä kaupunginkirjasto; Lessing on asunut täällä kauvan ja Klopstock kolmekymmentä vuotta; kuudettakymmentä soittokuntaa soittaa joka päivä yleisölle...

— Kirjasto, Lessing ja Klopstock kuuluvat viime vuosisadalle. Teidän soittonne tarkoitus on kuulohermojen hiveleminen, jotta hummeri, sampanja ja hieno havanna maistuisivat paremmalta. Tunnettua on että teatterinne ovat kaiken arvostelun alapuolella; olen käynyt muutamassa taulunäyttelyssä; totta maar, tauluja siellä kyllä oli yli tuhat numeroa, mutta niin loistavaa kokeelmaa keskinkertaisia taideteoksia ei varmaankaan ole missään Saksan pikkukaupungissa. Arkkitehtinne ovat parasta mitä teillä on; se on asia, joka tekee valtavan vaikutuksen. Mutta miten olettekaan polkeneet muita taiteita! Tanssisaleihinne, noille orjamarkkinoille, joilla raha tekee julkisesti, lain suojassa kauppaa ihmissieluista kuin karjasta — sinne asettavat maalarinne kauniimmat taulunsa, siellä kaikuvat musiikkinne ihastuttavimmat sävelet, sinne tilaatte muutaman markan maksusta juopon runosepän kultaamaan inhottavaa kaupantekoa sointuvilla säkeillä...

Pieni tumma mies hymyili jälleen kohteliaasti, surkutellen noin suurta suvaitsemattomuutta. — Mitä meidän sitte pitäisi tehdä? sanoi hän kohauttaen olkapäitään. Täytyy suoda jokaiselle toimentulonsa...

Näin sanottuaan maksoi mies osterinsa, täsmälleen mutta ei killinkiäkään yli, sytytti sikaarinsa, kumarsi kohteliaasti ja meni. Minun täytyy kertoa sinulle, hyvä Betty, että koko sivistyneessä maailmassa muualla, paitsi Suomessa, poltetaan tupakkaa kadulla.

Seuraavana päivänä, se oli sunnuntai, johtui mieleeni katsella miten tämä kansa, jonka kirkkona on pörssi ja jolla siis on jumalanpalvelus kuutena päivänä viikossa, viettää seitsemättä, jolloin pörssi on suljettuna ja tavalliset kristityt temppelit avoinna. Ei missään Europan kaupungissa, ei suuressa eikä pienessä, ole väkilukuunsa nähden niin vähän kirkkoja kuin Hamburgissa. Kun tulipalon jälkeen on rakennettu jättiläismäisiä rakennuksia, on vanha kunnianarvoisa Nikolainkirkko yhä keskeneräinen ja työ näyttää nykyään seisahtuneen. Kuinka olisikaan mahdollista ennättää yhdellä kertaa kaikkea? Hamburgilaisella on niin paljon tekemistä, hänen pitää huolehtia niin monesta maallisesta asiasta, ettei hän ennätä nostaa katsettaan taivasta kohti — ellei tunnustellakseen mistä tuuli puhaltaa.

Hyvä, ajattelin; kirkkoja on vähän, sen täydempiä tietysti ovat. Katariinankirkossa piti jumalanpalveluksen alkaa hetkisen päästä. Muutamia vanhoja eukkoja istui siellä kärsivällisesti

odottaen. Pietarinkirkossa oli jumalanpalvelus paraikaa käymässä; urut soivat, parvelta kuului pari kolme yksinäistä laulajaa, pappi esiintyi mustassa kauhtanassaan jäykkine kauluksineen ja piti mieltäylentävän saarnan uskosta: kuulijakuntana oli hänellä viisi vanhaa porvaria ja seitsemän tai kahdeksan naista. Mikaelinkirkossa oli jotensakin yhtä lukuisa seurakunta. Mutta ulkona vilisi kadut väkeä täynnä, kalankaupustelijat ynnä muut tarjosivat tavaroitaan kirkonoven läheisyydessä ja katupojat juoksivat meluten ohimarssivan sotilasosaston jälessä.

En tahdo uskoa että asia olisi aina näin. Miksei Hamburgissakin, tuossa kirjavassa ihmisvilinässä, olisi monta semmoistakin, jotka tunnustavat kristinuskoa joko vakaumuksesta tai tottumuksesta? Se oli siis tällä kertaa vain sattuma, mutta sattuma, joka yhdessä monen muun tämän sybariittisen, mammonan palvelukselle ja aistilliselle nautinnolle pyhitetyn kaupungin elonilmauksen kanssa sai melkein värisemään.

Ja kun tulin jälleen tyhjästä kirkoista viliseville kaduille, uhkeitten palatsien ja loistavien myymäläin prameuteen, ihanille kävelypaikoille, niin katsohan, Betty, silloin oli niiden loisto himmennetty ja minä ajattelin itsekseni: mikäähän kerran sukeutuneekaan tuosta suuresta leipänerosta, tuosta rikkaasta, hyvin järjestetystä ja toimekkaasta yhteiskunnasta kaikkine ulkonaisine etuisuksineen, kun aineelliset pyyteet ovat päässeet täyteen valtaan, kun henki on täydelleen paennut tästä erinomaisesta työkoneesta, kun itsekkyyks on syövyttänyt sen loistavan ulkokuorenkin... Silloin, Betty, asuisin paljoo mieluummin jossakin Pohjanmaalla tai Savon sydänmailla, kuin tässä ihanan Hamburgin loppumattomassa erämaassa...

Kelpo isäntäni, entinen helsinkiläinen Vohs, ravintolanisäntien kaunistus, sai antaa anteeksi että hänen herkullinen päivällisensä, jopa skandinaavialainen voileipäpöytänsä, ainoa Itämeren eteläpuolella, sinä päivänä oli kadottanut viehättävyytensä. Hyväntahtoisesti hymyillen, kuten ainakin, hän tarjosi vierailleen nuuskaa. Minua vastapäätä istui muuan englantilainen Kroisos, joka puolen tunnin kuluessa sanaakaan puhumatta ahmi sisäänsä kuusi kukkurallista lautasta ruokaa ja kaksi pulloa viiniä, ja aivan hänen vieressään muuan saksalainen Sardanapalus teki sanomalehteä lukevalle naapurilleen tutun hamburgilaisen kysymyksen: Ist heute was los?

— Ja, sanoi toinen: Ball im Apollosaal und Fechter von Ravenna.

— Apollo soll leben, vastasi Sardanapalus oikealla assyrialaisella hymyilyllä.

5. Ravennan miekkailija.

Hamburgin haltija, suuttuneena siitä hylkäävästä tuomiosta, minkä poloisesta pohjolasta tulleet muukalaiset rohkenivat sen ihanuuksista lausua, mietti kostoja. Aivan kuin sattumalta hän vei nuo muukalaiset eräeseen kolmannen luokan teatteriin S:t Paulin esikaupungissa ja antoi heidän katsella merkellisintä teatterikappaletta, minkä Saksan kirjallisuus on viimeisenä kymmenenä vuotena luonut — Halmin kuuluisaa, paljon kiistelyä herättänyttä ja täydellä syyllä ihailtua murhenäytelmää "Der Fechter von Ravenna".

Kuvittelehan, hyvä Betty, mielessäsi jokseenkin Helsingin teatterin kokoista, mutta jonkun verran korkeampaa ja kolmella parvella varustettua teatteria. Muutamat himmeät jäännökset saavat aavistamaan että sali on parempina päivinä ollut kultauksilla somistettu, että aitiot ovat kaukaisessa muinaisuudessa olleet kullatut ja sisästä punaisella veralla verhotut, että näyttämö, esirippu ja koristeet ovat samana kultaisena aikakautena nähneet parempia päiviä. Kaikki tuo on nyt siinä kunnossa, että Kajaanissa näyttelevä teatteriseurue epäilisi esiintyä katsojakunnalleen tällaisessa taiteen temppelissä. Näyttelijät, yhtä tai paria Altonasta tullutta vierailijaa lukuunottamatta, ovat täydessä sopusoinnussa näyttämön ja talon erinomaisen asun kanssa. Päätämme sisään astuessamme istua kärsivällisesti ensi näytöksen loppuun, mutta jäämmekin sinne viiden näytöksen ajaksi ennättämättä sillä ajalla tuskin haukotella.

Siirrymme Roomaan v. 41 Kristuksen syntymän jälkeen. Maailma vapisee Rooman aseiden edessä, mutta Rooma itse vapisee Caligulan edessä. Tämä mieletön ja verenhimoinen tyranni seisoo edessämme koko rajuudessaan.

Kaksineljäntä vuotta aikaisemmin oli Arminiuksen onnistunut yhdistää germaani- ja heimojen hajalliset heimot ja lyödä Varuksen johtamat roomalaiset verisessä taistelussa Teutoburgin metsässä. Joitakuita aikoja sen jälkeen oli Arminius kaatunut sisällisessä taistelussa; hänen leskensä Thusnelda vietiin vankina Roomaan; hento poikansa katosi tietymättömiin; Germaanian voiton ja yksimielisyyden lyhyt loisto-aika oli ohitse.

Orjuutettu Rooma alkaa sillaikaa väsyä Caligulan mielettömyyksiin. Sen petomaisuuden tyydyttämiseksi tarvitaan, kuten tavallisesti, verta, ja niinpä tahtoo keisari panna toimeen suuria miekkailuleikkejä. Kaikki Italian kuuluisat gladiaattorit kutsutaan Roomaan, niiden joukossa ravennalainen miekkailutaituri Glabrio oppilaineen. Hyvinruokitut nuorukaiset ajetaan kuin karja teurastuslavalle; näemme heidän raa'assa viileydessään miltei repivän toisensa palasiksi mustasukkaisuudesta kauniin ja kevytmielisen Lycissan, Glabriion tyttären tähden. Mutta ruoska hyppii heidän hartioillaan, itse Thumelicus, rajuin ja ylpein koko joukossa, talttuu kuin orja mestarin kurittaessa.

Silloin esiintyi Thusnelda, ylhäinen, jalo nainen, ruhtinatar vielä kahleissaankin. Merovig, Arminiuksen vanha asetoveri, on saanut tilaisuuden häntä tavata ja ilmottaa että yleinen kapina roomalaisia vastaan on syntymäisillään Germaanian heimojen keskuudessa. Mutta yritys kysyy johtajaa, jonka kaikkien kunnioittaman lipun ympärille kaikki puolueet voisivat yhtyä. Eikä ole kuin yksi ainoa sellainen, jos hänkään enää elossa, ja se ainoa on Arminiuksen poika. Mistä löydettäisiin tämä kadonnut Germaanian voiton pantti?

Mutta hänet löydetään. Merovigin on onnistunut urkkia että tuo kadonnut lapsi on viety

Ravennaan ja kasvatettu sikäläisessä kuuluisassa miekkailijakoulussa. Tutkimuksia jatketaan ja ne johtavat lopulta siihen, että Arminiuksen kateissa oleva poika, Germaanin toivo, ei ole kukaan muu kuin kaksikymmenvuotias gladiaattori Thumelicus.

Äidiniloa ja äidintuskaa! Thusnelda etsii poikansa, ilmottaa hänelle jalon syntyperänsä ja suuren kutsumuksensa Germaanin kunnian kohottajaksi ja Rooman rautakouran musertajaksi, joka alati sen vapautta uhkaa. Hän ei epäile hetkeäkään ettei nuorukainen, suuren isänsä arvokkaana poikana, tuon suuren päämaalin innostamana ja ase kädessä kasvatettuna, kuulisi ihastuksella loistavasta urasta, joka hänelle aukeaa. Mutta hän pettyy; Thumelicus kuuntelee häntä ihmetellen, miltei välinpitämättömänä. Hän käsittää että tuo vieras nainen sanoo itseänsä hänen äidikseen; se häntä liikuttaakin; muuta hän ei ymmärrä, sillä se on puhetta, johon hän ei ole tottunut.

Ja nyt alkaa tuo taitavasti valmistettu merkillinen taistelu, joka on kappaleen ydin ja psykologisella totuudellaan tekee mitä syvimmän vaikutuksen. Thusnelda puhuttelee ruhtinaanpoikaa, Arminiuksen poikaa; oi, häntä ei enää ole; hänen edessään seisoo Thumelicus, gladiaattori, jota on ruokittu karitsanpaistilla höystyäkseen oivalliseksi näyttämön teurastusuhriksi ja totutettu tottelemaan herransa ruoskaa. Hän puhuu vapaasyntyiselle germaanolaiselle, ja hänen edessään seisoo roomalainen orja. Hän vetoo epätoivossaan nuorukaisen kunnianhimoon, ja katso tuo kunnianhimo on jo löytänyt toisen päämaalin: "Caesar itse tulee katselemaan minun ottelujani; ajattelehan äiti, Caesar itse!"

Ja vielä: Caligulalle on ilmotettu Thumelicuksen syntyperä. Johtaakseen pojan mielen uudesta mielettömästä sotaretkestä, herätetään Caligulassa se ajatus että hän Thusneldan ja Thumelicuksen häpäisemisen kautta voisi syvästi nöyryyttää vihattuja germaaneja. Varuksen tappion kostoksi pitää Arminiuksen pojan, roomalaisen orjan, nyt isänsä miekalla varustettuna ilmestyä areenalle ja teurastettaman germaanolaisessa sota-asussa, ja Thusneldan pitää sitä katsella, germaanolaisiksi ruhtinattareksi puettuna.

Thusnelda saa kuulla tämän. Mitä hehkuvimmin sanoin rukoilee hän poikaansa pakenemaan tuota ääretöntä häväistystä, palatakseen sotajoukon etunenässä vapautetusta isänmaastaan ja puhdistuakseen häpeästään roomalaisten veressä. Turhat ovat hänen, turhat Lycissan rukoukset ja kyyneleet. Niin kauhistavan syvästi on kasvatuksen ja totumuksen voima orjuuttanut Arminiuksen pojan, että se, mitä äitinsä nimittää suurimmaksi häpeäksi, on hänen mielestään suurin kunnia. Esiintyminen Caesarin edessä, katsojajoukon riemuitsevien hyväksymishuutojen saavuttaminen, Lycissan suosiosta hänen kanssaan kilpailevan toverin kostaminen — kas siinä syyt, jotka Thumelicukselle, Ravennan miekkailijalle, painavat enemmän kuin vapaus, kunnia, isänmaa, isän muisto, äidin kyyneleet!

Mutta ei siinä kyllin. — Mene, sanoo hän äidilleen; mene germaanolaitesi luo, minä olen roomalainen! Caesar on minut kasvattanut, Caesar on minut pukenut, Caesar on minulle osottanut mitä suurinta kunnioitusta. Minäkö osottautuisin sellaiselle armolle arvottomaksi!

Ja Thusnelda menee; mutta säilyttää kuitenkin kunnioituksensa onnetonta poikaansa kohtaan; hänhän on kaatuva sen puolesta, minkä pitää velvollisuutenaan; germaanolainen sanassaanpysyminen vie hänet teurastuslavalle. Thusneldassa herää epätoivoinen ajatus. Caligulan koston pitää luiskahtaa maalistaan; Arminiuksen poika ei saa joutua Germaanin häpäisemisen välikappaleeksi.

Hetki lähenee; miekkailut alkavat heti. Mestari suo Thumelicukselle muutamien silmänräpäysten lepoajan voimiensa vahvistamiseksi. Thusnelda tulee; hänen sydämessään riehuu ankara taistelu; kerta toisensa perästä hän peräytyy kauhistuneena; silloin soi merkki, joka ilmottaa häpeän hetken tulleen hänen pojalleen, hänelle itselleen ja synnyinmaalleen; muuta keinoa ei ole; sparttalaisella rohkeudella hän työntää Arminiuksen miekan nukkuvan nuorukaisen rintaan.

Nyt tulee miekkailumestari herättämään vuoronsa laiminlyönyttä; nyt tulee myöskin Caligula. Hän raivoo, hän uhkaa, mutta Thusnelda ylenkatsoo hänen uhkauksiaan. Hän on pelastanut poikansa ja maansa kunnian ja lävistää viimeksi itsensä tyrannin jalkojen juureen.

Silloin kuohahtaa Caligulan raivo yli partaittensa. Hurjuudessaan lausuu hän tuon mielettömän toivomuksen, joka on kaikunut kautta aikojen: kunpa Rooman kansalla olisi yksi ainoa kaula! Hänen suosikkiensäkin henki on vaarassa ja henkivartiaston päällikkö Chaerea työntää itsensä pelastamiseksi miekkansa tuon hirviön rintaan.

Tähän kappale loppuu. Muodosta oma mielipiteesi sen arvosta, jota jalo runollinen kieli vielä kohottaa, ja sen menestyksen edellytyksistä. Tietysti se on saanut osakseen ankaraa moitettakin. Halmilla on ollut syytä pysytellä mitä kauvimmin tuntemattomana. Thusnelda, Thumelicus ja Caligula ovat erinomaisen hyvin kuvattuja luonteita ja Ravennan miekkailija edustaa elämällään ja kuolemallaan sitä aatetta, että ihmisen kohtalo ei ole syntyissä määrätty, vaan että se on elämä, joka hänet lopullisesti muodostaa siksi, kuin hän on.

6. Pohjois-Saksa.

Pohjois-Saksassa tapaamme Euroopan rumimpia seutuja. Viljeltyjen, mutta aina yksitoikkoisten tasankojen keskellä on suuria, loppumattomia kankaita, kanervien tai vaivaisen mäntymetsän peitossa, siellä täällä joku yksinäinen maalaistalo; seutuja paljoa autiompia kuin Hämeen kankaat, niillä kun ei ole tuota ylpeätä petäjää, joka meillä luo erämaahankin ylevyyttä. "Da werden wir erst recht schön schlafen", sanoi naapurini, muuan pyylevä rouva, joka valitti ettei hän ollut viime yönä saattanut nukkua pelätessään preussilaisten tullivirkamiesten pitelevän varomattomasti noita kauniita "putzsachenia", joita hän oli tuonut mukanaan Hamburgista. Se oli tosiaankin

hyväntahtoinen neuvo, jota useimmat matkustajat heti seurasivat. Koko seurue nukkui kuin ajurit kuskilaudallaan, syöksyivät asemille tullessaan unenpöpperössään ulos, söivät voileipää ja kinkkua, tyhjensivät tuossa tuokiossa suunnattomia haarikkoja Weissbieriä tai Maitrankia, törmäsivät jälleen junaan ja nukkuivat uudestaan, jälleen noustakseen, jälleen syödäkseen ja juodakseen ja jälleen nukkuakseen. Näin lystikästä on elämä useimmiten pohjoissaksalaisilla rautateillä.

Onhan Saksassa syntynyt Thaer ja sen maanviljelys on varmaankin Englannin jälkeen järkipäisimpiä koko maailmassa. Siksi minua usein kummastutti, että moinen ahkera kansa seisoo niin neuvotonna kitsaan luonnon edessä. Jos meillä Suomessa on hedelmättömiä kankaita, niin se johtuu siitä, että meillä on äärettömän paljon enemmän maata kuin asukkaita ja että meillä on tavallaan varaa jättää suuria alueita varisten haltuun. Saksassa on monin paikoin kansantungos suuri, kaksi-, kolmekymmentätuhatta ihmistä muuttaa vuosittain Amerikkaan, ja kuitenkin heitetään keskellä viljeltyjä seutuja luonnon haltuun noin suunnattomat erämaapalstat. Mikä siihen lienee syynä? kysyin eräältä viljakauppiaalta, joka äsken oli tehnyt suuria kauppoja Stralsundissa. Kun hän oli monella tavalla selittänyt, että täällä oli mahdoton saada mitään aikaan ja minä vuorostani olin hänelle kertonut, että Suomessa ei tuollaisten mahdolluuksien olemassaoloa tunneta, keskeytti meidät muuan bremeniläinen tupakkakauppias, joka aivan tosissaan selitti kaikkien näiden erämaitten syntyneen kolmikymmenvuotisen sodan aikana. Usein myöhemmin huomasin saman luulon olevan Saksassa vallalla: kaikki, mikä oli autiota ja hävitettyä, jota ei muulla tavoin voitu selittää, sanottiin johtuvan kolmekymmenvuotisesta sodasta. Toisinaan lisäsivät katoolinuskoiset jostakin rauniosta puheen ollen: "das haben die verfluchten Schweden gemacht". "Und die verfluchten Finnen waren dabei", ajattelin itsekseni. On toki hyvä olla joskus unohdettukin.

Suotaneen anteeksi, jos näin perin romanttisuutta vailla olevissa seuduissa joskus johtui mieleen — aidantekovelvollisuus. Kuvittelehan, Betty, maata jossa pieninkin torppa on kivistä rakennettu, jossa turhaan etsimme ainoatakaan aitaa. Veräjistä ei puhuttakaan. Meidän hyvät maamiehemme siellä kotona, jotka mielellään aitaisivat koko Suomen yltä ja ympäri, jos se olisi mahdollista, kysyisivät varmaankin näitä saksalaisia maisemia nähdessään hämmästyneinä, miten kummassa täällä tullaan härkien, lampaiden ja muiden elukkain kanssa aikaan. Niin, siihen kysymykseen en voi todellakaan vastata; en voi edes tehdä selkoa siitä, oliko porsailta hangot kaulassa. Voin ainoastaan todistaa, että joka kerta kun näkyi joukko nelijalkaisia kuleksimassa niityllä tai maantiellä, oli niiden kintereillä aina pieni kaksijalkainen, eikä kukaan siinä maassa käsittänyt, että olisi tarpeellista vuosittain haaskata muutamia miljooneja puolikasvuoisia puita säästääkseen joka kylässä muutamilta pikku pojilta ja tytöiltä vaivan käydä paimenessa. Pensasaitoja näkyi aika tiheään, ne erottivat pellot toisistaan; olisi sentään saattanut uskoa niiden olevan yhtä paljon kaunistuksenkin vuoksi.

Kun matkustamme siellä kotimaassa, laskevat lapset huvikseen kirkkoja. Siellä se on helppoa, mutta Itämeren eteläpuolella se ei ole mahdollista. Joka kylällä on oma kirkkonsa. Se on kaunista, niin pitää ollakin. Katoolisissa maissa ovat kirkot auki koko päivän ja siellä pidetään joka päivä rukouksia tai jumalanpalvelusta. Se on vielä kauniimpaa. Meillä ei Jumala ole huoneessaan kuin pari kolme tuntia viikossa.

7. Berliini.

Tämä suuri kaupunki sijaitsee vielä suuremmalla tasangolla, joka on niin kuiva ja hiekkainen kuin itse "das Stock-Preussenthum". Kun myrsky puhaltaa itä- tai länsivalloista päin, tupruaa siellä sakeita tomupilviä, jotka laskeutuvat harmaana harsona sotamiesten komeille univormuille, virkamiesten harmaapaperi-naamoille ja "kaunosielujen" ranskalaisille silkkiivoille. Silloin hiljenee elämä kaduilla, silloin berliniläinen vetäytyy kuoreensa: kauneihin teattereihinsa, vieläkin kauniimpiin museoihinsa ja kirjallisiin iltamiinsa, joissa yllämainitut kaunosielut eivät enää, kuten J.V. Snellmanin aikana viisitoista vuotta sitten, syö viiliä, luumuja ja savustettua lihaa, vaan teetä ja ranskanleipää, kuten muutkin kuolevaiset, mutta, niinkuin silloinkin, yhä harrastavat musiikkia ja kritiikkiä ja ennen kaikkea — kokkapuheiden laskemista. Ja nyt, niinkuin silloinkin, sanovat asiantuntijat noita iltamia erinomaisen runollisiksi, emansipeeratuiksi ja — ikäviksi.

On parasta että sanon sinulle, Betty hyvä, jo heti alussa, etten ole milloinkaan ihaillut Preussia — voit sitte arvostella asiat sen mukaan. Tuo valtio on paisunut kuin vampyyri ryöstämällä naapureitaan, ja sen suurin mies, jolla on lisänimenä "ainoa", on perinpohjaisesti ylenkatsonut maansa kirjallisuutta ja politiikassa seurannut perussääntöjä, jotka yksityisessä elämässä olisivat saattaneet jokaisen muun varkaudesta syytteenalaiseksi. Hänen pronssinen, Rauchin tekemä ratsastajapatsaansa, joka taideteoksena on aivan mestarillinen, katselee nyt itäisessä Unter den Lindenissä tuota Berliiniä, joka jumaloi hänen muistoaan, mutta joka verrattoman ironisesti sijoitti Lessingin ja Kantin hänen hevosensa hännän alle. On merkillistä huomata miten vähän suosiota Preussi nauttii muualla Saksassa, tai oikeastaan se ei ole ensinkään merkillistä. Tunnetun historiallisen syntyensä pohjalle on se perustanut valtiotaidon, joka tänään mielistelee kansanvaltaa; huomenna yksinvaltaa; on toisena päivänä valmis tavottamaan Saksan keisarikruunua, toisena suostuvainen ylläpitämään ja kehittämään vanhaa hajaannusta; idän ja lännen välillä häilyvä, uskaltamatta julkisesti liittyä kumpaiseenkaan; täynnä toiveita, mutta vielä enemmän katkeria pettymyksiä; paljo lupaava ja vähän pitävä; väsymätön pyrkiessään luomaan jotakin erikoista prussilaista, mutta kykenemätön vakuuttamaan ketään sen olemuksen ytimestä ja eduista — sellainen, Betty, on tämä valtio, joka pikkuvaltion itsekkyydellä vaatii suurvaltan vaikutusvaltaa, eikä Berliini olisi Berliini, ellei se monessa suhteessa edustaisi näitä pyrkimyksiä.

Ehrenberg on sanonut tästä kaupungista, että se on rakennettu myriaadien kuolleiden infusioonieläinten jätteille. Miten olisikaan mahdollista olla rakennettu pikkumaisuus-myriaadeille ilmaisematta muillekin tätä syntyperänsä salaisuutta? Saphir on edelleen sanonut Berliiniä kaupungiksi, joka on "kooltaan" suuri, ja tämä lausunto sattuu paikalleen, sillä kaikessa suuruudessaan ei Berliini ole kyennyt painamaan ulkoasuunsa suurkaupungin leimaa. Nuo pitkät, leveät ja säännölliset kadut tekevät ensi silmäyksellä sitä yksitoikkoisemman vaikutuksen, kun niiden liike ei mitenkään vastaa niiden leveyttä. Unter den Linden, vihreine puistokäytävineen keskellä ja komeine rakennuksineen molemmin puolin, on kieltämättä kaunis ja olisi vieläkin kauniimpi, jos se olisi maailmassa ainoa laatuaan ja ellei siitä alituisen huomautettaisi ihailua vaatimalla. Paljoa pysyvemmän vaikutuksen tekee sen sijaan yleisillä paikoilla olevien kauniiden patsaiden lukuisuus, ja siinä suhteessa ei ole Saksassa Berliinin vertaista, ellei mahdollisesti München kilpaile etusijasta.

Haluan kertoa sinulle jotain parempaa Berlinistä ja toivon saavani siihen tilaisuuden puhuessani sen taideteoksista. Berliini on paljo edistynyt niin viitenätoista vuotena, jotka ovat kuluneet Snellmanin matkasta, varsinkin sen teollisuutta kuvailtiin minulle arvokkaaksi. Berliniläiset itse ovat kaltaisiaan, semmoisia miksi lukemattomat muut ovat heitä kuvanneet paremmin kuin minä. Viisaimmat berliniläiset itekin nauravat heikäläisten pyrkimyksille koettaa kirjoissa ja aikakauslehdissä — "Das galante Berlin"; "Berlin wie es isst und trinkt" y.m. — kuvata heitä jonkunlaisiksi itsenäisiksi mallikuviksi. Tekisi mieleni sanoa heitä ihmisryhmäksi, josta toinen puoli on kopioitua, toinen alkuperäistä, ja alkuperäisyys perustuu oikeastaan jonkinlaiseen arkipäiväiseen järkevyyteen, joka ilmenee miespuolisilla itsetyytyväisenä mauttomuutena kokkapuheissa, naispuolisilla senttimenttaalisuutena. Muuan ranskalainen matkustaja on sanonut että "Berlinin nainen on vielä uudestaan muokattava" (reste encore à refaire). Mahdollisesti hän on oikeassa; minulla ei ole hänen lausuntonsa vastapainoksi asetettava muuta kuin muuan lapsi, ihanimpia mitä milloinkaan olen nähnyt, kaksitoista vuotias tyttönen; ehkäpä juuri sentähden, että hän oli vain kahdentoista vuoden vanha!

Justice à tous!

8. Berlinin freskomaalaukset.

Tulin, paras Betty, äsken maininneeksi Berlinin kokoelmat. Se oli siinä suhteessa ajattelematonta, etten voi tässä edes lyhyesti luetella niitä monia ihania taidearteita, jotka täydellä syyllä ovat berliniläisten ylpeys. Mitä taas hyödyttää laiha, kaikellaisilla pikku ihasteluilla, tunteilla ja huudahduksilla varustettu kuvauskaan, ellei se sisällä suurta yhdistävää yleiskatsausta, pitkiin tutkimuksiin perustuvaa arvostelua ja kuvattavien esineiden tarkkaa, yksityispiirteistä tuntemusta? Olen sinulle luvannut ainoastaan katkelmia, tässä on taasen muuan sellainen.

Sivuutan siis ylistetyn yliopiston kuuluisine herroine professoreineen ja 1,500:ne ylioppilaineen — viimemainitut, sivumennen sanoen, kalpeita tummaihoisia apollonpoikia, pelokkaita kirjatoukkia ilman rahtuakaan sitä reippautta, johon me olemme tottuneet. Sivuuatan kirjaston, linnan, asehuoneen, veistokuva- ja taulukokoelmat ja monta muuta komeaa kokoelmaa, niinpä itse upean oopperatalon, ja pysähdyn vasta katselemaan Cornelius Kaulbachin freskomaalauksia, jotka ovat omansa herättämään mielenkiintoamme sen jälkeen, kun meilläkin Ekmanin mestarikäsi on maalannut samanlaatuisia ihania taideteoksia Turun tuomiokirkkoon.

Tullessamme linnasta Lustgartenin kautta museon portaille, pysähdymme ihmetellen katselemaan kuuluisaa Kissin valamaa amatsooniryhmää. Uljas impi istuu hevosen selässä. Pelosta pärskyen ja vavisten nousee jalo eläin takajaloilleen; pantteri on iskenyt terävät kyntensä sen kylkeen ja raatelee hampaineen sen leveää rintaa. Urhotar kallistuu taaksepäin ja kohottaa keihäänsä; keihäs on iskuvalmis, kuka saa voiton? Sitä ei kukaan tiedä. Kaunis ja voimakas on tämä ryhmä joka tapauksessa, ja se on kuitenkin vain kovaa malmia.

Siitä ylempänä, portaiden pylväskäytävän sisäseinillä, ovat äskenmainitut freskomaalaukset, jotka "Cornelius ynnä muut" ovat maalanneet Schinkelin luonnosten mukaan. Ne ovat aiheittensa puolesta yhtä runollisia kuin suorituksensa suhteen taiteellisia, ja valittaa täytyy vaan ettei ole oikein sopivaa kohtaa, josta niitä voisi katsella. Kas tässä lyhyt kuvaus niiden sisällyksestä.

Vasemmalla: Uranus ja tähtien tanssi. Saturnus ja titaanit vetäytyvät takaisin muinaisuuden yöhön. "Kuun pilvet purjehtivat valkoisina kyyhkyinä taivaalla." Jupiter, jonka edessä kulkevat Dioskurit, uuden valon levittäjät, alottaa uuden ajanjakson. Prometheus ryöstää ihmisille taivaan tulen. Selene (kuu) ajaa yön läpi loistavissa vaunuissaan; taivaalliset olennot auttavat häntä yön hunnun kohottamisessa. Yö levittää viittansa, josta uusia olentoja pilkistää esiin, ja ympärillä lepäävät hänen lapsensa. Elämän voimat kehittyvät; siellä on äidinrakkaus; siellä uinuva sota; siellä lempeä rauha runottarineen; lapsi vuodattaa maahan hedelmöittävää sadetta. Kaikki elämän muodot kehittyvät. Kukon laulu ilmottaa päivän sarastusta; sen kera tulee suru. Näemme auringon nousun, Venuksen ja Eroksen. Auringonjumala nousee merestä ja sulottaret liitelevät sen hohtavalla pinnalla.

Oikealla. Silloin alkaa elämän aamu, elämän kevät. Näemme paimenkansan ja sen kilpakisat. Runotar ja Psyche virittävät runoilijan lyyryä. Joutuu kesä ja keskipäivä. Näemme elojuhlan ja nuoren sankarin, joka lähtee sotaretkelle. Pegasus lentää Helikonin yli; sen kavion potkusta pulpahtaa mielikuvituksen lähde, josta ihmiset juovat elämän nestettä. Parcit hallitsevat maan uumenissa, nymfit soittelevat metsässä. Viisaana ja vakavana lähenee lainsäätäjä. Mutta nyt tulee ilta ja syksy. Korjataan viiniä. Näemme kuvanveistotaiteen ja rakennustaiteen ensi askelet. Sankarit tulevat voitokkaina taistelusta. Isät odottavat heitä kotilieden ääressä. Itse vanhuus iloitsee muusain tanssista. Viisas mietiskelee tähtien kulkua. Muuan vanhus on vaipunut

alkuaineiden katselamiseen. Merimies purjehtii kuuvaloiselle merelle. Maassa hallitsee yö ja talvi. Mutta samassa alkaa uusi päivä, ja lapset leikkivät ajatuksiinsa vaipuneina isiensä haudoilla.

Sellainen on näiden freskomaalausten sisällys, mutta suoranaisemmin todellisesta elämästä otettuja joskaan ei ihanampia ovat ne, joita Kaulbach vielä paraikaa maalaa uuden museon suurenmoiseen porraskäytävään. Ne ovat kuusi suurta taulua, joista neljä on valmista, viides pääpiirteissään suunniteltu ja kuudes vielä alottamatta. Kaikki kuusi tulevat käsittelemään ihmiskunnan historian pääkohtia. *Ensimmäisessä* näemme Babylonin hävityksen, kuningas Nimrodin, heimojen eron, semiläiset karjalaumoinen, Chamin jälkeläiset epäjumalaineen, Jafetin jälkeläiset ja ihmiskunnan kukoistavimman vesan, kaukaasialaisen rodun. *Toisessa* Kreikan kukoistusajan, Homeron, Hesiodon, Aeschylon, Sofokleen, Alkaion. Näiden takana Parthenonin pylvää ja Solonin, metsästäviä sotilaita, Orfeon lyyryineen. Sateenkaaresta astuu esiin Jupiter ja kaikki Olympon jumalat. *Kolmannessa* taulussa näemme Jerusalemin hävityksen, keisari Tituksen ja hänen legionansa; ylimäisen papin, joka murhaa itsensä ja omaisensa; Ahasveruksen, ikuisen juutalaisen, joka pakenee hävitystä, ja ensimmäiset kristityt, jotka lähtevät pakanoille saarnaamaan. *Neljäs* taulu, joka oli vasta tekeillä, esittää kuuluisaa hunnitaistelua. *Viides*, jonka aiheena tulee olemaan Jerusalemin luo saapuneet ristiretkeläiset, ja aiheeltaan määräämätön kuudes taulu ovat vielä mestarin siveltimessä.

Tuo kaikki, Betty, on ainoastaan muutamia väripisaroita kiinnitettynä vielä märkään kalkkirappaukseen, mutta se on ajatukseltaan suurta ja nerokasta, tekotavaltaan voimakasta ja jaloa. Se sisältää muutamissa piirteissä koko ihmiskunnan elämän.

9. Robert ja Bertram.

Saksan suurempien kaupunkien pikkuteatterit ovat monia suuria etevämmät kansanelämän eri puolien reippaassa luonnollisessa ja elävässä esittämistaidossa. Näyttelemineen on usein mestarillista, jokainen vivahdus oivalletaan silmänräpäyksessä ja tuo yleisön pirteä tunnelma siirtyy jörömäiseen arvostelijaankin, jolla muuten olisi paljonkin huomautuksia kappaletta vastaan.

Olet niin useasti kuullut puhuttavan kielletyistä teatterikappaleista, että kerrankin kuulet mielihyvin eräästä, jota ei ole kielletty. Samassa maassa, jossa niin sokeasti pelätään kaikkia nykyaikaisia aatteita, annetaan kahden varkaan ja roiston mitä hullunkurisimmalla tavalla polkea laeja Friedrich-Wilhelmstädterin teatterissa, joka on arvojärjestyksessä kolmas Berlinin teattereista.

Nuo lystikkäät veljekset ovat nimeltään Robert ja Bertram. Näemme heidät visusti teljettyinä lukkojen takana. Vankilassa on kolme kerrosta: ylimmässä on Robert, keskimäisessä Bertram ja alimmassa vanginvartija. Robert sahaa lattiaansa reijän. Vanginvartija, joka on päästään pyörällä sisarenpoikansa kanssa pitämiensä kekkereiden jälkeen, tulee ylös katsomaan mikä kolina sieltä kuuluu. Keskimäinen huone on tyhjä; Bertram on ryöminyt ylös Robertin luo. Vanginvartija syöksyy ylimpään huoneeseen, vangit ryömivät alas keskimäiseen, juoksevat ulos lukitsemattomasta ovesta ja salpaavat vanginvartijan sisään. Tämä istuu nyt putkassa sillaikaa, kun nuo lurjukset alhaalla jatkavat kekkereitä. Sitte he livistävät tiehensä kaikessa rauhassa.

Maalla vietetään talonpoikaishäitä. Sinne tulevat Robert ja Bertramkin. Mutta ratsastavat santarmit ovat kintereillä, sieppaavat arvoisat herrat talteensa ja sulkevat heidät erääseen ylishuoneeseen. Täällä he narraavat muutaman nuoren tytön päästämään itsensä vapauteen, kaappaavat sukkelasti talonpojan rahalippaan ja ratsastavat santarmien hevosilla nelistäen tiehensä.

Muuan rikas turhamielinen pankkiiri panee toimeen suuret tanssiaiset. Vieraiden joukossa herättää huomiota muuan espanjalainen kreivi ja italialainen laulaja. Nuo hienot, tomppelimaiset herrat eivät ole muita kuin Robert ja Bertram. Pankkiiri on ihastunut, ja he syleilevät häntä niin sydämellisesti, että kaikki hänen jalokivikoristeensa katoavat. Naiset ovat ihastuksissaan ja kadottavat kaikki kalleutensa. Nyt alkaa suuret naamiaiset. Näemme kreivi Manteuffelin, punaisena tietysti, kävelevän erään paksupäisen hölmön rinnalla. Näemme lihavan turkkilaisen ennen sodan alkamista ja laihan turkkilaisen sodan päätyttyä lord Palmerstonin seurassa, haikaran ja muiden kuuluisuuksien rinnalla. Lopulta syntyy yleinen hälinä; kaikilta on jotakin varastettu. Robert ja Bertram ryömivät kakluuniin ja katoavat.

Sen jälkeen on markkinat ja suuri kansanjuhla. Täytetään paraikaa mahdottoman suurta ilmapalloa. Kaksi lihavaa maalaismatamia kuleskelee ympäri ja varastaa oikealta ja vasemmalta. Ketäpä muita he olisivat, ellei Robert ja Bertram? Lopulta heidät tunnetaan. Poliisit ja santarmit ajavat heitä takaa. Mutta Robert ja Bertram eivät ole milloinkaan neuvottomia. Juuri kun heidät ajetaan ottaa kiinni, hyppäävät he täytetyn ilmapallon veneeseen, leikkaavat nuoran poikki ja nousevat yläilmoihin katsojien loppumattomien hyvähuutojen kaikuessa.

Hyvin vähän ylentävää, mutta tavattoman hauskaa!

10. Dresden.

Saksi on jalo ja yleväsukuinen maa; sen historiaan yhtyvät Saksan paraimmat ja ihanimmat muistot. Milloin se on rikkonut, on se tapahtunut kelvottomien tai tyrannimaisten hallitsijoiden kautta, jotka itsekkästen tarkoituksiensa saavuttamiseksi ovat kustuttaneet sekä omaa että vieraita maita maansa jaloimpien poikain verellä. Mutta saksilainen on niin sydämellisen hyvä, että hän unohtaa vuosisatojen sorron voidessaan iloita yhden ainoan elinajan kunniasta. Hän ihailee vielä

tänä päivänä tyrannin, valapaton ja hekumoitsijan August II:sen suurta kuparista ratsastajapatsasta Neustadtin torilla; kupari on kullattu, patsas on kaunis ja tyranni, joka rautakourassaan rutisti hevosenkengän, kantoi August väkevän nimeä.

Niin, tällä maalla ja tällä kansalla on *hyväntahtoisuuden* leima, joka toisinaan, elämän ankarassa taistelussa, saattaa pehmetä ainapa heikkoudeksi, mutta joka on herttaisen miellyttävää ja helposti lumoo vieraan, koska se voittaa hänen sydämensä. Luonnon kasvot ovat täällä niin lempeät. Pehmeiden, vihreiden kukkulain rajottamana luikertelee vuolas Elbe hedelmällisen laakson läpi, jossa viljavainiot tuulessa huojuvat ja ensimmäiset viinitarhat, tosin vielä aivan mitättömät, ilahuttavat janoisen kulkijan silmää. Ja näiden kukkuloiden rinteillä, näiden viljavainoiden keskellä, jotka vielä Dresdenin lähimmässäkin ympäristössä ovat säilyttäneet maaseutumaisen yksinkertaisuuden, kohoaa kaunis-, puhdastyylisiä huviloita ja linnoja: sivistyksen kauniimman onnen valoisia asuinsijoja, jos mahdollista itse kateudenkin yläpuolelle kohoavia, koskei niillä näytä olevan tarkoituksena hallita eikä uhata, vaan ainoastaan kohottaa ympäristön kauneutta jokaisen iloksi ja menestykseksi. Dresden onkin aina ollut muukalaisten lempipaikka ja monet ovat jääneet tänne ainiaaksi, nähden elämänsä auringon laskevan Loschwitzin tammien taakse, missä Schiller loi Don Carloksensa.

Dresden on yksinkertainen kaupunki, jossa noustaan aamulla varhain ja mennään varhain nukkumaan. Ylellisyyttä ja itsekylläisyyttä nähdään niin vähän, kuin se on mahdollista pääkaupungissa, jossa on toistasataatuhatta asukasta. Istutaan aivan kodikkaasti kahvinsa ääressä Brühlin terrassilla tai kylmää kinkkua ja erinomaista Waldsehlösschen-olutta nauttien Elbpaviljongissa. Puolellakolmatta groschenilla^[4] saa kuulla kauniin konsertin ja 15 groschenilla saa kadehdittavan istumapaikan suuressa kiitetyssä huviteatterissa. Hovi, ylhäisö ja virkamiehistö pitävät itsestään hyvin vähän ääntä. Jos täällä ollaan ylimyksiä, niin ollaan sitä taiteen alalla. Puhu kelle tahansa dresdeniläiselle taulukokoelmasta tai Zwingerin ja japanilaisen palatsin ihanista kokoelmista, niin näet kuinka heidän silmänsä loistavat ylpeydestä ja rakkaudesta.

— Haben Sie noch nicht die Madonna gesehen? kysyi minulta ensi päivänä pieni tyttö, joka möi kirsikoita.

— Noch nicht, vastasin minä.

— Ei, das ist Schade, Sie sollen doch das nicht vergessen, huudahti pieni taiteenharrastajatar, nähtävästi mielissään voidessaan antaa minulle hyvän neuvon ja tietäessään jotain niin tärkeätä paremmin kuin minä.

Näin sittemmin talonpoikia, ajureita, yksinkertaisia työmiehiä perheineen, usein puolikasvuaisia lapsiakin ahkerasti käyvän taulu- ynnä muita kokoelmia katsomassa. Sellainen, Betty, vaikuttaa sukupolvien elämään, ja yhteinen ystävämme, vanha Fröbel, sanoo että meidän pitää opettaa lapsia "tuntemaan hyvää kauniin kautta".

Mutta kun meikälaisten joukossa on monta, jotka uskovat että taide ja pakanallisuus ovat samoja asioita, unohtaen että esimerkiksi musiikki ja maalaustaide ovat taiteita, jotka ovat syntyneet kristinuskon helmassa, niin tahdon muistuttaa siitä, että tämä sama Saksi on evankeelisen opin kehto ja Lutherin isänmaa. Ei kukaan kieltäne Saksilta sitä nöyrän itsensäkiitoksen oikeutta, että se vielä tänään, meidän ajan ja kaikkien aikojen harhojen keskellä, omistaa totisen kristillisyyden. Harvoin olen omassa maassamme niitten keskuudessa, jotka ovat innokkaimmin harrastaneet käytännöllistä kristinuskoa, ollut mukana arvokkaammassa, hartaammassa, enemmän sydämen pohjasta lähtevässä jumalanpalveluksessa kuin Dresdenin Kreuzkirkossa. Katoollilainen, taiteellinen aines, jonka Luther viisaasti säilytti, tosin puhdistettuna ja yksinkertaisempaan, oli jälellä mitä täydellisimmäksi kehittyneenä maalaustaiteessa ja kirkkolaulussa. Koko tuo kirkon täyteinen seurakunta lauloi mukana, lauloi moniäänisesti ja puhtaasti. Mikä ero, Betty, niiden epäsointujen rinnalla, joita kuulemme omissa kirkoissamme! Kaikki, niin hyvin saarna kuin messu ja virsikirja, oli ankaran lutherilaista; voit uskoa että vastakohta oli silmäänpistävä minunlaiselleni, joka olin sitä ennen käynyt hyvin monessa katoollisessa kirkossa.

Vielä muuan seikka, ulkonainen tosin mutta sangen kuvaava, osottaa miten vakavalta kannalta kristinuskoko käsitetään Dresdenissä. Olin monessa muussa paikkakunnassa nähnyt miten sunnuntaita vietettiin ainoastaan kirkoissa ja tuskin sielläkään, miten niiden ulkopuolella ostettiin, myytiin ja tehtiin työtä aivan kuin arkipäivinä. Dresdenissä sulettiin kaupat sunnuntaisin, eikä kukaan tehnyt työtä kello kuuteen iltapäivällä. Vielä enemmänkin. Asuin Altmarkin, avaran tornin luona, joka koko viikon oli meidän markkinakojumme muistuttavia myymälöitä täynnä ja jotka näyttivät sinne asettuneen elämään ja olemaan. Eipä sentään niin, ne kaikki poistettiin kello kuusi lauantai-iltana ja sunnuntaiaamuna oli tori sileä ja tyhjä kuin ei siellä olisi milloinkaan markkinoita pidetty.

Oi, taide harhailee usein ja jumaloi usein itseään, unohtaen alkunsa. Tuleeko silti hylätä sen jalot, nöyrät luomat? Mitä kaikkea vastaan onkaan inhimillinen itsekkäisyys rikkonut? Kuka heittää sentähden ensimmäisen kiven Thorvaldsenin, Rafaelin, Mozartin ja Shakespearen päälle?

11. Sikstiniläinen madonna.

Tämän taulun historia on lyhyesti seuraava. Sen maalasi Rafael taiteensa hehkeimpänä kukoistusaikana (1518-1520) mustain veljesten Piacenzassa olevaan San Siston luostariin, ja siellä se oli alttaritauluna kolmattasataa vuotta. Saksin kuuriprinssi, sittemmin August III, näki sen siellä vuonna 1733 eikä voinut sitä enää milloinkaan unohtaa. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 1753, onnistui hänen maalari Giovanninin välityksellä ostaa tuo taulu

luostarilta kahdellakymmenellä tuhannella tukaatilla. Mutta munkit, jotka pelkäsivät tekonsa seurauksia, antoivat venetsialaisen Nogarin sitä ennen valmistaa taulusta tarkan jäljennöksen, joka vielä tänä päivänä käy paikkakunnalla alkuperäisestä.

Vuosisatojen tomusta puhdistettuna ja Dresdenin taulukokoelmiin liitettynä on sikstiniläinen madonna tullut maailman kuuluksi kaikkien aikojen maalaustaiteen ihanimpana, ylevimpänä luomana. Taulun korkeus on yhdeksän korttelia ja kolme tuumaa sekä leveys seitsemän korttelia. Sen keskelle näemme neitsyt Marian seisovassa asennossa, Kristuslapsi sylissään pilvissä liitelevän. Oikealla kumartuu pyhä Sikstus, vasemmalla pyhä Barbara. Kaksi siivekästä enkelilasta taulun alimmassa osassa ikäänkuin nojaavat käsivarsiaan puitteita vasten, ja kahden vihreän esiripun väliltä välkehtii taustalla madonnan ympärillä sädekehä, joka tarkemmin katsottaessa on lukemattomien enkelinpäiden muodostama.

Dresdenin kokoelman 2,202 taulua järjestettiin viime kesänä uuden paremman suunnitelman mukaan, jolloin tehtiin uusi ja parempi luettelokin. Madonnakin oli siihen aikaan kauvan näkymätön; mutta suojea kohtalotar satutti niin, että se ilmausi jälleen muutamia päiviä sinne tuloni jälkeen, tällä kertaa yksin suuressa huoneessa, entistä paremmassa valaistuksessa, uusilla komeilla puitteilla varustettuna sekä — harvinaista kyllä — lasin alle asetettuna. Kaikki Dresdenin taiteenharrastajat kokoontuivat ihaillun taulun ympärille, kiistellen uuden asettamisen eduista ja haitoista. Useat pitivät lasia epäedullisena, toiset taas väittivät värvivahdusten sen kautta paremmin yhteensulautuvan.

Tällaisen maineen saavuttaneen taulun eteen astuessamme asetimme pikemminkin ankaran tarkastelijan kannalle; vaadimme jotain tavallista enempää sanoaksemme ihmistyötä täydelliseksi! Lähestymme kunnioituksella, se on velvollisuutemme, mutta samalla lujasti päättäen ettemme anna silmiämme häikäistä, ettemme tahdo ihailla sokeasti vain sen vuoksi, että tuhannet muut ovat sitä ennen ihaileet.

Ja kun noin päätettyämme ensi kerran näemme sikstiniläisen madonnan, niin emme hämmästy emmekä ihmettele; emme tosin voi olla pitämättä tuota taulua hyvin kauniina, mutta sitä, mikä siinä on käsittämätöntä, yli-inhimillistä, taivaallista, emme paikalla huomaa. Meidän käy samoin kuin ensi kertaa Beethovenin symfoniaa kuullessamme: käsitämme siitä ainoastaan yksityiskohdat, kokonaisuus selviää vasta myöhemmin. Perästäpäin sen paremmin ymmärrämme. Perästäpäin singahtaa esiin jumalallinen kipinä, ja mitä enemmän syvennymme tuon ihmeellisen ylevyyden katselemiseen, sitä enemmän meidät valtaa vavistuksensekainen ihmettely. Se ei ole nero yksinään, joka tuohon vaivaiseen, katoovaiseen kankaankappaleeseen on painanut ikuistuttavan leimansa; siinä on jotakin vielä suurempaa, taulu on ilmestys, kiinnitetty kankaalle välittömästi, sisäisen näkemyksen pyhänä hartaushetkenä. Rafael, tuo valittu, joka kantoi ylienkelin nimeä, syntyi ja kuoli pitkänäperjantaina.

Sinä, Betty, voit muualta lukea enemmän Madonna di San Sistosta, sillä hänestä on paljon kirjoitettu. Minulla on vaan muutama sana lisättävänä. Sellaista viattomuuden ja ylevyyden, korkeimman nöyryyden ja korkeimman majesteettillisuuden yhdistystä emme näe tässä elämässä milloinkaan. Sellaiselta voi näyttää ainoastaan Jumalan äiti sinä hetkenä, kun hän sylissään kantaa maailman vapahtajaa. *Iman* tätä lasta hän on vain heikko kuolevainen, jonka ainoastaan katooililainen taikauskoisuus saattaa korottaa taivaiden kuningattareksi; tämän lapsen *kanssa* hän on jokaiselle kristilliselle uskontunnustukselle ylevä, pyhä ja puhdas, "täynnä armoa", niinkuin ei kukaan nainen ennen häntä eikä hänen jälkeensä. Correggio ja Murillo ovat maallaneet *viattoman* Marian, niin suloisena, niin rakastettavana kuin nuori äiti rakkautensa ja onnensa puhtaimpana hetkenä; Rafael on siihen vielä liittänyt Jumalanäidin *ylevyyden*, ja kun edellistä rakastamme, seisomme miltei pelokkaina jälkimäisen edessä. On ihailtu Rafaelin taulun Kristuslasta, ja totta on että tuon lapsen kasvoni on niin omituisen yliaistillinen, katseensa niin kirkastettu ja läpitukenä, että tuntuu kuin se katselisi aivan sielumme läpi. Mutta Marian katse on yhtä ihmeteltävän syvä. Se seuraa meitä, minne menemmekin, niin vakavin ja samalla kuitenkin niin lempein silmäyksin, ettemme lopulta enää voi niitä kestää; ne lävistävät meidät, tunkeutuvat sydämeemme sisimpään, riisuvat sen syntisten halujen paksut verhot, niin että tuntemme seisovamme alasti kuin Jumalan edessä. Kauheata on, Betty, seisoa tuollaisen taulun edessä, tietäessään itse olevansa saastainen. Näemme silloin silmäimme edessä sen ikuisen totuuden, että ainoastaan "sydämeistä puhtaat saavat nähdä Jumalan".

Sentähden ei rohkenekaan taulun Sancta Barbara, joka on vielä nuori ja maallisten halujen saastuttama, katsahtaa ylös Kristukseen ja Mariaan, vaan suuntaa katseensa maahan. Mutta Sikstus, marttyyri, joka on harmaantunut uskon kilvotuksessa, kohottaa katseensa ylös, ja niin tekevät pienet enkelitkin. Vain aikaisin lapsuus ja myöhäisin vanhuus rohkenee nostaa silmänsä pyhyttä kohti.

12. Saksin Sveitsi.

Ken kerran elämässään on nähnyt Mont Blancin ja nukkunut yhdenkään yön Chamouniissa, sivuuttakoon kernaasti nämä rivit. Mutta kun pidän jotenkin varmana ettet sinä, Betty, milloinkaan ole nähnyt ikuista lunta, niin arvelen että voit hetkiseksi tyytyä siihen ihastuttavaan pikku leluun, jota sanotaan Saksin Sveitsiksi.

Dresdenistä on ainoastaan muutaman tunnin matka pitkin Elbeä ylöspäin pieneen Wehlen nimiseen kaupunkiin. Eräänä kauniina heinäkuun aamuna nousivat siellä maihin berliniläinen, saksilainen ja suomalainen, päättäen pysyttäytyä yhdessä kuin sadun lintu, rotta ja makkara. Wehlenistä he laskeutuivat Uttewalder Grundiin, sieltä Wehlener ja Zscherre Grundien kautta ylöspäin ihanaan Basteihin; sitte edelleen Amselgrundin kautta syrjään tavallisesta

matkailijareitistä erääseen yksinäiseen meijeriin; sieltä sitte ylöspäin Hohnsteiniä ja Hocksteiniä kohti, jossa seurueeseen liittyi kaksi elsassilaista, kaksi württembergiläistä ja yksi hessiläinen. Sieltä alas Wolfsschluchtin rotkoihin sekä ukkosen pauhatessa ja sateen valuessa kauniin Polenzlaakson läpi. Sieltä taasen pilvienkorkuiselle ihanalle Brandille mitä ihanimpana kesäiltana. Sieltä sitte alas Tiefer Grundin kautta, viettääksemme yön kauniissa Schandaussa. Sieltä aikaisin seuraavana aamuna vaunuissa Haidemühleen; sieltä Kuhstalliin; sen jälkeen kapusimme ylös loppumatonta Kleine Winterbergiä ja edelleen Grosse Winterbergiin. Sieltä alaspäin rajan yli Prebischthoriin sekä edelleen, yhä alaspäin, Bielan laakson läpi Kamnitzin joen yli Herniskretscheniin Böhmissä. Koko tuon taipaleen jalkaisin, lukuunottamatta puolentunnin vaunumatkaa. Vihdoin jälleen illalla laivalla Dresdeniin. Papststeiniä, Liliensteiniä ja Königsteiniä katselimme kaukaa. Matkan vaikutelma: väsähtänyt tyytyväisyys.

Mitä teitä olimmekaan kulkeneet näinä kahtena päivänä! Pysyimme tuskin enää koossa, mutta olimme kuitenkin iloisia kuin linnut nauttiessamme oikeata tokaijeria, jota saadaan Herniskretscheniissä, ja ainoastaan siellä yhdellä taalerilla karahvi. Englantilaisia naisia leveälierisine hattuihineen, kaikilla tietysti kirjansa ja albuminsa kädessä, ratsasti pienillä hevosilla (ponies). Kaikkialla vuoristossa vilisi harpunoittajia, tyroolilaislaulajia ja heti Böhmin alueelle tultua kerjäläisiä. Kaikkialla vetosivat ravintolat ja muistojenkaupustelijat matkustajien kukkaroihin. Jo kolmekymmentä vuotta on tämä vuoriseutu elänyt matkustajatulvasta; sitä ennen se oli miltei tuntematon. Nyt rakentaa hallitus uusia siltoja rotkojen yli, niin että monet kauniimmat näköalakohtat vasta viime aikoina ovat tulleet tunnetuiksi. Korkein kohta on Grosse Winterberg, 1,710 jalkaa merenpintaa korkeammalla ja 1,400 korkeammalla Elbe-virtaa, joka luikertelee sen juuritse. Näköala on suuremmoinen. Siellä näemme Saksin, Böhmin ja Schlesian vuorenhuiput: kolmen valtion suuruudet.

Kolmea luonnonantia kaipasi täällä pohjoismaalaisen silmä: graniittia, havumetsiä ja järviä. Vuorilaji on etupäässä basalttia mitä eriskummallisimmissa muodoissa: milloin ihmisolentoja muistuttavina kallioina, milloin karhujen, hevosten, villisikojen muotoisina, milloin suunnattomien kiinniköytettyjen jauhosäkkien näköisinä, milloin kohtisuorina kammottavan korkeina seinäminä, milloin pengermäisesti syviin laaksoihin laskeutuvina viettoina, milloin alassyöksyvinä pimeinä rotkoteinä, milloin uhkaavina kallioröykäleinä kulkijan pään päällä. Tuo kaikki tekee valtavan vaikutuksen, ja juuri se viehättää hienostunutta kaupunkilaista. Me, jotka olemme nähneet kylliksi korpimaita, emme näihin samalla lailla ihastu. Meillä on yhtä suuremmoisia näköaloja, eikä mitään voi verrata petäjien, kuusien ja harjanteiden ympäröimiin Suomen järviin. Meidän graniittimme ei halkea kuin basaltti. Me miltei halveksimme tuota haurasta suuruutta, jota kevättulvat järkyttävät ja joka alati uhkaa raueta raunioiksi. Hymyilemme noille vesiputouksille, jotka muutamien groschenien maksusta lasketaan patoluukusta virtaamaan. Meidän vuoremme eivät horju. Meidän koskiamme ei saata komentaa juoksemaan ja pysähtymään.

Kuitenkin teemme usein vääryyttä arvostellessamme kaikkea vierasta meikäläisen mukaan. Saksin Sveitsillä on kauneutensa, jota ei edes kateus saata siltä kieltää. Kun ihanana kesäiltana nousemme Wolfsschluchtin mustasta kaaoksesta korkean Brandin huipulle ja sieltä näemme syvällä jalkaimme alla Elben kapeana juovana ja niittoväen punaisen- ja valkeankirjavissa puvuissaan nukkien kokoisina häärivän hymyilevillä niityillään, silloin laajentaa sydäntämme onnellinen rauha, joka virtaa kauniista luonnosta vastaamme, ja kaukaa sinertävästä avaruudesta etsii silmämme ihanne-maailmoita, jotka voittavat ihanuudessa ihanimmankin todellisuuden... Näiden kallioiden keskellä kaikuu laulu niin raikkaalta, vaikkapa maksettujenkin huulien raiuttamana; nämä rotkot ovat satujen kultamaa, joka solatiellä on ristinsä, joka luolalla tarunsa, joka luonnonoikulla runollinen selityksensä. Suomme oppaалlemme anteeksi että hän pajattaa opitun ulkoläksynsä, vaatien kuulijainsa sitä uskomaan. Olkoot vaan minusta nähden nuo kivet lumottuja prinssejä ja tämä luola prinsessan makuukamari; sadussa piilee aina totuutta silloin, kun se on syntynyt kansan keskuudessa luonnon pohjalla, kullaten hohteellaan erämaitten yksinäisyydenkin.

TOINEN JAKSO.

(Helsingfors Tidningar tammikuu—kesäkuu 1857.)

Meillä on vielä, hyvä Betty, kappale taivalta jälellä. En voi sille mitään, jos näitä loppumattomia katkelmia lukiessasi sattuisit ajattelemaan jutelmaa ukosta ja akasta, joilla oli turkit. Arvelen sentään että näitten vaatimattomien kuvaustenkin läpi puhaltaa avaran maailman raitis tuulahdus, jota me niin kipeästi kaipaamme, me jotka olemme seitsemän kuukautta vuodessa jäätyneiden merien kahlitsemina. Tartu siis jälleen vyyhtiin ja kerä kärsivällisesti. Lupaam, kuten ennenkin, että vaivaan sinua niin vähän kuin mahdollista "ukolla ja akalla", s.o. kertojan omalla persoonalla, mutta sitä enemmän "turkeilla". Toivon ettei pakinani tuntuisi liian pitkäveteiseltä.

13. Leipzig, Fredrik II ja Napoleon I.

Se suuri ja viljava tasanko, jonka läpi virtaa kapea Elster-joki, on täynnä taistelutantereita, joiden hurmetta huurunneilla vainioilla arkipäiväinen nykyaika paimentaa lampaita, painaa kirjoja ja valmistaa posliinia. Täällä (Breitenfeldin luona) löi Kustaa Aadolf tuon vanhan korpraalin verisin päin takaisin; täällä voitti yksitoista vuotta myöhemmin Lennart Torstenson voittonsa; täällä lyötiin neljä päivää kestävässä "kansainteurastuksessa" Napoleonin joukot hajalleen ja seitsemättäkymmentä tuhatta ihmistä kostutti verellään tuota savea, josta Meissenin tehtaat nykyään valmistavat pesuvateja. Täällä (Altranstadtissa) laati Kaarlo XII loistavan, mutta hyödyttömän rauhansa; täällä (Hubertsburgissa) hengitti Saksa jälleen vapaasti seitsenvuotisen

sodan hävitysten jälkeen. Luulisi noin verelläkostutetun ja kuuluisan maaperän kasvattavan pelkkiä taisteluskankareita. Sen sijaan täällä elää ahkera, sävyisä kansa, joka juo olutta ja syö cervelatmakkaraa Auerbachin kuulussa kellarissa, käyttää yhtenä vuotena enemmän painomustetta kuin koko Suomi kymmenenä ja kokoo kaiken maailman kielten puhujia uudenaikaisille ristiretkille Leipzigin messuihin.

Leipzig ei ole mikään kaunis kaupunki, mutta se on rehti kaupunki, ja siksi täytyy vieraan sitä kunnioittaa. Siellä on sataviisikymmentä kirjakauppiasta, kolmekymmentä kirjapainoa ja kolmattasataa painokonetta. Sellaiset liikkeet kuin Brockhaus ja Voss eivät pidä suurta ääntä itsestään, asuvat tosin kauniisti ja anastavat kaksi pitkää katuvartoa, mutta niillä on paljoa pienemmät nimikilvet kuin Helsingin leipureilla. Sen sijaan että laatisin luettelon kaikista Leipzigin merkillisyyksistä, tahdon ainoastaan mainita kaksi taulua, jotka kaunistavat kaupungin museota. Se on yksi noita parempia museoita, sillä tšekäläiset hyvät kirja- ja villakauppiat osottavat pitävänsä arvossa muitakin asioita, kuin pitkien tavaraluettelojensa meno- ja tulopuolta.

Täällä näin Calamen maalaaman Monte Rosan ja Paestum'in; se ei ollut tavallinen taulu, se oli itse luontoa. Näin kaksi Gudinin merimaisemaa; ne eivät olleetkaan mitään kankaankappaleita, vaan todellisen meren vaaleanvihreitä aaltoja myrskyssä vaahdoten. Näin Verboeckhovenin lammaslauman, joka likistyy yhteen ukkosilman pauhatessa; Wickenbergin kuuluisan jäälläkalastuksen; Destouchesin pienen ujon tytön, joka nousee aamulla vuoteellaan istumaan — mutta ennen kaikkea pysähdyin katselemaan kahta jättiläisvarjoa, joista toinen oli perimmässä näyttelyhuoneessa, toinen uloimpana aivan sisäänkäytävän suulla, molemmat vastakkain, katsoen toisiaan niiden monien huoneiden läpi. Kumpikin katseli synkkänä ja uhkaavana — kahden vuosisadan suuruudet kohtasivat toisiaan uhmaavina, kilpailen kumpi olisi vastoinkäymisessä suurempi.

Toinen taulu esitti Fredrik II:sta Kollinin taistelun jälkeen, Schraderin maalaamana. Toisessa taulussa oli Napoleon I, jonka kuvan oli kankaalle kiinnittänyt Paul Delaroche, sen ajan suurin historianmaalaaja, jonka kädestä sivellin hiljattain putosi ainaiseksi. Preussilainen istui siellä yksin kaatuneen puun rungolla, kallion juurella; hänen voittoon totunut sotajoukkonsa oli perinpohjin hävitetty, viekkaat suunnitelmansa verisesti pirstottu; kruununsa ja valtionsa menetetty, sotapäällikkömaineensa häväisty. Napoleon seisoi Fontainebleaussa kynä kädessään, tuo sama kynä, jolla hän oli allekirjottanut vallastaloupmisensa ja maanpakonsa, koko elämänsä päämäärän kukistumisen, maailmanvaltansa muserumisen, Englannin voitonriemun ja uuden ajan alkamisen, jossa hän ei enää ollut keskipisteenä. Näitä miehiä, suunnattoman suuria ja suunnattoman itsekkäitä, oli sinä hetkenä kohdannut sama koston jumalatar: joka miekkaan tarttuu, se miekkaan hukkuu. Mutta tarkemmin molempia mitatessa, esiintyi Napoleon lopultakin äärettömän paljoa suurempana. Fredrik istui jörönä ja jäykkänä; hän oli saanut terveellisen selkäsaunan ja sen jälkeen hän jälleen nousi, samana kuin ennenkin: suurena kenraalina, viekkaana valtiomiehenä ja taitavana hallituskoneen käyttäjänä, mutta kaiken muun suhteen kylmänä, ahdasmielisenä omanedun etsijänä, ilman todellista hienoutta ja sentähden ilman todellista suuruutta — miehenä, joka näytti suurelta vain sentähden, että aikalaisensa ympärillään olivat niin pieniä. Toisen taasen — hän, joka myöskin jälleen kohosi, mutta vain yhä syvemmälle suistuakseen ja vetääkseen viimeisen hengähdyksensä sammuneen tulivuoren kraaterilla — hänen kalpeissa, mutta viimeisen saakka majesteettillisissa piirteissään näkyi sokean kohtaloon luottamuksen rinnalla, joka hänellä korvasi uskontoa — Fredrik II uskoi tuskin kohtaloonkaan — vielä hieno, jalo piirre inhimillistä surua, joka johonkin määrin sovitti katseen synkkyyttä. Näki että hänen kanssaan kaatui aate — olkoonpa että se aate oli kaikkia muita uhannut ja sortanut mutta se oli kuitenkin maailmanhistoriallinen aate, jolle asteelle Fredrik II ei milloinkaan voinut kohoutua, ja sentähden kaatui hänen kanssaan ainoastaan vallottaja ja preussilainen, mutta Napoleonin kanssa kokonainen aikakausi ja maailmanjärjestys. Niin suuret pirstaleet peittävät suurimmankin itsekkyyden, ja historia, esiintyipä se Leipzigin museossa tai piirsipä viimeisen tuomionsa marmorisiin, ei ole milloinkaan kieltävä Napoleonilta suuruutta, samaan aikaan kun se hymyilee Fredrik II:sen imartelevalle lisänimelle *ainoa*.

Ja veturi kiisi eteenpäin pitkin Thüringin rautaisia raiteita vuosisatojen taistelutantereiden ohi. Siinä olivat Breitenfeld, Merseburg, Grossgörschen, Auerstädt, Jena, Lützen "schwedensteinineen", ja taas edelleen somien, rauhallisten ja kauniiden muistojen ohi, joiden joukossa Weimar, Gotha, Erfurt, Wartburg, Eisenach, Saksin tasankojen ja Thüringerwaldin kautta alaspäin Frankeniin. Yltympäri jatkui heinänkorjuuta, sillä nyt oltiin heinäkuussa. Miltei ryysyiset lapset tarjosivat asemilla kukkia hampaat vilusta kalisten — nythän oli heinäkuu vuonna 1856.^[5] Herrnhutilais-siirtolassa Neudietendorfissa tehtiin lyhyt pysäys. Pitkätakkiset, leveälierihattuiset miehet katselivat junan huimaa kulkua järkähtämättömällä tyneydellä...

Pian sen jälkeen näkyi Frankfurtin tornien huiput.

14. Frankfurt ja Wiesbaden.

Kaupunki on olevinaan Saksan liiton pääkaupunki — tuon merkillisen liiton, jonka

kolmekymmentä jalkaa koettaa
marssia samalla saappaalla,

(joka lause, sivumennen sanoen, hiukan alentaa Frankfurtin tarkotusta). Se on tietysti ylhäinen kaupunki, enkä ole missään nähnyt niin kovaksi kiillotettuja irtokauluksia, niin sileitä peruukkeja, niin kuivettuneita paperinaamoja, niin useita parooneja, niin jäykkiä neitejä, niin huolellisesti lajiteltuja "hohe, höchste und aller höchste Herrschaften", sen lisäksi niin ylpeitä palvelijoita,

komeita vaunuja ja hienoja päivällisiä, lyhyesti, sanoen semmoista kaikenkarvaisen durchlauchtigkeitin heijastusta, joka ponnistaa kaikkensa hallitsija-arvoaan edustaakseen. Sitäpaitsi on Frankfurt rikas ja kaunis kaupunki, komeine taloineen ja kauniine puutarhoineen, Bethmanns-garteneineen, Danneckerin Ariadneineen ja vanhoine kunnian-arvoisine "der Römer" raatihuoneineen. Kaupungilla on epäilemättä monta hyvää puolta: uudenaikaiset talot, myymälät, kilvet, jopa kielikin on usein ranskaa; muuten siellä on paljo itävaltalaisia, jonkun verran preussilaisia, yhtä ja toista baijerilaisia ja pikkuriihkamaa Saksan muista valtioista, mutta oikeata saksalaista, tuon sanan paremmassa merkityksessä, perin vähän tai ei ollenkaan. Pistäysin eräänä päivänä Wiesbadenissa, puolen tunnin rautatiematkan päässä Mainzista. Se on tykkänään huvila-, hotelli- ja puutarhakaupunki, kaikki vihreätä ja hohtavan valkoista — kaupunki, jossa on jokseenkin hyviä viinejä, vaikka se onkin rakennettu silkasta vedestä saaduilla rahoilla. 8,700 kylpyvierasta vilisi kauniissa puistossa lampien keskellä ja joutsenia katsellen, sievässä basaarissa, monissa juomahalleissa ja komeassa ilmakkaassa "Cursaalissa", joka *miltei* työnsi varjoon Helsingin Kaivopuiston tunnetun laitoksen. On turhaa kuvata saksalaista kylpylaitosta; siitä voit lukea ainakin kolmestakymmenestä romaanista. Tahdon kuitenkin tunnustaa tunteneeni samaa halua kuin Kustaa Aadolf Aschaffenburgissa: että nämät kauniit rakennukset olisivat pyörien päällä. Silloin pyörittäisimme yhteisin voimin koko laitoksen Helsingin Kaivopuistoon, ja arvelenpa että yhtiö ja herra Louis Kleineh katselisivat suurin silmin kun tämä siirtola, nuo 8,700 kylpyvierasta mukana, jonakin kauniina aamuna ilmestyisi Suomen pääkaupunkiin!

15. Düsseldorf ja suomalaiset maalarit.

Kuvittele mielessäsi jokseenkin Helsingin kokoista kaupunkia, leveäkatuista ja kaunistaloista, jonka halkaisee leveä niini-, jalava- ja tammipuistikko, kaupunkia Reinin rannalla, jonka välkkyvä uoma miltei piiloutuu puitten ja talojen väliin. Kaikki näyttää niin valoisaalta, rauhalliselta ja vihreältä; aikaisin aamulla livertää satakieli niinipuun latvassa; urkujen äänet vyöryvät kirkoista; joka ikkunasta pilkistää tauluja; yksinkertaisina, koruttomina ja tyytyväisinä rientävät ihmiset aamurukouksesta työhönsä; päivä alkaa kello kuudelta ja kello yhdeksän mennään nukkumaan valkeilla uutimilla varustettuihin sänkyihin; eletään sekä viisikymmentä vuotta edellä että viisikymmentä vuotta jälessä muusta maailmasta; on omaksuttu uudemman ajan kauniit ja hyvät puolet, mutta jätetty sen nurinkuriset menot, keinotekoiset ja turmeltuneet elintavat huomioon ottamatta.

Tuo kaupunki on Düsseldorf, taiteilijoiden kaupunki, jonka pienellä alueella on seitsemänsataa taidemaalaria ja jossa muutamat siveltimellään ovat maalanneet itselleen kauniita kivitaloja, niinkuin meikäläiset räätälit ompelevat niitä ahkeralla neulallaan. Tosin näidenkin rauhallisten murien sisällä kuohuttaa taiteilijain tunteellisia sieluja inhimilliset surut ja intohimot: kateus, kunnianhimo, rauenneet toiveet ja kuihtuneet mielikuvat. Mutta kun olemme inhimilliselle puutteellisuudelle uhranneet sen, mikä sille on tuleva, katselemme lopultakin Düsseldorfia rakkaudella ja tyytyväisyydellä, sillä sen luonnon ja sen asukkaiden keskuudessa viihtyy taide, viihtyy, nuortuu ja kehittyy itsenäiseksi eräässä nykyajan parhaimmassa taidekoulussa. Achenbachin ja Lessingin maisemat, Tiedemanin historialliset taulut, Knausin laatumaalaukset ja monet muut suuriarvoiset teokset kaunistavat sen harvoja, mutta hyviä kokoelmia, ja vuosittain leviää täältä suuri joukko erinomaisia ja kalliita maalauksia kaikkialle Saksaan. Puistikon sivulla on kaunis, valoisa linna. Siellä viettää entinen Hohenzollern-Sigmaringenin ruhtinas iloisempia päiviä kuin nuorempina vuosinaan meidänaikaisen kruunun painoa kantaessaan, ja sentähden hän, viisaasti kyllä, möi koko suuren valtakuntansa Preussin kuninkaalle melkoisesta eläkkeestä, joka suo hänen esiintyä mesenaattina taiteilijoita ja tyrannina jäniksiä kohtaan.

Täällä, ruotsalaisten ja varsinkin norjalaisten keskuudessa — norjalaisilla on täällä suuri maine — tarttuivat suomalaiset Löfgren, Ekman ja Holmberg reippaasti siveltimeensä. Heidän pieni kolmiapilansa on kuitenkin ainaiseksi kadottanut yhden rikkaimmista lehdistään: Anders Ekmanin, joka kaatui, kuten moni muu ennen häntä, toiveittensa ihanimpana keväänä. Saavuttakoot molemmat toiset sitä varmemmin ikuisen taiteen huiput.

Täällä on pitkä katu, jonka toinen, pohjoiseen antautuva varsi on täynnä maalarien atelieerejä. He elävät vaatimattomammin kuin monet yksinkertaisesti asuvat ylioppilaat Helsingissä. Toisella puolella katua asuu Löfgren, joka on antautunut "Heiligenmalerei" alalle ja tarvitsee, suomalaisen hitaudella, vuoden mieltäksensä yhtä ainoata taulua, mutta silloinpa se ilmautuu kankaalle pehmeänä ja loistavana. Rohkeampi ja tuotteliaampi — atelieeri pihalle päin, asuinhuone puistikoon antautuen, vihreyden ympäröimänä, toivon kultanummet silmäinsä edessä ja kotimaan muistot sisimmässään — on Werner Holmberg, josta Düsseldorfissa sanotaan että harvat nuoret maalarit kykenevät yhtä reippaasti ja sattuvasti kuin hän kiinnittämään kankaalle luonnon salaisuuksia: pilvistä taivasta, vihreitä metsiä, vaihtelevia maisemia ja noita ihmeellisiä valoja ja varjoja, jotka ovat Düsseldorfin koululle ominaisia. Hän on nyt maalannut saksalaisia maisemia hyvällä menekillä kahden-, kolmen- ja neljänsadan taalerin maksusta; häntä odottaa nyt vain Suomen luonto, saksalaisesta niin suuresti eroavine pohjoismaisine sävyineen, ja tästä syystä sekä myöskin omaisia tavataksaan saatamme piakkoin odottaa hänen pistäytyvän isänmaassaan, mutta tokko hän sinne jääpi, on sangen epäiltävää, tuskin toivottavaa. Kesällä hän teki matkan Sveitsiin.

Useat norjalaiset ja ruotsalaiset, etupäässä Wickenberg, myöskin jokunen suomalainen, kuten Steven Steinheil ja Wright-veljekset, ovat menestyksellä koettaneet kuvata pohjoista talvimaisemaa. Mutta sen omituisimmat ja komeimmat ilmiöt eivät vielä, ihmeellistä kyllä, ole maalarin sivellintä innostaneet. Missä löydämme koko luomakunnassa sen vertaista kuin meidän tiheät, korkearunkoiset havumetsämme kirkkaassa kuuvalossa, jolloin Kalevalan kuu riippuu hopeanhoitoisena tumman kuusen oksilla? Sano minulle onko mitään somempaa kuin kuurainen

maisema, jossa hienoista neulasista ja lehdistä punoutunut hohtavanvalkoinen vaippa puukee puut ja kaiken muun mitä hienoimpiin pumputilvaatteisiin? Tai näytä minulle komeampi näky kuin keskitalven auringonnousu, kun savu kohoaa kaupungin tuhansista savupiipuista kohtisuorasti kirkasta huurteista aamutaivasta kohti värjäytyen sen hohteessa hehkuvan punervaksi? Tämä ja paljo muutakin on vielä kuvaamatta, ja sen pitäisi riittää aivan uuden maisemamaalaus-suunnan pohjaksi. Pohjoismaisella kesämaisemalla on tosin oma viehätöksensä, mutta etelään verrattuna sen taivas on liian väritön, sen vihreys liian kelmeä tai liian tumma. Talvi yksin on meidän jakamaton, verraton omaisuutemme siveltimen aiheita valitessamme; siltä alalta kerran sukeutuvat ne taulut, jotka maailmaa hämmästyttävät.

16. Köln ja sen tuomiokirkko.

Reininmaitten asukkaat ovat kauniimpia kaikista saksalaisista; joka toinen lapsi on kuvankaunis, mutta vanhempina käyvät piirteet useimmiten liian karkeiksi. Vaikka he sukkeluuden maineessa ovat paljoa jalempänä berliiniläisiä, ovat he näitä etevämmät terveeseen järkeen ja käytännölliseen ymmärrykseen nähden, läheten siinä suhteessa enemmän kuin muut maalaisensa ranskalaisia, joiden kanssa heillä on jonkinlaista naapuruutta ulkoisessa olemuksessaan ja sisäisissä taipumuksissaankin. Ei missään ole niin, kuin reininmaissa, naurettu suurääniselle ranskalaisvihalle ja Beckerin Rein-laululle:

Sie sollen ihn nicht haben,
den freien deutschen Rhein,

ja pököpreussiläisyyttä, mikä kuitenkin pitäisi olla lojaalista, vain ani harva täällä ihailee. Erinomaisten kinkkujen savustamistaidossa, perinpohjaisten päivällisten syömisessä pystyy reiniläinen kilpailemaan kenen kanssa hyvänsä; tähän voidaan vielä lisätä että hänen maassaan kaikki on hieman karkeatekoista, aina jättiläiskokoiisiin paksujalkaisiin hevosiin saakka, jotka vetävät semmoisia kuormia, että saisimme niiden eteen valjastaa hyvinkin kolme suomalaista hevostäpiötä. Johtuneeko se siitä suuresta sampanjamäärästä, mikä vielä virtailee entisessä Westfalin kuningaskunnassa, vai verten sekoituksesta niinä aikoina, jolloin "suuri kansa" oleskeli näillä seuduin, varmaa vaan on että reininmailla puhaltaa reippaampi ja vapaampi henki kuin suurimmassa osassa muuta Saksaa.

"Ei yhdelläkään Saksan kaupungeista" — sanoo Snellman matkamuistelmissaan — "ole tuota salaperäistä viehätystä kuin Kölnillä. Ollen yhtä vanha kuin kristinusko, on kaupungin muurien sisällä aikoinaan oleskellut Trajanus. Siellä on vielä muistomerkkejä Konstantinus suuren ajoilta, ja Julianus rakennutti uudelleen sen hävitetyt linnotukset." — Aivan niin. Voimme sanoa että näistä harmaantuneista roomalaismuistomerkeistä, näistä mahtavista kaariholvista ja kapeista kaduista korkeine, muinaisaikaisine rakennuksineen katselee seitsemäntoista vuosisataa nykyajan katoovasta muurahaiskekoa. Kaupungissa on tätä nykyä toistasataatuhatta asukasta. Mutta se, mikä meitä eniten miellyttää, on vanhasaksalaisuus, oikea kunnianarvoisa muinaisaikainen saksalaisuus. Nykyinen sukupolvi on erilainen, mutta kuitenkin havaitsemme Kölnissä, että se on kasvanut vuosisatojen muistojen keskellä. Kansaa on sekä iloista että vakavaa, miellyttävää ja kelvollista, puhtaasti katooliilaista, jonkun verran ahdasmielistä, sanovat nykyajan vapaa-ajattelijat; kenties, mutta sekin on kuitenkin parempi, kuin olla aivan uskonnotta. Vieras viihtyy mainiosti Kölnissä, vaikka Rein-virta on sen ainoa luonnonkauneus. Jos minä olisin saksalainen, pitäisin Kölniä Saksan oikeana pääkaupunkina, vaikkei sillä olekaan kuningasta, ainoastaan kivinen jättiläiskuningas — korkea, majesteetillinen tuomiokirkkonsa. Vuonna 1248 laskettiin sen perustus; vuonna 1322 oli päästy niin pitkälle, että kuoria voitiin käyttää jumalanpalvelukseen; sitten sitä rakennettiin edelleen vuoteen 1498, ja kuitenkin oli kirkon laiva vasta puolivalmis, toista tornia alotettu, toista kohotettu kolmanneksen aiotusta viidensadan jalan korkeudesta. Uusi Baabelin sekotus esti tämän jättiläistyön lopettamista aina vuoteen 1841, jolloin muodostettiin komitea päättämään kirkonrakennusta alkuperäisen suunnitelman mukaan, ja varoja koottiin kautta koko Saksan. Vuonna 1856 on ennätetty niin pitkälle, että lasketaan vielä tarvittavan *ainoastaan* kaksikymmentä vuotta työn loppuunsaattamiseen. Laivassa on jo katto ja se on jumalanpalveluksia varten kaunistettu uusilla komeilla lasimalauksilla, jotka ovat kuninkaiden Ludvig Baijerilaisen ja Fredrik Wilhelm IV:n lahjottamat. Toinen torni on saavuttanut miltei täyden korkeutensa huippuun saakka, toista on jälleen alotettu. Kun vaaleankeltainen hiekkakivi vanhetessaan harmaantuu, voi jo ensi silmäyksellä erottaa myöhemmin rakennetut osat vanhoista, ja nämä uudet ovat lisänneet rakennusta noin kolmanneksella. Miten verratonta rakennusainetta onkaan hiekkakivi, sitä kun voidaan helposti veistää kalliosta irrotettaessa, mutta kovenee aikaa myöten jankaiken kestäväksi!

Tahdon säästää sinua, Betty hyvä, kaikilta huudahduksilta. Sen vain mainitsen, ettemme voi edes aavistaa tuon rakennuksen jättiläiskokoa, vaikka se seisoo siellä nelikerroksisten kivrakennusten keskellä kuin kallio pikkukivien joukossa, ennenkuin itse seisomme sen muurien sisässä. Silloin vasta hämmästyimme, silloin tuo suunnaton ainejoukko painaisi meidät maahan, ellei sen olvit kaareutuisi niin ihmeellisen keveinä, niin nerokkaan sopusuhtaisina, että samalla tunnemme vapautuvamme, kohoavamme ja ylenevämmme kaikessa pienuudessaamme. Tästä kirkosta puhuen voimme käyttää Geijerin sanoja Kalmarin unioonista, että se "näytti ajatukselta". Tuossa goottilaisessa rakennustyyliässä on varmasti syvä kristillinen ajatus; se painaa ylpeän, itsekkään ihmisen maan matona Jumalan kaikkivoiman eteen, mutta samalla se kohottaa hänen nöyryyneen katseensa luottavasti korkeutta kohti. Sellaista on jumalallinen suuruus. Se pelottaa ja lohduttaa, nöyryyttää ja kohottaa. Se vaatii ennen kaikkea antautumista ja itsensäkieltämistä, mutta tällä pohjalla se omaa ja jakaa ihmisille sitä voimaa, joka maailman voittaa.

Tässä temppelessä kivet saarnaavat.

Snellman ei hyväksynyt Kölnin tuomiokirkon kuntoonlaittamista, koska hän ei hyväksynyt sitä katsantokantaa, "joka antaa menneisyydelle suuremman arvon, kuin nykyisyydelle ja tulevaisuudelle". Lausunto saattaa olla paikallaan, jos menneisyys korotetaan epäjumalaksi — haamuksi, joka ei tunne nykyaikaa. Mutta jos menemme sen paraimpien, ylevimpien luomien ääreen, noutaaksemme niistä, ikäänkuin alkulähteestä, voimakkaampaa ja raittiimpaa eloa itse nykyisyydelle ja nykyisyydessä syntyneille yhtä oikeutetuille luomille, silloin en ymmärrä minkätähden pitäisimme Kölnin tuomiokirkon valmistamista vähäpätöisempänä kuin esim. Niebelungenliedin, Ossianin ja Kalevalan uudistamista. Arvelen että kirkon suhteen on kuitenkin aina pysyttävä kristillisen katsantokannan pohjalla. Ja tältä näkökannalta katsellen, jos nim. saksalaiset tahtoisivat valmistaa tuomiokirkkonsa vain omaksi kunniakseen, tulisi siitä Baabelin torni ja he kykenisivät kaikella innollaan luomaan ainoastaan suuren rauniokasan. Mutta jos he pysyttäytyvät etupäässä siinä kristillisessä ajatuksessa, että yhteisesti kunnioittavat Jumalaa tällä kivitempelellä, silloin he päättävät vuosisatojen työn ja tuosta kirkosta tulee samalla koko kansakunnan arvokkain muistopatsas.

17. Rein.

Sen nimi on laajalti kuulu. Kuten Mississippia, sanotaan Reiniäkin kansojen isäksi, ja se on, samoin kuin Ganges, pyhä virta, sillä pyhää on varmaankin se, jonka ympärille koko kansan rakkaus ja muistot keskittyvät aina lapsuuden ajoilta alkaen. Se syntyy sveitsiläisenä ja kuolee hollantilaisena, mutta sen elämä ja oikea olemus on saksalainen. Vapaana ja voimakkaana se vyöryy kallioiden, viinitarhojen ja aaltoilevien viljavainioiden keskitse; kaupunkeja ja linnoja kuvastuu sen päilyvään silmään, jalo köynnös somistaa sen otsaa, sadun loisto kultaa sen kutreja ja kansanrunous laulaa siitä ihanimmat laulunsa.

Meren rannikolta tuleva vieras ei ihastu Reiniin yhtä suuresti kuin ylämaan asukas. Mutta se on kyllin suuri ollakseen sankari Euroopan virtojen joukossa. Olen kiittänyt Oulun koskia alas, kamppailut Vuoksen, Kokemäen ja Kymin kanssa, mutta ne ovat mahtavaan Reiniin verraten vain poikanulikoita. Niiden vaahdotessa nuoruuden ylimielisyydellä, kulkee Saksan jättiläinen vuolaana, mutta tasaisena miehekkäästi etäistä päämaaliaan kohti. Meidän virtamme ovat sinään kauniita, ne ovat nuoria jättiläisiä, jotka aina vaihtelevin asennoin haastavat maailmaa kaksintaisteluun, ja me unohdamme rannat itse virtaa katsellessamme. Reinin laita on aivan päinvastainen: se on sinänsä ainoastaan voimakas, mutta ei kaunis, ja sen hurmaavimpana viehätteenä ovat rantamat. Siksi se käy yksitoikkoiseksi heti kuin ympäristön somisteita puuttuu ja me unohdamme alati itse virran rantojen vuoksi.

Reinin rantamat ovat, samoin kuin Saksin Sveitsi, vailla kahta luonnonantia, joita pohjoismaalainen on tottunut vaatimaan suuremmoisiltakin eikä ainoastaan sieviltä maisemilta, nimittäin havumetsiä ja graniittia. Tuolta alinomaiselta, vaaleanpehmeältä vihreydeltä puuttuu niitä värvivahduksia, jotka tekevät meidän metsämme niin vaihteleviksi. Ja noita pehmeäkivisiä vuoria saatamme kyllä ihaila, mutta emme oikein kunnioittaa. Ne näyttävät, väsymättömän ajanhampaan kalvamina, rapautuvan ja uhkaavan murskaavalla häviöllä kaikkia niitä uljaita ihmiskäden mestariteitä, jotka ovat uskaltaneet niille ainaisen perustuksensa laskea.

Mutta tämän sanottuani olenkin sanonut kaikki varjopuolet, mitä Rein-virrasta voi mieleeni johtua. Kaikki muu on vain sen toistamista, mitä Reinin kauneudesta ovat ennen sanoneet tuhannet muukalaiset Tacituksesta aina Bulweriin ja Victor Hugohon saakka, ja sanoneet paremmin kuin minä. "Rein", sanoo viimeksimainittu kirjailija, "on virta, jota koko maailma käy katselemassa, vaan jota ei kukaan tunne; jonka kyllä näemme lipuessamme hitaasti sen laineilla, mutta unohdamme nopeaan; jota jokainen katselee vain pinnalta, mutta ei kukaan tutki pohjaa myöten — virta jonka läpikuultavista laineista luemme Euroopan menneitä ja tulevia kohtaloita..."

Lukuunottamatta lausuntoa läpikuultavuudesta, jossa on koko lailla tinkimisen varaa, on asia niinkuin kirjottaja sanoo. Tämä virta ei ole ainoastaan taulu, se on historia. Mutta tuon viimeisen lausunnon ymmärsin vasta nähdessäni sen suunnattoman kaarisillan, jota paraikaa rakennetaan Reinin yli Kölnin kohdalla, missä virta, ellen väärin muista, on 1,400 kynnärän levyinen. Tämän sillan yli, jonka alitse laivat tulevat kulkemaan täysissä varusteissaan, raivaa vihdoinkin tiensä rautatie ja sen kera sivistyksen suuri yleinen veljestyminen Reinin portin läpitse, joka tähän saakka on muodostanut niin visun rajan Länsi-Euroopassa. Ja kun tuo raja kerran poistuu, silloin voimme aavistaa kuinka runoilija on kerran Reinin laineista lukenut koko meidän maanosamme koskevan ennustuksen.

Rein-virran näin ensi kerran Kölnin luona. Sen vesi oli silloin korkeammalla kuin moneen vuoteen. Sen sameat laineet uhkasivat viedä mukanaan kaupungin ja Deutzin välillä olevan pitkän lauttasillan, ja kun höyrylaivat kulkivat sen läpi kolmasti päivässä, oli tarpeen kaksinkertainen miehistö kiertämään jälleen paikoilleen sillan avattua osaa. Kölnistä matkustin virtaa ylöspäin Mainziin. Se on työlästä, mutta välttämätöntä, sillä alaspäin on kulku niin tavattoman nopeata, että tuskin ennättää nyökäyttää päätään vanhoille kuuluisille rosvolinnoille. Höyrylaivoilla, niinhyvin kalliilla kuin hinnoiltaan kohtuullisilla, on se mainio keskinäinen sopimus, että saatamme nousta maalle kaikilla laitureilla ja viipyä siellä mielin määrin, jatkaaksemme taas matkaa samalla piletillä.

Oli muuan heinäkuun sunnuntaiapäivä — laiva täynnä meneviä ja tulevia matkustajia — juhlapukuisia ihmisiä, varsinkin useita kauniita lapsia — ylioppilaita, laulajia, metsästäjiä kotkansulilla somistettuine lakkeineen, soittoa ja lippuja, väentungosta ja sormisuukkosia joka seisahduslaiturilla, torventoitauksia ja pyssynlaukauksia Lurlein kuuluisilta kaikumailta —

johannisbergeriä, assmannshäuseriä ja kirsikoita laivalla, auringon valaistessa noita samaisia kukkuloita, joilla ne olivat kasvaneet, ja ritarilintojen sortuneita torneja, Drachenfelsin kallioita ja sieviä valkeita kaupunkeja, jotka kapeine katuineen somistavat rantamien mäenrinteitä.

Astuen jalan Boppardin viinitarhojen välitse, virran auringonpuoleista rantaa kukkulalta kukkulalle, noitten puolikasvuisten köynnösten ympäröimänä, jotka kasvoivat suorissa riveissä kuin herneentaimet kotoisissa puutarhoissamme, näin Reinin luikertelevan kapeana hopeajuovana viheriäin vuorten lomitse, ja aurinko laskee kukkulain taakse köynnösten pehmeään syliin ja sen viimeiset säteet kultasivat Liebensteinin kimaltelevaa tornia.

18. Koblenz ja Ehrenbreitstein.

Koblenzin ja Bingenin välillä puristautuu Rein vuorten väliin, ja tämä kappale matkaa on maailmankuulu, "Aussicht in das Schönste", niinkuin Göthe sanoo. Olin eräänä päivänä Koblenzissa, Ludvig hurskaan haudalla, missä rypäleiden äidin Moselin kaunis virranuoma yhtyy Reiniin. Illalla oli kaupungin ulkopuolella yksi noita ampumajuhlia, jotka ovat reiniläisten mieluisimpia kesähuveja.

Noin kolme-, neljäkymmentä koreisiin kansallispukeihin pukeunutta ampujaa kokoontui lehtimajaan ja ampuili kaikin voimin puiden väliin kiinnitettyyn maalitauluun. Totta puhuen he saivat paukutella melkein itseksensä, sillä enimmäkseen katselivat mieluummin erään aitauksen sisäpuolella olevaa suurta pöytää, jolla olivat näytteillä palkinnot — metsästyslaukkuja, ruutisarvia, maljoja ja kaiken huippuna pieni hopeapikari. Mutta ne monet tuhannet, jotka vilisivät täällä puitten välissä tavallisesta kahden groschenin pääsymaksusta, ajattelivat muita asioita. Täällä oli katollinen, seinätön tanssitalo, jossa vanhat ja nuoret pyörivät tavattoman innostuneina, isät tyttäreineen ja äidit pienine poikineen, milloin ei muuta tanssitoveria ollut saatavissa. Ja tanssilavan ulkopuolella oli loppumattoman pitkiä pöytärivejä, joiden ääressä istuttiin ryhmittäin syöden ja juoden, laulaen ja leikkiä laskien. Leveä käytävä erotti kaksi toisilleen vihollista leiriä; vasemmalla hallitsi olut, pelkkä olut voileipineen ja kinkkuviipaleineen; oikealla oli yksinvaltiijaana viini ja sen liittolaisina hienot mantelileivokset. Valkoinen Zelttinginviini, Moslerrypäleen tuote, oli yleisimpänä ja ansaitsikin tuon kunniasijan puhtaan rypälemakunsa ja halvan hintansa vuoksi — maksoi vain kolme groschenia puolipullo.

Eräänä aamuna auringonnousun aikana, kello neljän ja viiden välillä, katselin Koblenzin rantalaiturilta muuatta noita komeita tauluja, jotka suuremmissa kauneudessa etsivät vertaistaan. Tiheä usva peitti virranuoman, käärien sumupeittoonsa vastapäätä olevan, uhmailevan, 360 jalkaa Reinin yläpuolella sijaitsevan, ainoastaan nälällä vallotettavan Ehrenbreitsteinin linnotuksen. Silloin lehahti vuorten välisistä laaksoista hiljainen tuulenhenkäys, joka vei mukanaan ylimmän sumukerroksen, alemman vielä peittäessä rantoja ja vesiä läpinäkymättömällä vaipallaan. Samassa kosketti ensimmäinen auringonsäde vuorten korkeimpia huippuja, kimmeltäen kuin sulava kulta Ehrenbreitsteinin korkeissa tornin-ikkunoissa. Ja häipymistään häipyi usmainen esirippu ja yhä selvemmin kohosi sen aaltoilevasta savusta torneja ja muureja, ja kun kaikki tuolla alhaalla vielä uinui varjojen helmassa, loisti mahtava vuorilinna korkeana, ylhäisenä ja synkän ihanana kukkulain aamuhöteessä, titaanien rakentamana taikalinnana, vartioiden sitä maallista paratiisia, joka sen ympärillä odotti päivän nousua...

Ja tämän lyhyen Reinin-sadun lopuksi salli minun vielä johdattaa mieleesi seuraavat Victor Hugon sanat: "Caesarin ovat sen aallot pysäyttäneet, Kaarle suuri ja Napoleon ovat sen yli käyneet — kolme titaania, jotka pitelivät maailmaa käsissään ja joiden nimet tapaamme kaikissa historian virstapylväissä... Rein-virta, lapsuutensa koskineen, nuoruutensa ja miehuutensa vuolaine virtoineen on kuva sivistyksen historiasta, jonka palvelukseen se on astunut. Se laskeutuu kotkien tuntureilta sillin rannikoille, paavien kirkoista ja keisarien linnoista kauppiasten konttoreihin ja porvarien majoihin, alpeilta valtamerelle, niinkuin ihmiskunta itse on astunut korkeiden, vankkojen, loistavien aatteiden valtakunnasta laajojen, liikkuvien, myrskyisten ja hyödyllisten aatteiden alueelle, jotka yhtäaikaa hedelmöittävät ja helmaansa sulattavat menneisyyden: pappisvallasta ja yksinvallasta kansanvaltaan, toisesta suuruudesta toiseen."

19. Belgia.

Kaikki muut saksalaiset muistot — Bonn kauniine puutarhoineen ja loistavine tähtitornineen ja siellä asuva harmaahapsinen iloinen Argelander suomalaisine nuoruudenmuistoineen, hän, joka Tähtitornivuoren huipulta on laskenut keskusauringon aseman — Mainz, ijäkäs valtionkaupunki, ennenmuinoin niin kuulu kauniista naisistaan ja nyt makkaroistaan — ja kaikki muu siitä etelään ja itään, josta saat kuulla toisella kertaa — kaikki nuo katoavat nyt Kölnin-Aachenin rautatien tasaisten kiskojen taakse, haihtuen ilmaan kuin Jean Marie Farinan kuuluisa Kölninvesi, ja Kaarle suuren haudan ja vapahtajan kapaloaatteiden pyhäinjäännösten ohi kiittää juna, kulkien kuuden ruotsinpenikulman matkalla viidenkolmatta suuremman ja pienemmän tunnelin läpi kaunistaa Belgiaa kohti.

Koko Länsi-Euroopassa on tuskin kauniimpaa tietä ja kauniimpaa maata. Heti kulettuamme Belgian rajan yli Verviersin länsipuolitse, avautuu eteemme yhtämittäinen jono luonnon ja sivistyksen ihania tauluja. Vuori vuoren rinnalla, ja me kulemme niiden holvien alitse; laakso laakson vieressä, ja me kiidämme niiden rotkojen yli; auringonpaisteesta synkkään yöhön ja synkästä yöstä jälleen kirkkaaseen päivänheloon. Maa on niin tiheään asuttua, että kaivosten ja sulattojen tupruttaman kivihiliasavun mustaamat asumukset kiipeevät pitkin vuorien rinteitä aina huipuille saakka. Maaperä on niin viljavaa, että miltei jokainen tilkku, joka ei ole kaivoksena, tienä tai pihamaana, on aaltoilevana viljavainiona tai kukoistavana puutarhana. Joka laaksossa on

kaupunki tai kylä, jonka tehtaitten korkeat savuavat piiput näkyvät jo loitos. Kiidämme ohitse odottaen löytävämme silmällemme jonkun lepokohdan, yksinäisen maiseman, metsän, järven tai kankaan. Vaan eipä niinkään, kun olemme sivuuttaneet tuon laakson, tuon kylän, tuon kaupungin, silloin ehättää taas jo toinen laakso, toinen kylä, toinen kaupunki, niin lähellä toisiaan, että ovat miltei yhtenä, ainoastaan vuoren rajottamina, vaan ei erottamina.

— Jatkuuko tällaista aina Brüsseliin saakka? kysyin kauniilta vanhalta mieheltä, belgialaiselta, joka tottuneesti ja miellyttävästi puhalsi sikarinsavua avonaisesta vaununikkunasta ulos.

— *Certainement monsieur*, vastasi hän hymyillen; *il n'y a pas de déserts en Belgique*, Belgiassa ei ole erämaita.

— Mutta, virkahdin minä, selittääkö minulle mitkä ovat luoneet tämän erinomaisen kukoistuksen.

— *Rien de plus simple*, vastasi hän. *C'est la fertilité du sol, l'esprit national, la constitution et le chemin de fer* — maan viljavuus, kansallishenki, perustuslait ja rautatiet!

Onnellinen Belgia! ajattelin itsekseni. Kuinka monessa yhtä kauniissa maassa kuin sinä asuu veltostunut, orjamainen, toimeton suku, ja kuinka monta kansaa, yhtä jaloa kuin sinä, ponnistaa kaikki voimansa pakottaakseen luonnon hellittämään niukan jokapäiväisen ravinnon! Ja taasen, kuinka monta maata ja kansaa, jotka omaavat runsaan kukoistuksen ehdot, mutta joita lannistaa kahlehtivat laitokset, nurja taikausko ja sisälliset eripuraisuudet! Onnellinen sinä, joka et ole kyllin suuri hullaantuaksesi maailmanvallan kunnianhimosta, etkä kyllin pieni kytkettäväksi maan mahtavien talutusnuoraan! Rauhallisena ja huomaamattomana, voimakkaana ja vapaana, lakien suojaamana, mielivallan väkivaltaisuuksilta rauhotettuna tarjoat sinä kaikille pojillesi vapaan miehen itsenäisen, kunniakkaan toimekkuuden, kutsuivatpa taipumukset häntä mille alalle hyvänsä; jokaiselle kyvyille tarjoat sinä tyydyttävän päämaalin, jokaiselle harrastukselle avaat kunniakkaan elämänuran. Sinun keskuudessasi ei eteenpäin pyrkivän tahdon, suuren ajatuksen eikä rehellisen toivon tarvitse pimeässä hapuilla ja siellä elinvoimiaan tyhjään tärvätä, kiusautuneena ja epätoivoisena siitä, ettei saa päivänvalossa taisteluaan suorittaa. Sinun julkinen elämäsi, sinun aatteittesi kamppailu ja kykyjesi keskinäinen kilpailu tapahtuu kirkkaassa päivänvalossa. Ja kun se suoritetaan valon silmäin edessä, niin se on samalla rehellistä, niin että teko kantaa oman ansionsa leimaa ja sana oman sisälliksesä valtuutusta. Imartelija ei sinun luonasi menesty ja panettelun vastapainona on aina oikaisu, ja ansaitun kiitoksen takuumiehenä kaikkien tarkastus ja kaikkien vakaumus. Tosin sinunkin rajojesi sisällä, niinkuin kaikkialla muuallakin elämässä, on taistelua, mutta ilman taisteluahan elämä olisikin toimeettomuuden unta; sinullakin on jesuiittisi, jotka julistavat että pimeys on elämänehto, ja sinulla on inhimilliset intohimosi, jotka tahtovat sinua viekotella kapinoimaan milloin jumalallista, milloin inhimillistä lakia vastaan. Mutta kaiken tuon vastapainona on vapaa sana ja herännyt kansanhenki ja onnelliset laitokset, jotka saattavat yleisen järjestyksen ja yhteishyvän vaatimukset sopusointuun yksityisen kansalaisen oikeuden kanssa ajatella, puhua ja toimia vapaasti lakien rajojen piirissä. Siksi sinä olet rikas ja onnellinen; sillä ilman noita laitoksia ei sinun kansallista henkeäsi olisikaan, ja ilman tuota henkeä olisivat laitoksesi vain kuollut kirjain; molemmat kaipaavat toisiaan ja edellyttävät toistensa olemassaoloa, ja molemmat tekevät sinusta sen, mikä nyt olet — kukoistavan, jalon kansan asuman maan!

20. Neljä kuvapatsasta Belgian edustajakamarin palatsissa.

Brüssel on juuri sellainen kaupunki, millaiseksi Belgian pääkaupunkia täytyy kuvitella. Sen ulkoasu on hohtavan valkoinen, niin valkoinen, että oikein silmiä häikäisee, ja kuuvalossa se on marmorikaupunki. Se eroaa silmään pistävästi vanhoista saksalaisista kaupungeista; täällä on kaikki uutta, uudenaikaista ja mukavaa. Brüssel on kuin nykyisyys hyvine puolineen; siitä muistuttaa sen väsymätön pyrkimys, sen yksinkertainen mutta samalla aistikas ulkomuoto, sen kyky sovittaa hyödyllinen ja välttämätön muodollisen säännöllisyyden miellyttäviin puitteisiin. Yksityiskohdittain katsottuna voi Brüssel tuntua yksitoikkoiselta, sillä kadut jotka kestävät astua tuntikauden päästä päähän, ovat ensi näkemältä siinä määrässä toistensa kaltaisia, että muukalainen helposti eksyy. Vähitellen ilmautuu kuitenkin eroavaisuuksiakin; täällä on joku palatsi, tuolla joku puistikko enemmän kuin toisessa paikassa; täällä muistopatsas, tuolla tori, jotka käyvät osviitoista. Sillä Brüsselillä on, niin uudenaikainen kaupunki kuin se onkin, muinaismuistonsa, esimerkiksi raatihuone, ja jokaiseen muinaismuistoon liittyy joku taru. Mutta päävaikutus on ehdottomasti uudenaikainen, samoin kuin kielikin on ranskankieltä. Täällä on huomattavissa miltei sama kielitaistelu kuin Suomessa. Jokainen yksinkertaisemmin puettu mies, nainen ja lapsi puhuu flamandinkieltä ja pitää siitä sitkeästi kiinni, vaikka ranska onkin sivistyneiden kielenä. Mutta flamandinkieli on erikoisten harrastusten kautta, jotka muistuttavat meidän Suomalaisen Kirjallisuudenseuran toimintaa, luonut itselleen kirjallisuuden, muinaisuuden ja samalla yleispätevyyttä. Mutta niinpä ovatkin flamandilaiset harrastukset oivaltaneet vetää piiriinsä monta etevää kirjailijaa, ja niin pitkälle ei ranskalainen vaikutus kuitenkaan tähtää, että se nyttemmin enää pyrkisi kansankieltä hävittämään, vaikkapa se olisi mahdollistakin.

Tässä valkoisessa kaupungissa, jossa kuningas asuu kaikkein valkoisimmassa talossa, niinipuiden siimeksessä, kansan rakkauden ympäröimänä, on myöskin kaksi palatsia, joissa asustaa kansa itse, s.o. kansan edustajat. Senaatilla on oma talonsa ja edustajakamarilla samoin, ranskalaisen heinäkuun vallankumouksen mallin mukaan, sillä erotuksella kuitenkin että Belgian hallitusmuodostakin tuli se, miksikä Ranskan hallitusmuoto ei kehittynyt milloinkaan Ludvig Philipin lahjomiseduskunnan aikana, todellisuus eikä vain sen varjo. Oppaalla oli paljo kerrottavaa noista palatseista, joiden seiniä täytti valokuva- ja taulukokoelma viimeisen vapaussodan ajoilta, ja jokaisen sydän sykkii ehdottomasti lämpimämmin nähdessään miten hyvin

pienikin kansa voi asiansa hoitaa. Mutta se, mikä ensin veti huomiotani puoleensa, mikä voimakkaimmin puhui sydämelleni, osanoton, myötätuntoisuuden, jopa rehellisesti tunnustaen kateudenkin koko voimalla, ei ollut puhujalavain, ei sankarimuistojen eikä tämän isänmaanrakkauden rauhallisen sotatantereen näkeminen — se oli tuon kaiken kokonaiskäsité, ikuistajakamarien kokoussaleihin johtavien porraskäytävien suussa. Nuo kuvapatsaat olivat ihania naisolentoja mitä valkeimmasta marmorista, jokaisella tunnuslauseensa ja vertauskuvansa, ja nuo neljä lausetta kuuluivat käännettyinä seuraavasti:

I. Kaikki belgialaiset ovat samanarvoisia lain edessä.

II. Kaikilla belgialaisilla on uskonnon ja ajatuksen vapaus.

III. Kaikilla belgialaisilla on vapaa sananvalta.

IV. Kaikilla belgialaisilla on yhdistymisvapaus.

Noita lauseita lukiessani täyttivät silmäni kyynelillä ja minä käännyin pois, ettei rinnallani seisova belgialainen katsoisi ylpeästi olkansa yli suomalaiseseen mieheen.

21. Brüsselinpitsit.

Huolimatta siitä hohtavasta siisteydestä, siitä miltei silmiä häikäisevästä valkoisuudesta, mikä on Brüsselille omituista — sillä tehtaiden savu ja työpajojen tomu mustaa etupäässä vain esikaupunkeja ja ympäristöjä — näemme piankin että olemme yhdessä Euroopan teollisuuden ahkerimpia työpajoja. Kaikki täällä on elämää, toimintaa ja kiirettä, mutta ilman hätiköimistä. Ne, joiden ei ole tarvis pysähtyä myymään tai ostamaan, kulkevat nopeasti jalan tai ajoneuvoissa, ikäänkuin aina ajattelisivat päämaalia. Päivän työtunneilla liikkuvat ainoastaan ne, joiden toimi vaatii liikkeelläoloa, mutta työpajojen kansaa näemme vain iltaisin ja sunnuntaisin, jolloin se muurahaisten tavoin rientää huvittelupaikkoihinsa. Sillä välin takoa kalkutellaan, kudotaan, kehrätään ja näperrellään minkä mitäkin, kaikin voimin ja iloisin mielin. Mitään niin nurinkurista, kuin eräitten meikäläisten työmiesten sunnuntaikiirettä ja sitä seuraavaa vapaamaanantaita, ei täällä tunneta. Kansa on liikkuvaa ja hilpeätä kuin ranskalaiset, olematta kuitenkaan heidän laillaan lapsellisen uteliaita ja taipuvaisia kadulla kuleksimiseen. *Iloinen työ* on Belgialle ominaista.

Myymälöiden runsaasta varastosta on mainittava varsinkin kolme belgialaisen teollisuuden merkillisintä tuotetta: 1) kaikenlaatuiset valinteokset, hienotakeet ja aseet, hienoudessa ja kelvollisuudessa täysin englantilaisten vertaisia; 2) mitä hienoimmat pellavateokset, joita huokeampia tai edes yhtä huokeita ei tapaa koko maailmassa, sekä vihdoin 3) pitsiteollisuus, joka varustaa Euroopan, jopa itse Ranskan, hienoimmilla tuotteilla, mitä sillä alalla voidaan aikaansaada. Johtuipa se sitte kilpailusta tai uutteruuden, taidokkuuden ja oivallisten ainesten onnellisesta yhdyntästä, lopputulos vain on että Belgian teollisuus pitää kunnianaan myydä tarvetavaroita huokeammalla kuin muut, mutta ylellisyystavarat ovat täällä kalliimpia kuin Ranskassa.

Kun ei ole vaikeata arvata, mikä näistä kolmesta teollisuudenhaarasta ensin huvittaa nuorta kirjettäni saajaa, tahdon mainita muutaman sanan pitseistä ja valitan vain, etten tehnyt aikamani yksityiskohtaisia muistiinpanoja, sillä ne seikat ovat mielestäni häipyneet.

Erään suomalaisen ystävällisellä avustuksella pääsin eräänä aamupäivänä, kahdentoista ja yhden välillä, muutamaan noista harvoista maailmankuuluista tehtaista, joissa valmistetaan hienoja brüsselinpitsejä (dentelles de Bruxelles), sillä koneilla valmistetaan kyllä paljo brüsselinpitsejä, mutta vain ani harvat omaavat salaisuuden tai oikeastaan kärsivällisyyden valmistaa niitä käsityönä. Kun on tutustunut noihin lukemattomiin koneisiin, joiden ihmeteltävä taidokkuus tekee miltei kammottavan vaikutuksen, ne kun kerran liikkeeseen jouduttuaan alentavat mestarinsa, ihmisen, miltei tahdottomaksi välikappaleeksi, tuntuu oikein hyvältä tavata yhdeksännentoista vuosisadan korvia huumaavassa melussa, höyryn ja koneiden keskellä vielä työtä, jonka suorittamisessa koneen täytyy tunnustaa olevansa hiljaista, kärsivällistä ja ahkerää ihmiskättä ala-arvoisempi. Sillä kun kutomakoneet täällä ovat turhaan tyhjentäneet kaiken kekseliäisyytensä ja lopulta saaneet tyytyä huonomman ja halvemman tavaran valmistamiseen, on käsiteollisuudella vielä tänäpäivänä kunnia esiintyä kaikkein kalliimpien ja hienoimpien brüsselinpitsien valmistajana.

Odotin saavani nähdä yhden noita suurten tehtaitten avaroita saleja, joissa sadat työmiehet hiljaisina kuin varjot ahertavat kukin omaan erikoistyöhönsä kiintyneenä. Sen sijaan meidät vietiin kahteen pitkään, kapeaan ja matalaan huoneeseen, joissa noin kaksikymmentä naista, useimmat nuorehkoja, nypläsivät pitsejä. Kaikki näytti jokseenkin vaatimattomalta ja vanhanaikaiselta, ja minä luulen että tuskinpa vanhain raumalaistenkaan nyplääjämme olisi tarvinnut paljon ujustella näitä ammattisisariaan. He istuivat aina parittain yhden pöydän ääressä, jokaisella oma nyplästyynsä, mutta kukaan ei saanut työtä tehdessä puhua. Joku leikinlaskija olisi varmaankin sanonut että se oli tuo pitkä, ikävä vaitiolo, joka oli kalventanut nyplääjäraukkojen posket, sillä he näyttivät kaikki keuhkotautisilta ja vain harvojen sanottiin elävän yli viidenneljättä tai neljänkymmenen vuoden. Mutta paitsi vaikenemisen pakkoa, tuota niin julmaa kaikille Eevan tyttärille, kai myöskin alituinen paikallaanolo ja kumarainen asento kulutti heidän elämänlankaansa ennen aikaansa. *Se työ* ei ollut iloista.

En ole niin naurettava, että rupeisin kertomaan tämän teollisuuden yksityiskohdista, joiden tunteminen täytynee lukea yksinomaan kauniille sukupuolelle kuuluvaksi. Seurasin ensi silmukasta alkaen noita maltillisia käsiä, jotka hiljaa kuin hämähäkit verkkoansa kutoen

sommittelivat hienon hienoja, harsomaisen läpikuultavia tekeleitään; seurasin aina viimeistelyyn saakka — enkä ymmärtänyt muuta kuin että se näytti jotenkin vaivaloiselta näpertelyltä. Mutta kun johtajatar kohta sen jälkeen näytti erästä nenäliinaa, joka ei ollut suurempi kuin meidän tavalliset, mutta niin hienon hieno, että varmaan tuntunee sitä käyttäessä kuin — suo anteeksi — puhdistaisi nenäänsä sumulla, ja kun hän mainitsi että tuo yksi ainoa nenäliina oli vaatinut vuoden työn ja arvioitiin kolmentuhannen frankin arvoiseksi — niin, silloin alkoi asia jonkun verran selvitä. Ja kun meille sitte saman rakennuksen ylemmässä kerroksessa olevassa myymälässä näytettiin monenmoisia pitsejä ja muita samanlaisia töitä, yhden frankin hintaisista aina kymmentuhatta frankkia ja enemmänkin maksaviin antimakasseihin, harsoihin, kauluksiin y.m. sellaisiin — silloin ymmärsin minkätähden nämä työt, joista usein maksetaan satakertainen painonsa kultaa, milloin koristavat prinsessojen morsiusshuntuja, milloin kuningattarien kätkeyitä, milloin keisarinnojen kruunuspukuja.

Tarkastelin kahta harsoa empien kummanko ostaisin; ne näyttivät minusta jotenkin samanarvoisilta, toinen vaan oli kuosiltaan hiukan kauniimpi.

— Onko hinnalla mitään erotusta, *s'il vous plait?* kysyin minä.

— *Mais oui, monsieur,* vastasi myyjä hymyillen; se (jota minä pidin kauniimpana) maksaa viisi frankkia, ja tuo (jota pidin vähän huonompana) maksaa viisisataa frankkia...

Merci, sanoin minä, kiitän ilmotuksesta; ymmärrän nyt, että tämä taiteen haara jää ainaisesti minulle käsittämättömäksi.

Ja niin jätin ostamatta harsot, jotka ehkä kumpikin olivat kuluttaneet yhden ihmiselämän.

22. Gottfrid Bouillonilainen ja 1830 vuoden haudat.

Ihminen, hyvä Bettyseni, on niin kummallinen olento, että hän ei elä ainoastaan leivästä. Jos hän, niinkuin Almqvist sanoo, on niellyt sydämen vatsaansa, niin hän lopultakin tuntee siitä jonkunlaista haittaa; ja vaikka hän lepuuttaisi sieluaan aistillisen nautinnon pehmeimmillä untuvilla, niin hän sielläkin näkee pahoja unia eikä löydä oikeata rauhaa. Sillä suuri, kuolematon henki työskentelee vielä liejuunkin vaipuneena; saastutettuna, poljettunakin se yhä säilyttää kapinallisen tunnon korkeammasta tarkotusperästään, usein liian heikon kahleitaan katkoakseen, mutta aina kyllin voimakkaan alennustilansa tunteakseen.

Urhoollista, jaloa ja älykästä kansaa, sellaista kuin Belgian kansa, ei edes vapauden ja rikkauden onni saata vaivuttaa niin syvään aineellisuuteen, että ihmisen korkeimmat päämäärät hukkuisivat katoovaisen onnen hyörinään. Siihen ei pystynyt lukemattomien teollisuuslaitosten korvia huumaava jyske; ei nuo yksinkertaisen arkipäivällisemme kuusitoista (sanoo kuusitoista) ruokalajia Hôtel de Flandressa; ei sametinlaheat matot, mukavat lepotuolit eikä se valikoitu upeus, joka oli tavattavissa kaikissa hyvinvoivissa asunnoissa; ei edes taiteen etevimmät luomat, ihana rakennustaide, kuvapatsaat, seinämaalaukset, taulukokoelmat, ei teatterit eikä espanjalainen tanssijatar Christina Mendez, joka riemukulussaan Euroopan halki suuntasi tännekin askeleensa — ei mikään noista kaikista kyennyt himmentämään eikä tylsistyttämään hengen pyrkimyksiä ja niitä yleviä aatteita, joista kansa elää enemmän kuin leivästä.

Päivänvaloa kammoavia jesuiittoja, notkeaselkäisiä ja farisealais-nöyriä, vilisi täällä kaikkialla mustiin kauhtanoihinsa puettuina; mutta heitä vastaan taisteli voimakas puolue tehden heidät vaarattomiksi ajatuksenvapauden ja sananvapauden mahtavien aseiden avulla. Ranskankielinen, jälkipainoksina monistettu kirjallisuus uhkasi tukehtuttaa kaiken kotimaisen tuotannon, mutta omien kirjallisten harrastusten yhdistys nousi sen vastapainoksi ja ojensi auttavan käden flamantilaiselle kansankirjallisuudelle, joka ahdistetussa asemassaan niin suuresti muistuttaa suomalaista kirjallisuutta. Edustajakamarien anarkistinen puolue ei kammonut yhdistyä perivihollisiinsa, ultramontaaneihin eli paavillisiin, heikontaakseen ja kukistaakseen nykyisen perustuslaillisen hallituksen, joka on laskenut Belgian onnen peruskivet; mutta kohta tiheni heitä vastustavien valistuneiden isänmaanystävien parvi, noiden, jotka pitivät lakeja vapauden suurimpana turvana ja taistelivat voitollisesti, kukistaen toiset sivistyksen, toiset isänmaanrakkauden aseilla. Näin kuuluu tämän kansan keskuudesta yhä uudistuvien ja usein tulistenkin otteluiden kalsketta ylevien päämaalien puolesta — mutta ne ottelut suoritetaan päivänvalossa, uskaliaasti ja rehellisesti kaikkein nähden, ja siksi on lopullisena palkintona valon voitto.

Kun tähän vielä lisäämme että, paitsi muita, Euroopan kansainvälinen tilastotieteilijäin kokous ja hyväntekeväisyyskongressi ovat kokoontuneet Brüsselissä, niin olemme oikeutetut sanomaan, että aikakauden useimmat ja suurimmat kysymykset, uskonnollinen, poliittinen ja kansallinen kysymys sekä kaikenlaatuiset yhteiskunnalliset kysymykset liikkuvat eloisina tuon pienen kansan keskuudessa — ja liikkuvat sillä suuremmoisella tyyneydellä, mikä on ominaista sivistyksen hillitsemälle taistelulle, joka on elämän ja edistyksen eikä kuoleman ja toimeettomuuden tyyneyttä.

Tekee sentähden omituisen juhlallisen vaikutuksen nähdessämme noiden nykyajan kysymysten myrskyväien taisteluiden keskellä menneisyyden kivettyneen katseen tarkastavan päivän hyörinää. Belgian, niinkuin Suomenkin, omintakeinen historia on sangen vähäinen, tai on oikeastaan aina viimeaikoihin saakka ollut vain maakuntahistoriaa. Eri valtioiden ja kansallisuuksien kesken jaettuna on se, samoin kuin meidänkin maamme, vuosisatojen kuluessa ollut maakuntana eikä maana, kansojen osina, vaan ei kansana. Sen menneisyydestä ei sentähden kohoa montakaan kuuluisaa muistoa ja aikakirjoissa loistavaa nimeä. Mutta noita harvoja rakastetaan ja kunnioitetaan Belgiassa niin, kuin pitäisi tehdä kaikkialla, missä nykyisyys etsii menneisyydestä ydintä ja ravintoa.

Ken on se pronssinen ritari, joka istuu hevosen selässä Brüsselin paraimmalla torilla, olkapäässä ristinmerkki, voimakkaassa kädessä ojennettu miekka, yhtäaikaan sekä hurskas että uljas, rauhallinen että uhkarohkea? Se ei ole kuningas, samallinen kuin kaikki muut, joiden pronssiset kuvat katsahtavat vihaisesti kukistettuihin kansoihin, mutta hän on kuitenkin kuningas, yhtä suuri kuin kuka muu hyvänsä, vaikkei ole hallinnut kuin hautaa, ja sen haudan läheisyydessä hän ei tahtonut kantaa kultaista kruunua, siellä missä hänen herransa ja mestarinsa kantoj orjantappuraista. Maailma ja historia ja pieninkin koulupoika kaukana Suomen saloilla tuntevat ja ihailevat vielä vuosisatoja myöhemmin hänen loistavaa nimeään: ensimmäisen ristiretken sankaria, ritarikunnan kaunistusta, germaanilaisen keskiajan jalointa sankaria, pyhän haudan vallottajaa ja kuningasta, hurskasta taistelijaa Gottfrid Bouillonilaista! Tämän suuren, pronssin ja muiston ikuistuttaman sankarihaamun edessä kumartaa jokainen belgialainen päänsä sanoen: hän oli meikäläinen! Ei ainoakaan vilpin tai julmuuden pilkku tahraa hänen nimeään, kuten muiden maailman suurten; hän taisteli kuin Kustaa Aadolf, aikakautensa korkeimman ja ihanimman päämaalin edestä, uskon taistelua pyhän kunniaksi, ja näki sen voiton ennenkuin silmänsä ummistuivat viimeiseen uneen, ja se, eikä oma kiitöksensä, oli hänen elämänsä ylpeys. Senpä vuoksi ei mikään aika eikä vaihtelevat mielipiteet ole himmentäneet hänen kunniakkaita taisteluitaan, ja häneen nähden tunnustaa nykyinen polvi, niinkuin kaikki edellisetkin, todeksi runoilijan sanat, että

Wer für die Besten seiner Zeit gelebt,
der hat gelebt für alle Zeiten.

Ei kaukana Jerusalemin kuninkaan valtavasta kuvasta on Brüsselissä toisenlaatuinenkin muistopatsas, ja niin myöhäiseltä ajalta, että sen päälle roiskunut veri tuskin on ennättänyt kuivaa. Se on erään torin keskellä oleva krypta eli syvennys, noin kolme- tai neljäkymmentä askelta neliönsä, ja tämän syvennyksen keskikohdalla kohoaa kaatuneiden sankarien kuvia. Jos astumme alas kryptaan, niin ympäröi meitä kaikilla neljällä taholla haudat, kätkien niiden jäännökset, jotka kaatuivat Belgian itsenäisyystaistelussa vuonna 1830, ja nimikirjotukset ilmottavat että tämän muistomerkin on pystyttänyt kiitollinen isänmaa. Seiniin kiinnitetyt marmoritaulut mainitsevat kultakirjaimin kaikkien kuolleiden nimet, luvultaan noin 1,100, jos oikein muistan, ja muutamat taulut ovat vielä tyhjiä siltä varalta, että joku olisi unhottunut. Paitsi synnynnäisiä belgialaisia, tapasi siellä nimiä miltei kaikista Euroopan kansallisuuksista — mutta suomalaisia hain turhaan — ja useimpien ikä ja syntymäpaikkakin oli mainittu. "*Cet homme là*", sanoi oppaamme, osoittaen muuatta nimeä, "*c'était mon frère*, hän oli veljeni!" Tämän pienen kehumisen hän oli luultavasti uudistanut tuhansille muukalaisille ennen meitä, mutta se teki meihinkin vaikutuksen ja merkitsi että hänelläkin oli kunnia lukea omaisekseen yksi niistä, jotka olivat kuolleet maansa puolesta. Vakuutan sinulle, Betty, ettei hän olisi ylpeämpi, jos voisi sanoa: veljeni oli valtion ruhtinas tai Belgian kuningas?

Tämän suuren haudan ympärillä oli pieni aitaus, avoin kaikille, mutta semmoisenaankin kylliksi sanoakseen meluavalle ihmisvilinälle: älä kosketa minuun, olen pyhä! Kaikkina taistelujen vuosipäivinä, ja usein välilläkin, seppelöidään nuo haudat kukkasilla. Niiden, jotka lepäävät mukavassa sohvassaan aherrettuaan päivänsä rahaa, valtaa ja tyhjää loistoa tavotellen ja sääliin nauraessa runoilijain haaveiluille, niiden pitäisi jonakin päivänä käydä katsomassa näitä hautoja Brüsselin torilla, oppiakseen ymmärtämään noiden tunnettujen säkeiden merkityksen:

Niin suloista ei lähteen suihke,
mi kukkarantaa kostuttaa,
niin ihanaa ei päivän loiste,
kuin kuolo eestä synnyinmaan.

23. Ranskan aurinko.

Eräänä kauniina aamuna katosi veturin savupilvien taakse onnellisen Belgian kukkulat, Brüsselin torninhuiput, tehtaiden korkeat savupiiput ja kaivosten aina suitsuavat sulattouunit. Vielä viimeinen päännökyäys pienelle, jalolle, perustuslailliselle maalle ja huimaa vauhtia pyörivät vaunut, ikäänkuin nykyajan jyrkimmiltä rinteiltä alas, ehdottoman yksinvallan alueella.

Tuollaisille ensi käynneille lähtiessämme on meillä usein lapsellisia ennakkokäsityksiä. Niinpä minäkin odotin näkeväni Napoleonin varjon peittävän koko Ranskanmaata aina Belgian rajalle saakka ja vähän siitä ylikin — noiden kuuluisien saappaiden varjon, vielä kuuluisamman harmaan takin ja kaikkein kuuluisimman pienen hatun varjon — erään nimen varjon, tunnetun kynttilänsammuttajan yhteydessä, jolla Charivari aina muisti varustaa oivan kreivi Montalembertin. Harhaluuloja! Ranskan auringon alla eivät aaveet viihdy. Tosin upeili Napoleon III:n nimikirjotus keisarillisine kruunuineen kaupungin porteissa, raatihuoneissa, kasarmeissa, entisissä kuninkaallisissa linnoissa ja niin yhä alaspäin alamaisen hartauden portaita aina hoviparturien hajuvesipulloihin ja kamarimetsästäjien ainasiin hiirenloukku-ilmotuksiin saakka. Tosin palvelee tätä vasta kohonnutta aurinkoa kuusisataa virkaeron uhka niskassaan työskentelevää virkamiestä, miljoona hetken etuja tavoittelevia onnenonkijoita ja ehkä vielä joku miljoona rauhaa ylinnä kaiken rakastavia kansalaisia, innolla niin suurella, että kuulevat ruohonkin kasvavan — josta kaikesta ehkä saan myöhemmin tilaisuuden kertoa sinulle jotakin. Kuplia! Kaikki tuo on vain ohikiitäviä aaltoja aikojen vuolaassa virrassa, hetken katoavaa kimallusta, joka tahtoo elää ja loistaa, koska se hyvin tietää aikansa lyhyiden ja Ranskan aurinkojen äkkinäisen laskemisen. Mutta yhtä kaikki vyöryy virta eteenpäin, mahtavana juuri tuon vaihtelevaisuutensa kautta, ja huuhtoo tieltään kaiken, mikä ei ymmärrä sen pyörteisiin mukautua. Välttämättömiä sulkuja! Ranskassa on kullakin päivällä omat välttämättömyytensä. Se,

mikä eilen oli välttämätöntä, on tänään tarpeetonta, ja sitä, mikä tänään on tarpeetonta, ei huomenna enää ole olemassakaan. *Marche! Marche toujours!* aina eteenpäin, sanoi enkeli vaeltavalle juutalaiselle.

Ymmärtääksemme paremmin toisiamme, tahdon mainita seuraavat Tocquevillen sanat hänen erinomaisesta teoksestaan "L'ancien régime", joka muutamain harvoin sanoin antaa mielestäni paraimman ja sattuvimman kuvan Ranskan kansasta:

"Tarkastellessani tätä kansaa semmoisenaan, huomaan että se itse on merkillisempi kuin yksikään sen historiallisista ilmiöistä. Onkohan milloinkaan maailmassa elänyt kansaa, joka on ollut niin täynnä vastakohtia ja tekojen äärimäisyyksiä, jota ovat johtaneet enemmän tunteet kuin periaatteet; joka niin suurella määrällä ja kaikissa tilaisuuksissa on toiminut paljoa huonommin tai paljoa paremmin kuin mitä odotettiin, milloin syvälle ihmisyyden tavallisen mittakaavan alapuolelle painuen, milloin taas yhtä paljo sen yläpuolelle kohoten; niin perusvaistoilleen uskollista kansaa, että tunnemme sen kasvopiirteet pari-, kolmetuhatta vuotta sitten piirretyistä muotokuvista, ja kuitenkin mieliteoiltaan ja taipumuksiltaan niin vaihtelevaa, että se lopulta itse ihmettelee tekojansa yhtä paljo kuin muut; kansaa, joka mitä innokkaimmin rakastaa kotiaan ja on, rauhaan jätettynä, mitä viattomien kotieläin; mutta toiselta puolen, kerran vastoin omaa tahtoaan kamaristaan ja tottumuksistaan karkotettuna, valmis ryntäämään maailman loppuun asti ja uskaltamaan kaikki; mielenlaadultaan hillitön ja kuitenkin helpommin alistuva ruhtinaan yksinvaltaan, jopa mielivaltaankin, kuin paraimpien kansalaistensa muodostamaan järjestyneeseen, vapaaseen hallintoon; tänään kaiken järjestyksen vihaaja, huomenna tottelevaisempi ja nöyrempi kuin mikään muu kansa, osottaen mitä selvimpiä orjamaisuuden taipumuksia; helposti talutettava vaikka silkkirihmasta niin kauvan, kuin kaikki ovat myötäsukaa — talttumaton niin pian, kuin jossakin puhkeaa kapinan yritys; kansa, joka pettää alati sellaisia hallitsijoitaan, jotka sitä pelkäävät joko liian paljon tai liian vähän; ei milloinkaan niin vapaa että voisimme kääntää pois valvovan silmän; ei milloinkaan niin lannistettu, ettei se saattaisi jälleen iestään särkeä; monenmoisia taipumuksia omaava, mutta ainoastaan sodassa loistava; onnea, valtaa, menestystä, loistoa ja melua enemmän kuin todellista kunniaa rakastava; paljoa enemmän sankarillinen kuin hyveellinen; enemmän neroa kuin tervettä ihmisjärkeä omistava; taipuvaisempi suurenmoisia suunnitelmia laatimaan kuin suuria tekoja ajamaan perille; loistavin ja vaarallisin Euroopan kansoista ja enemmän kuin mikään muu kansa omiansa saamaan osakseen milloin ihailua, vihaa, myötätuntoa tai kammaa, vaan ei koskaan välinpitämättömyyttä..."

Nämät ovat ranskalaisen sanoja. Täytyy myöntää etteivät ne ole aivan sokeata kansansa turhamaisuuden mairittelua. Ne sisältävät uudemman ajan mitä loistavimman historian avaimen — historian niin täynnä syntiä ja rikoksia, että se on jättänyt miltei jokaiseen aikakirjan lehteen herjauksen jäljen tai varjon pilkun, mutta samalla niin täynnä suuruutta ja sankarillisuutta, että sen katkerimmatkin viholliset vaistomaisesti kumartuvat astuessaan riemukaaren alitse — tuon *Arc de l'étoile*:n, josta Victor Hugo lauloi 1823, jolloin napoleonismi vielä oli yhtä vastustettu kuin se nyt on yleisesti tunnustettu:

Léve-toi jusqu'aux cieux portique de victoire,
que le géant de notre gloire
puisse passer sans se courber!

Ranskan aurinko! Kuinka monen silmät häikäiseekään jo tuo sen vähäinen kajastus, joka pilkahtelee oikullisin häivähdyksin sivistyksen ulkonaisina pikkukoruina: muoteina, ylellisyytenä, huveina, seuraelämänä, kirjallisuutena ja taiteen päiväperhosina tai kansankapinan rikkirepiminä kuninkaanvaipan kaistaleina! Ja kuitenkin on tuo sama aurinko paistanut vuosisatoja, eikä ainoastaan aseiden loistona, vaan paljoa enemmän elvyttävänä ja hedelmöittäväänä lämpönä ihmiskunnan sivistyksen rikkaimpien ja jaloimpien siementen kylvökseen. Usein ja enimmäkseen eivät nuo siemenet ole itäneet Ranskan maaperässä; Kreikka, Italia, Saksa, Englanti, maailma on ollut niiden alkuperäinen kotimaa; mutta Ranskan aurinko on ne eloon elvyttänyt, Ranskan myrskyt sirottaneet ne kansojen keskuuteen, ranskalainen veri on ne kostuttanut ja ranskalainen innostus ne kukkaan kehittänyt. Tällä kansalla on vielä tänään sekin turhamielisyys, että he haluaisi sivistää koko maailman, ja tämän turhamielisyyden vuoksi annettakoon sille monet muut heikkoutensa anteeksi. Se on altis kaikellisille harhaluuloille, m.m. sillekin, että luulee oman sivistysmuotonsa joksikin verrattomaksi malliksi ja ymmärtää sentähden vähemmän kuin mikään muu kansa muita sivistyksen muotoja. Mutta tästä onnellisesta itseensäytyväisyydestä huolimatta ei se tosiaankaan ole säästänyt itseään jakaakseen muille omasta yltäkylläisyydestään; se voitto, jota se on tavoitellut, on ollut paljoa enemmän kunnian kuin vallan, kaikkein vähimmän rahan voitto, joten se yhä vieläkin on sisäisiltä tunteiltaan Englannin vastakohta, niinkuin tuli veden vastakohta. Jos se voittojensa päivinä on uneksinnut poliittisista maailmanvaltaa, niin on se onnettomuuksien, tappioiden ja voimattomuuden aikoina lohduttanutun aatteiden voitoilla, kielensä ja kirjallisuutensa yleismaailmallisella kantavuudella, kohoten äitinsä Rooman perijäksi älyn viljelyksen kunniasijoilla. Ja siten on Ranskan ja Ranskan kansan valta lopultakin aina ollut mitä suurimmassa määrässä yleismaailmallinen ja vähin itsekäs, mitä yksikään historiallinen kansa on tavoitellut, suuri, aatteille rakennettu ja niiden kautta niin suureksi ja voitokkaaksi paisunut sivistyksen valta. Onko missään kansaa, jonka tietojen, tapojen, toivomusten tai taipumusten piiriin ei olisi tunkeutunut jokunen säde Ranskan auringosta. Ja juuri se seikka, että Ranskan aurinko, aatteiden valonsäteet, ovat tappion ja häpeänkin läpi tunkeutuneet niin syvälle kansojen tajuntaan — juuri se, että Fredrik II, joka heidät voitti ja heitä ilkui Rossbachin luona, samana hetkenä olisi ollut valmis piirittämään Voltairen Henriaden marmorin — sivumennen sanoen sentään hyvin onnistumaton tuuma — juuri se on tosiasia, jonka saattaa asettaa Kreikan ja Rooman mahdin rinnalle ja joka jotenkin selvästi osottaa, mitkä voimat maailmaa hallitsevat.

Ajatusten jouduttua tälle rikkaalle alalle, unohdan veturin tuulennopean kulun, joka seitsemässä tunnissa siirtää meidät Belgian pääkaupungista Ranskan sydämeen, ja siellä me ensi kerran näemme jälleen toisemme — Ranskan ja sivistyneen maailman pääkaupungissa Pariisissa.

24. Pariisi ruusunpunaisena.

Niin kiiti veturi joko ohi tai yli Monsin, Valenciennesin, Arrasin, Amiensin, Clermontin ja monen muun historiallisesti kuuluisan paikan Brüsselistä luoteisen Ranskan viljaville, tiheään asutuille tasangoille. Eivät teollisuuden ihmeet eikä lyhyiden rauhantekojen muistot eikä sadut ensimmäisen ristiretken päättäneestä kirkolliskokouksesta saattaneet muuta, kuin hetkeksi kiinnittää puoleensa ohikiitävän junan huomiota. Niinkuin painolaki vetää ainejoukkoja maan keskipistettä kohti, niin veti Pariisi yhä kiihtyvällä vauhdilla meitä itseään kohti; tuo pyörre imi, kuten Malvirta purjehtijan emäpuuta, yhä suppeammin ja huimemmin pyörivin renkain eteenpäin tuohon vaahtovaan kuiluun, joka on niellyt niin monta turhaa toivetta, sirottaakseen sitte niiden pirstaleita maailman valtamerelle.

Kun ensi kerran lähestymme tätä uuden ajan Baabelia, synnin ja suuruuden pesää, täyttää sydämemme monet eri tunteet, aina erilaisten mielialojen ja toiveitten mukaan. Rinnallamme oleva milord — sillä täällä ajetaan *comme il faut* ensi luokan vaunuissa — istua lojotti hajasäärin vaunun nurkassa syventyneenä tutkimaan Véryn tai Frères Provencauxin paahtopaistien ominaisuuksia, omistamatta katsettakaan näköalalle; milady tutki innokkaasti erästä punaiseen marokiniin sidottua *Guide à Paris'ia*. Saksalainen professori asetteli silmälasejaan; venäläinen ruhtinatar oli pelkkänä silmänä; sveitsiläinen kotiopettajatar nakerteli huomaamattaan makeisiaan; hamburgilainen kauppapalvelija siveli tietämättään partaansa; belgialainen jesuiitti silitti mielteissään harvaa tukkaansa; nuorella ruotsalaisella laulajattarella oli kyyneleet silmissä; norjalainen maalari puri huultaan; tanskalainen neiti kuivatti alituiseen teatterikiikkarinsa lasia; suomalainen ylioppilas istui kuin kirkossa; ainoastaan maaseudun ranskalaisten ja ranskatarten muutenkin kerkeä kieli surahti äkkiä vieläkin vilkkaampaan hurinaan, täyttäen vaunun ihastuksen huudahduksilla, joiden sisällyksen voi supistaa kolmeen sanaan: *Paris, c'est le monde, Paris c'est tout*, Pariisi on kaikki kaikessa! Niin paljo kuin maakunnat kadehtivatkin keskustaa, niin ne kuitenkin mielellään nauttivat sen loisteesta, ja niin voimakas on keskitys, ettei mitään pidetä Ranskassa suurena, ylevänä, älykkäänä, aistikkaana tai kauniina, ellei sitä ole ensin Pariisissa sillä leimalla varustettu.

Hulluinta oli että vaunuissa oli ikkunoita ainoastaan sivuilla. Aito-ranskalaiseen tapaan emme nähneet enemmän menneisyyttä takanamme kuin tulevaisuutta edessämme; elimme ainoastaan nykyisyydessä, joka molemmiin puolin kiiti ohitsemme sekuntien vieressä, ja kun vihdoin näimme Pariisin, niin olimmekin jo siellä. Maisemissa ei ollutkaan mitään erikseen silmäänpistävää. Pian tottuu silmä linnoihin, huviloihin ja puutarhoihin. Niitä on tosin täällä jonkun verran tiheämmässä, ja sen kyllä huomasi että pienellä ryytimaalla alkoi täällä olla sama arvo kuin kokonaisella maatilalla muualla maailmassa; mutta paitsi lukemattomia kyökkikasvitarhoja, näimme aivan lähellä Pariisia peltojakin. Mitenkä kannattaa täällä vehnän ja herneiden viljeleminen sen jälkeen, kun rautatie on pystyttänyt kaikki Ranskan vilja-aitat Pariisin porttien luo, se on minulle vielä tänäkin hetkenä arvotus. Niin on kuitenkin asianlaita luoteisella puolella. Muualla ovat näköalat suurenmoisempia.

Läksimme Brüsselistä kello yhdeksän aamulla. Kello 3 j.p.p. pysähtyivät nuo neljäkymmentä vaunua konduktöörin pillin vihlovan äänen komennuksesta ja noin seitsemänsataa matkustajaa syöksähti Ranskan pohjoisradan komealle asemalle Seine-virran oikealla rannalla Pariisissa. Ihmeteltävässä järjestyksessä oli koko tuo muukalaisten joukkue saanut kahdenkymmenen minuutin kuluessa matkatavaransa ja ahdannut ne sekä itsensä fiakreihin ja omnibusseihin. Näin jatkuu tuhansien menoa ja tuloa, joka toinen tunti tulevia, joka toinen tunti meneviä, päivä päivältä, usein öisinkin; alituinen pyörre, jonka kautta tuo jättiläiskaupunki lakkaamatta hengittää sisäänsä ja jälleen ulos ihmisvirtoja ja elämänaineksia, kuten valaskala vetää sisäänsä ja jälleen ulossuihkuttaa valtameren vesijoukkoja — ilman niitä se ei tulisi aikaan ja myriaadeja olentoja se pidättää ravinnokseen.

Nyt sitä siis lähdettiin liikkeelle eräällä noista omnibusseista, jotka herhiläisten tavoin mennä pöristävät ristiin rastiin Pariisin katuja. Vaunussa oli onneksi etupuolellakin ikkuna, jonka lasi oli ruusunpunainen.

Kun nyt paistaa helotti heinäkuun aurinko tuon raskaan komun pyöriessä katuja pitkin, näyttäytyivät palatsit, hotellit, kirkot, boulevardien puut, myymäläin komeudet ja itse aaltoava ihmisvirta tuon lasin läpi ruusunpunaisessa valossa. Se oli yksi noita *effets de circonstances*, jotka eivät itsessään merkitse mitään, mutta jotka ehdottomasti liittyvät ensi vaikutukseen. Pariisi ruusunpunaisena! Juuri sellaisena se näyttäytyy kaukaa kaikille, jotka sokeasti seuraavat sen vaihtelevia muoteja, jotka taivuttavat pohjoismaalaiset karhunniskansa sen oikkujen ikeen alle, jotka enemmän tai vähemmän kömpelösti jäljittelevät sen seurustelutapoja, jotka jumaloivat kaikkea sieltä tulevaa, ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden opista aina pensionijuoruihin taikka räättälin uusimman hännystakin uusimpaan kuusiin saakka; jotka kerran siellä käytyään pitivät itseään korkeampina olentoina ja Pariisissa käyneen mainetta kaikkea muuta suurempana, taikka, elleivät ole siellä olleet, huokailevat kademielisinä ja pitävät tuota onnea kaiken ajallisen hyvän huippuna. Pariisi ruusunpunaisena! Sellaiselta se näyttää rikkaasta, joka tavoittelee kunniaa, voittoa tai nautintoa, astuessaan ensikertaa sen porttien läpi, ja nuorukaisesta, joka toivon aarteet povessaan on rikkaista rikkain. Sellaiselta se näyttäytyy keikailijasta unelmissaan, salonkileijonasta samppanjahuumeessaan ja valtiollisesta kannunvalajasta vallankumousnäälässään, seurasääntöjen orjasta nojautuessaan alati maailman tuomion

ojennusnuoraan sen sijaan, että kuuntelisi terveen järjen päätöksiä — ja samalla kertaa ja samanlaiselta se tuntuu vapautta unelmoivasta ylevästä innostuksesta ja loistavia tekoja haaveilevasta sydäimestä, ja noita tekoja laskevasta muistosta, ja niiden uudestisyntymistä odottavasta toivosta — kaikille se esiintyy samassa ruusunpunaisessa hohteessa nähdessään ensikerran, läheltä tai kaukaa, tämän kaupungin, johon maailma aina odottaen katsoo ja joka sentähden jonkinlaisella oikeudella pitää itseään koko maailmana.

Harhaluuloa! Kuinka monesti onkaan tuo hohde vaalennut odottavalle maailmalle ja niille monille tuhansille, jotka sieltä ovat etsineet onnea, kunniaa, menestystä, huvia, rikkautta ja jotka ovat ainaseksi kadonneet noihin ihmisaaltoihiin, milloin katubarrikaadien juureen, milloin olkivuoteelle, milloin murtuvien sydämin kullatuissa saleissa, milloin synkkänä syysyönä Seinen aaltoihiin! Joka päivä sinne virtaa uusia toiveita, jotka huomenna pettyvät; joka tunti murskautuu jonkun elämän onni, joka minutti nousee taivaalle hylättyjen sydämien epätoivoisia huokauksia; ja yhä vaan leijailee ruusunpunainen usva tuon huimaavan kuilun päällä, joka on niellyt ja yhä nielee lukuisia uhreja, Ludvig XVI:n kruunusta ja päästä aina lumppujenkerääjään, joka eilen löydettiin kuolleen palatsin portaitten vierestä; Marie Antoinetten verisestä kiharasta aina hylättyyn seitsentoistavuotiseen tyttöön, joka tänään makasi hengetönnä la Morguessa; harmaantuneesta oppineesta, joka päätti elämänsä Bicetressä, aina kaksitoistavuotiaaseen poikaan, joka ampui luodin otsaansa sentähden, että toinen sai luokalla paremman todistuksen kuin hän.

Mutta millä oikeudella nimittäisikään Pariisi itseään maailmaksi, ellei se loistonsa ohessa niin uskollisesti kuvastaisi toivon harhakuvia, onnen pettymyksiä ja elämän katoovaisuutta? Notre Dame! Pantheon! Jos voitaisiin koota kaikki se veri, minkä ne ovat nähneet virtaavan, kaikki ne kyyneleet, mitkä ne ovat nähneet vuodatettavan, niin Seine-virta paisuisi yli äyräittänsä ja huuhtois aaltoihiinsa nuo niin monien onnettomuuksien ja monien rikosten näyttämöt. Ja kuitenkin sirkuttaa niiden ympärillä yhä samat iloiset heinäsiirkkarparvet, joiden katseesta kuvastaa sama suruton luottamus ikuisen onneen, mikä tässä maailmassa on onnen ehto ja mitä ilman ilo on vain hymyilyä hautojen partaalla. Näin kerran pienen pantomiimin, muuten hyvin vähäpätöisen, mutta loppunäytös esitti Pariisia tuhannen vuoden päästä. Poissa olivat palatsit, torit, kuninkaitten patsaat ja kaikki, tai miltei kaikki, mikä nyt hyväilee silmäämme tässä jättiläiskaupungissa. Seinen autioilla rannoilla söi hirvi ja harmaat rauniot kasvoivat sammalta, mutta korkeana ja katoomattomana loisti vielä taustalla riemuportti *Arc d'étoile* iltaruskon valossa. Kaikki muu oli kadonnut, vain Ranskan kunnia seisoj vielä koskemattomana.

Kuinka tuo sattuikaan paikalleen! Olisitpa kuullut katsojain käsientaputukset! Sydän kaipaa onnekseen jonkinlaista ikuisuutta. Täällä se esiintyi kunnian ikuisuutena, ja sitä ymmärtää ranskalainen paraiten. Toisella kertaa se on onnen ikuisuus. Eiköhän jokainen kuolevainen ole kerran elämässään luottanut *siihenkin?*

25. Särki meressä.

Olla rautatievaunuun sullottuna; vyöryä sieltä ulos; lönnköttää eteenpäin omnibussissa ja lopulta majottua johonkin hotelliin, samapa mihin, "miss' elämämme suojan saa"; se on yksinkertainen, jokapäiväinen asia. Koti seuraa meitä, jos kohta mitä suppeimmassa muodossa: veneenä, jos olemme järvellä; vaunuina, jos maitse kulemme; kapsäkinä; lompakkona; yhtenä ainoana rakkaana kirjeenä, jos olemme yksinämme huoneessamme kolmen-, neljänsadan penikulman päässä omasta maastamme ja rakkaistamme. Mutta tuo itsemme ja muistojemme näkyväinen side katoaa, niin pian kuin astumme kynnyksen yli ja seisomme ihmishälinän keskellä, kenenkään meitä tuntematta ja ymmärtämättä, yksinäisinä, ilman rakkautta, ilman ystävyyttä, pisarana valtameressä — sanalla sanoen, niinkuin särki meressä.

Eräs ystäväni, joka oli paljon matkustanut, antoi minulle sen neuvon, että matkustaisin, jos mahdollista, yksin. Jos tahtoo jotakin oppia, sanoi hän, silloin ei pidä alituisen raahata kotia mukanaan ystävänsä tai sukulaisen muodossa. Meidän täytyy riistäytyä irti sen tottumuksista ja ajatustavoista, sen ennakkoluuloista ja elämänsäksomuksesta; meidän täytyy vieraassa ympäristössä liikkuessamme elää *sen* tapojen mukaan, omistaa *sen* katsantokanta, *sen* elämänsäksitys. Meidän täytyy, jos mahdollista, irtautua juuristamme ja kiintyä vieraaseen maaperään, sillä ainoastaan siten hankautuu yksipuolisuutemme pois ja me ymmärrämme sitä, mikä siihen asti on ollut vierasta, ei ulkonaisina ilmiöinä, vaan uutena, kokonaisena ja oikeutettuna inhimillisen olemuksen puolena.

Olen koettanut tuota neuvoa seurata, ja myönnän sen täysin hyväksi. Mutta se vaatii suurta itsekieltäymistä. Sellainen matka ei ole mikään *huvimatka*, ei ainakaan aluksi. Ilomme jää monesti puolinaiseksi, kun emme voi sitä jakaa, ja moni kokemus hautautuu kirsiin, jonka avaimen muisti niin helposti kadottaa. Yksinäisyyden tunne on alussa niin voimakas, että tuntee kutistuvansa aivan mitättömäksi. Kaikkien niiden tuhansien joukossa, jotka rientävät ohitseni, ei ole ainoatakaan, joka vähimmäissäkään määrässä välittäisi siitä, onko minua maailmassa. Olinpa tahin ei, kaikki kulkee kulkuaan yhtä hyvin tai yhtä huonosti, niinkuin ei tällaista herraa maailmassa olisikaan. Lumihuide, joka liitelee ilmassa pohjolamme talvipäivänä, voi toki arvella täyttävänsä jonkun tyhjän paikan lehdettömällä oksalla, kunnes sekin lopulta sulaa kevätauringon paisteesta; mutta minä olen varma siitä, että sille paikalle, josta nostan jalkani, astuu seuraavana hetkenä joku toinen, ja että jos tulen tai menen, ei minulla ole suurempaa merkitystä kuin hiekkajyväsellä, joka ajelehtii hetkisen erämaan tuulen lennättämänä, hautautuakseen seuraavana hetkenä myriaadien siskojensa joukkoon.

Myönnät kai, paras Bettyseni, että se on terveellinen läksy. Eiköhän moni meistä ole jonakin heikkona hetkenä rakkaassa kodissaan luullut olevansa jotakin maailmassa? Sitte joudumme

avaraan maailmaan ja mittaamme suurta merkitystämme suuremmalla mittapuulla, jossa mittailussa eivät tavalliset pienet tumastukkimme riitä, ja silloin huomaamme ehkä jonkinlaisella hämmästyksellä, joka on kylläkin terveellistä, että olemmekin maailman rattaassa vain vähäpätöisiä hampaita, joiden heikko surina, siitä saat olla varma, katoo elämän hälinään kuin sääsken ääni Imatran pauhuun.

Nil admirari, ei ihailla mitään, on lause, jota ainoastaan mukavuus ja laiskuus saattavat seurata. Suurinkin moittija ja arvostelija ihailee kuitenkin jotakin, jota hän pitää voittamattomana: omaa erinomaista terävyyttään. Antakaamme sentähden, kun kerran olemme Pariisissa, sekä suurelle että pienelle oma arvonsa. Se ei ole missään tapauksessa enempää kuin nokikyven maailman suuressa suitsutusuhri.

Tämä kaupunki on kuningaskunta ja enemmän kuin kuningaskunta. Sen korttelit ovat maakuntia; Quartier latin, suuruudeltaan niinkuin Helsingin niemi, on asukasriikkaampi kuin Uudenmaan maakunta. Esikaupunki S:t Antoine voi kutakuinkin pitää Hämeelle puoliaan. Yhden ainoan kadun, rue S:t Martinin varrella, joka alkaa samannimisestä esikaupungista, asuu enemmän ihmisiä kuin Savossa. Rue Richelieun tai S:t Honorén katu ovat kyllin rikkaita lunastamaan kaikki Suomen pankin varastot, Suomen kauppalaivaston ja Suomen paloapuyhtiön vastuusumman. Hôtel du Louvressa, yhdessä ainoassa rakennuksessa, asuu yhtä paljon ihmisiä kuin Hämeenlinnan kaupungissa. Pariisin määrä käsittelee suurempia rahasummia kuin varakuningas, vaikkei hänen valtaansa voikkaan verrata viimeainitun valtaan; häntä alemmat virkamiehet ovat maaherran arvoisia. Pariisi kuluttaa yhtenä päivänä enemmän ruokavaroja kuin Helsinki yhtenä vuotena; se juo kohtuullisesti, mutta juo kuitenkin yhtenä viikkona enemmän viiniä kuin koko Suomi yhtenä vuotena olutta. Se elää yhdessä päivässä enemmän kuin muut koko elinaikanaan, ja jos se saman ajan kuluessa tekee useampia suurtöitä kuin muut seudut moneen ihmisikään, niin voimme varmasti otaksua että se samaan aikaan heittäytyy useampaan mielettömyyteenkin kuin joltisenkin suuren ja mielettömän maan kaikki asukkaat yhteensä.

Jo tästä voit, hyvä Betty, huomata että täällä on sekä hyvän että pahan mittapuu suurenmoinen, ja se kai tulee useasti esille näissä katkelmissa. Ja jos tänne tulee nimetön pikkukaupunkilainen pohjolasta ja kuvittelee voivansa mitata Pariisia Helsingin esplanaadien tai Turun torin mukaan — silloin häntä samalla sekä puristaa että laajentaa ääretön ympäristönsä; hän hukkuu, hän katoaa — kuin särki mereen!

26. Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi.

En edes yritä piirtämään sinulle mitään varsinaista kuvaa Pariisista. Sentähden, hyvä Betty, saat itse luoda tästä kirjavasta kuvausten sarjasta niin elävän kuvan kuin voit. En aijo myöskään seurata määrättyä järjestystä, vaan siirryn taulusta tauluun niinkuin elämä itsekin siirtyy.

Suureksi helpotukseksi muukalaiselle ja samalla arvaamattomaksi hyödyksi omalle kansalle on se erinomainen alttius, jolla kaikki tšekäläiset sivistyksen aarteet, historialliset muistomerkit sekä nykyajan loisto- ja hyötyrakennukset ovat *kaikkien nähtävänä*. Siellä kotona, rakkaassa Suomessamme, jossa kuitenkin on niin vähän nähtävää, on tuo pienikin pantu lukittuun arkkuun, ja varovaisuus menee niin pitkälle, että monin paikoin yksinpä hautausmaiden portit ovat lukitut (poikaveitikat sentään voivat kiivetä muurin yli). Jos meillä on joku näkemisen arvoinen vanha tai uusi linna, joku kirkko tai kokoelma, niin käy niihin pääsy tavallisesti kaikenlaisia mutkateitä, ja minä tunnen esineitä (esimerkiksi rahakokoelmia), jotka erikoisella huolella suojellaan kaikilta uteliailta katseilta, niinkuin olisivat olemassa vain sitä varten, että hoitaja ne kerran vuodessa puhdistaa. Olen muistavinani akadeemisen konsistorion ainakin kerran päättäneen, että kokoelmien pitäisi olla määräaikoina yleisön nähtävänä, mutta en ole huomannut että tällä päätöksellä olisi ollut mitään voimaa ja vaikutusta, ellei mahdollisesti kirjaston suhteen, joka on aina ahkerammin, vaikkei sentään yleisesti käytetty. Niissä meikäläisissä kokoelmissa ynnä muissa, jotka näkemistä ansaitsevat, käy enimmäkseen vain matkustajia ja säätyläisiä, mutta harvoin tai ei milloinkaan alempiin kansanluokkiin kuuluvia. Ne juuri kuitenkin sitä etupäässä kaipaavat, varsinkin meillä, missä he ovat suletut kaikista sivistävistä huveista ja missä itse sivistys on niin vähän levinnyt ja niin välttämättömän herätyksen tarpeessa. Pelkkä katseleminenkin sivistää; se herättää aavistuksen tieteen ja taiteen rikkaasta sisällyksestä, kunnioituksen sen arvoa kohtaan; kuka voi arvata mitä siemeniä sellainen katseleminen kylvää suureen yleisöön, jolla ei tähän saakka ole ollut aavistustakaan yhteiskunnan älyllisistä voimista?

Koulut yksin eivät tee kaikkea. Kansa on luonnoltaan kuin lapsi, ja lapset kaipaavat kuvakirjoja. Ja välitön näkeminen on suurille joukoille samaa kuin kuvakirjat lapsille. Näkeminen ja sivistys ovat läheisiä sukulaisia; suositan tätä asiaa meidän kaappisankariemme ajateltavaksi.

Kruunatun sivistyksen aika, jolloin vain muutamat harvat kantavat sivistyksen kruunausmerkkiä ja on monta tietämätöntä, on jo ohitse tai pitäisi ainakin olla ohitse siinä merkityksessä, että opiskelukamarin ulkopuolella on ainoastaan *profanum vulgus*. Älyniekoilla ja erikoistutkijoilla on aina oleva oma alansa. *Siinä* suhteessa emme voi tasa-arvoisuutta saavuttaa; siinä *täytyy* olla ylimystöä. Mutta aatteet, keksinnöt, sovittelut, yleensä kaikki tulokset olisi saatettava kaiken kansan tiedoksi ja hyödyksi. Juuri ne ja tieto niiden arvosta, muodostavat sivistyksen varsinaisen sisällyksen; on eroa sivistyksen ja oppineisuuden välillä, toinen on päämaali, toinen välikappale. Kaikki sivistys pyrkii lopultakin kansanomaisuuteen. Sitä ei enää saa myöntää kenenkään yksityisoikeudeksi. Siihen kristilliseen katsantokantaan, että kaikki ovat samanarvoisia Jumalan edessä, perustaa sivistyksen vaatimuksensa kaikkien samanarvoisuudesta ihmisten edessä.

Huomaan että tästä alkaa tulla "pääkirjotus", mikä ei suinkaan ollut tarkotukseni. Tahdoin ainoastaan kertoa sinulle miten valistuneet ulkomaat toimivat saattaakseen sivistyksen yleiseksi

ja kansanomaiseksi. En sillä tarkota kirjasivistystä; se on katolisissa maissa kansan syviin riveihin nähden hyvinkin heikolla kannalla, ja itse Ranskassa on vielä miljooneja, jotka eivät osaa lukea. Mutta siellä sivistää heitä sen sijaan elämä jokapäiväisten esikuvien ja näkemisen kautta. Dresdenissä ja Düsseldorfissa esimerkiksi, jossa halvinkin pääsee vapaasti taulukokoelmia katselemaan, voi jokainen katupoikakin arvostella taulujen kauneutta. Florenzissa, Milanossa ja Roomassa on samoista syistä jokaisella pikkuneidillä varaa harrastaa ja arvostella musiikkia, näytelmä- ja kuvanveistotaidetta. Pariisissa ei ole ainoastaan taide kaikille avoinna, vaan historia, luonnontieteet, kaikki elämän eri puolet levittävät joka päivä rikkauksiaan katselijan eteen. Seurauksetkin ovat heti ensi silmäyksellä huomattavissa. Sivistys on astunut alas yhteiskunnan vähäväkisten luo. Se ilmenee ensiksikin ulkonaisessa käytöksessä, gentlemannin ryhtinä, jonka huomaamme yksinkertaisimmassa työmieheksikin, miellyttävänä seurustelusävyinä, siistinä puhetapana, auliina kohteliaisuutena. Ja vaikka täytyneekin laskea tuon johtuvan suureksi osaksi ranskalaisen myötäsytynneestä luonnonlaadusta ja sulavuudesta, niin elvyttää sitä kuitenkin suuressa määrässä alituinen yhteys älyllisen kehityksen kanssa. Ja täällä on joka tapauksessa paljo muutakin kuin pelkkä kaunis pinta. Täällä on ennen kaikkea sitä, mitä ei meillä ole, harrastusta johonkin korkeampaan kuin syömiseen, nukkumiseen ja jokapäiväisessä työssä orjailemiseen.

Joka ilta pidetään tieteellisiä esitelmiä tuhansille päivätyönsä päättäneille työmiehille. Joka päivä avaavat museot ja taidekokoelmat määrättyinä tunteina maksutta aarteensa jokaisen nähtäväksi, [6] ja niinä aikoina, jolloin työhetki vain myöntää, on siellä puserot edustettuna yhtä lukuisasti kuin hännystakit. Joka sunnuntai-iltapäivänä kuletetaan koulunuorisoa opettajainsa johdolla Versaillesin ja Louvren salien taikka Jardin des plantesin sokkeloiden läpi; sanon kuletetaan, sillä nuo kelpo poikaset ja tyttöset eivät olisi lapsia, elleivät tarvitsisi paimentajaa; mutta lapsellisen keveämielisyyden kautta saattaa tunkeutua moni todellisuuden siemen. Teatterit ja sanomalehdet työskentelevät kuin muurahaiset, milloin oikeaan, milloin karsaaseen, milloin silmän pyyntöä, milloin parempia tarkoituksia tähdäten, mutta aina sentään tarjoten parempaa kuin kapakat ja unelias horrostila meidän kotimaassamme. Se, joka ei osaa lukea, luetuttaa itselleen; se, joka ei itse voi saada mitään aikaan tieteen tai taiteen hyväksi, ymmärtää edes iloita siitä, mitä muut ovat hänen sijassaan tehneet.

Hotellissa, jossa asuin, työskenteli kaksi yksinkertaista työmiestä pitemmän ajan asettaen lasikattoa pienen pihan suojaksi. Avoimesta ikkunastani kuulin aina kello kuudesta alkaen aamulla joka sanan, mitä he puhuivat. Toinen, kaksikymmenvuotias nuorukainen, hyräili enimmäkseen teatterikupletteja tai arvosteli kirjailijoita ja näyttelijöitä paremmin kuin joku meikäläinen teatteriarvostelija. Toinen, vanhempi mies — luulen hänen olleen nuoremman isän, vaan en voinut sitä päättää keskustelusta, sillä molemmat teitittelivät toisiaan puhuttelussa — teki selkoa eilispäivän lehtien sekä oppineista että ei-oppineista uutisista, ja kerran kuulin hänen kuvaavan äsken Sevastopolista tulleita marmoriesineitä niin, että olisi voinut luulla häntä kuvanveistäjäksi tai arkkitehdiksi. Jos olisin kuunnellut heitä viisi vuotta takaperin, niin olisivat kunnan miehemme epäilemättä puhuneet politiikasta, mutta nykyään ei Pariisissa puhuta paljokaan politiikasta, koska seinilläkin on korvat.

Sivistynyttä keskustelua, outoa pohjoismaalaiselle, voi kuka hyvänsä kuulla joka päivä työmiespiireissä, kun vain viitsii vaivautua tutkimalla tuota "laajaa kansanvaltaista pohjaa", johon Napoleonin valta ja muutamien lausuntojen mukaan Euroopan tulevaisuus nojautuu; lausunto, joka muuten vielä on todistamatta. Mutta vaikkapa se olisikin tulevaisuuden pohja, niin varmaankaan ei sivistys ole yhteiskunnalle vaarallista, vaan raakuus. Vuoden 1789:n jälkeen ei olisi seurannut vuotta 1793:a, ellei sivistys silloin olisi ollut korkeampien luokkien yksityisomaisuutena ja raakuus, kerran valtaan päästyään, sen luonnollinen vihollinen. Meidän aikanammekin ovat yksinvalta ja kansanvalta, rikkaus ja köyhyys Ranskassa yhtä jyrkästi vastakkain; mutta muutamain harvain sivistyksen ja kaikkein muiden raakuuden vastakohtaisuus on kadonnut, ja sentähden olisivatkin hirmuvallan aika ja Robespierre nykyään mahdottomia ilmiöitä. Sitä todistavat vuoden 1848 tapaukset ja 1848 vuoden miehet Lamartine, Cavaignac, Marast. Vielä nytkin sukeltavat sosialismin ja kommunismin haamut esiin ja rähisevät kahlehiinsakin kytkettyinä ja sukapulastaan huolimatta: "miljaardi rikkailta!" Mutta yhteiskunnan painopiste on muuttunut; mielettömyyksiä voidaan tehdä, intohimot joutua kuohuksiin, mutta samalla panevat korkeammat henkiset voimat vastalauseensa, ja entistä paljoa voimakkaammin, koska niitä nyt on entistä paljoa enemmän.

Älä siis koskaan kuuntele niitä, jotka sanovat että sivistys kuuluu yksinomaan noille etuoikeutetuille onnellisille, joilla on varaa hankkia itselleen hienoja sikaareja, piaanon, tohtorinhatun tai teatterikiikarin. Uudenaikaisen sivistyksen tulevaisuus perustuu sen yleisyyteen, niinkuin Rudenschöld on sanonut säätyjen tulevaisuuden perustuvan säädystä toiseen siirtymiseen. Sen välttämätön perusvaatimus on tulla koko kansan omaisuudeksi, ja se vaatimus ei koske yksinomaan Ranskaa, se koskee koko maailmaa.

27. Notre Dame.

Tarkistaaksemme historiallista muistiamme, pitää meidän johtaa mieleen että Pariisin sydän, ikivanha kaupunki *la Cité*, sijaitsee Seine-virrassa olevalla saarella, jonka yhdistää rantoihin viisi siltaa molemmin puolin. Se on tämä paikka, jonka muistot juontavat taaksepäin aina Caesariin ja Clovisiin saakka. Roomalaiset olivat tänne rakentaneet Jupiterin temppelin; sen raunioille nousi kahteen kertaan kristitty kirkko. Myöhemmän niistä, Notre Damen, Meidän rouvan kirkon, seiniä alettiin rakentaa noin 1162. Samoin kuin Kölnin kirkkoa, rakennettiin Notre Dameakin useita vuosisatoja, saamatta sitä kuitenkaan koskaan täysin valmiiksi. Sen ajan rakennusmestarit eivät

hätälle enemmän työn jouduttamisessa kuin urakkamaksun nostamisessa tai lopullisen kunniankaan niittämässä, jos mitään niittämistä olikaan. Mutta niinpä eivät heidän muurinsakaan hajonneet heti muutamien vuosien kuluttua, eikä heidän työtään tarvinnut joka vuosi paikata, kun se kerran oli tehty.

La Cité on miltei ainoa Pariisin osa, jota ei ole uudistettu. Se ei ole alaltaan paljoa suurempi meidän pienempiä pikkukaupunkejamme, mutta se on sellainen harmaiden, korkeiden talojen ja mutkaisten ahtaiden katujen labyrintti, että kulkija saattaa eksyä vaikka sydänpäivänä. Sen keskellä on Notre Dame, jonka ympärille on raivattu seudun ainoa avonainen kenttä. Jos Pariisi on maailma, silloin on Notre Damekin maailman keskipiste. Paikallaan on että tuona keskipisteenä on kirkko.

Tosin pyrkii maallinen ylpeys ja turhamielisyys ripustamaan Notre Dameenkin korskeilevaa komeuttaan. Olen nähnyt tuon kunnianarvoisan temppelein liehuvan kirjavin lipuin keisarillisten juhlien aikana, olen nähnyt sen lukemattomien kukkaisköynnösten koristamana, sisältäpäin hopeatähtien ja kruunattujen N-kirjainten koristamalla helakanpunaisella, purppuranvärisellä ja sinisellä sametilla verhottuna. Mutta vähäpätöiseltä ja surkuteltavalta näytti tuo narrinpuku mahtavan kivisen jättiläisen päällä — turhanaikainen kevytmielisyyden verho jalolle muistomerkille, jonka tarkoituksena on julistaa Jumalalle kunniaa eikä palvella ihmisten loistonhalua. Synkän suurenmoisina katselivat tornit juurellaan upeilevaa koreutta, ja kun vanhat muurit vapisivat mahtavan kellon kuminasta, saman kellon, jonka ääni kerran reväytti Qvasimodon korvat, silloin näytti Notre Dame ijäisyyden ylevyydellä katselevan alas sen ovissa vilisevää katoovaista, kullalla ja silkillä koristettua joukkoa. Mitä merkitseekään joku Napoleon Notre Damen rinnalla! Toinen kuningas ja keisari toisensa jälkeen on mahtaillut sen holvikaarien alla, ja vähää myöhemmin on hän ryöminyt Saint Denisin holveihin tai johonkin toiseen kolmen kyynärän pituiseen paikkaan, joka kuitenkin on ollut kyllin pitkä kätkeäkseen koko hänen suuruutensa. Sellaiseen ovat Notre Damen muurit tottuneet, tottuneet näkemään sukukunnan toisensa perään sen juuressa syntyvän ja kuolevan; mitäpä tuollainen jättiläinen välittää kaikista niistä pikkuharrastuksista, jotka näyttävät olevan sen ympärillä häärivälle kääpiökansalle niin tärkeitä!^[7]

Voisi helposti viekottua aavistamaan jotain onnettomuutta uhkaavaa siinä, että suuri kristitty temppeleli alennetaan turhamieliseen ihmispalvelukseen. Sama Sibour, Notre Damen kirkkoruhtinas ja Pariisin arkkipiispa, hän joka antoi koristaa temppelein niin upeaksi keisari Napoleonin vihkiäisiin ja pienen Napoleonin ristiäisiin; hän joka, vaikka muuten kelpo kirkkoylimys, ehkä liiaksi pyrki maallisen majesteetin armonauringon loisteeseen, kaatui muutamia kuukausia sen jälkeen erään toisen kirkon kynnyksellä kurjan murhaajan tikariniskusta, pappistikarin iskusta. Kauniimmin kaatui joka tapauksessa hänen edeltäjänsä, piispa Affre — katusululla, risti kädessään rauhaan kehottaen.^[8]

Tämän rakennuksen tyyliä ei kiitetä aivan puhtaaksi, vaan sanotaan sen edustavan siirtymistä antiikkisesta goottilaiseen tyyliin sekä ilmaisevan selvästi useampien mestarien käsialaa. Varsin mahdollista; sen jättiläismuodot eivät pääty huippuihin eivätkä sentähden ehkä tee samaa ihmeteltävän sopusointuista ja keveää vaikutusta kuin Kölnin doomin. Kauhempaa näyttää Notre Damen pääfasaadi kaksine nelitahkoisine tornineen pikemminkin raskaalta. Vähän lähempänä tuo vaikutus lievenee erinomaisen taiteellisesti suoritettujen ulkonemien ja veistoksien kautta, jotka suovat silmälle viihdykettä. Jos taas seisomme aivan muurin vieressä, tuntuu se painavan ja meitä hirvittää sen korkeus. Sisältä näyttää Notre Dame miltei pieneltä monien kuorien ja ahtaan laivan vuoksi, mutta holvilaitos tekee vapaan ja kohottavan vaikutuksen, niinkuin goottilaisen tyylin suippokaaret ainakin.^[9]

Päästäksemme näiden tornien huippuihin, jotka ovat meille jo ennestään tutut Victor Hugon romaanin ja siitä birchpfeifferöidyn "Notre Damen kellonsoittajan" kautta, kiipeämme puolipimeässä, jopa aivankin pimeässä, ylös 396 kiviporrasta, jotka vuosisatojen kengänturat ovat kuluttaneet keskikohdalta aivan kouruiksi. Saavuttuamme perille, on jalkaimme alla koko tuo ääretön kaupunki, tai oikeastaan sen katot, tornit ja sadattuhannet tuuliviirit ja niiden välitsee harmaankeltaisena käärmeenä kiemurteleva Seine-virta. Ihmisvilinä torilla ja kaduilla näyttää todellakin muurahaiskeon hyörintältä. Kun inhimillinen suuruus jo kivitornista katsoen näyttää näin tuiki vähäpätöiseltä, kuinka mitättömältä se näyttäneekään tähdistä katsottuna, ijankaikkisuuden ja Jumalan silmillä!

Kiellosta huolimatta olivat tornin muurit täynnä ihmisten nimikirjotuksia, ihmisten jotka parempien välikappalten puutteessa koettivat saada nimensä kulkeutumaan aikojen ja unhotuksen läpi Notre Damen vankkojen seinien turvissa. Claude Frollon Anauhe ei ollut enää huomattavissa, ei myöskään ne kourut, joiden sulavaa lyijyä kuuro valoi Esmeraldan vapauttajan niskaan. Mutta katsellessamme alas suojusaidakkeen yli, muistui mieleemme Qvasimodon kosto, kuvaus niin hirvittävän julma, että se ainoastaan täällä, tuon kauhean jyrkänteen partaalla, saattoi syntyä runoilijan mielikuvituksessa.

Juhannuspäivänä, kello kahdestatoista kahteen, olin saapuvilla Notre Damessa toimitetussa suuressa messussa, joka pidettiin "tulvasta kärsineiden hyväksi", jokseenkin samaan tapaan kuin muissa maissa pidetään konsertteja hätääkärsivien hyväksi. Tarkotus ei ollutkaan niin paljo hädänalaisten edestä rukoileminen, kuin varojen kokoominen heille. Sisäänpääsystä maksettiin yksi sou, yksi frankki tai louisdori, kuinka kukin halusi. Kirkossa kävi Pariisin salonkien kauniimmat ja ylhäisimmät naiset ympäri kantaen pieniä avonaisia kukkaroita, ja jokaisen naisen rinnalla saatteleva herra, yhä uudistaen: *pour les inondés, s'il vous plait!* Mahdotonta oli vastustaa tuollaisia haavinkulettajia, jotka eivät vähimmässäkään määrässä muistuttaneet meikäläisiä, pitkillä haaveillaan onkivia kirkonvartijoita — epäjärjestys, jota ei tapaa muissa

maissa. Kirkosta mennessä työnnettiin taasen esiin hienosti hansikoitu naisenkäsi; kolmas verotus, jota ei voinut mitenkään välttää.

Tämä oli tavallista, liikkui pa siihen aikaan missä tahansa Pariisissa. Rhône oli näet tulvinut äyräittänsä yli kesäkuun 1 ja 2 päivänä, vienyt mukanaan kokonaisia kyliä, upottanut pellot veden alle ja niellyt satoja uhreja. Kesäkuun 6 p:nä, Pariisiin tullessani, ei siellä muusta puhuttukaan. Koko tuo suuri kaupunki oli avunkerääjiä täynnä. Teatterit, konsertit, arpajaiset, kaikki ilmottivat jättiläis-ilmotuksilla *pour les inondés*. Innostus oli niin suuri, että kauniimmat naiset yksityisissä tanssijaisissa ottivat maksun joka tanssista: louisdorin jokaisesta kontrasta, kaksi louisdoria valssista j.n.e., kaikki *pour les inondés, s'il vous plait*. Opera comique antoi muiden muassa yhden illan samaa tarkotusta varten. Sittenkun sen näyttelijäkunta kolmen tai neljän näytöksen aikana oli tehnyt parhaansa yleisöä ihastuttaakseen, astuivat välinäytöksen aikana suosituimmat näyttelijättäret ja näyttelijät salonkiin, kulettaen ympäri noita samaisia avonaisia kukkaroita: näyttelijättäret miesten, näyttelijät naisten luona: *pour les inondés!* Tuo kaikki suoritettiin erinomaisella hienotuntoisuudella ja tenhoavalla miellyttäväsyydellä. Aivan mahdotonta taasenkaan kieltää, jos joku ei olisi mielellään antanutkaan! Mutta ollakseni suora, tuntui minusta että se sopikin paljoa paremmin teatterissa kuin kirkossa.

Kirkon puolustukseksi täytyy minun kuitenkin johtaa mieleen katoollisen kirkon oppi hyvistä töistä. Sen mukaan on hyvätyökin jumalanpalvelusta.

Notre Dame upeili vielä juhannuspäivänä kaikissa niissä koristeissaan, joihin se oli puettu keisarillisen prinssin ristiäisiin ja joiden kerrottiin maksaneen neljäsataatuhatta frankkia. Pariisin arkkipiispa, koko apulaisjoukkonsa ympäröimänä, toimitti messun. Kahdet urut ja kaksi soittokuntaa soittivat vuorotellen. Se oli kyllä musikaalisessa suhteessa kaunista, mutta oliko se myöskin kristillistä hartautta herättävää, jääköön tällä kertaa sanomatta. Katoollinen jumalanpalvelus on siinä määrässä ulkonaisilla menoilla ja komeudella sälytetty, että todellinen hartaus kaikenlaisten silmänlumeiden ja korvanhivelyjen häiritsemänä tuskin milloinkaan voi kohota aistillisia vaikuttimia korkeammalle. Ja juuri täällä molemmat äärimmäisyydet, yltiöuskonnollisuus ja täydellinen uskottomuus alituisen risteilevät. Paljoa yksinkertaisemmin ja arvokkaammin saarnaavat näiden kirkkojen kiviseinät. Niiden muotojen suurenmoisuus painaa ihmisen tomuun Jumalan eteen ja kohottaa hänet holvien juhallisten nousujen kera äärettömyyttä kohti.

28. Pantheon ja Madeleine.

On mahdotonta sivuuttaa näitä kirkkoja ilman, että niiden holvien alla hetkisen muistelisi vuosia 1793 ja 1806.

Pantheon on suuri, korkea- ja pyöreä-kupuinen kirkko — pikemmin suurenmoinen kuin kaunis, huolimatta Grosin ja David Angersilaisen maalaamista kauniista kuvista. Epäsuotuisa kohtalo vainosi sitä alusta alkaen: sen arkkitehti, Souflot, kuoli meliharmista, kun keksittiin ettei kuvulla ollutkaan tarpeeksi tukeaa, asia, joka kuitenkin sittemmin voitiin korjata. Vuonna 1751 aloitettiin kirkon rakentaminen. Kansalliskokous, joka piti kaikkia kirkkoja tarpeettomina, teki siitä neron temppelein ja piirsi fasaadiin sanat: "Kiitollinen isänmaa suurille miehilleen". Voltaire ja lempeä Rousseau pääsivät sen ensimmäisiksi asukkaiksi. Olen käynyt heitä katsomassa maanalaisessa kammiossaan, mutta kun ainoastaan sangen viileästi ihailen kahdeksannentoista vuosisadan filosofiaa, tuntui tuo pimeässä kävely minusta kolkolta ja ikävältä. Vartijan lyhty heitti kalvakan hohteensa siihen kammioon, joka nyt oli "valistuksen aikakauden" epäjumalten asuntona, ja tavattoman voimakas kaiku, joka monistutti askeleemme, tuntui vielä haudoistakin kaikuvalla pilkkanaurulta.

Marat on myöskin lyhyemmän ajan asunut tässä kuolleiden palatsissa, mutta syöstiin pian viheliäiseltä kuolemattomuuden-istumeltaan. Mirabeau, joka oli monta vertaa suurempi ja parempi, sai tyytyä samaan kohtaloon. Joukkojen jumalten valtakirjat ovat lyhytikäisiä. 1822 tuli Pantheonista jälleen kirkko, 1830 muuttui se taaskin maalliseksi temppeleksi, 1851 uudestaan kirkoksi, ja seuraavan vallankumouksen aikana siitä kai kiertokulun mukaisesti tulee taas joku neron temppele.

Joka suhteessa hauskempi on Madeleine-kirkko, jonka Napoleon vuonna 1806 vihitti suuren armeijan sotilaitten voiton temppeleksi. Jumalanpalveluksen sijasta piti siellä vuosittain vietettämän Jenan ja Austerlitzin taisteluiden vuosipäiviä. Restauratsionin mielestä tuo oli sangen tarpeetonta ja se vihki tämän kauniin rakennuksen vuonna 1816 "kaikkihyvälle, kaikkivoivalle Jumalalle, ja pyhän Maria Magdaleenan nimikkokirkoksi". Sitä vastaan ei kai katoollisilla ole mitään muistuttamista. Mutta muukalainen pysähtyy katselemaan noita pronssiportteja, tuota ihanaa korinttilaisten pylväitten muodostamaa katosta, samalla sekä ihailen että ihmetellen että risti ja messu ovat saaneet sijansa tässä sievässä, ilmakkaassa ja keikailevassa pakanatemppeleissä, Ateenan Minervatemppelein uskollisessa jäljennöksessä.

29. Napoleonin hauta.

Luulenpa että harvat ihmiset Napoleonista puhuessaan — Napoleonista noin vaan ilman muuta — tarkottavat ketään muuta kuin "vuosisatojen miestä", ensimmäistä tämän nimen kantajaa. Hän on kasvanut ihmisten käsitykseen kuin syvä kirveenisku ajanpuun sammaleiseen runkoon, ja kaikki, jotka hänen jälkeensä tulevat, ovat Napoleon toisia, Napoleon kolmansia, Napoleon pieniä, vaan ei Napoleonina. Harvoin kuulee muuta kuin julkisissa asiakirjoissa kenenkään puhuvan Napoleon ensimmäisestä. Sanotaan myöskin yksinkertaisesti *tombeau de Napoléon* tai *tombeau de*

l'empereur, keisarin hauta. Tämä hauta, kieltämättä yksi nykyajan suurimpia muistoja, oli samalla nykyisen Ranskan keisarikunnan kehto.

Invaliidikirkko, Invaliidihotellin yhteydessä, on samoinkuin Pantheon, mahtava ja suurenmoinen rakennus, mutta jossain määrin tavattoman suuren doomin painostama. Astuin sen sisään eräänä lauvantai-iltapuolena. Sattui olemaan paraillaan messu, jota jatkettiin keskeyttämättä huolimatta siitä, että pari tusinaa työmiestä oli repinyt kivilattian auki pääsisäänkäytävän toiselta puolelta ja viskannut multaa ylös valmistaakseen sijaa uusille haudoille. Täällä lepää Ranskan sotaisten suuruuksien tomu. Kirkko, samoinkuin hotelli, ei ole muuta kuin sotaisen kunnian jumaloimista varten. Ludvig XIV, joka rakensi hotellin, suvaitsi vaatimattomuudessaan esityttää itsensä siellä, samoinkuin Versaillesissa, tähtiradan ympäröimänä aurinkona. Hänen suunnattoman suuri ratsastajapatsaansa on niinkään portin edessä. Oikeastaan on hänet nyt pimittänyt toinen aurinko. Harmaatakin mies työntää hänet kokonaan varjoon. Ranskan kansa on kaikkina aikoina palvellut suurissa miehissään omaa suuruuttaan.

Kirkon sisus tekee valtavan vaikutuksen. Kaikki seinät ovat kuluneiden, veristen lippujen, satojen taisteluiden voitonmerkkien koristamat. Pitkin seinä on Napoleonin marsalkkojen marmoriset kuvapatsaat ja maanalaisissa hautaholveissa lepää heidän tomunsa sekä Fieschin murhayrityksen kolmetoista uhria ja yhden naisen, madame de Villumen, sydän. Taustalla doomin edessä kohoo alttari, jonka molemmin puolin on kaksi jättiläismäistä jaspispylvästä, jotka tekevät suuremman vaikutuksen. Tämä alttari jakaa temppelin kahteen osaan: ulkopuoliseen, armeijaa varten ajottuun, ja sotapäällikölle varattuun sisäpuoliseen, molemmat Ranskan kunniaksi. Tuossa sisemmässä, alttarin erottamassa osassa on Napoleonin hauta.

Niinkuin kaikki, mikä Ranskassa on suurta ja opettavaa, on tämä hautakin määrättyinä aikoina, maanantaisin ja torstaisin, vapaasti yleisön nähtävänä. Mutta nyt oli, kuten sanottu, lauvantai. Luovuin sentähden toiveestani päästä sinne sillä kertaa, varsinkin kun vartijana oli muuan keisarin sotavanhus, korsikkalainen Santini, joka oli seurannut päällikköään kaikilla hänen sotaretkillään vuodesta 1804 alkaen aina Elbaan ja S:t Helenaan. Sellainen mies ei toimi koskaan käskyjä vastaan.

Muuan berliniläinen, joka oli parin naisen seuralaisena kirkossa, oli kuitenkin toista mieltä ja alkoi mitä viattomin ilme kasvoillaan ahdistaa kunnan ukkoa erinomaisella houkuttelemistaidollaan ja eräänlaisten avaimien avustamana, jotka jo tätä ennen ovat avanneet monen linnotuksen portit. Suureksi hämmästyksekseni hän onnistuikin; ystävyyskämme vahvistettiin siten, että ostimme Santinin valokuvan ja elämäkerran, ja niin saimme runsaan tunnin ajan kuulla omin silmin näkijän sujuvia kuvauksia — "keisari ja minä!" Luultavasti ei tuo kunnia ollut mitään erikseen harvinaista, mutta suuri etu tietysti on että katsojia on vähä ja aikaa runsaasti. Toivon, paras Betty, ettet ilmota tästä komentajalle; voihan olla niin etteivät vanhalle korsikkalaiselle annetut määräykset olleetkaan niin ankarat, kuin hän alussa tahtoi uskotella.

Tämän doomin alla — Viscontin työtä Mansardin piirustusten mukaan — lepää Napoleon. Vaikutus on valtava, ei hartautta herättävä, vaan majesteettillinen. Meillä on edessämme samat vihreät jaspispylväät, joista äsken puhuin. Alttari on mustasta marmorista, sinne johtavat portaat valkoisesta, ja sivuilla kullattuja pronssi-enkeleitä; ylimpänä suojustaivas ja jättiläiskokoinen keisarillinen kruunu. Hautaholviin lankee juhlallinen puolihämärä, ja kun sieltä katsoo ylös kruunua kohti, hohtaa se ikäänkuin tulesta. Sen vaikuttaa kuvun sivuilla olevista ikkunoista tuleva valo, joka mestarillisen sovituksen mukaan lankee suoraan suuren kruunun kultaukselle. Tämän mitä kalliimmista ja harvinaisimmista marmorilajeista rakennetun sisätaustan sivuilla lepäävät Turenne ja Vauban. Turenne uinuu kuolemattomuuden sylissä, Vauban laakerivuoteella kauniitten muistopatsaiden alla; hautakammion suulla ovat Bertrandin ja Durocin leposijat.

Tämä doomiholvi, jota ihanat korinttilaiset pylväät kannattavat, on jotenkin samansuuruinen kuin Helsingin Nikolainkirkon laiva ja on erittäin rohkeata rakennetta, kupu 27 metriä läpimitaten ja 66 metriä, korkealla hautaholvin pohjasta, kahdellatoista ikkunalla ja runsailla maalauksilla varustettu. Yltympäri on neljä kappelia ja keskellä, kupuholvin alla, kuuluisa syvennys eli krypta, keisarin avonainen hauta.

Krypta on ympyränmuotoinen ja ylhäältä valkoisen marmoraidakkeen ympäröimä, jonka äärestä voi nähdä koko sen sisustan. Alas astutaan alttarin etualalta neljääkymmentäkahta porrasaskelmaa myöten pronssilla koristetun tammisen portin kautta, jota vartioi molemmin puolin kaksi pronssista kuvapatsasta, kansan rauhallinen ja sotainen voima, ja jonka yläpuolelle on piirretty keisarin testamentissa olevat, surullisen kauniit sanat: "toivon että tomuni lasketaan lepoon Seinen rannoille, sen Ranskan kansan keskelle, jota niin suuresti olen rakastanut". — Voimme kylminä sivuuttaa kunnian ylpeät muistolauseet; ne ovat niin paljon veren ja niin monien kynnien tahraamat; mutta näitä rakkauden sanoja, jotka tahrattomina saattavat kaunistaa yhtä hyvin korkea-arvoisimman kuin alhaisimmankin hautaa, emme voi ikinä lukea liikutusta tuntematta.

Kryptan lattia on mosaikkia, joka taidokkaasti kuvaa suunnatonta laakerikruunua; seinä peittää Napoleonin tärkeimpiä hallitustoimia esittävät korkokuvat. Yltympäri seisoo kaksitoista ihanaa naispatsasta Carraran marmorista, Pradierin viimeiset työt, jokaisella nimenä joku keisarin suurimmista voitoista — ikäänkuin Napoleon tahtois Epaminondaan tavoin sanoa: nämä ovat lapseni! Noitten kahdentoista voiton katseet ovat suunnatut alaspäin keskellä olevaan suureen arkkuun, jossa heidän sankarinsa uinuu. — Sekä Pradier että Visconti kuolivat ennenkuin näkivät teoksensa ikuistettuina tuossa ihmeellisessä haudassa.

Santini kertoi, niinkuin muuten yleisesti tiedetäänkin, että tuo ihailtu, yhdestä ainoasta punaisesta porfyrimöhkäleestä hakattu 4,5 metrin pituinen, 41 metrin korkuinen ja 2 metrin levyinen kirstu, jonka kansi yksin painaa kaksikymmentätuhatta kiloa, on tuotu "Suomesta".

Oikeastaan lienee kivimöhkäle kotoisin Äänisjärven rannoilta; mutta miksi luopuisimme tuosta kunniaista, jonka Ranskan maantieto niin hyvántahtoisesti meille suo?

Vielä eivät Napoleonin jäännökset lepää porfyryin sylissä. Työ ei ole vielä täydelleen loppuun suoritettu ja siihen saakka ovat S:t Helenan vangin jäännökset kaksinkertaisen, lyijyisen ja ebenholtsisen kirstun kätöksessä eräässä noista neljästä kryptan sivukappelista, S:t Jérômessa. Kappeli oli runsaasti sotamerkeillä, kuvan veistoksilla ja maalauksilla koristettu. Väliaikaisella päällyskirstulla, joka on hyvin yksinkertainen, on ainoastaan seuraavat sanat: "Napoleon, keisari ja kuningas, kuollut S:t Helenassa toukokuun 5 p:nä 1821".

Mikä vahinko että tämä ihana hauta on ihmispalvelusta varten pystytetty! Se on kirkko, jossa Jumala on unhotettu. Taikka oikeammin: Jumalaa on muistettu tavalla, jota Santini sattuvasti kuvasi seuraavin sanoin: "Pyramiidien luona sanoi Kleber Bonapartelle: kenraali, te olette suuri kuin maailma! Invaliidikirkossa sanoo maailma Napoleonille: sire, te olette suuri kuin Jumala!"

Inhimillinen suuruus, valta ja kunnia voisivat paljoa suuremmalla totuudenmukaisuudella piirtää haudoillensa Jumalan kaikkivaltiaan kasvojen edessä yhden ainoan sanan:

VANITAS! Turhuutta!

30. Napoleon III.

Napoleon II, entinen Rooman kuningas ja Reichstadtin herttua, Napoleon I:sen ja Itävallan Marie Louisen poika, ei koskaan kantanut ensinmainittua arvonimeä, jonka nyt hallitseva serkkunsa hänelle omisti, siten osottaakseen pitävänsä kiinni perintöoikeudestaan Ranskan kruunuun. Tämän perintöoikeuden mukaan, tämän uuden laillisuuden, jota ei mikään valtaistuimien ajan pitkä voi olla vailla ja jonka katsotaan perustuvan Ranskan kansan kahteen kertaan uudistamaan vaaliin, peri Reichstadtin herttua Wienin kongressin ja Euroopan kieltämät isänsä oikeudet; ja sitten kun tämä onneton nuorukainen salaperäisellä tavalla kuoli kahdenkymmenen vuoden ikäisenä, on perintöoikeus siirtynyt nyt hallitsevalle keisarille, joka on Ludvig Napoleonin, Bonaparte-suvun miehisiä perillisiä jättäneen vanhimman jäsenen vanhin poika.

Tämä lyhykäisyydessä Napoleon III:n perintövaatimuksista, joita ei Eurooppa ole milloinkaan hyväksynyt, jotka Ranskan legitimistit, kuningas Henrik V:n kannattajat, vieläkin kieltävät ja joille nykyinen Ranskan valtaistuimen omistaja on pitänyt tarpeellisenä hankkia uutta vahviketta jälleen kahteen kertaan uudistettujen yleisten vaalien kautta, vuonna 1848 joulukuun 20 päivänä tasavallan presidentiksi ja vuonna 1851 samana päivänä ranskalaisten keisariksi, siten uskollisesti seuraten suuren setänsä esimerkkiä. Napoleon III:n vaiherikas elämä on muuten niin tunnettu, että on tarpeetonta sitä tässä kuvata. Tahdon ainoastaan muistuttaa siitä, miten hän, vuonna 1808 syntynyt, kahdenkymmenen vuoden vanhana taisteli italialaisen vallankumouksen riveissä ja kolmenkymmenen vanhana kahdesti kohotti vallankumouksen lipun Ranskan silloista kuningasta vastaan, vihdoin saman tasavallan presidenttinä, joka oli piirtänyt lippuunsa nuo mahtavat sanat *Liberté, Egalité, Fraternité*, neljänkymmenenkolmen vuoden ikäisenä mullisti uuden vallankumouksen kautta maansa hallitusmuodon, jolle hän kolme vuotta aikaisemmin oli vannonut uskollisuutta, ja miten hän yleisen vaalioikeuden, vapauden ja kansanvaltaisten periaatteiden harteilla nousi yksinvaltaan; uusi todistus puolueiden kohottamien ja puolueiden kukistamien laitosten heikkoudesta, jotka ovat syntyneet ilman että niillä olisi kansan luonteessa ja historiassa pysyvää perustusta.

Napoleon III:n vallananastus on antanut aihetta merkillisiin riitoihin. Nisard, Pariisin yliopiston professori, laati sen johdosta kaksi moraalikäsitettä: toisen yksityiselämää, toisen valtiota varten. Tällä opilla, jonka, ohimennen sanoen, kuulijakuntansa otti vihellyksillä vastaan, on kuitenkin kannattajansa ja täytyy ollakin niiden keskuudessa, joiden mielestä *fait accompli*:lla, voiman voittaneella teolla, on laillistettava luonne; mutta jokaiselle puolueettomalle maailmanmenon seuraajalle pitäisi olla selvää, että se on vaarallinen oppi, joka toteutettuna voi johtaa mitä suurimpiin oikeuden loukkauksiin.

Mutta minä, paras Betty, en aijo sinua johtaa enemmän valtio-oikeuden kuin siveysopinkaan pulmallisiin kysymyksiin, huomautan ainoastaan että Napoleon III voi, lukuunottamatta yleisten periaatteiden alaa, vedota lujaan luottamukseensa hallitussukunsa ja oman onnentähtensä tulevaisuudesta — vielä enemmän siihen tehtävään, jonka hän luulee kutsumukseksi — kohtalo-oppi, joka ilmenee kaikissa hänen teoissaan ja jonka hän monessa tilaisuudessa on ilmausunut. "Aikani ei ole vielä tullut", sanoi hän joku aika takaperin, kun senaatti häntä onnitteli Pianorin murhayrityksen tyhjiinraukeamisesta; ja eräässä toisessa tilaisuudessa hän lausui: "minun täytyy kiiruhtaa toimiani, sillä minun osakseni ei ole suotu pitkää aikaa".

Sellaiset miehet kulkevat järkähtämättä kerran asettamaansa päämaalia kohti, antamatta tavallisten ihmisten arveluiden itseään häiritä. He eivät tunne vihaa eikä rakkautta, myötätuntoa eikä inhoa, eivät säästä mitään eivätkä pelkää mitään, eivät koskaan kammoa mitään välikappaletta, joka johtaa päämaaliin, eivätkä myöskään koskaan epäile niitä valitessaan, uskotuimpansakin ovat heille ainoastaan tuon samaisen päämaalin portaita ja välikappaleita. Kehenkä sopsisikaan tämä paremmin kuin ensimmäiseen Napoleoniin? Sellaiset miehet voivat toisinaan olla suuria, riippuen sekä päämaalista että välikappaleista; pelättäviä he ovat aina.

Napoleon III:n katkerimmatkaan viholliset eivät nykyään enää kieltäne, että Ranskan valtaistuimella tänä hetkenä on *voimakas luonne*, mikä on ääretön etu aikakautena, jolloin sellaisia on niin vähän ja jonka huomattava, heinäkuun hallitsijasuvun edustama piirre on epäröiminen, horjuminen, sovittelu perittyjen ja uusien periaatteiden, odottamattomien tapausten ja yhä uudistuvien uusien vaatimusten välillä. Tähän luonteen horjumattomaan lujuteen nähden

ei Napoleon III ole setäänsä huonompi, ehkäpä voittaakin hänet; sillä Napoleon III on vielä suuremmissa määrässä *suljettu* luonne, josta ei vielä kukaan kuolevainen, eivät edes hänen uskottuimpansa Morny ja Persigny, ole päässeet täydelleen selville ja joka, paljastaessaan jonkun päämaalinsa, tekee sen ainoastaan kätkeäkseen sen taakse jonkun toisen; sen lisäksi luonne, joka kykenee, mihin ei Napoleon I kyennyt: hetkeksi väistymään jonkun esteen tieltä, rynnistääkseen taas ensi hetkenä järkähtämättä entiseen suuntaansa; kysyen pikku asioissa kaikilta neuvoa ja siten tyydyttäen ihmisten itserakkautta, vaan suurissa elämänskysymyksissä välittämättä kenenkään neuvoista; vihdoin luonne, jonka toiminta, kuten setänsäkin, nojautuu terävään ja paikalleen sattuvaan arvostelukykyyn, mutta joka paljoa vähemmässä määrässä kuin hän johtuu harhateille persoonallisen kunnianhimonsa tähden ja tyytyy viisaasti olemaan tapausten takana johtavana kätenä, etsimättä persoonallisen esiintymisen tilapäistä kunniaa.

Napoleon III, joka ei ole itse milloinkaan armeijaa johtanut, on nimittänyt keisarivaltaansa rauhanvallaksi (*empire de la paix*). Ne epäilykset, joita aluksi lausuttiin tämän nimityksen vilpittömyydestä, on hän jo kumonnut kolmen rauhankongressin kautta, joita hän itse on johtanut. Hän tuntee perinpohjin Ranskan kansan luonteen ja ymmärtää varsin hyvin, että se oli juuri rauha *à tout prix*, joka horjutti heinäkuunvaltion olemassa oloa; sillä ilman sotaista kunniaa ei edes Salomo eikä pyhimyskään saattaisi ranskalaisia hallita. Sentähden hän vuonna 1854 tahtoi sota, mutta kun kunniaa oli saavutettu ja Pelissier hankkinut itselleen tarpeeksi sotaista mainetta, sillä kirkastaakseen vaan ei himmentääkseen hallitsijansa loistoa, halusi Napoleon 1856 rauhaa. Tuolla sodalla astui Ranska, kolmekymmentä vuotta kestäneen horrostilan jälkeen, jälleen suurvaltojen eturiviin; ääretön etu, jonka nojalla rauhaa taasen voi jatkaa jonkun aikaa. Mutta rauha tai sota, liitot tai eripuraisuudet eivät kestä minuuttiakaan kauvemmin kuin mitä keisari Napoleonin edut vaativat. Nämät edut, jotka — myönnettäköön se mielisti — ovat useimmin Ranskan omia kuin bourbonien etuja, ovat saaneet uutta vahviketta vallanperillisen syntymän kautta maaliskuun 16 päivänä 1856.

Muutamien harvojen vuosien kuluessa, vuodesta 1848 alkaen, on onni lahjojaan tuhlaellen korvannut entistä nurjamielisyyttään tuota monessa suhteessa oivallista miestä kohtaan ja antanut hänelle peräkkäin valtaa, voittoja, rikkautta, perheonnea — kaikkea mitä onni *voi* antaa, sillä rauha ja rakkaus eivät ole sen vallassa. Näin keisari Napoleonin kesäkuun 14 p:nä 1856, hänen elämänsä onnellisimpana päivänä, loistavan sodan päätyttyä ja Euroopan vaaka kädessään, saattavan miljoonien riemuitessa esikoistansa ristittäväksi. Jos olet nähnyt hänen valokuvansa, voit jotenkin hyvin kuvitella hänen persoonansa, sillä miltei kaikki hänen kuvansa ovat onnistuneita, jos kohta hiukan kaunisteltuja, sillä hän näytti suuremmissa määrässä sisällisten taisteluiden kuluttamalta kuin sivellin ja piirrin esittävät: keskikokoinen, laiha mies, ilman persoonallista arvokkuutta, paitsi hevosen selässä istuessaan; runsaasti kullalla koristettu sotilaspuku, pitkät tummanruskeat hiukset, syvällä olevat silmät, nytkin, onnensa heleimmässä loisteessa, tähyistäen ympärilleen synkin, loisteettomim katsein, jota hän turhaan koetti kirkastaa onnen hymyilyllä ja lempeyden majesteettiudella, niin että pikemminkin luuli näkevänsä vahakuvan, asetettuna Kaarlo XII:n ja Fredrik II:n tavoin shakkipöydän ääreen jälkimaailman ihmeteltäväksi. Tuo elävä patsas teki salaperäisen vaikutuksen; kaikkien noitten miljoonien keskellä hän kohosi yksin kuin kallio valtameressä, salaperäisenä kuin kohtalo, hämäränä kuin tulevaisuus, milloin ihmettelyn ja vihan, milloin luottamuksen ja pelon esineenä; ainoastaan rakkaus ei ole langennut tämän onnellisen kuolevaisen osalle. Teräs häikäisee, marmori ihastuttaa, mutta mistä johtuneekaan että niiden kylmyys pelottaa?

Ja kuitenkin istui hänen rinnallaan yksi Ranskan ja maailman armaimpia naisia, loistaen kuin aamu yön rinnalla, ihanin ihanien joukossa: *keisarinna Eugenie*. Suoden auliisti herralleen ja puolisolleen kaikki ne edut, jotka kuuluvat hänen arvoonsa, on hän suonut vielä senkin, että se on keisari, joka heidän liitossaan on tehnyt paremman kaupan. Enemmän kuin kauneus on miellyttäväisyys; enemmän kuin miellyttäväisyys on hyvyys; enemmän kuin keisarinnankruunu, joka peittää Montijon Eugenieen vaaleanruskeita kutreja, on se sulouden ja lempeyden aatelius, joka niin huomattavasti valaa hohtoaan jalon hallitsijattaren koko olemukseen. Hänen jalkainsa juuressa nohtaa viha tikarinsa, kateus okaansa ja häväistys myrkyllisen pistimensä; syntyneenä sitä ainoastaan onnea varten, jota vailla Napoleon itse on, onnea olla rakastettu itsensä tähden, kiittävät ylhäiset ja alhaiset häntä Ranskan hyväksi haltijattareksi, ja kaikki ne arvostelut, mitkä vieras hänestä kuulee julkisen imartelun ulkopuolella, voidaan yhdistää kahteen sanaan: hän on hyvä ja kaunis!

Muutamia tunteja riemukulun jälkeen kulin yöllä kello yhden aikaan Rivoliin kadulla — sivumennen sanoen voi nykyään kulkea vaaratta Pariisin kaduilla mihin aikaan yöstä hyvänsä, sillä poliisi, joka ei vietä aikaansa kapakoissa, pitää kaikki tuon suuren kaupungin lurjukset erinomaisessa kurissa. — Kohtasin joka kymmenennellä askeleella kaupunginkersantin ja kysyin eräältä ohikulkijalta mitä tuo merkitsi. Keisari, sanoi hän, kulkee tätä tietä takaisin Tuilerieihin kello puoli kahden aikaan. Yö oli lämmin ja ihana, kävely kirkkaasti valaistujen kaarikäytävien alla miellyttävää ja suuri joukko ihmisiä vielä liikkeellä. Päätin odottaa.

Mitä enemmän keisarin tulon aika lähenee, sitä sankemmiksi taajenivat poliisien rivit, ja vihdoin seisovat kersantit tuskin kuuden askeleen päässä toisistaan molemmin puolin tavattoman pitkää katua. Jalkamiesten ei ollut nyt enää lupa kulkea itse kadulla; piti kävellä tai seisoa katukäytävillä, joista kumpikin on niin leveä kuin Helsingin tavalliset kadut. Kohteliaasti ja huomiota herättämättä silmättiin niitä katselijoita, jotka olivat pysähtyneet Tuileriein portin ulkopuolelle, ettei mahdollisesti jollakin olisi revolveripistooli povitaskussaan.

Kaksi minuuttia vailla puoli kaksi karautti atjutantti täyttä laukkaa pitkin katua, nähdäkseen oliko kaikki kunnossa. Minuuttia ennen lyöntiä tuli toinen samassa tarkoituksessa, molemmat pysähtyivät portin luo. Sen jälkeen kuului kovaa kavioiden kopsetta, etunenässä kulki

kaksikymmentä ratsastavaa airutta, muutamat kertoman mukaan pistoolit viritettyinä ja sormi hanalla; sen jälkeen tuli täyttä ravia keisarilliset vaunut, nekin molemmin puolin saattajien ympäröiminä, ja jälessä vielä ratsastaen noin kolmekymmentä centgarderia komeassa puvussa, haarniskat välkkyen. Portin käänteessä hiljeni vauhti ja ainoastaan silloin saattoi vilahdukselta nähdä vaunuissa istuvat korkeat henkilöt; keisarinna näytti kalpealta, keisari itse oli liikkumaton ja kylmä kuin pronssinen kuvapatsas.

Keisari Napoleonilla on suuressa määrässä persoonallista rohkeutta; sen hän on osottanut monessa tilaisuudessa, ja se onkin Ranskan hallitsijan *ensimmäinen* ehto. Kun hän tällä tavalla kulkee pääkaupungissaan — ja se tapahtuu ainoastaan silloin, kun edeltäkäsinn tunnetaan aika ja paikka, sillä muuten hänellä on liikkueessaan ainoastaan muutamia harvoja seuralaisia — niin se ei suinkaan tapahdu pelosta, vaan siitä välttämättömyydestä ettei oman persoonansa kautta asettaisi kokonaista järjestelmää, suurta valtakuntaa ja ehkäpä maailman rauhaa vaaranalaiseksi. Sillä ani harvat ovat minään historiallisena aikakautena merkinneet niin paljoa ja omaan persoonaansa ja sitä vastaan keskittäneet niin monia harrastuksia kuin Napoleon III. Se on ajan heikkouden merkki, että se näin pelaa *va banque* heikosta ihmiselämästä; mutta varmaa on, että jos Ranskan hallitsija tänään kuolisi, ei kukaan voisi ennustaa miksi maailman kohtalo huomispäivänä muuttuisi.

Tähän hajanaiseen kuuluisan henkilön kuvaukseen tahdon ainoastaan lisätä, että keisari Napoleon III on saanut erinomaiselta äidiltään, kuningatar Hortenselta huolellisen kasvatuksen; että hän on perinpohjaisesti tutkinut useita tieteitä, varsinkin matematiikkaa ja sen soveltamista sotataitoon, etenkin tykistön hoitoon; että hän on ansiokas kirjailija ja oivallinen tyyliniekka, jonkatähden hänen puheensa, huolimatta siitä että äänensä ei ole voimakas eikä sointuisa, miltei aina ovat tarkoin punnittuja, usein voimakkaita, ja ilmaisevat sitä suurta ihmistuntemusta, jota hän kirjavilla seikkailuillaan eri kansojen keskuudessa on ymmärtänyt itselleen hankkia. Herkkäkorvainen pariisilainen väittää että keisarin puheen vieraskielinen sointu osottaa hänen viettäneen suurimman osan elämästään Ranskan rajojen ulkopuolella; ainakin esitettiin tämä korkea esimerkki ranskalaisella kohteliaisuudella eräälle ystävästäni, jota aina hävetti "vanha, rehellinen suomalainen maisteri-ranskansa". — Muuten on keisari hyvä ratsastaja, taitava metsänkävijä, taiteiden ystävä, suosien etenkin rakennustaidetta. Siinä asiassa hän on neljään tai viiteen vuoteen saanut aikaan enemmän kuin edeltäjänsä puolessa vuosisadassa, ja Pariisi uudistuu hänen voimakkaan kätensä pakottamana niin nopeaan, että sitä muutamien vuosien päästä tuskin enää tunteeakaan.

Napoleon III:sta langettakoon tuomion jälkimaailma, joka hänet paremmin käsittää. Nykyaika on kuten aina, kykenemätön arvostelevaan tuota joka tapauksessa harvinaista miestä, jonka suurin ansio sellaisena kuin hän itse näkyy sen käsittäneen, luultavasti on se, että hän on tälle ajalle ja tälle Ranskalle välttämättömyys.

31. Pariisi juhlatamineissa.

Keisarillinen prinssi oli kolmen kuukauden vanha, oli saanut niinkuin me sitä sanomme: hätäkasteen (tavallinen asia, ilman että on lainkaan mitään hätää), ja piti nyt juhlallisesti ristittämän. Sitä varten lähetti paavi lähettiläänsä Pariisiin edustamaan hänen Pyhyytensä omaa persoonaan, sillä Pius IX ei pidä siitä että häntä lähetetään noutamaan kuin mitähän pitäjänapulaista, vaikkapa tulevan keisarinkin kasteeseen. Kolmesataatuhatta vierasta virtaili Pariisiin ja kesäkuun 14 päivää 1856 vietettiin koko Ranskassa suurilla juhlallisuuksilla.

Sellaisia juhlia ei vietetä ainoastaan komeilemishalusta. Kansa, jolla on hauskaa, on hyväntahtoinen ja hallitsijalleen suosiollinen; mutta kansa, joka on ikävissään ja nukkuu huonosti, on vaarallinen ja uppiniskainen. Viisas hallitus valmistaa aina hyvälle kansalleen pehmeän vuoteen, jottei pahat unet häiritsisi sen suloista unta.

Sanomalehdet ovat aikoinaan tehneet selkoa Notre Damen kelloista, invaliidien kanuunoista, "cortegista" eli juhlakulusta kirkkoon, keisarin ja keisarinnan kummiudesta kaikille niille lapsille, jotka syntyivät Ranskassa maaliskuun 16 päivänä 1856, hyväntekeväisyyslaitosten perustamisesta päivän muistoksi, makeistötteröistä, joita jaettiin kaikille Pariisin koululapsille, nuoren prinssin kehdoista, kapaloista ja vaiפוista, ristimisvaiipan pitseistä, keisarinnan hiusten kuosista ja hovilaisten puvuista tuona merkkipäivänä, ynnä monista muista erittäin merkillisistä asioista. Varmana siitä, etten edes sinulle tarvitsisi suorittaa pulmallista tutkintoa näissä tärkeissä aineissa, käytin hyväkseni onnellista vapauttani ja kiipesin kello kymmenen aikana e.p. *Vendômepatsaaseen*, katsellakseni tuosta napoleonilaisesta asemasta Napoleon III:n Pariisia, joka someili Napoleon IV:n kehdon ympärillä.^[10]

Napoleon I pystytti patsaan vuonna 1805 voittojensa muistoksi, sentähden se onkin valettu niistä kanuunoista, jotka hän oli ottanut sotasaaliiksi. Hänen pronssinen kuvansa, joka pystytettiin 1810, poistettiin 1815 ja pystytettiin uudestaan 1831. Ahdas kiertoporras johtaa mustan metallikasan läpi ylös patsaan huippuun, josta seitsemänkymmenenviiden kyynärän korkeudesta tänään näkyi koko kukkasten ja lippujen koristama Pariisi. Meidät päästettiin ylös vuoronsa perään, kuusi eräältään; tovereinani sattui tällä kertaa olemaan pelkästään maaseudun ranskalaisia, jotka olivat ihastusta täynnä. Siellä kunnian kukkuloilla myrskyili hiukan, ja niinkuin tavallisesti tapahtuu astuttaessa korkeudesta alas, ei se nytkään suoriutunut ilman vaivoja ja riitoja, sillä pilkkopimeässä, keskellä portaita, missä vaivoin yksi henkilö saattoi eteenpäin hapuilla, tuli vastaan toinen joukko, joka pyrki ylös — ihmiset pyrkivät niin halusta ylös korkeuksiin ja laskeutuvat niin vastahakoisesti alas. Ylöskiipeejät tahtoivat että alasastujain, vastoin muualla seurattavaa tapaa, piti palautua jälleen ylös; alasastujat vaativat että ylöskiipeejät peräytyisivät alas, mikä oli paljoa luonnollisempaa. Syntyi kahakka tuolla pimeässä;

kumpikaan ei tahtonut antaa perään. Vihdoin puristauttiin toistensa ohi, niin että koko patsas oli vaarassa särkyä ja minun kuutikkoni oli sydämestään iloinen päästessään vaarasta joutua kunniankanuunain ruuaksi ja nähdessään taas alemmalla elämän asteella auringon valon, joka paistaa ylhäisten ja alhaisten yli. Ansaitsee kuitenkin kerran elämässään nähdä edessään miljoona ihmisiä. Suunnilleen niin lukuisaksi voi laskea sen tiheän ihmismetsän, joka sinä päivänä tungeskelii Pariisin kaduilla; sillä nuo kolmesataatuhatta muukalaista kai korvasivat niitä pieniä lapsia, vanhuksia ja sairaita tai muita, joiden täytyi pysytellä kotona. Voisimme Xerxeen lailla vuodattaa kyneleitä ajatellessamme että kaikki nuo kirjavat joukot kahden-, kolmen- tai viidenkymmenen vuoden päästä ovat kadonneet maailmasta; mutta — niin pitkälle ei Pariisissa ajatella.

Ken vuosia aatteleis, kun päivä kerrallansa eletään.

Rivolinkadulle yksinään mahtui ainakin neljäsataatuhatta ihmistä. Ei ollut mikään helppo eikä ainakaan halpa asia hankkia itselleen siellä hyvä paikka. Ranskalainen osaa lyödä myyntiä yhtä taitavasti kuin kuka muu tahansa. Jokainen jalanleveys maata, jota voitiin käyttää siihen tarkotukseen, oli sen puolen penikulman matkalla, jota juhlasaaton piti kulkea, tilaisuutta varten rakennettujen parvekkeiden peitossa. Jokainen ullakkohuone oli vuokrattu kalliista maksusta; parvekkeista, joille sopi kaksikymmentä henkeä, maksettiin paremmissa paikoissa kolmetuhatta frankkia. Joka ikkuna koko tuolla mahdottoman pitkällä kadulla oli katsojia täynnä; ylhäällä viisikerroksisten talojen katoilla kiipeili ihmisiä. Kaupittiin ja tingittiin kuin markkinoilla. Kaikkiialla kuului huutoja: *place à louer! Place bien située!* Istumapaikasta kaarikäytävään alla paksun pylvään takana pyydettiin kaksikymmentä frankkia. Istua saa maailmassa kyllikseen muuallakin, ajattelin itsekseen ja vuokrasin viidellä frankilla kolmen korttelin levyisen seisomapaikan laudalla, joka oli asetettu kahdelle tuolille ja josta oli erinomainen näköala kumpaankin suuntaan. Aivan takanani muutamalla väliaikaisella parvekkeella maksoi joka paikka kaksikymmentäviisi frankkia. Laudalle sopi neljä henkeä, yhteensä kahdenkymmenen frankin tulo puseromiehelle, joka asui penikulman päässä ja kärsivällisesti oli seisonut kadulla tuoleineen ja lautoineen kaksikymmentä tuntia. Siitä tuli kuitenkin yksi frankki tuntia kohti. Tovereinani oli utelias provencelainen perhe, muuan viinikauppias vaimoineen ja tyttärineen, ja joka kerta kun lauta keikkui, tarttui nuori provencelaisneitonon lujasti naapurinsa käsivarteen. Sinä, Betty, et varmaankaan ole milloinkaan seisonut keikkuvalla laudalla, miljoona ihmisiä ympärilläsi. Tuollaisessa asemassa tullaan uskomattoman hyväksi ystäviksi.

Kello 3 i.p. asettautuivat sotilaat ja kansalliskaarti tiheisiin riveihin molemmin puolin katua Tuilerieistä aina Notre Dameen saakka; niitä lienee ollut noin kuusikymmentä tuhatta miestä. Everstejä ja adjutantteja ratsasti edestakaisin rivien välillä, poltellen aivan vapaasti paperossejaan aina miltei juhla-kulkukeen tuloon asti. Tuo johdatti mieleeni brüsseliläisen päävahdin, jonka vahtiapitävä upseeri istui takki levällään kahvia juoden ja sikaaria polttaen vahtikentällä, ja sotamiehet istuivat aivan hänen vieressään samalla tavalla. Se näyttää pohjoismaalaisesta kummalliselta, mutta voit olla vakuutettu että nuo sikaarinpolttajat ovat mitä urhoollisimpia sotilaita, kun on tarpeen käsitellä vähän vaarallisemman laatuista savua ja tulta.

Kello puoli viiden aikaan ratsasti marsalkka Magnan kunniaa tekevien rivien läpi tarkastaen oliko kaikki kunnossa. Vähää sen jälkeen tuli paavillinen lähetti, lihavanlainen ukko punaisessa kardinaalikaavussa, mukanaan neljässä kullatussa vaunussa ajava saattojoukkue, ensimmäiset vaunut kuuden, toiset neljän valkoisen hevosen vetäminä. Notre Damen ovella otti hänet vastaan Pariisin arkkipiispa samoilla kunnianosotuksilla, mitkä olisivat tulleet hänen Pyhyytensä itsensä osaksi.

Kello neljännestä vailla viisi tulivat ensimmäiset hovivaunut. *Ah v'la! v'la* huusi rinnallani seisova provencelainen rouva ja kurottautui eteenpäin niin, että lauta oli kadottamaisillaan tasapainonsa; *voilà la nourrice et l'enfant!* — "siellä tulee imettäjä ja lapsi!" Nuo ensimmäiset vaunut täytti todellakin valkoinen pilvi, jonka sisällyksestä tuskin saattoi olla aavistusta, kunnes huomasi kahden hovinaisen hyvinkäherretyt kutrit pilkistävän kuin pääskyjen päät pilvestä; he itse, istuen vastakkain, täyttivät joltisenkin korkeat ja leveät vaunut kuohuvalla harsokangas- ja pitsipilvellä. Naapurini naivi erehdys olikin ensimmäinen kompasana, jonka kuulin lausuttavan — krinoliinista.

Vihdoin, kello viiden aikana, kulki todellakin, viisitoista askelta lautamme vieritse, imettäjä, lapsi ja kaksi hoitajaa vaunuissa, joita, samoin kuin paavillisiakin vaunuja, veti kuusi valkoista hevosta. Vaunut olivat katetut, mutta suuret ikkunat avoinna kummallekin puolelle, sillä päivä oli kirkas, tyyni ja kaunis, ei aavistustakaan tulevaisuuden myrskyistä. Imettäjä piteli prinssiä korkealla edessään valkoisella silkkitynyllä, niin että jokainen voi hyvästi hänet nähdä. Se oli kaunis poikanen, suuri- ja kirkassilmäinen sekä ikäisekseen sangen järkevän näköinen; aikaisinehittynyt nuorukainen muutenkin, sillä hänellä oli olkapäistä riippuvassa nauhassa kunnialegionan suuri rintatahti. Koko tuon äärettömän ihmisjoukon läpi kulki kuin kaukaisten merenaaltojen kohina ja sen jälkeen puhkesi ilmoille tuhatääninen *vive l'empereur!* joka tuskin milloinkaan aina ensimmäisen Napoleonin ajoista asti lienee kaikunut niin sydämen pohjasta. Kukapa ei tuntisi liikutusta nähdessään pienen lapsen, joka kulkee sellaisia kohtaloita kohti! Sellainen näkö sovittaa itse vihankin. Kun heti sen jälkeen saapui, molemmin puolin tervehtien, keisari ja keisarinna kullalla ja kuvanveistoksilla koristetuissa valtionvaunuissa, jotka olivat maksaneet sataviisikymmentätuhatta frankkia, kuului tosin taasen sama huuto, mutta heikompana, innottomampana; monet huusivat ainoastaan *vive l'impératrice!* Ranskalainen innostus on kuin olkisoihthu, se leimahtaa yhdessä silmänräpäyksessä, mutta sammuu jo seuraavana.

— *Ah, le pauvre petit prince*, kuulin ympärilläni sanottavan, *qu'il est beau! Tiens, il nous regarde! Il rit! Dieu le bénisse, pauvre enfant! Voilà l'empereur et l'impératrice! Qu'il est sombre! Qu'elle*

est charmante! Magnifique carosse! Je ne vois plus le prince! Bon dieu, quel avenir! Pauvre enfant! Regnera-t-il jamais?

— *Jamais!*^[11] vastasi syvä ääni takanamme. Käännyin ja näin yhden noita onnettomuutta ennustavia naamoja, joita Pariisin tulivuori kaikissa vallankumouksissa syöksee sydämyksistään, ja jotka, sillävälän näkymättöminä, ainoastaan suurissa kansanjuhliissa toisinaan hiipivät kuin varjot poliisin haukansilmiä pakoon. Samana hetkenä lähestyi vastakkaiselta katuviereltä kaupunginkersantti. Hän oli epäilemättä kuullut tuon ruman ennustuksen. Lautamme joutui suureen vaaraan. Mutta kansanjoukko oli niin sankka, että kun kersantti oli raivannut itselleen tien ennustajan äskeiselle paikalle, oli tuo jo jälkeä jättämättä kadonnut.

Pitkä, komea saattue kulki hitaasti ohitse. Mahdotonta on luetella kaikkia sen kuuluisuuksia. Prinsessa Mathilde, Badenin Stephanie, prinssi Napoleon (hänen isänsä, Jérôme kuningas, oli sairaana), Ruotsin prinssi Oskar, marsalkat Vaillant, Magnan ja Canrobert, kenraalit Niel ja Bosquet, suosikit Morny, Persigny ja Walewski, koko diplomaattikunta, maaliskuun 30 päivän rauhanvälittäjät, prinssejä, prinsessoja, herttuaita ja herttuattaria, joita ei kukaan lukea tainnut, lyhyesti sanoen: kaikki mitä napoleonilainen valta oli koonnut ympärilleen korkeasukuista, kaunistaa, loistavaa tai kuuluisaa, kulki tässä hallitsijan saattueessa liikkuvien kiertokuvien lailla, jotka vaivatta siirtävät katsojan taulusta toiseen. Ainoa, joka oli poissa, oli Malakoffin sankari Pelissier, joka paraikaa teki lähtöä voittamistaan maista.

Koko tämä loistava seurue virtaili nyt Notre Dameen, jossa Pariisin arkkikiispa toimitti kasteen, paavin ja Ruotsin kuningattaren ollessa kummeina edustajiensa kautta. Notre Dameen ei sovi kuin kolmetuhatta henkeä ja ahdingon välttämiseksi ei jaettu edes tuotakaan määrää pääsylippuja. Suuri yleisö sai sentähden tyytyä sanomalehtien kertomuksiin, muutamiin keskinkertaisiin valopainoksiin ja erääseen pronssimitaliin, jota erikokoisena myytiin joka paikassa kahdesta tai neljästä sousta. Etupuolella on kirjoitus: *Napoléon Eugène Louis Jean Joseph, baptisé en l'église Notre Dame de Paris le 16 Juin 1856.*

Takapuolella on kuvattuna pieni prinssi kastemaljassa kahden enkelin tukemana; hänen päällensä liitelee pyhähenki kyyhkysen muodossa ja alle on piirretty: *Que le Saint Esprit l'éclaire de sa lumière divine* (Pyhä Henki hänet valaiskoon jumalallisella valollaan). Mitaalissa on silmukka, josta sitä kannetaan kaulassa. Pieni suomalainen tyttö on saanut minun mitalini, nähdäkseen mitä tuosta poikasesta tulevaisuudessa tulee.^[12]

Kerron sitte vähän kansanjuhlista.

Provencilaiseni jäivät uskollisesti laudalle odottamaan kulkueen takaisintuloa. Monet muut ajattelivat niinkuin minäkin, että kolmen tunnin oleskelu keikkuvalla laudalla saattaa hyvästi riittää. Joukot alkoivat hajaantua, mutta painetit sulkivat yhä Rivolinkatua. Tekemällä pitkän kierroksen ja taistelemalla kaksikymmentä minuuttia noita ihmisaaltoja vastaan, pääsin onnellisesti toiselle puolelle. Mutta vielä kauvan kaikui korvissani huudot: "*pauvre enfant! pauvre enfant!*". Lapsi raukka! Mitähän sinustakin tulee? Tuilerieissä asuu valta, mutta se ei siellä synny. Kahteen vuosisataan, aina Ludvig XIV:n ajoista asti, ei ole yksikään Ranskan kruununperillinen noussut valtaistuimelle isänsä jälkeen. Kehto, jonka Pariisin kaupungilta sait, on aluksen kaltainen; millaisissahan myrskyävissä aallokoissa on tuokin alus kerran keinuva? Kukapa isä tai äiti edes Suomen kaukaisilla saloilla tahtoisi vaihtaa lapsensa kohtalon sinun kohtaloosi! *Pauvre enfant! Pauvre enfant!*

32. Kansanjuhlat kesäkuun 15 p:nä 1856.

Kansa, jolla on hauskaa, ei ole ainoastaan tottelevainen ja hyväntahtoinen — se puoli asiasta jääköön sikseen. Kansa, jolla on hauskaa, on tavallisesti myöskin hyvä ja kelvollinen ja ahkera kansa, ja se puoli on tärkeämpi. Ihmisolento ei voi koko ikäänsä orjailla raskaiden velvollisuuksiensa täyttämässä, ellei se saa joskus keventää mieltään pienellä pilalla. Ilo on työn ehto, ilman sitä edistyy työ hitaasti. Ja ilon pitää päästä ilmoille viattomalla, ainakin vahingottomalla tavalla, eikä raa'asti, turmelevasti ja inhottavasti. Tuota seikkaa sietäisi vähän enemmän ajatella siellä kotonakin, ettei kävisi niinkuin nyt usein, että työmies hakee iloaan kapakoista. Hänellä ei ole muuta paikkaa, mistä mielenkevennystä etsisi.

Tuo kokemus on sama koko maailmassa. Varon tosin esittämästä juuri Pariisia esimerkkinä; tämä kaupunki ei ole mikään siveellisyyden esikuva, mutta aina sentään parempi kuin huudetaan. Kaikki viettelykset kertyvät tähän polttopisteeseen. Ja kuitenkin, niin on minulle sanottu, ovat ainoastaan ylemmät kansanluokat yleisemmin siveellisen turmion saastuttamia. Rahvaan suuri enemmistö elää niin porvarillisen siveellisesti kuin se saattaakin oloissa, joissa uskonnollinen vakaumus antaa sängen vähän tukea. Pariisin työmies on kohtuullinen, ahkera ja kohtelias paljoo suuremmassa määrässä kuin milloinkaan meikäläiset. Mutta kun hän on kuusi päivää, usein alun seitsemättäkin, tehnyt työtä kahdestatoista neljääntoista tuntiin päivässä, haluaa hän mielellään yhtenä iltapäivänä irtautua huvittelemaan. Silloin hän matkustaa huvittelulinnoihin tai ajaa karusellia tai ostaa muutamalla soulla teatteripiletin, taikka katselee tempuntekijöitä, ostaa itselleen pullon mietoa viiniä, nauraa sydämensä pohjasta ja on seuraavana päivänä valmis alottamaan työnsä hyvillä mielin. Myönnät kai, että tämä on koko joukon parempaa kuin meikäläisten työläisten onnettomat vapaamaanantait. Monien satojentuhansien joukossa näin yhden ainoan kerran juopuneen työmiehen meluavan Rue du Temple kadulla. Kansanjoukko töllisti häneen kuin mihinkähän ihmeeseen, ja ennenkuin poliisi ennätti paikalle seuraavasta kadunkulmasta, olivat toverit jo ottaneet rauhanhäiritsijän huostaansa. Sellaista ei näe usein meidän suomalaisissa pikkukaupungeissamme. Palaan kansanjuhliin.

Kesäkuun 15 päivä oli sunnuntai. Eipä juuri voi sanoa että täällä pidettäisiin pyhää missään

erityisessä kunniaissa. Osa myymälöitä on avoinna, mitkä koko päivän, mitkä puoli päivää, muutamia töitä tehdään julkisesti koko päivän; ehkä myöntää ranskalainen katkismuskin sellaisen oikeaksi, "milloin suuri hätä ja kristillinen rakkaus vaatii". Kuitenkin pidettiin messuja ja jumalanpalveluksia kuten tavallisesti kello kahteen i.p.; silloin oli kirkkojen aika ohi ja maallisten juhlien aika tullut. Nyt alkoi vapaanäytäntöjä jokaisessa Pariisin senaikaisessa kuudessatoista teatterissa. Saadakseen paikan, piti seistä tunnin tai pari pitkässä rivissä, joka kiemurteli Théâtre Francaista puolen virstan pituisena Palais Royalin pylväskäytävän kautta. Sellainen rivi on ihmeteltävä kappale ja mahdollinen ainoastaan siellä, missä kansa on tottunut järjestykseen.

Koko järjestelmä on mitä yksinkertaisin ja perustuu siihen, että ihmiset asettuvat parittain toistensa taakse ja etenevät maalia kohti kukin sijallaan, saamatta tungeksia toistensa edelle. Jos joku rohkenee semmoista yrittää, peräytetään hän jotenkin tylästi; sen sijaan voi jokainen ostaa itselleen edempänä olevan paikan joltakin toiselta, joka on sen saavuttanut tuntikausia odottamalla. Siten vältetään kaikki ahdinko ja epäjärjestys, vaikka samaan maaliin pyrkiikin monta tuhatta, ja kun etumaisten etujen mukaista on pitää jälkeentulevia silmällä, on poliisivalvonta tavallisesti tarpeeton.

Minulle sanottiin että Ranskan teattereiden parhaimmat kyvyt harvoin näyttävät niin hyvin, kuin tuolle pusero- ja katupoikayleisölle, joka tuollaisissa tilaisuuksissa täyttää koreat aitiot. Tämän yleisön käsien taputus hyvittää enemmän kuin palkattujen käppenpaukuttajain maksetut suosionosotukset. Jotenkin luonnollista; puseroniekkein suosionosotukset ovat rehellisiä ja ihmeteltävän tarkkaan arvostelukykyyen perustuvia. Puserot pitävät kunnianaan olla siinä — niinkuin monessa muussakin asiassa — hännystakkien tasalla.

Muukalainen ei kuitenkaan sinä päivänä ennättänyt odottaa vuoroaan rivissä. Juhlaohjelma oli kiinnitetty kaikkiin kadunkulmiin. Voi valita kolmen tai neljän eri kaupunginosan välillä, sillä kansantungoksen estämiseksi jaettiin huvitkin useampaan kohti. Minä valitsin esplanaadit Invaliidihotellin kohdalla, Seinen läntisellä rannalla, vastapäätä Elysein kenttiä. Liike kaduilla ja toreilla oli ääretön. Kello seitsemästä illalla kello kahteentoista yöllä eivät mitkään ajoneuvot saaneet kulkea kaduilla, jottei onnettomuuksia sattuisi. Monin paikoin olisikin vaunujen ollut mahdotonta raivata itselleen tietä. Poliiseja ei paljo näkynyt, vaikka niitä olikin mukana kaikkialla. Tuossa ihmiseressä vallitsi ihmeteltävä järjestys.

Invaliidiesplanaadit käsittävät jotenkin yhtä suuren alan, kuin Helsingin kauppatori ja kaksi kertaa esplanaadit yhteensä. Tällä lukemattomien myymäläin ja pienten teatterien täyttämällä alalla liikkui kansanjoukko, joka kello kolmen ja kahden välillä i.p. voitiin arvata nousevan ainakin kahteensataantuhanteen henkeen, ehkä ylikin. Tuon paikan keskeltä alkoi kello kolmesta lähtien kohota pieniä ilmapalloja toisensa jälkeen ylös. Pallot olivat niin laitetut, että kun ennättivät noin tavallisen kirkontornin korkeuteen, putosi pallosta alas pieni postipaperista tehty laskinvarjostin (*parachute*) ja siitä riippui pussillinen ristiäiskonvehtia (*dragées de baptême*), joka laskinvarjon ja tuulen kannattamana hetken liiteli ilmassa katsojien päitten päällä. Aina sitä myöten kuin sellainen siivekäs tötterö laskeutui alaspäin, lähestyen kentän toista tai toista osaa, syntyi kansantungoksessa vilkasta liikettä, tuhansia sateenvarjoja ja koukkupäisiä keppejä kohosi karkulaista vangitsemaan ja se onnellinen, joka lopulta tötterön voitti, oli siitä niin ylpeä, kuin jos olisi saanut asevoiton Krimin niemellä. Kello kolmesta kello kuuteen laskettiin kolmesataa tuollaista *ballons perdu*ä ilmaan. Niistä eksyi kaksi- tai kolmekymmentä esplanaadien ulkopuolelle, onnellistuttaakseen sisällöllään suuren kaupungin muita osia.

Kello kuuden aikana nousi ilmapurjehtija Alfred Rousiot loistavasti puettuna suurella valkoisesta silkkikankaasta tehdyllä ilmapallolla ylös ja heitteli korkeudesta konvehtipusseja ja pieniä, kirjavia lippuja. Vähän ajan päästä hänen ilmapallonsa näytti vain pääskyn suuruiselta pilkulta korkealla, sinisen pilvettömällä taivaalla, ja minä en tosiaankaan voi sinua rauhottaa lähemmällä ilmoituksilla hänen kohtalostaan. Luultavasti hän pysähtyi vasta kuussa.

Sillaikaa huvitettiin kansanjoukkoja kaikellisilla uusilla hommanpiteillä. Kaksi jotenkin suurta tilapäistä teatteria näytteli vuorotellen, puoli tuntia kumpikin, ulkona taivasalla olevalle katsojakunnalle, ja kun toinen lopetti, aloitti toinen uudestaan. Olisi ollut mahdotonta kuulla puhenäytelmää, mutta sitä paremmin kuuluivat kiväärinlaukaukset, sillä molemmat kappaleet olivat sotilaspantomimeja eikä ruutia suinkaan säästetty. Toinen esitti kuvauksia Afrikasta; kabyylit valkoisissa pukineissaan taistelivat urhokkaasti ranskalaisia vastaan, mutta saivat lopulta surmansa. Toisen kappaleen näyttämöpaikkana oli Krim. Täällä taasen venäläiset urhoollisesti puolustivat Malakoffia ja ranskalaiset sitä urhoollisesti ahdistivat; lopputuloksen saattaa arvata. Tässä ilmaantui, kuten todellisellakin taistelukentällä, ranskalaisen ritarillinen luonne, joka mieluummin haluaa voittaa *urhoollisen* vihollisen; hyvin tietäen että oma kunniansa siitä vain kohoo, ei hänellä ole milloinkaan tapana tiedonannoissaan nimittää vihollisen puolustusta itsepäiseksi, kovapintaiseksi ja sitkeäksi, vaan urhoolliseksi, miehuulliseksi ja pelkäämättömäksi. Minun ei tarvitse lisätä että tällaiset näytelmät herättivät sotakunniaan nähden niin herkkätuntoisessa ranskalaisessa yleisössä riemuhuutoja, joiden suhteen konvehtitötteröt tuntuivat mitättömiltä. Hauskinta oli että kaikki näyttelijät olivat oikeita sotilaita, jotka todellisuudessa olivat taistelleet noissa taisteluissa Afrikassa ja Krimin niemellä. Siksi näkyikin, että he suorittivat osansa *con amore* ja todellisella sotataidolla. Yksinpä kenttäkapakoitsijattaretkin, jotka täällä suorittivat tärkeitä osia, olivat todella olleet mukana noissa sotaisissa leikeissä.

Kun meillä pohjolassa joskus on tarjona jotain hyödyllistä tai hauskaa, tyytyy hiljainen yleisö pelkkään *katselemiseen* tai *kuuntelemiseen*, arvelen että siinä on vaivaa tai huvia kyllyiksi. Mutta

ranskalainen, etelämaalainen yleisö arvelee ettei huvista eikä hyödystä ole mitään, ellei kuulija tai katsoja saa olla *itse mukana*. Tämä yleisö, siitä saat olla varma, taputtaa käsiään tai viheltää kirjalliselle esitelmälle yhtä urhoollisesti kuin teatterikappaleellekin, ja se tahtoo olla mukana käsin, jaloin ja kaikuvin kurkuin. Sellainen on sen luonto; se voi toisinaan häiritä sitä hiljaista nautintoa, johon me olemme tottuneet, mutta sillä on aina virkistävä vaikutuksensa, johon me *emme* ole tottuneet.

Kesäkuun 15 päivän yleisö tahtoi samoista syistä olla mukana sekin. Eri kohdille kenttää oli pystytetty neljä suovalla siveytyä tankoa, joiden huipussa riippui palkintoja — semmoistahan on meilläkin nähty. Täällä piti katupoikien kilpaila palkinnoista. Toinen toisensa jälkeen koetteli onneaan; mutta onni näytti nurjaa puolta: he liukuivat jo puolitiestä alas joukon äänekkäästi riemuitessa. Mutta tuskin oli toinen hiipinyt pois, väsyneenä, voitettuna ja naurunalaisena, kun jo toinen astui sijaan. Viisaat odottivat ja antoivat ensimmäisten hangata suopaa vähemmäksi. Sitte vasta he aivan hitaasti alottivat kiipeämisenä, taskut täynnä tuhkaa tai liitujauhoa. Väsymättömiä junkkareita he olivat eivätkä hellittäneet. Joukossa syntyi puolueita myötä ja vastaan; lyötiin vetoja; kuului sekaisin kehotuksia ja ivailuja. Molemmat kannustivat kiipeejiä; ei olisi tosiaankaan odottanut ranskalaisissa katupojissa olevan siinä määrässä tuota suomalaista kansallishyvettä. Ja päämaaliin pääsivät viimeiset ja itsepintaisimmat; tangot vähitellen tyhjenivät; yltympäri kuului käsienpaukutus ja hyvähuutoja; ylpeinä kuin olympialaisten kisain voittajat veivät pojat lopulta saaliinsa riemukulussa kansanjoukkojen läpi.

Sillä kertaa ei uhannut mikään sen suurempi vaara — vaikka sekin kyllin suuri ranskalaiselle — kuin vaara joutua naurunalaiseksi. Joskus toiste, kun on verisemmät leikit kyseessä, asettautuvat nuo samaiset katupojat katusuluille ampumatauluiksi tai antautuvat hevosten tallattavaksi, enimmäkseen vain saadaksesen kerrankin *olla mukana* ja pitää oikein hauskaa. Nämät samat veitikat ovat joka kerta, kun kanuunat ovat lakaisseet suuren kaupungin katuja, antaneet elämänsä alttiiksi kuin minkähän rievun ja tehneet ihmeteltäviä sankaritöitä, ja seuraavalla kerralla he tekevät aivan samoin. Sillä heidän täytyy ennen kaikkea olla mukana, se on heidän halunsa määrä ja elämänsä. Helpompi olisi käskeä kevätpuron hiipimään kiltisti mäkien ja kivien yli kuin kieltää näiltä poikasilta riemunsa. Kuulin samana iltana Rivolinkadulta rummunpäritystä ja hurraahuutoja. Siinä marssi tosin sotamiesjoukko, mutta melu ei ollut sen aikaansaama. Sitä seurasi kahden- tai kolmensadan suuruinen meluava poikajoukko rummunlyöjineen, marssien järjestyneissä riveissä kuin sotilaat ainakin. Mukana heidän piti olla! Ja sinä iltana suvaittiin, onnellista kyllä, paljon yhtä ja toista, kunhan se vain voitiin laskea viattomien huvitusten joukkoon. Siitä olivat selvillä poikasetkin, eivätkä laiminlyöneet käyttää tilaisuutta hyväkseen.

Mutta palatkaamme invaliidi-esplanaadeihin.

Meikäläisissä oloissa olisi hallitus tai toimikunta saanut tällaisessa tilaisuudessa pitää huolta kaikesta ja yksityinen yritteliäisyys olisi korkeintaan pystyttänyt jonkun kojun rinkilöitä ja piparkakkuja varten. Pariisilaiset olivat toista mieltä. Amerikkalaisia lukuunottamatta on tuskin mikään muu kansa niin kekseliästä, kun on kysymyksessä rahan ansaitseminen näppärällä ja hausalla tavalla. Tiedämme että noista hauskuuksista seitsemän kahdeksatta osaa on silmäkääntötemppe ja, mutta mitäpä siitä! Nauretaan ja maksetaan, sillä nuo rahat eivät vie ketään vararikoon. Pääsymaksu on tavallisesti yksi tai kaksi souta ja yhdellä frankilla pääsee ainakin kymmenestä sukkeluudesta osalliseksi. Mitä meillä saadaan 25 hopeakopeekalla?

Kun täällä on tyrkyttäjiä tavaton joukko, täytyy jokaisen keksiä joku erikoinen keino tullakseen huomatuksi. Muutamat asettivat houkuttelijaksi rummunlyöjän, toiset torvenpuhaltajia, mitkä antoivat tavaransa neekerien, intiaanien, keskiaikaisten ritarien, apinoiden tai koirien kaupittaviksi; toisilla oli tavattoman suuria kylttejä; toisilla taasen kirjavia lippuja; jotkut huusivat ääneensä että he tahtoivat huvittaa *messieurs et mesdames* aivan ilmaiseksi; he olisivat ihastuneita jos *messieurs et mesdames* ainoastaan suvaitsisivat osottaa hyväksymistään, ja niin kävikin. Mutta sattumalta he olivat siinä onnellisessa asemassa, että samalla voivat varustaa kunnianarvoisaa yleisöä esimerkiksi saippualla ja hajuvedellä, ja kuka voi kokonaisen vapaanäytöksen jälkeen mennä tihensä ostamatta jotakin muutamalla soulla?

Miltei kaikki he pitivät puheita, ja minä vakuutan sinulle etteivät ne olleet huonoja puheita eikä huonoilla keuhkoilla esitettyjä. Tässä näytteeksi muuan. Keskelle suurinta tungosta oli vedetty vaunut, joissa hallitsi muuan hammaslääkäri, uusi Dulcamara ja mitä notkeakielisin kaunopuhuja.

— *Messieurs et mesdames!* huusi hän — ja kun hän oli nuori, kaunis ja sukkelasanainen, niin oli hänellä aina ympärillään lukuisa yleisö, enimmäkseen naisia — *messieurs et mesdames*, eikö kukaan teistä ole syönyt liiaksi orangeja. Taikka liiaksi makeisia, kun olitte pieniä; taikka — miten minä sen tietäisin? — ehkä ristiäiskonvehtia? *Eh bien*, en tahdo suinkaan puhua pahaa noin erinomaisista herkuista! *Oh, messieurs et mesdames*, elämä ilman hampaita, se on hampaatonta elämää, *ma foi*, se ei ole elämää ensinkään! Täytyyhän syödä — ja jutella — ja nauraa — entäs purra! Kuinka kävikään Krimissä? Niin, hyvä herrasväki, *täytyy* todella joskus purrakkin. Itse puolestani puren mieluummin orangia kuin kasakkaa, mutta *que faire*, ellei sitä mitenkään voi välttää...? *Voilà*, minulla on itselläni arpi oikeassa poskessa. Kuinka luulette minun sen saaneen? Tahdon olla avomielinen ja sanoa sen teille. Olin kerran niin rohkea, että otin väkisin suukon — aivan pienen suukon vain — mutta onnettomuudekseni en voittanut rakastettavan vastustajattareni suosiota, ja minkä sain rangaistuksekseni? Niin, hän, hän puri minua — itse sen näette, *messieurs et mesdames*, juuri tähän hän purasi, olen siitä miltei ylpeä. Sanokaa minulle, mitä olisi urhoollinen nuori nainen tehnyt, ellei hänellä olisi ollut hampaita? Te vaikenette? Minä ymmärrän! Oi, hyvä herrasväki, siitä olisi voinut koitua onnettomuus sen sijaan, että siitä tuli minulle terveellinen läksy! Huomaatte siis kuinka välttämättömät kappaleet hampaat tällä maailmassa. Näen päältänekin, että moni on ihastunut tavatessaan minut ja aikoo turvautua minun apuuni. Olen totta tosiaan kovin hyvilläni ja tahdon teidät päästää kaikista pilaantuneista

hampaistanne lyhyemmässä ajassa kuin mitä tarvitsette yhden kirsikan syömiseen. Ette usko minua? Luulette ehkä että se koskee! Mutta kuinka voittekaan, arvoisat naiseni, luulla minua niin julmaksi! Minä, jolla on paras sydän maailmassa ja joka varustaudun kahdella nenäliinalla joka kerta, kun menen katsomaan jotakin monsieur Dumas filsin draamaa! Lyönpä vetoa että minua pikemminkin syytetään aivan liian hellästä sydäimestä. *N'est-ce-pas, madame?* Minä näen ettette pidä minua minään raakalaisena... Suunne, *s'il vous plait!*

Samassa hän kääntyi nuoren rouvan puoleen, joka näytti häntä kuuntelevan suurella mielihyvällä ja raivautui yhä lähemmäs kansanjoukon läpi. Aivan oikein ... tohtori ojensi hänelle kätensä, hän nousi vaunuihin — pieni pyörähdys vain, ja mies esitti kaikkien nähtäväksi jotenkin kookkaan kulmahampaan, jonka hän oli nyäissyt potilaan suusta.

— Madame, sanoi tohtori kohteliaasti kumartaen, olisin kovin ikävissäni, jos minun täytyisi riistää noin rakastettavasta suusta koriste, jota en voisi korvata. *Voilà!* — ja silmänräpäyksessä hän oli pannut paikoilleen loistavan, valkoisen hampaan poisnyhdytyn sijaan. Kättenpaukutuksia.

Pieni rouva veti esiin kukkaronsa tarjoten maksua.

— Mitä arvelettekaan minusta? sanoi jalomielinen tohtori loukkaantuneen näköisenä. — Minäkö ottaisin teiltä hyvitystä siitä pienestä palveluksesta, jonka onnekseni olen saanut teille osottaa! Minäkö olisin noiden poropeukaloiden kaltainen, jotka harjottavat ammattiaan ainoastaan rahoja ansaitakseen! Ei, madame, ei; te ette tunne minua oikein; harjotan taitoani ainoastaan ihmiskuntaa palvellakseni, voittaakseni tuon kallisarvoisen onnen ansaita Pariisin, tämän maailman etevimmän ja nerokkaimman kaupungin mielisuosion!

Myrskyisiä kättentaputuksia ja hyvähuutoja! Rouva astui alas ja muuan ukko nousi hänen sijalleen. Sama tempu ja sama menestys! Ukkoa seurasi nuori työmies, ja tämän jälkeen nuori tyttö, aina samoilla puheilla ja kohteliaisuuksilla vastaanotettuna. Samat tulokset, eikä maksua mitään. Joukko oli ihastuksissaan ja tungeskeli vaunujen ympärillä.

— Mutta — kysyin eräältä naapuriltani — mikä tuolla on tarkoituksena? Hän ei ole nähdäkseni ansainnut vielä soutakaan. — Kärsivällisyyttä! kuului vastaus; hän aikoo vielä ansaita hyvästikin.

Aivan oikein, ei kestänyt kauvankaan, kun tuli jälleen nuori, hienosti puettu nainen ja valitti että hän oli saanut kaupasta hampaille vahingollista hammaspulveria ja huonoja harjoja sekä kysyi eikö tohtorilla olisi tähän tarkoitukseen kelvollista tavaraa? Tohtori, joka puuhaili innokkaasti, nykien maksuttomasti hampaita, tuskin kuunteli häntä, jopa tiuskasi että hänellä oli nyt muuta tekemistä. Mutta siitä ei nainen huolinut, vaan vakuutti ääneensä että hänen täytyi saada tohtorin pulveria ja harjoja, hän oli niitä koetellut ennenkin; koko Pariisissa, eipä koko maailmassa ollut niiden vertaisia! Kärsimättömänä ja pahantuulisena kumartui tohtori, ottaen vaunujen pohjasta mitä nainen pyysi ja selittäen että hänellä oli pulveria ja harjoja ainoastaan omiksi tarpeikseen ja lähimmille ystävilleen. Nytpä nuori nainen riemastui; hän oli ylen onnellinen, sillä nyt kaikki häntä kadehtisivat; luulenpa että hän itki. Se tepsii. Kaikkien piti nyt ostaa tuota samaa pulveria ja noita samoja harjoja, ja kaikki saivat ainoastaan vaivoin halunsa tyydytetyksi; varmaankin hän joutuisi vararikoon, tuo hyvä tohtori, hänellähän ei ollut muuta kuin tuo pieni varastonsa, jota ei milloinkaan ollut aikonut myydä. Kuitenkin hän oli minun lähtiessäni myynyt jo monta sataa harjaa ja pulverirasiaa, eikä kukaan nyt enää ajatellut ilmaisia hampaita. — Tuskin on tarpeellista lisätä että tohtori, kaikki hänen ilmaiset potilaansa ja tuo nuori nainenkin olivat erään hammaspulveri- ja hammasharjatehtaan lähettejä; mahdollisesti myös omin päinsä yhtiön muodostaneita.

Siellä oli minkä mitäkin tempuntekijää. Nuorallatanssijoita, silmäkääntäjiä, herkuleet näyttelivät taitoaan avonaisilla, tilaisuutta varten pystytetyillä näyttämöillä. Eläinten kesyttäjät antoivat leijonan karjua silloin tällöin esiripun takana, mutta jos antoi houkutella itsensä sisään, ei tuolla takana useasti ollut kuin nälkiintyneitä hyeenoja tai joku ränstynyt pantteri, jonka kynnet olivat leikatut. Soittoniekka, tietysti vanhankaartin jäsen, vaikka näytti vähän liian nuorelta, antoi yksin soittajaiset, esittäen musiikkikappaleita lyömällä viittätoista tai kahtakymmentä eri tavalla viritettyä rumpua. Toinen taiteilija naulitsi itsensä, se on: hän löi mahtavalla vasaralla naulan toensa perästä otsaansa, poskiinsa, nenäänsä ja niin edespäin. Pariisin yleisön kunniaksi saatan sanoa että tuollaiset raaempien aikojen jäännökset, kuin viimemainittu ja useimmat eläinrääkkääjätkin, näyttivät onnistuvan huonosti ja saivat ainoastaan kansan huonompien aineiden ihailua osakseen.

Koko joukko merkillisiä asioita luvattiin näyttää sille, joka tahtoi kaksi souta maksamalla ryömiä eräitten esirippujen taakse. Sai valita Sevastopolin, Odessan, Bomarsundin tai Viaporin katseltavakseen. Ne ovat pelkkiä nukketeaattereita, joista eräät aika kekseliästä tekoa. Näky meri, maisema, linnotukset. Viiden tai kuuden tuuman korkuiset sotilaat marssivat sankoin rivein edestakaisin, ampuivat kivääreillään, kaatuivat kanuunanlaukauksista, taistelivat vimmatusti ja tekivät hyökkäyksen. Temmellys päättyi aina ranskalaisten aseiden voitolla, siten että linna räjäytettiin ilmaan katsojien voimakkaiden eläköönhuutojen ja käsientaputusten kaikuessa.

Muutaman esiripun takana nukkui unissaan puhuja, joka erityisestä maksusta ennusti uskomattomia asioita. Erään toisen takana näyteltiin *Les merveilles du siècle*, keskinkertaista panoraamaa. Kolmannen takana oli "Brasilian mysterioita" — aarniometsiä, jättiläiskäärmeitä ja puolialastomia neekereitä. Neljännen takana sai nähdä "vaimonsa valokuvan", tai jos piti sitä liian jokapäiväisenä, "morsiamensa" tai "rakastajattarensa". Kuka ei olisi maksanut kaksi ja puoli kopeekkaa niin hauskaasta asiasta? Saatiin todellakin pitkästä kiikarista katsella sekä parempia että huonompia olentoja, ja kun oli väsynyt, sanoi tietysti jokainen nähneensä haluamansa. Nämä keinottelijat olivat merkillisen häikäilemättömiä ja keksivät sukkeluuksia kaikkiin vastaväitteisiin.

Muutamilla tempuilijoilla oli parempaakin tarjottavaa. Siellä oli muuan, joka näytteli ja

todellisella taidolla selitti Sevastopolin ympäristöä esittävää korkokuvaa, muistaakseni vahasta tehtyä. Toinen oli kentälle asettanut suuren sähkökoneen, joka olisi ollut varsin paikallaan oppisalisakin. Ympyränmuotoinen, paaluista ja köysistä muodostettu aitaus oli kylliksi pitääkseen tiheät ihmisryhmät tarpeeksi loitolla.

Jos taasen suuntasi askeleensa puistokäytävissä olevien lukemattomien pienten myymäläin ohi, niin oli siellä valittavana jos jonkinlaisia esineitä. Joka kymmenennellä askeleella oli "kiinalaisia ruletteja". Suurelle tarjottimelle oli ladottu mitä houkuttelevimpia posliinitavaroita. Tarjotin oli liikkuva, ja kahden soun maksusta sai sitä pyörittää kerran ympäri. Jos silloin pieni tarjottimen reunaan hipova teräsvieteri osui jonkun tarjottimella olevan esineen kohdalle, niin oli se pyörittäjän: milloin saatiin kukkavaassi, milloin tuhkakuppi, milloin pari kauniita kuppeja; mutta suuret kullatut kannut seisovat silmänruokana tarjottimen keskellä ja olivat kai siellä seisoneet ties miten kauvan. Tämänlaatuisia arpajaisia suosittiin suuresti ja niitä oli monen monituista sovitelmaa. Milloin tarjottiin kukkaroita, kynäveitsiä ja sikaarikoteloita, milloin makeisrasioita, milloin pipari- ja mantelikakkuja, milloin makaroonia, milloin hedelmiä, jopa saattoi onni suoda suosikeilleen ryynejä ja vihanneksiakin. Hyville Pariisin porvariston herroille ja naisille oli täällä tarjona kaikkia nälkää ja janoa sammuttavia herkkutavaroita, kuten kahvia, teetä, suklaata, sorbettia, absinttia, liköörejä, viinejä, olutta — oluen käytäntö on kaikkien viinikauppiaitten mieliharmiksi aivan uskottomasti lisääntynyt keisarikunnan aikana — sitte kaikenlaisia hedelmiä, mitä viekottelevimpia leivoksia ja makeisia, lämpimiä vohveleita, jotka paistettiin paikalla pienissä varta vasten mukana tuoduissa rautauuneissa, kylmää ja lämmintä ruokaa, sanalla sanoen, kaikkea muuta paitsi — paloviinaa. Pohjoismaalainen, joka olisi tahtonut täälläkin muistella kotimaansa keuhkoja tapoja, olisi joutunut epätoivoon, sillä koko Pariisista ei saa viinaryppyä. Mikä kummallinen puute sivistyksen pääkaupungissa — ellen mieluummin sanoisi: mikä ääretön etu!

Joka taholla paukkuivat kiväärit. Ilman *tir au pistolet* eli pilkkaanampumista, ei täällä ole mahdollista viettää minkäänlaisia kansanjuhlia. Laskin paikalla olevan viidettäkymmentä varta vasten laitettua myymälää, joissa laukaus maksoi kaksi souta. Paraimmasta tuloksesta annettiin pieni palkinto; se, joka osasi maalia lähinnä oleviin ympyröihin, sai ampuu ilmaiseksi vielä kerran, ja minä näin useita, jotka myymälänhoitajan suureksi harmiksi onnistuivat sillä tavoin kerran toisensa perästä. Oli täällä miekkailijoidenkin myymälöitä: kaikesta kuuli ja näki että oltiin sotaisen kansan keskuudessa.

En pääsisi koskaan loppuun, jos kuvaisin kaikkia ranskalaisten keksinnöitä ihmisiä hauskuuttaakseen. Täällä oli karuselleja, keikkulautoja ja rautakiskoisia liukuratoja, siten järjestettyjä, ettei ainoastaan laskettu alas- ja ylöspäin, suoraan eteenpäin tai puoliympyrässä, vaan että sen lisäksi liukuessa vielä pyörittiin ympäri. Lapset ja nuoret tytöt osottivat siellä urhoollisuuttaan. Mieluinen huvi oli niinikään itsensä punnituttaminen. Se kävi nopeaan. Istuunuttiin pieneen punaisella sametilla päällystettyyn tuoliin, ja minuutin päästä sai käteensä pienen painetun lipun, johon oli hiuskarvalleen merkitty asianomaisen henkilön paino ja merkitys tässä maailmassa.

Suuri ilotulitus, joka alkoi kello yhdeksän illalla, oli juhlan loistokohta. Saattaa riittää, jos sanon että Pariisissa, jossa ennen on nähty jos jonkinlaista loistoa ja komeutta, kuitenkin ei senvertaista oltu vielä ennen nähty. Siellä oli palavia linnoja, tulisuihkuja, kotkia ja nimikirjaimia, kolmenkymmentuhannen tähtiraketin muodostamia kukkavihkoja, jotka yhtäkaa kohosivat tummaa iltataivasta kohti. Tuilierien ikkunoista katsoen oli edessä koko pitkä taival Elyséen kenttiä myöten aina riemuporttiin saakka, molemmin puolin kolmenkertaisten värikkäiden lyhtyrivien reunustama ja tavattoman ihmisjoukon täyttämä. Kolme tuttavistani kiipesi vuoroin toistensa olkapäille, hankkien siten itselleen erinomaisen katselupaikan, kun sen sijaan muualla tarjottiin vuokralle tuoleja samaa tarkotusta varten. Kerron ensi kerralla sinulle pienen tapauksen, joka on tavallaan kuvaava: vallankumouksen *in nuce*, kappale *émeute'*ä, jollaiset aina kuuluvat ohjelmaan, kun Pariisissa pidetään hauskaa.

33. Katukahakka Invaliidisillan luona.

Kysy niiltä, jotka kohtalo johti Pariisiin helmikuussa ja kesäkuussa vuosina 1830, 1832, 1848, joulukuussa 1851 ynnä muihin merkillisiin tilaisuuksiin — kysy heiltä niistä suurista taisteluista, joissa valtoja on kaatunut ja valtoja veressä syntynyt, jälleen kaatuakseen ja jälleen noustakseen kohtalon kiertokulussa. Niitä tapauksia, joita sain silminnäkijänä katsella, pidettiin niin mitättöminä että ansaitsivat tuskin paria riviä sanomalehtien palstoilla, mutta muukalaisessa ne herättivät mielenkiintoa noiden samojen hyökyaaltojen maininkeina, jotka olivat kukistaneet valtaistuimia ja hallitsijasukuja.

Kesäkuun 15 päivänä hämärän joutuessa alkoivat ne sadattuhannet, jotka vielä olivat Invaliidiesplanaadeissa, virrata Seinen oikeanpuoliselle rannalle, päästäkseen Place de la Concordeen, josta paraiten voisi katsella suurta ilotulitusta. Sinne saapuakseen täytyi kulkea Invaliidisillan yli, ellei tahtonut tehdä pitkää, kenties mahdollonta mutkaa vasempaan Pont d'Iénan yli. Nytpä sattui, että kun kansanjoukot yhä tiheämmin parvin vyöryivät siltaa kohti, olikin tämä kahden linjaväkikomppanian sulkema — välttämätön varovaisuustoimenpide. Sillä kun Pont des Invalides samalla oli erittäin edullinen paikka ilotulitusta katsella, niin olisi ensiksi niin monta kuin mahdollista pysähtynyt sinne ja sulkenut tien; toiset olisivat rynnänneet eteenpäin ja yhteentörmäys olisi tuskin ollut vältettävissä. Niin oli edeltäpäin arvattu, ja minun täytyy toistaa että ranskalainen poliisi on kaikissa tuollaisissa tapauksissa erittäin viisas ja valpas.

Mitä tehdä? Valitsin osani ja kiipesin monien muiden muassa virran kiviaitaukselle, sain erinomaisen selkänöjan äärimäistä siltapylvästä vasten ja näin sieltä ilotulituksen sivultapäin ja

kansanjoukot niiden olkapäitten yli katsellen.

Tuollaisen edun saavuttivat ainoastaan aikaisimmin saapuneet. Koko muu joukko pakkautui rantakentälle aitauksen ja sillan viereen, ja kun uudet joukot, esteestä tietämättä, hellittämättä tunkeusivat eteenpäin, kävi ahdinko tuota pikaa aivan kauheaksi.

On täytynyt olla mukana tuollaisessa tilaisuudessa, ymmärtääkseen mitä merkitsee joutua moiseen hiirenloukkuun. Käsivarttamme, jonka olemme laskeneet alas, emme voi enää nostaa, kohotettua käsivartta emme laskea. Rinta rintaa vasten, selkä selkää vasten meidät likistetään lähinnä seisoviin, emme voi tehdä pienintäkään omavaraista liikettä, olemme miltei kykenemättömät hengittämään ja onneksemme samoin kykenemättömät kaatumaankin, sillä siinä tapauksessa olisimme kuoleman omat. Tuollaisessa tilassa, kun se on huippuunsa kehittynyt, ei ole mitään armahdusta, ei mitään kunnioitusta ikää tai sukupuolta kohtaan; jokaisella on tarpeeksi työtä hoitaessaan omia asioitaan, ja itsensäpuolustamisen vaisto, joka on kaiken inhimillisen itsekkyyden pohja, sulkee korvamme ja sydämemme muiden hädältä. Se, joka kerran on nähnyt tuon tapaista, ei enää ihmettele sitä säälimättömää julmuutta, jota vahvimmat ja raaimmat osottavat teatteritulipaloissa, kiivetessään kaatuneiden yli; huolimatta siitä, että heidän pelastuksensa ehkä riistää hengen kahdeltakymmeneltä heikommalta.

Niin pitkälle eivät asiat tosin täällä ennättäneet, ehkä sentään pikemmin onnellisen sattuman kuin viranomaisten ansiosta. Vaikeinta oli nähdä tungokseen joutuneita naisia ja pikkulapsia. Onneksi heitä suojeli se ritarillisuus, jota halvinkin ranskalainen osottaa. Ennenkuin ahdinko vielä kävi liian suureksi, sijoitettiin heikoimmat ja avuttomimmat aitaukselle, josta poikain ja myyjätärten täytyi kiroillen poistua. Pieniä lapsia nostettiin työmiesten olkapäille, josta he samalla hyvin näkivät ilotulituksen. Kansanjoukko, jota siten ylinnä koristivat kirjaviin puseroihin ja hattuihin puetut lapset, oli kuin kukilla somistettu tiheä, tumma pensaikko.

Kohta alussa ilmeni tyytymättömyyttä sen johdosta, että kulku oli ehkäisty, ja tyytymättömyys kasvoi yhä, kun etumaiset vastoin tahtoaan tungettiin sotaväen kiväärinperiä vasten.

— Mitenkä! Silta suljetaan! Meitä kielletään ylikulkemasta! *Messieurs*, eihän meitä vain poletuteta kuoliaaksi! *Messieurs, voici des dames!* täällä on naisia (tällä sanalla on ylikuonnollinen voima, jonka vaikutusta ei mikään ranskalainen sydän kuulu voivan vastustaa)! Ettehän voine kieltää ylikulkua madamelta lapsineen!

Mutta sotilaat, käskyä totellen, sulkiivat tien yhä edelleen ja uudistivat yhä kohteliaasti:

— *Impossible, messieurs! C'est interdit*, se on kielletty!

— *Mais avancez donc! avancez!* kuului kärsimättömiä ääniä jälkijoukosta, sillä virran toisella puolella pitkin Elyséen kenttiä loistavat tuliseppeleet houkuttelivat sinne yhä enemmän kansaa.

— *Ne poussez pas, messieurs!* huusi muuan sotilas, joka seiso minua lähinnä siltapylvään luona, sillä joukot ahdistivat yhä enemmän ja hänellä oli täysi työ puolustaessaan paikkaansa. Appelsiininkuori, jonka tottunut käsi lennätti hänelle keskelle otsaa, oli joukon vastaus. Sotilas säilytti tästä huolimatta kiitettävästi malttinsa.

Silloin huomattiin äkkiä kaksi naista kulkevan meidän puoleltamme runsaasti valaistun tyhjän sillan yli erään upseerin saattamana. Se oli varomatonta, sillä mikään ei ärsytä siinä määrässä, kuin etu, joka suodaan muutamille ja kielletään toisilta. Kuului äänestä melua. *Vlà des dames sur le pont! Avancez! Avancez!* Ja samana hetkenä lensi väkijoukosta sotilaitten päitä kohti kokonainen kuuro appelsiininkuoria, luumuja ja pikkukiviä. Pariisin katupojilla on miltei aina jonkunlaisia pommitustarpeita taskuissaan. Eihän sitä tiedä milloin niitä tarvitaan.

Nyt joutuivat kiväärinperät, annettuaan aimo sysäyksiä, käyttämättömiksi. Silloin antoi komentava upseeri käskyn: *pistimet tanaan!*

Tuo taikasana, hyvin tunnettu entisten katutaistelujen ajoilta, vaikutti paikalla joukkoihin. Etumaiset peräytyivät vaistomaisesti, huolimatta heidän takanaan olevasta tiheästä ihmismuurista. Syntyi äkkiä käsivarren pituuden levyinen väli puserojen rintaman ja pistimien välillä. Jotkut lapset alkoivat itkeä.

Jos sinä hetkenä olisi joukossa lausuttu yksikään noita sanoja, jotka tulisoihdun tavoin sytyttävät kaikki palavat aineet — jos yksi ainoa ääni olisi huutanut *vive la république!* tai jos paremminkin olisi löydetty joku uusi sana tuon jo jonkun verran kuluneen sijaan — sillä seuraava vallankumous tarvitsee uuden sanan, ja uuden sanan innostamana ranskalainen menee vaikka tuleen — taivas tietää mitä silloin olisi saanut katsella Pont des Invalidesin siltapylväältä. Mutta aika ei ollut kypsynyt, tuo ainokainen sana jäi sanomatta.

Sanomalehdet saattoivat kertoa: *incident sans suites*, tapaus ilman seurauksia.

Pistimet välkkyivät lisääntyvässä ilotulituksen valossa. Niiden vaikutus ei kuitenkaan ollut pitkäaikainen. Jälleen kuului huudot: *avancez* ja *à bas la ligne!* sieltä täältä joukosta tupsahti suurempia kiviä, jotka putosivat loiskahtaen virraan. Joku pitkulainen esine sihihi ilman halki ja sattui siltapylväeseen; se oli noita samaisia, joilla äsken oli tavoteltu suojusvarjostimia ja ristiäiskonvehtia. Useita epämääräisiä heittoesineitä — luulen joukossa olleen poikkitaitettujen sateenvarjojen kädensijoja — putoili sotamiesten keskuuteen, jotka näyttivät säilyttävän järkähtämättömän tyyneytensä, vaikka heitä samalla ärsytti yhä uudistuvat *à bas la ligne* huudot. Kuulin lähinnä olevien hiljakseen kiroilevan.

Vuonna 1848, helmikuun 23 päivän illalla samaan aikaan, sattui että muuan neljännen toista linjaväkirykmentin osasto laski pistimet tanaan meluavaa kansanjoukkoa vastaan ulkoministerin hotellin kohdalla. Toisella puolella hieman melua, toisella puolella hieman uhkaa, luultavasti ei ajateltu mitään sen pahempaa, mutta "erehdyksestä" sattui muuan laukaus, komentava upseeri

antoi käskyn: laukaiskaa, kuusikymmentä henkeä kaatui, vallankumous leimahti liekkiin, kuningasvalta kukistui ja tasavalta astui sijaan.

Mutta nuo yhtä kevyet kuin levottomat kansanaallot tarvitsevat vain pienen tuulenpuuskan vyöryäkseen uuteen suuntaan. Useammasta kuin yhdestä kansankapinasta on sadekuuro tehnyt lopun. Tällä kertaa se oli ilotulitus. Raketit alkoivat räiskyä, tulipyörät sähköstä, pamaukset jymähdellä. Kaikkien katseet kääntyivät sinnepäin, sotamiehet unohdettiin, kahakka oli ohitse. Kun jälleen asia johtui mieleen, oli kulku sillan yli vapaa, kuitenkin niin, että oikealla rannalla oleva kansanjoukko pääsi ensin yli. Vasemmalla rannalla olevat saivat odottaa vielä neljännestantia uppiniskaisuutensa rangaistukseksi.

Pistimet katosivat. Kansanjoukko hajaantui kaikkiin suuntiin tuossa äärettömässä kaupungissa. Kaikki oli tyyntä, Napoleonien tähti vielä keskitaivaalla kaikessa loistossaan.

34. Jardin des plantes ja kuningastiikeri.

Ludvig XIII vuonna 1626 perustama Jardin des plantes on siitä kuuluisa, että se omistaa maailman rikkaimmat luonnontieteelliset kokoelmat. On mahdollista että se eräisiin yksityisosiin nähden jää alakyltteen Lontoon ja joidenkuiden muiden rinnalla, mutta totuudenmukaisesti voin sinulle vakuuttaa, että meidän niin sanottu suuri museomme ja muut Helsingin kokoelmat, joiden arvoa omaan paikkakuntaamme nähden en siltä tahdo suinkaan halventaa, eivät kykene antamaan aavistustakaan noista loppumattomista saleista ja ansareista, joissa pikaisinkin käynti on yhtä väsyttävää, kuin tarkka katseleminen on opettavaa. Miltei saman vaikutuksen tekevät instituutti ja keisarillinen kirjasto Rue Richelieun varrella. Muukalainen ei saata kulkea näitten salien läpi valittamatta ajan vähyyttä — ihmiselämän lyhyyttä, joka ajaa meidät noiden aavistettujen aarteiden ohi Tantaluksen jano rinnassamme.

Nämä museot, ansarit ja pitkät rivit harvinaisia ulkoilmakasveja ovat ensi näkemältä hyvin yksitoikkaisia. Kaikki on täällä eristettyä; kokonaisuus ei ole silmäänpiستävä, se kuuluu tieteeseen. Huomaamme heti että niiden yksityiskohtainen tutkiminen vaatisi kokonaisen ihmisjään. Mutta kun jokaisen tieteen ala täällä on niin rajotettu, hoidetaankin sitä erikoisella tarkkuudella. Maanmiehemme tohtori Villiam Nylander, joka työskentelee Jardin des plantesissa kahdesta neljään tuntiin päivässä, on saavuttanut auktoriteetin maineen eräässä kasvitieteen haarassa, nimittäin jäkälän tuntemisessa. Sivistysmaissa tiede kehittyy jotenkin samaan tapaan kuin kauppalike: se jakaantuu erikoisaloihin. Muistuu mieleeni muuan kauppa Rue de l'École de médecine varrella; silläkin oli erikoisalansa, vaikka tuskin kukaan meillä tullee sitä jäljittämään. Se harjotti luurankojen, nikamien ja pääkallojen myyntiä; se oli sen luvallinen liikeala eikä mitään muuta saatu siitä kaupasta.

Mutta palataksemme Jardin des plantesiin, ei täällä esiinny elävänä katsojalle ainoastaan kasvitiede, vaan vieläkin suuremmassa määrässä eläintiede. Joka osastossa on omat asukkaansa, ja ne asustavat paljaan taivaan alla aitauksissa, joiden suuruus on sovitettu eläinten suuruuden ja notkeuden mukaan. Täällä käveli aitauksessaan hirvi, tuolla giraffi; täällä zeebra, tuolla puhveli, täällä kameli, tuolla sarvikuono; kuusi tai seitsemän karhua oleskeli avonaisissa luolissa ja nousi takajaloilleen kerjäten ympärilläolevilta katsojilta leipää. Elefantti, jolla oli aivan oma talo, ilkesi kuitenkin kurottaa pitkää kärsäänsä kerjuutarkotuksessa aitauksen ulkopuolelle. Virtahepo piehtaroi kömpelöine, muodottomine, ruskeine ruumiineen sille varta vasten tehdyssä lammikossa, ja kömpi kankeasti ylös, kun vartija kutsui sitä aterioimaan. Lisätä pitänee että täällä oli leipurein myymälöitä yksinomaan niitä varten, jotka tarjosivat semmoista herkkua eläimille. Kaikenlaisia lintuja ja apinoita asui, nekin paljaan taivaan alla, suurissa rautahäkeissä; pieniä sammakkoeläimiä säilytettiin varta vasten valmistetuissa laatikoissa; suuri niilinkrokotiili piehtaroi pitkässä, haalealla vedellä täytetyssä laatikossa, sähköisten jokaiselle, joka sitä lähestyi. Boa constrictor oleskeli samanlaisessa vankilassa.

Kaikki tuo kuitenkin unohtui katsellessa kaikkein villimpiä petoeläimiä. Yli-intendentti (*professeur l'administrateur*) oli niin kohtelias, että antoi minulle samalla, kun sain käyntikortin museoihin, myöskin pääsylipun petoeläinosaston sisäkäytävään. Olisin toivonut että sinä missesi kera olisit ollut näkemässä noiden suurten kissojen syöntipuuhaa; siinä ei hiiriparka tepsinyt. Jardin des plantesissa oli silloin noin kuusi leijonaa, neljä tiikeriä, kolme leopardia, kolme pantteria, joukko hyeenoja ja sakaaleja. Pidä kunnia missesi syntyperää, Betty, sillä kaikki muut, paitsi kaksi viimeainittua, kuuluvat kissansukuun.

Näitten eläinten luonne oli hyvin erilainen. Vankeus oli lannistanut eräitä noista väkevästä; ne näyttivät synkiltä, orjuutetuilta ja pörröisiltä. Sudet esimerkiksi olivat kaikkein kurjimpia susia, mitä ajatella saattaa. Jotkut pedot olivat vielä äskettäin vapaina ajaneet otuksia metsissä, eivätkä vielä oppineet hienoja pariisilaistapoja. Juuri ne olivat katselijoitten lemmikkejä. Hienostuneet ihmiset katselevat aina mielellään hiukan erämaan luontoa, jotapaitsi ranskalainen rakastaa kaikenlaista leijonanmieltä. Mitä kohteliaisuuksia lausuttiinkaan suurelle numiidialaiselle leijonalle, joka tuskin omisti katsettakaan koko tuolle ulkona seisovalle kirjavalle joukolle! Ei kenenkään mieleen johtunut tarjota leipää erämaan kuninkaalle; se on sitä paitsi kiellettyäkin. Ainoastaan karhuja ruokitaan armopaloilla.

Mutta mikään noista pedoista ei vetänyt vertoja uljaalle bengaalilaiselle kuningastiikerille. Se oli vasta hiljattain tuotu Gangeksen rannoilta, oli pienenlännän hevosen korkuinen, mutta pitempi, täysikuntoinen voimassa ja rajuudessa, kauniisti keltaisen ja mustan viiruinen, muuten koko olemukseltaan ja liikkeiltään kuin suunnaton villikissa. Tunnustan suoraan, etten olisi tahtonut tavata sitä jonakin iltana yksin metsässä. Sen keltaisenvihreät silmät paloivat synkästi, tunkeutuen katsojan läpi, se oli Nero ja enemmänkin kuin Nero, sillä se oli verenhimoinen

olematta pelkuri. Sentähden ranskalaiset sitä ihailivatkin.

Joka eläimellä oli kaksiosainen häkki, ulkopuolinen puutarhaan ja katsojiin päin, sisäpuolinen ahtaaseen käytävään päin eläintarhan puolelle. Molempien osien välissä oli laskuluukku, ja eläimen ollessa toisessa, siivottiin toista. Mutta sisäpuoleisen häkin luo pääsi ainoastaan erikoisella luvalla, ja sellaisella pääsylipulla varustettuna sain tilaisuuden nähdä miten eläimiä ruokittiin kello 3 i.p. Monsieur Mathieu, eläinten vartija, oli asettanut jokaiselle annoksensa sisähäkkeihin, sitte nostettiin laskuluukut. Eläimet syöksyivät esiin ja heittäytyivät ahneesti lihakappaleiden kimppuun. Näin kissan kyyristyneen hyppäyksen, näin säkenöivien silmien katselevan ympärilleen tahtoisiko joku riistää häneltä saaliinsa. Muuan ranskalainen — meitä ei ollut kuin viisi tai kuusi — pisti silloin sateenvarjonsa kärjen numiidialaisen leijonan eteen. En voi milloinkaan unohtaa sitä raivoa, mikä kuohutti metsien ylpeää haltijaa. Leijona kyyristyi kumeasti kiljuen ja hyppäsi äkkiä aidaketta vasten niin, että rautatangot natisivat — senjälkeen se vetäytyi taaksepäin voimattoman raivoisena, pidellen lihakappaletta etukäpäliensä välissä ja katsellen meitä, mutta ruokaansa se ei kajonnut ennenkuin poistuimme. Kuningastiikeri kuuli leijonan karjunnan; tunnettua on että kaikki eläimet, pienimmästä suurimpaan, vapisevat tuon äänen kuullessaan. Ylpeä keltainen kissa kävi levottomaksi, tarttui lihakimpaleeseensa valkoisin, terävin hampain ja tepasteli kolme neljä kertaa häkkinsä ympäri, katsoen meihin tulisin silmin. Ranskalainen kohotti jälleen sateenvarjonsa — tiikeri pysähtyi; sen pitkät viikset vetäytyivät korvia pitkin taaksepäin, pää kallistui, selkä kaareutui, kynnet vetäytyivät sisään ja ojentuivat jälleen esiin — ranskalainen laski alas sateenvarjonsa, ja siinä hän teki oikein.

35. Uudenaikainen ooppera.

Siirryn kuvaamaan muutamia taiteen aloja, etupäässä teatteria. Se kokemus, jonka muutamina nopeasti rientävinä viikkoina ja kuukausina ennättää saavuttaa, on sangen vähäinen, mutta se saa merkityksensä sen kautta, että paljo vain puolittain aavistettua senjälkeen selviää, paljo kaukaa koreasti kimmeltävää haihtuu joutavana usvana ja sitä vastoin paljo siihen saakka unohdettua ja halveksittua tunkeutuu etualalle totuuden yksinkertaisella, koruttomalla, vastustamattomalla voimalla.

Tahdoin esimerkiksi tutustua oopperaan, joka meidän päivinäme vaatii itselleen sijaa ja tunnustusta näyttämön kauneimpana kukkana ja jolle kaikki olemme osottaneet suosiotamme, tapahtuipa se Pietarin kultaisissa aitioissa tai Helsingin teatterin vaatimattomilla penkeillä. Halusin nähdä sitä hehkeimmässä loistossaan, koko siinä komeudessa, minkä vallitseva maku oli sille tuhlannut, sitte arvostellakseni oliko Richard Wagner puhunut totta sanoessaan, että tuo taiteenhaara oli "ein Irrthum", erhetys. Tahdoin kuulla, mitä meidän päivinäme oli tullut Gluckin, Mozartin, Cherubinin, Boieldieun, Méhulin, Weberin ja Rossinin lempitaiteesta, voidakseni jonkinlaisella selvyydellä huomata oliko tuolla taiteenhaaralla vielä jotain oikeutusta ja tulevaisuudentoiveita. Moni oli minulle sanonut että italialainen Pietarin ooppera loisteliaisuuteen ja kykyihin nähden oli kaikkein etevin ja että Berlinin ooppera, puhumattakaan San Carlosta ja La Scalasta, monessa suhteessa voisi asettua samalle tasalle, jopa voittaakin Pariisin oopperan; ja se on varsin mahdollista. Mutta näyttämö on ainoastaan dramaattisen taiteen toinen puoli; toinen on yleisö, ja minä arvelen että niin sivistynyttä, niin henkisesti virkeätä teatteriyhteisöä kuin Pariisin, saamme turhaan hakea Alppien tältä puolen. Sen pahempi en saanut kuulla enkä nähdä Pariisin italialaista oopperaa; se oli nyt yksin kesälomalla, kaikkien muiden teatterien näytellessä. Kuulin vain sen etevimpiä jäseniä muutamissa laulajaisissa tulvan tähden kärsineiden hyväksi. Jos asetamme soitannollisen puolen etusijaan, niin se kuitenkin oli jonkinlainen korvaus.

Kuuluu kummalliselta puhua oopperan *katselemisesta*, mutta niin se kuitenkin on. Tämä taidelaji on vajonnut aste asteelta niin syväälle, että silmänpyyntö vähitellen on muuttunut pääasiaksi.

Ooppera sai alkunsa seitsemänneljän vuosisadalla muutamien italialaisten ruhtinasten komeissa hoveissa, joissa ei enää tyydytty Palestrinan kirkkomusiikkiin. Keksittiin silloin muuan soitannollinen tekele, jota sanottiin *aariaksi* ja joka ei alkuaan ollut muuta kuin kaikellisilla koristeluilla pyntättyä ja mutkiteltua kansanlaulua. Aariaan yhdistettiin, paremman vaikutuksen vuoksi, dramaattisia aiheita; siihen lainattiin *recitatiivi* kirkkomusiikilta, joka oli sitä käytetty jo vanhastaan, ja lopuksi täydennettiin soitannollista puolta moniäänisellä laululla, *köörillä*, kohta senjälkeen myöskin *melodraamalla*. Suurille mestareille avautui täten kiitollinen ala sekä aiheiden rikkauteen että mahtavampaan *musikaaliseen* vaikutukseen nähden, mikä silloin voitiin saada aikaan. Mutta dramaattinen pohja, teksti, oli alunpitäin sivuseikka, eikä paljoa muuksi muuttunutkaan. Mozart kirjotti empimättä kauniimman musiikkinsa teksteihin, jotka aina asianhaarojen mukaan olivat joko kevytmielisiä tai pedanttisia, kunhan vain olivat musikaalisesti kiitollisia. Ja niin hän saattoi kohottaa milloin minkin Schikanederin kanssansa kuolemattomuuteen. Tekstintekijä jäi kun jäikin säveltäjän välikappaleeksi, sommitellen usein tilauksesta sitä ja tätä, usein paikaten, lyhentäen tai jatkaen jo kirjoitettua; ja parasta, mitä voi sanoa paraimmistakin oopperateksteistä, on se että ne, soveltuessaan musiikkiin, samalla *välttävästi* täyttävät runollisia ja dramaattisiakin vaatimuksia.

Tuo luonnottomuus: koettaa tehdä luonteeltaan lyyrillinen tuote dramaattisesti vaikuttavaksi, sisälsi jo alun alkaen rappeutumisen aiheen. Se alhainen palvelijan-asema, johon runous joutui musiikin suhteen, on vaikuttanut tuiki epäedullisesti itse musiikkiinkin, ja opettavaista on tarkastaa tässä ilmenevää kostonjumalattaren menettelytapaa. *Laulu* teki alun rohkenemalla mestaroida sävellystä. Gluckin tosin onnistui ajaksi hillitä sen vaatimuksia, enkä suinkaan väitä että suuret mestarit aina olisivat taipuneet laulajien ja primadonniin vaatimuksia noudattamaan, mutta useinpa hekin kirjottivat aariansa vaseti tätä tai tuota ääntä varten — siis tarkotusta

varten, jonka päämäärä ei ollut kauneus sellaisenaan — ja pienemmät herrat olivat ja pysyivät tuollaisten oikkujen nöyrinä palvelijoina, joiden kautta tekstinkirjottaja joutui yhä ahtaammalle. Tätä näyttämöllistä mestaroimista voitiin vielä puolustaa musikaaliselta kannalta, samoin kuin oopperan taipumusta nöyryyä *soittokoneiden* edessä, jotta saataisiin kaikin puolin suurenmoinen vaikutus aikaan. Mutta mikäli oopperan vaatimusten ja sen todellisen dramaattisen sisällyksen välinen kuilu kävi syvemmäksi, sikäli oli pakko pyrkiä, jos kohta ei täyttämään niin ainakin himmentämään tuota suurta aukkoa, ja siten syntyi *baletti*. Säveltäjä oli pitänyt runoilijaa kurissa, primadonna oli pitänyt säveltäjää kurissa; nyt tuli vuorostaan tanssijatar ja taivutti primadonnan niskan, vetäen kaikkien katseet puoleensa. Eikä asia jäänyt vielä siihenkään, astuttiin vielä askel alaspäin, niin että pääasiaksi tuli *näyttämökoristeiden* loistavuus ja pukujen komeus, jonka kautta vihdoin tanssijatar sai nöyryyä näyttämöllepanijan ja koristemaalarin edessä. Jo noissa musikaalisissa mestariteoksissa: Taikahuilussa, Don Juanissa ja Vapaametsästäjässä, huomaa silmänlumeihin vetoamista, mutta niissä sitä vielä hillitsee musiikin arvo ja nerokkaisuus. Seuraajille muuttui esimerkki sitä vahingollisemmaksi. Kuka puhuu esimerkiksi "Profeetta" kappaleen musiikista? Ei kukaan; luistelu, nouseva aurinko, kas siinä tuon suuren oopperan mieltäkiinnittävin puoli, tuon jättiläismäisen tilkkuteoksen, joka on ajottu *katseltavaksi* ja jonka taas vuorostaan on voitannut Halévyn "Ikuinen juutalainen", jossa ooppera vihdoin saa tarjota teatterikiikarin ihailtavaksi viimeisen tuomion.

Voimmehan, jos niin haluamme, jättää runolliset vaatimukset sikseen ja unohtaa kaikki narrimaisuudet ja luonnottomuudet, jotka oopperan nimessä ja sen varjossa ovat koettaneet antaa loisto uudenaikaisille oopperakappaleille. Mutta myöntää täytyy että musiikkikin on lopulta joutunut kärsimään. Ja vaikka se tosiaankin on luonut ja vieläkin toisinaan Meyerbeerin, Auberin, Verdin — tekisi mieleni lisätä Paciuksen — uusissa oopperoissa luopi milloin loistavia, milloin liikuttavia yksityiskohtia, niin supistuu sävellyksen arvo ja kokonaisvaikutus useimmiten siihen, että kuuntelemme jotain yksityistä aariaa tai duettoa, hyräilemme sitä kamarissamme, sovitamme sen piaanolle tai positiiville, teemme siitä polkkia tai franseeseja, mutta kokonaisuuden käsittäminen, kappaleen musiikin arvostaminen semmoisenaan — niin, se menee toisesta korvasta sisään, toisesta ulos, ja tähteeksi jää kamalaa hälinää, josta astahtaa esiin muutamia harvoja yksityispiirteitä.

Pitääkö minun mainita esimerkkejä? Voit niitä löytää Pietarista, Berlinistä, Tukholmasta ja kaikkialta, yhtä hyvin kuin Pariisista. Tahdon ainoastaan mainita saamani ensi vaikutteet. Suuressa oopperassa esitettiin Verdin "Sisilialainen iltamessu", epäilyttävä aihe pariisilaiselle yleisölle, koska siinä kansalliskosto kääntyy ranskalaisia vastaan. Kaikki on huippuunsa asti kehittyntä, niinkuin italialainen intohimo vaatii; vihaa ja rakkautta, mustasukkaisuutta, fanatismia, tikareita ja verta. Yleisö pysyy kuitenkin verraten rauhallisena, paukuttaa siellä täällä käsiään jollekin kauniille liverrykselle, ja kun on odotettavissa jotain oikein kamalaa, tuotetaan annos jäätelöä tai kuoritaan appelsiini. Kahdeksantoistavuotias kokelas, mademoseille Moreau-Sainti, syntyperältään italialainen, esiintyy ensi kertaa: lorjnetit ja kiikarit ovat ahkerassa käytännössä! Hänellä on ihastuttava vartalo, hän laulaa erinomaisesti, palkatut paukuttajat ovat myöskin paikoillaan — tuo inhottava joukkue, joka maksetulla ihastuksellaan tahraa oikeutetuimmatkin suosionosotukset — kaikitenkin, Moreau-Sainti saa voimakkaat käsiensuositukset osakseen, asiantuntijoiden suosionosotukset, ja se merkitsee jotakin; hänen menestyksensä on taattu, kaikki puhuvat hänestä, ei kukaan välitä kappaleesta, korkeintaan kokematon pohjoismaalainen, joka kuitenkin haluaa kuulla kuinka verilöylystä lauletaan. Toisessa näytöksessä näkee hämmästykseseen tarantellaa tansittavan; erinomaista, kuka silloin enää välittäisi iltamessusta! Tulee sitte kappaleen kolmas näytös; asiat ovat jo kehittyneet niin pitkälle, että joka hetki odotetaan hyökkäysmerkkiä. Vaan eipäs, kappaleen nuori prinsessa astuu sisään hovinaisineen, istuu aivan rauhallisesti ja ilmottaa tahtovansa nähdä baletin. Ja baletiksi pistetäänkin keskellä vihan ja koston uhkauksia, joltinenkin baletti, joka kestää hyvinkin puolituntia ja olisi riittänyt hyvin sellaisenaan ilman mitään iltamessuja. Se on nimeltään "Vuodenajat" ja on todellakin sangen kaunis. Näemme hyisen Talven kahdeksan turkkeihin puetun hengettären kanssa tanssien lämmittävän itseään lattiasta kohoavan roimutulen ympärillä. Senjälkeen tulee Kevät, liidellen katosta alas kultapilven päällä ja sefiirien ympäröimänä, jotka sangen näppärästi lentävät näyttämön poikki. Kevät koskettaa varpaillaan maata, ja joka kosketuksesta kohoo ruusu. Kesä saapuu; sen ympärille kohoo käsittämättömällä tavalla korkea ruusupensaikko; hän tanssii hengettärensä kanssa ja katoa. Äkkiä kohoo maasta kokonainen elopelto — Syksy ja sen hengettäret hyppivät kepeästi viljankorsien keskellä. Vielä uljasta karkeloa varpaannellä, elopelto katoaa, sen mukana syksy ja baletti on loppunut.

Toistan vielä, että kaikki tuo on sangen kaunista, mutta mitä sillä on yhteistä sisilialaisen iltamessun kanssa? Myöskin, kun Procida, Guy de Montfort ja muut heti senjälkeen esiintyvät, jälleen jatkaen kappaleen keskeytynyttä toimintaa samalla mielettömällä vihan ja koston vimmalla kuin ennenkin, tuntuu tuo kaikki samalta kuin hyväpäivää-kirvesvartta — *dramaattinen* mielenkiinto on kokonaan mennyttä ja *musikaalinen* on saanut auttamattoman kolauksen. Vaan mitäpä siitä? Semmoisia ne ovat kaikki, "tilkku tilkun päällä eikä yhtään saumaa", niinkuin arvotuksessa sanotaan. Hugenoteissa esimerkiksi on aivan samoja näyttämöllisiä mitättömyyksiä.

Ja kuitenkin tahtoisin antaa oopperalle anteeksi kaikki sen mahdollisuudet ja komeilemiset, sen taiteelliset nurinkuruudet ja vääryydet, sen paljon kauniin vuoksi, mitä se on samalla meille lahjottanut — kukapa toivoisi ettei Taikahuilua, Figaron häitä, Don Juania, Vilhelm Telliä, Vapaametsästäjää, Mykkää, Valkoista rouvaa, Josefia Egyptissä, Marthaa, Robertia ynnä monia muita olisi koskaan sävelletty? — antaisin sille anteeksi kaikki heikkoutensa, jos joku voisi todistaa että tuollainen ei kuulu sen varsinaiseen olemukseen, vaan on ainoastaan tilapäistä rikkaruohoa, jonka voi jälleen kitkeä pois ja saada kuvan taasen puhtaana esille. Mutta pelkäänpä että itse sen olemuksessa on sisällinen epätodenmukaisuus, nimittäin juuri se, minkä Wagner

lausui pääajatukseksenaan vuonna 1852 julkaisemassaan teoksessa "Oper und Drama": "Die Oper ist ein Irrthum, denn in diesem Kunstgenre ist ein Mittel des Ausdruckes (die Musik) zum Zweck, der Zweck aber (das Drama) zum Mittel gemacht".^[13] Niin totta kuin taiteen sisin olemus on vapaus, niin totta ei mikään taidelaji voi rankaisematta käyttää toista tahdottomana aseenaan; ja jos kahden taiteen pitää yhdessä vaikuttaa, silloin niiden täytyy sulautua kiinteästi toisiinsa, kuin sanat ja sävel oikeassa laulussa. Kaikkein vähimmin saattaa kaikista taiteista korkein, dramaattinen runous, ankaroine yhteyden ja itsenäisyyden vaatimuksineen ajan pitkään antautua oikullisten sävelten vallittavaksi, ja minä arvelen että se hetki ei ole hyvinkään kaukana, jolloin oopperan aika on mennyt — samoin kuin kaiken sen laulajais- ja soittajaismelun, joka meidän aikanamme pyrkii ilmoille — ja sijaan ilmestyy vielä tuskin aavistettuja taiteen muotoja, jotka paremmin kykenevät toisiinsa sulattamaan ja yhdistämään kauneuden alkuaineokset, olkoot ne mitä laatua hyvänsä.

36. Baletti "Merirosvo".

Olemme puhuneet oopperasta; en ole tätä ajan vallatonta ja hemmoteltua lasta liioin hellinyt. Myöntäkäämme, jos niin tahdot, että se on luonut paljon kaunista ja ollut aikoinaan oikeutettu, jopa välttämätönkin kehitysmuoto; uskon kuitenkin että sen aika on mennyt, sen tähti laskemassa ja että sen juuria on alun pitäin jäytännyt hävityksen mato.

Voisin esittää todistuksia; turha vaiva, löydät niitä tukuttain kaikilla Euroopan — olin miltei sanoa Aasian, Afrikan, Amerikan ja Polynesians — näyttämöillä; kaikkialla, missä esirippu on noussut alkusoiton ja laskenut loppusoiton aikana. Sinä ne löydät oman lapsuudenaikaisten muistojesi joukosta. Muistatko esimerkiksi Rossinin *Tancredia* Helsingin näyttämöllä (madame Neder, sillä osa käy niin korkealla, että harvoin mies pystyy sitä esittämään), miten hän, raahaten miekkaa, jota ei jaksanut kantaa, lauloi sen sijaan että olisi taistellut, lauloi Jerusalemin muurit kumoon, lauloi mitä koreimpia liverryksiä, kun vihollinen oli hänet yllättänyt ja jokainen hetki maksoi ihmiselämän ja oli tärkeä ehkä koko kristikunnan menestykselle? Muistatko Bellinin Romeota, kuinka hän, yhtä keho aseiden käytössä (Julia Reitmeyer, sillä siihenkin tarvittiin taas nainen) lauloi epätoivoiset päätöksensä, lauloi itsensä kuoliaaksi, se oli hänen velvollisuutensa; siinä hän ei ollut huonompi kuin Edgar Donizettin *Luciessa* ja monet muut laulavat sankarit. Tuo vielä voi jotenkin käydä päinsä, mutta olen myöskin kuullut Meyerbeerin Pietari suuren tekevän mitä koreimpia juoksutuksia, olen kuullut Grétryn Richard Leijonanmielen laulavan erittäin liikuttavia aarioita ja tunteellisia duettoja; älä sitte ihmettele että voidaan laulaa Pärttylynyö ja Sisilialainen iltamessu! En tahdo tässä kiinnittää huomiota sellaisiin pikkuasioihin, kuin että oopperaköörit ja aariat kerta toisensa perästä toistavat samoja sanoja musiikin vaatimissa; pahinta on että toiminta tavallisesti — seisoo paikoillaan ja laulaa. Se antoi ystävälleni Grevelle aikoinaan paljon huolta, siihen aikaan kun meidän piti yhdessä tehdä ooppera; päätimme silloin antaa toiminnan *puhua*, joka oli verraten viisas päätös, vaikka paras kieltämättä olisi ollut antaa sen *toimia*. Meidän oopperastamme tuli kuitenkin, samoin kuin eräistä tunnetuista avioliitoista, paras ooppera, koska siitä — ei tullut mitään.

Olkoon tämä kylliksi oopperan dramaattisesta arvosta — musikaalisen jätän omaan arvoonsa. Tahdon ainoastaan lisätä että kaikkialla, missä suurten mestarien musiikki — ja pienempien joukossa esimerkiksi Héroidin värikkään hehkuva Zampa — kaikkialla missä se todella on kohottanut dramaattista vaikutusta, on se sen tehnyt *välikapaleena*, ja järkevästi käytettynä on se vaikuttavimpia *välikapaleita*. Mutta musiikista ei voi milloinkaan tulla näyttämöllä todella *tarkotus*, sivuuttamatta omaa tehtäväänsä; se on inhimillisten tunteiden ilmeikkäimpiä tulkitsijoita, mutta sen ei pidä pyrkiä toimimaan, ja jos sen tunnustamme, silloin ovat sen dramaattiset vaatimuksetkin samalla loppuneet.

En voi kuitenkaan jättää tätä niin monien tappioiden ja niin monien voittojen taistelutannerta omistamatta muutamia sanoja oopperan nuorimmalle tyttärelle ja sen lopulliselle tyrannille, *baletille*. Ajatelmien sijasta esitän tässä esimerkin, ja valitsen joukosta loistavimman, baletin, jota ainakin vuonna 1856 pidettiin omalla alallaan merkellisimpänä,^[14] nimittäin *Merirosvo*, kolminäytöksinen balettipantomiiimi, tekijät De Saint Georges ja Mazilier, musiikki hiljattain kuolleen säveltäjän Adamin, jonka "Alppimaja" ja "Longjumeaun postiljooni" ovat esitetyt Suomessakin. Kohtuuden mukaisesti on ohjelmassa mainittu myöskin neljän koristemaalarin ja yhden koneenkäyttäjän nimi. Kappale, johon Byron on saanut antaa aiheen, esitettiin ensimmäisen kerran Pariisin Suuressa oopperassa tammikuun 23 päivänä 1856 ja on sen jälkeen esitetty ainakin viitenäkymmenenä iltana. Uusin tähti samassa lampunvalohorisontissa, jossa Taglioni, Cerrito, Fanny Elsler ynnä monet muut ovat tuikkineet ja sammuneet, oli nyt nimeltään *Rosati* ja esitti kappaleen pääosaa. Ensimmäiseen kuvaelmaan kuuluvien henkilöiden luku, päätanssijoita ja -tanssijattaria lukuunottamatta, ei ole suinkaan vähäinen, nimittäin: kaksitoista almeeta eli hunnutettua tanssijatarta; kaksitoista turkitarta; neljä venakkoa; neljä sirkassilaisnaista; neljä italiatarta; neljä armeeniatarta; kolme orjakauppiasta; kuusitoista merirosvoa; kuusi orjatarta (*dames esclaves*, kuten ohjelma erittäin kohteliaasti mainitsee); neljä hunnutettua naista; kahdeksan pientä mustaa muriaania; kuusitoista pientä muriaanitarta; yksitoista neekeriä; kuusi nuorta eunukia; neljä kauppiasta; kymmenen ostajaa; kaksikymmentä merirosvomatruusia; yhteensä sataneljäkymmentäneljä baletin henkilökuntaan kuuluvaa, lukuunottamatta noita kahtakymmentä kahta, jotka esittivät soolo-osia.

Ensimmäinen näytös. Orjamarkkinat Adrianopolissa. Kauniita orjattaria lepää matoilla ja sohvilla, turkkilaiset, kreikkalaiset ja armenialaiset polttavat piippujaan, almeet tanssivat heille; kauppiat levittelevät loistavia kankaitaan. Silloin lähestyy joukko kreikkalaisia merirosvoja. Heidän johtajansa, Conrad, (tanssija Segarelli) tuntee muutamalla palkongilla olevan nuoren Medora

nimisen juutalaisnaisen (Rosati) ja saa häneltä selamin eli puhuvan kukkavihon, joka ilmaisee hänen rakkautensa. Nyt kannetaan torille rikas Cosin pasha. Orjakauppias tanssittua houkuttelevaa kauppatavaraansa (voisi luulla olevansa Hamburgissa), mutta tuollaiseen on unelias pasha vanhastaan tottunut eikä tartu ansaan; ei mikään kelpaa, ken on liian laiha, ken liian lihava. Lopuksi hän huomaa Medoran ja joutuu tietysti haltioihinsa. Tyttöraukan isä sattuu olemaan itärajuutalainen, jolla on kuuluisa nimi Isac Laquedem; pasha tarjoaa hänelle helmiä ja kultaa, lyhyesti: jonkun verran tingittyään hän ostaa Medoran. Se on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty; merirosvothan ovat siellä, he tanssivat orjatarrien kanssa; yhtäkkiä he ryöstävät mukanaan koko joukon ja Conrad ottaa osalleen Medoran.

Toisessa kuvaelmassa näemme loistavan "maalalaisen palatsin", johon merirosvot ovat koonneet rikkauksiaan. Osat ovat nyt muuttuneet. Conrad on täällä herrana, mustat orjat kantavat esiin suitsutusastian, muuan esirippu nousee, näemme Conradin pitkällään tiikerinahalla poltellen tschibukiaan ja hänen jalkainsa juuressa Medoran. Hellä kohtaus ja adrianopolilaiset vangit tanssivat. Medora rukoilee heidän vapautustaan, ja Conradilla ei ole sydäntä kieltää. Mutta siitä julmistuvat merirosvot, he tekevät kapinan; vaan siihen on Conrad tottunut, kapina kukistetaan ja merirosvot poimivat kultaa ja helmiä hämmästyneen Isacin taskuista. Merirosvopäällikkö Birbanto kuitenkin miettii koston ja viekottelee juutalaisen nukuttamaan Medoran kautta Conradin myrkytetyn lotuskukan avulla. Syntyy yleinen hämminki ja liittoutuneet ryöstävät mukanaan epätoivoisen Medoran.

Toinen näytös vie meidät Cosin pashan palatsiin. Taasen ylenpalttista loistoa ja komeutta. Seraljin naiset tulevat juuri kylvystä, odaliskit laskevat vallatonta leikkiä vartijansa, vanhan eunukin kanssa. Pasha astuu sisään; eunuki valittaa, seuraus: pauhuja ja tietysti tanssia. Isac tulee, tuoden mukanaan Medoran; pasha on ihastuksissaan ja lahjottaa hänelle ylen paljon koristeita. Sillä välin lähestyy joukko mekkalaisia pyhiinvaeltajia; mutta nuo veitikat ovatkin valejokuisia merirosvoja; he tekevät uuden puhdistuksen haaremissa ja ovat juuri voittamaisillaan, kun kavalta Birbanto tulee paikalle tuoden mukanaan pashan väkeä, merirosvot voitetaan ja Conrad viedään kuolemaan.

Kolmas näytös. Älä ole huolissasi Conradin kohtalosta, hän tietysti armahdetaan, ja nyt vietetään pashan ja Medoran häät. Siitä tulee komeat kemut, "tanssihää" tietysti, mutta juuri ratkaisevana hetkenä houkuttelee Medora itselleen mitä viehkeimmillä hyväilyillä pashan tikarin, Conrad kiipee ikkunan kautta sisään ja pashan toiveet ovat mennyttä kalua. Pashat, samoinkuin jättäiläiset, ovat syntyneet nuijittaviksi.

Kolmannen näytöksen toinen kuvaelma on kenties näyttämökoristeiden ja koneiston tähän saakka saavuttamaton huippu. Näemme silmäkantamattoman meren kevyesti liikkuvine aaltoineen. Luonnollisuus on niin suuri, että olemme tuntevinamme merituulten puhalteluja. Täysipurjeinen laiva keinuu näyttämölle — ei noita heikkoja aluksia, jotka toisinaan matelevat eteenpäin meidän näyttämöillämme, vaan jotenkin arvokas laiva, jonka kannelle sopii noin kuusikymmenhenkinen baletti. Conrad ja Medora purjehtivat nyt pois rakkautensa valkamaan; näemme tuon maan kapeana kaistaleena taivaanrannalla; tuota iloista näkyä on tietysti tervehdittävä merirosvojen ja vapautettujen orjattarien tanssilla, mikä olisikaan luonnollisempaa? Ja tanssiksi sitä pistetäänkin, mutta se on harvinaista tanssia, sillä joukko tempuilijoita tekee mitä rohkeimpia pyörähdyksiä köysistössä ja marssikoreissa. Se näyttää joka tapauksessa hauskalta, on vain vahinko että taivas menee pilviin ja ukkonen alkaa jylistä (oikein jymy-ukkonen, vähän parempi kuin meidän rautapeltimme). Tuulispää lähestyy, aallot vaahtoavat ja kohoavat yhä korkeammalle. Tanssi keskeytetään; miehistö kiipee ylös ja kokoo purjeet. Myrsky kiihtyy, salamet leimuavat (sangen arvokkaita salamoita, tuskinpa vain pelkkää niktiä). Aallot kohoavat yhä korkeammalle. Hätälaukauksia ammutaan. Aallot heittelevät laivaa aivan kauheasti. Ilma pimenee (toinen harsoesirippu toisensa jälkeen lankee näyttämön ja katsojien väliin). Lopulta tulee niin pimeä, että vain epäselvästi näemme mustia aaltoja, laivan hahmopiirteitä ja valkeita olentoja, jotka juoksevat levottomina edestakaisin kannella. Rosvot ja orjattaret, äidit ja lapset kohottavat epätoivoissaan käsiään taivasta kohti. Silloin halkaisee ilmaa häikäisevä salama, iskien laivaan ... se uppoa ... kuulemme kumean jymähdyksen ... musta aalto kohoo vuoren korkuisena haudaten aluksen ja ihmiset pimeään syvyyteen.

Muutamia silmänräpäyksiä näkee katsoja edessään vain synkän yön, ja musiikki jäljittelee myrskyn ulvontaa ja aaltojen pauhua.

Silloin selkiää ilma jälleen (harsoesiriput kohotetaan toinen toisensa perään). Näemme jälleen aavan meren; myrsky on rauhottunut, rajuilma on ohi. Hohtavan mainingin harteilla keinuu lankku; lankulla ovat Conrad ja hänen käsivarrellaan Medora. Mainingit kulettavat heitä kaukaista kallioista rantaa kohti, he saavuttavat sen; Conradin onnistuu päästä kalliolle ja hän nostaa sinne Medorankin, pidellen häntä sylissään. Samana hetkenä halkaisee vielä usvaista ilmaa yksi ainoa auringonsäde, mutta niin häikäisevän kirkas, että ainoastaan aurinko itse tai sähkövalo voi semmoisen aikaansaada. Tämä säde valaisee yhtä ainoaa kohtaa pimeässä maisemassa, nimittäin kalliota. Molemmat pelastetut polvistuvat kirkkaassa valossa, kiittäen luonnonvoimien herraa ... kappale on päättynyt.

Mitä tästä pitäisi sanoa? Loistavia, komeita, taidokkaita, jopa kauneita ja hauskojakin tauluja. Minä sanoisin "Merirosvoa" — samoinkuin rosvoapäällikkö Mandrinin seikkailuja, joita esitettiin peräkkäin neljällekymmenelle täydelle huoneelle Gaité teatterissa — koulupoikakappaleeksi, ellei siinä olisi niin paljon semmoista, joka on tarkotettu erikseen tämän maailman suurille kevytmielisille lapsille, jotka, elleivät tahtoisi olla merirosvoja, ainakin kovin mielellään olisivat Cosin pashoja. Täällä raivoo ja huokailee niin mainiosti itämainen aistillisuus; tanssi antaa viehätyksensä noille erinomaisille situatsioneille, mutta mielikuvitusta puuttuu, kappale on runollista lentoa vailla — karkeasti veistelty romaani, seraljien kimmeltävien turhuuksien

koristama ja alitukseen horjuva murhan tai aistien huumauksen välillä — odaliski tiikerinnahalla — ja niin täytyy meidän sanoa kappaletta alhaiseksi, hyvinkin alhaiseksi taideluomaksi. Se on varjokuvin esitetty Byronin luoma, hänen henkilönsä, vaan ilman henkevyyttä ja neroa.

Siihen johtuu baletti pyrkiessään voittamaan kaikki muut silmänpyynnössä ja turmeltuneen mielikuvituksen houkutuksissa; ja se menee pitemmällekin: Berlinissä esitetään näyttämöllä miten vampyyri imee kahdeksantoista nuoren neitosen verta. En tahdo kieltää tanssia enemmän taiteena kuin ilonilmauksenakaan; se voi olla itse sulous, ja sulous on kauneuden lempitytär — mutta, mutta, Betty, kun keijukainen silmäämme viehättää, kun almeet tanssivat edessämme lootuskukkien keskellä, kuinka usein kuiskaakaan silloin parempi ääni sisässämme: maasta he ovat tulleet! Noissa siivissä hohtaa turhamielisyys, nuo harsoon ja silkkiin puetut houkuttelevat olennot eivät edusta suloutta, vaan halujamme; oi, sulous on puhdasta, sulous on taivaallista, ja jos tanssi *voisi* sitä olla, silloin ei mikään taide olisi niin ihastuttava kuin se!

KOLMAS JAKSO.

(Helsingfors Tidningar syyskuu—joulukuu 1857.)

Betty!

Ei vuolas koskikaan tuhlaa yhdellä kertaa kaikkia kuohujaan, sanoo runo, ja niinpä saat sinäkin vielä jonkun aikaa osottaa kärsivällisyyttä näille minun itämerenmuistelmilleni, vaikka niille onkin jo satanut yhden talven lumi ja kahden kesän vedet. Uudet matkustajat, uudet maanmiehet, ovat sen jälkeen rientäneet kinosten maasta virkein mielin etelään, ovat nähneet samaa kuin minä ja enemmänkin ja ovat hiljattain kirjottaneet siitä sanomalehtiinkin; mutta on havaintoja, jotka eivät vanhene yhteen vuoteen, ja on kokemusta, joka Suomen peltojen syyskylvön tavoin itää lumenkin alla tulevien keväiden varalle. Koetan parhaani mukaan sivuuttaa sellaisen, mikä kuuluu hetken katoavaan humuun, säilyttääkseni ainakin jotain pysyvistä ja pitkäaikaisista vaikutteista.

Siis: oli kerran...

37. Teatterin varjopuolet.

Puhuin viimeksi oopperan rappeutumisesta, sen sisäisistä ristiriidoista ja baletista. Aine, ulotettuna yleensä teatterin alalle, on niin rikas kuin itse mielettömyyden historia ja niin tyhjentyvät kuin inhimillisten erehdysten pohjaton kuilu. Kuinka paljo ovatkaan ahneus, himot ja turhamielisyys vetäneet lokaan! Sama sade, joka loihtii esiin kukkien tuoksun ja peittää pellot viljalla, synnyttää kaupunkien kaduilla liejuja, joka voi saastuttaa puhtaimmankin.

Teatteri ja kaikki taide kohottaa ylpeästi päätään mielikuvituksen maailmoihin, samaan aikaan kun sen jalat ovat auttamattomasti tuomitut liikkumaan tuuma tuumalta todellisuuden karkeaa, liejuista tietä. Ainoastaan ani harvoille onnistuu noiden vastakohtien yhteensovittaminen. Monet rientävät kadotukseen ja monet suistuvat korkeasta asemastaan. Monet kadottavat mielikuvituksensa ja taiteensa korkeissa ilmakerroksissa kokonaan todellisuuden maaperän, ja mikä on pahempi, uskonnon ja tapojen maaperän, sillä kaikessa taiteessa on voimakas itsensäjumaloimisen viehätys; voimakkaammista tulee silloin suuren yleisön ja oman itsensä epäjumalia, jotka saattavat elää muutamista käsientapuksista ja kuolla muutamista arvosteluista; heikommista tulee hutiloitsijoita ja — hutiloitsijattaria. Toiset taasen takertuvat hiekkään ja tekevät taiteestaan ahneutensa ongenkoukkuja; toiset vihdoin, taiteen päivätyöläiset, horjuvat sinne tänne molempien vastakohtien välillä, kunnes lopulta kaavautuvat ammattiinsa ja heittävät kaiken aprikoimisen. Mutta on sentään muutamia, jotka, kuten äsken sanottu, omistavat tuon harvinaisen kyvyn antautua kokonaan taiteelleen ja hallita sitä, unohtaa itsensä näyttämöllä ja olla sen ulkopuolella tavallisia ihmisiä, jotka sanalla sanoen saattavat olla ihmisiä sekä taiteen että elämän vaatimusten mukaan. Ja nämä muutamat, niin harvoja kuin niitä onkin, ovat kyllin lukuisat torjuakseen hylkäystuomion langettamisen urasta, joka loistavimpien voittojen ohessa tarjoo niin monta surua, niin monta toiveiden pettymistä ja niin monta pohjatonta kuilua.

Näyttelijät voimmekin jättää sikseen; luultavasti jokainen on kurkistanut edes kulmasta sen kimmeltävän esiripun taakse, joka kätkee kulissien suojaan kateuden, turhamielisyyden, kevytmielisyyden, viheliäisyyden, jopa usein paheetkin. Muistelen kuusitoista vuotta sitten Helsingin näyttämöllä esiintyneitä Romeota ja Juliaa; he makasivat siellä molemmat kuolleina lempensä tähden ja liikutettu yleisö itki, mutta Julia oli aivan äsken riidellyt Romeon kanssa kulissien takana, ja kun hän nyt makasi kuolleena rakastettunsa vieressä, nipisti hän häntä niin tuntuvasti kylkeen, että oli pakko laskea esirippu, sillä Romeo oli huutamaisillaan. — Stjernströmin näyttelijäjoukko esitti hiljattain "Matkustavainen teatteriseurue" nimistä kappaletta; se ei ollut viisaasti tehty, sillä kappale paljasti säälimättä kaikki näyttämön heikkoudet ja sisälsi jäljennöksiä vähin kaikkien, niinhysin matkustavien kuin paikallaan pysyvien teatterien oloista.

Meidän päivinämme on narreja, jotka ovat riisuneet hevoset Taglionin vaunujen edestä ja vetäneet niitä itse juhdan uutteruudella. On laulajia ja laulajattaria, jotka ovat rakentaneet mielettömyyden heille uhraamalla rikkauksilla itselleen palatseja, vaikka tosin useimmat ovatkin täysin kourin sirotelleet ruhtinaallisia tulojaan. Rachel pyysi yhdestä näytäntövuodesta Amerikassa kuusisataatuhatta frankkia. Ei kellään ministerillä, ellei mahdollisesti jollakin kruununurakoitsijalla, ole ollut sellaisia tuloja kuin Mariolla, Grisilla ja nyt viimeksi Ristorilla. Euroopan suuremmat teatterit nielevät äärettömiä summia, joista suuri osa saadaan valtion kukkarosta. Kaikki tuo on pikemminkin uhrattu turhamielisyydelle kuin taiteelle, ja kostaan itsensä alentamalla näyttämön silmänpyynnin ja turmeltuneen maun mahdottomien vaatimusten

temmellyspaikaksi. Olemme nähneet mitä oopperasta on sellaisissa oloissa tullut. Puhenäyttämö ei ole suinkaan jäänyt takapajulle. Alexandre Dumas fils on viimeksi suvainnut siellä esittytään *Demi-mondensa* loistavalla tavalla, ja pimeyden ruhtinas on usealla näyttämöllä kohonnut päivän sankariksi.

Teatterielämään kuuluu, paitsi näyttelijöitä ja kirjallisuutta, vielä kolme muutakin ainesta, nimittäin teatteritirehtöorit, kirjailijat ja yleisö. Minulla on tuosta asiasta käsillä pieni sievä kuvaus Lontoosta. Tirehtöorit ovat nimittäin monin paikoin huonossa maineessa siitä, että koettavat hyötyä henkilökuntansa kustannuksella, ja yleisön suosikit eivät suinkaan laiminlyö maksaa heille samalla mitalla. Lontoossa on tuossa suhteessa päästy sangen pitkälle, ainoastaan italialaiset teatterit vievät lontoolaisista voiton. Kirjailijat ymmärtävät myöskin katsoa etuaan. Koetetaan väittää että Lontoon teatteri on taantunut nopeammin kuin mikään muu. Garrickin entisellä näyttämöllä, Drury Lanessa, elosteli muuan olutanniskelija Smith, joka vihdoin poltti talon eräissä naamiaisissa. Haymarketissa näytellään ainoastaan ranskalaisia huvinäytelmiä, ja vain eräässä Lontoon kaukaisimmassa sopessa saadaan vielä kuulla Shakespearea.^[15]

Eräänä päivänä menee muuan Lontoon teatteritirehtööri erään kirjailijan luo ja pyytää häneltä jonkun viisinäytöksisen draaman. Kirjailija antaa rukoilla itseään, on jokseenkin pöyhkeä ja vaatii vihdoin, paitsi osuutta joka näytännön tuloista, neljäkymmentä puntaa jokaisesta näytöksestä, summa maksettava samana päivänä kuin kappaletta näytellään ensi kertaa. Tirehtööri hämmästyttää, mutta suuri kirjailija on taipumaton ja kontrahti allekirjotetaan. Kalliisti ostettu kappale somistetaan kaikella mahdollisella korulla ja sitä ylistetään edeltäkäsikin kaikin voimin sanomalehdissä. Vihdoin tulee tuo tärkeä päivä, kaikki on valmiina, salonki ääriään myöten täynnä. Kirjailija kävelee levottomana edestakaisin kulissien välillä ja katselee joka toinen minuutti esiripun reijästä yleisöä, joka on langettava tuomion kappaleen kohtalosta.

— Minulla on tuolla ulkona kolmesataa ystävää — sanoo hän tirehtöörille — toivon että tekin puolestanne olette ryhtynyt tarpeellisiin varokeinoihin?

Tirehtööri kutsuu vastauksen sijasta palkattujen käsienpaukuttajain johtajan.

— Onko väkenne kaikki paikoillaan? kysyy hän.

— Viisikymmentä yli tavallisen määrän, vastaa toinen, ja kunniani kautta: reiluja miehiä kaikki tyyni.

— Ette kai ole unohtanut määräyksiäni, ja kaiketi olette pannut muistiin ne paikat, joissa teidän tulee viheltää?

— Toivomukseenne mukaan, herra tirehtööri!

Kirjailija hymyilee.

— Mitä sanottekaan? Viheltääkö? Tarkotatte kai käsienpaukuttamista?

— En, vaan viheltämistä!

— Mutta oletteko mieletön?

— En suinkaan. Jos teille kirjailijana paukutetaan tai vihelletään, niin se ei liikuta minua; minulla on joka tapauksessa tuloni ja kappale herättää uteliaisuutta. Niin voimakas vastakkainen mielenosotus on repäsevä. On sitäpaitsi parempi että kappaleelle vihelletään, kuin että se saa osakseen keskinkertaisen menestyksen. Melua, häväistystä — juuri sitä minä tarvitsen, ja teille tullaan viheltämään.

— Mutta sehän on katalaa! Herrani, minä alotan oikeudenkäynnin teitä vastaan. Ajatelkaahan kirjailijamainettani!

— Oikeudenkäynninkö? Olen ostanut kappaleenne, näyttelen sitä kassani enkä teidän maineenne hyväksi, ja käytän sitä hyväkseni mieleni mukaan; etuni vaatii että teille vihelletään. Voisinhan sentään mahdollisesti muuttaa mieltäni, jos luopuisitte ylimääräisestä palkkiostanne.

— Vai niin, vai siihen te tähtäsittekin!

— Miksikäs en? Olette väärinkäyttännyt asemaanne kirjailijana; minä käytän väärin asemaani teatterinjohtajana. Tahdotteko maksaa minulle takaisin nuo kaksisataa puntaa? Joko tahi ei, esirippu nousee paikalla.

— Minä maksan, vastaa kirjailija — muuta ei vastata, kun on pistooli rintaa kohti ojennettuna.

Tirehtööri ei ole taipumaton, hän myöntyy ja antaa viipymättä vastakäskyn:

— Sanokaa että niissä paikoin, missä piti viheltää, onkin nyt silmittömästi paukuttettava. Sanokaa noille kahdelle toisella rivillä istuvalle naiselle, joiden piti nauraa kolmannen näytöksen liikuttavassa kohtauksessa, että he sen sijaan alkavat itkeä; ei ole haitaksi jos nuorempi menee hiukan tainnoksiinkin.

Kappale sujuu mainiosti, yleisö on ihastuksissaan ja kirjailija kaksisataa puntaa köyhempi, mutta hänelle on joka tapauksessa paukuttettu käsiä, hän on epäilemättä suuri kirjailija!

Sellaista on palkattu paukutus. Pariisin teattereissa sillä on määrätty paikkansa, useimmiten permannolla, jossa aina on vaarassa joutua noiden vastenmielisten palkkajoukkojen läheisyyteen; mutta kun on uusi kappale, silloin taajenevat noiden teatterin niin sanottujen "ystävien" rivit kaksinkertaisiksi. Käsienpaukuttajilla on oma vartavasten palkattu johtajansa, joka vuorostaan palkkaa väkensä joko illaksi tai viikoksi ja pitää huolen paukutuksesta niissä kohdissa, jotka ovat etukäteen merkityt. Yleisö sen tietää ja sietää sitä; näyttelijät pitävät hyvänä tuota inhottavaa suosionosotusta. Niinpä, kun mellastaminen muutamia vuosia sitte alkoi mennä liian pitkälle ja

hallitus koetti poistaa palkatun käsienpaukutuksen, valitettiin että teatterisaleissa oli aivan liian hiljaista ja kuollutta; ei yleisö eikä näyttelijät olleet oikein tyytyväisiä. Lopputulos oli että palkkapaukutus uudestaan otettiin käytäntöön ja on käytännössä vielä tänä päivänä.

Ensimmäisen, toisen, jopa kolmannenkin luokan teatterijohtajat koettavat parhaimman kykynsä mukaan ja säälimättä hyötyä niistä kyvyistä, joita sattuvat käsiinsä saamaan. Jos noilla kyvyillä jo on jonkinlainen maine, vaaditaan aivan erikoista politiikkaa pitääkseen ne kurissa. Kappale on valmis, paikat loppuunmyyty, mutta ensimmäinen rakastaja suvaitsee potea päänkivistystä, primadonnan ääni suvaitsee olla käheä. Mitä tekee johtaja? Sellaisten tapausten varalta täytyy hänellä aina olla kuuliaisempi reservijoukko varastossa. Ensimmäisen rakastajan sairaus parannetaan antamalla osa toiselle rakastajalle, kuuluisan primadonnan käheys lääkitään panamalla hänen sijaansa nuori, kaunis alottelija; kateus otetaan apuneuvoksi oikkuja hillitessä, muita keinoja ei ole. Siellä missä kaupanteko on kehittynyt hyvin pitkälle, kuten Englannissa, maksetaan melkoisia summia siitä kunniaa, että saa esiintyä jollakin jonkinlaista kuuluisuutta saavuttaneella näyttämöllä. Joku maaseutulaisnäyttelijä tahtoo upeilla esiintymällä sillä tai tällä pääkaupungin näyttämöllä ja maksaa siitä puhtaat rahat teatterin johtajalle. Keikaileva nainen tahtoo välttämättä näyttää uudet jalokivensä, ja maksaa yhden punnan illasta saadakseen olla näyttämöllä mukana. Sattuu joskus että tuollaiset näyttelijät tai uusi kappale ovat yleisön mielestä liian huonoja; silloin se meluaa niin, että palkatut paukuttajat joutuvat tappiolle. Huudetaan ja tömistetään kaikin voimin, esiripun täytyy laskeutua ja poliisi tulee näyttelemään kappaleen loppuosaa.

Voisi kirjottaa kokonaisen kirjan kaikista niistä keinoista, jotka ovat päässeet käytäntöön valmistettaessa menestystä jollekin ensikertaa esiintyjälle tai uudelle kappaleelle, usein nousee kateus ja juonet yhtä kekseliäästi sitä vastustamaan, tuottaakseen kappaleelle vararikon tai viheltäkseen vasta-alkajalle. Siinä suhteessa on teatteri miltei kaikkialla altis yllätyksille. Suosiontavottelupuuhista muistan erään sangen kekseliään. Muuan lontoolainen talonomistaja aloitti julkisen oikeudenkäynnin erästä teatterinjohtajaa vastaan siitä, että suuri väentungos sulki jokaista uutta näyttelmää esitettäessä kadun ja teki kaiken liikkeen mahdottomaksi kello neljästä kello seitsemään iltapäivällä. Teatterinjohtaja hävisi, mikä oli luonnollistakin, sillä koko oikeusjuttu oli hänen ja talonomistajan kesken sovittu asia.

Teatteri ei voi välttää oman aikansa ja kansansa yleisiä virheitä, ja sentähden huomaamme sen olevan Ranskassa kevytmielisen, Englannissa rahanahneen, Saksassa pöyhkeilevän, jonka ohessa jokaisella tietysti on oikeus omien virheittensä lisäksi omistaa vielä muidenkin virheitä. Taidelaitoksena ja kirjallisuudenviljelyksen haarana näyttää se taantuneen, mutta se on samalla astunut lähemmäksi itseään ympäröivää elämää ja tapoja, ja nauttii ammattina ja henkilökuntaansa nähden enemmän kunnioitusta kuin ennen. Jos jätämme baletin lukuunottamatta, niin tuskinpa mikään teatteri, joka huolehtii maineestaan, saattaa enää nykyään uhmailla yleisiä tapoja vastaan, niinkuin ennen. Se ei tosin ole minään takeena taiteen uudistuksesta, sillä siihen vaikuttavat muut ajan virtaukset; mutta se on takeena teatterin siveellisestä arvosta, patona sen huonoja vaikutuksia vastaan ja samalla suurempana liikunta-alana hyveille. Siitä asiasta enemmän tuonnempana.

38. Teatteri semmoisena kuin sen pitää olla.

Olen nyt sanonut sinulle milteipä pahinta, mitä teatterista tiedän — virheitä ja puutteita kyllältään, jos en kohta täydellistä luetteloa. Jos kuitenkin tahtoisin väittää, että teatteri siitä huolimatta ansaitsee ihmisten kunnioitusta arvokkaana sekä taiteellisena että kansallisena sivistyslaitoksena, niin pitänee minun jollakin tavalla se todistaakin.

Voisin silloin etsiä sen olemassaolon oikeutusta esittämällä itse teatterin historiaa aina "kreikkalaisista ja roomalaisista" asti. Silloin näkisit tämän kansojen, aikojen ja ihmisyiden kuvastimen uhraavan milloin mielettömyydelle ja järjelle, intohimolle ja nerolle, imartelulle ja todelliselle kunnialle; milloin lokaan vaipuen, milloin ylevimpään innostukseen kohoten; milloin mahtailijoitten ja roskajoukon tahdottomana välikappaleena, milloin johtaen valtavasti joukkoja suuria esikuvia esittämällä; aina inhimilliselle heikkoudelle alttiina, ja kuitenkin aina valmiina itselleen omistamaan suurinta ja parhainta mitä maailmassa on tarjona; sanalla sanoen taide, joka voi täydellä syyllä sanoa itsestään, että siihen mahtuu kaikki ihmisyyden ja kuvastuu siinä elävin, vaikuttavin, selvin piirtein. Mutta sinä huomaisit samalla että taiteen vaatimukset, totuuden ja kauneuden vaatimukset, joista ei teatteri voi milloinkaan luopua omaa itseään kieltämättä, alati hillitsevät sen harha-askeleita ja himoja, niin että se pahimmissakin tapauksissa kuitenkin on pakotettu pukeutumaan ainakin paremman ruusuhaarsoon, mikä tosin voi katsojiin vaikuttaa eksyttävästi, mutta vain ajaksi. Sillä viheliäisyyden on pakko kaivaa oma hautansa ja vastavaikutus syntyy, jolloin uusi parempi suunta jälleen alkaa. Ja kun hyvät voimat astuvat täysissä totuuden ja kauneuden varusteissaan näyttämölle, silloin teatteri miellyttää, silloin se herättää ja nostaa ympärillään eloon suuria, jalostavia vaikutuksia. Emme kuitenkaan vielä lausu tyystin ilmi teatterin olemusta, jos sanomme sitä tapojen kehittäjäksi. Se on sitäkin, mutta se on jotain enempääkin, sillä kaikki oikea taide kohottaa. Ei millään siveysaarnalla ole sitä voimaa, kuin nähdessämme jonkun ihmiskunnan uroista kamppailevan kohtalonsa kanssa taikka nähdessämme jonkun kansan suuren pojan seisovan elävänä edessämme ja hänen kanssaan koko isänmaansa elämän liikkuvan näyttämöllä.

Ei milloinkaan ole ruotsalaisella näyttämöllä esitetty Kustaa Vaasaa, ei milloinkaan tanskalaisella Kristian IV:tä, tai englantilaisella Richard Leijonamieltä, tai ranskalaisella Napoleon I:stä, tai saksalaisella Fredrik Barbarossaa, tai italialaisella Rooman sankarihaamuja, tai espanjalaisella Ferdinand Cortezia tai sveitsiläisellä Wilhelm Tellillä — tai mitä muita suuruuksia hyvänsä,

Christofer Columbusta, Copernicusta, Hussia, Tassoa, Correggiota, Hans Sachsia, Bellmania ja satoja muita — ilman että koko kansan sydän silloin on sykkinyt voimakkaammin ja jalojen esikuvien vaikutus tuntunut sen tuhansissa jäsenissä. Sellaiset kuvat esiintyvät suurina ja loistavina muillekin kansoille, mutta omalle kansalleen kuitenkin selvimpinä ja voimakkaimpina. Sillä samoin kuin kansakunta rakastaa suurissa miehissään itseään, samoin se rakastaa nähdä itsensä, joko suurena tai pienenä, omalla näyttämöllään, ja sentähden on hyvä teatteri etupäässä kansallinen. Miten vähäisinkin yritys siihen suuntaan on mieltäkiinnittävä, sen olemme nähneet köyhällä suomalaisellakin näyttämöllämme, ja kuitenkin ei edes Klaus Fleming, vaikka tosin jo runoilijan muovailema, ole vielä astunut siellä esiin mahtavissa varusteissaan.

Näin Pariisissa ja Dresdenissä Scriben ja Meyerbeerin kauniin, vaikka historiallisesti muodottoman oopperan "Pohjantähti". Sen ei suinkaan pienin merkisyys suomalaiseseen katsojaan nähden on se, että koko ensimmäinen ja viimeisen näytöksen loppuosa on sijoitettu Suomeen, nimittäin Viipurin tienoille, jossa, Scriben arvelun mukaan, Pietari suuri ensiksi tutustui "pohjantähteen" Katariinaan. Maisema oli tosin vapaa fantasia: sangen kauniita kallioita, ranta, kylä ja niin edespäin; mutta puvut, varsinkin naisten, olivat sekä Pariisissa että Dresdenissä uskollisia tunnetun Jääskenvuon jäljennöksiä. Luultavasti he olivat saaneet käsiinsä täällä ilmestyneen mainitun puun kuvan. Nämä köyhät suomalaiset maalaiset käyttäytyivät näyttämöllä oikein reippaasti, jos eivät tosin varsin suomalaisesti, niin että tuskinpa kukaan meikäläinen olisi tarvinnut heitä hävetä, ja ensimmäinen kööri, jossa oli erittäin kaunis musiikki, laulettiin Suomen kunniaksi: "*Buvons pour la Finlande!*" — joka Dresdenissä oli käännetty sanoilla: "Finland soll leben!" Pariisilaishansikkaat ja saksalaisten karkeammat kourat paukuttivat kaikin voimin — kauniille musiikille, arvelen; mutta vakuutan samalla että nuo suomalaiset muistelot, niin vapaan mielikuvituksen tuotteita kuin olivatkin, tekivät asianomaisiin ihmeteltävän vaikutuksen. Suomalaisia muuten kohdeltiin suosiollisesti kautta koko kappaleen; kaikki tietysti "pohjantähden" vuoksi.

Mutta palaanpa jälleen teatteriin. "Ravennan miekkailija" sai itse Hamburgissa soinnun, joka voitti sekä kurantin että bankon. Näin italialaisten itkevän kun Casimir Delavignen "Marino Falieroa", suuresta aiheesta kyhättyä keskinkertaista draamaa, esitettiin Porte Saint Martin teatterissa Pariisissa. Vaan jättäkäämme sankarit, ennättääksemme heittää silmäyksen tämän maailman pieniin.

Kun ajattelen teatterin ihannetta, johtuu aina mieleeni miellyttävä ja opettava muisto Ranskan etevimmästä näyttämöstä ja dramaattisesta koulusta, Théâtre Française. Sen ensimmäinen ansio on, että sillä on päämääränä kaksi toisiinsa helposti yhdistettävää tarkotusta: toinen maun, toinen kielen puhtauden valvominen. Théâtre Français nauttii noita molempia tarkotuksia varten melkoista vuotuista valtioapua, mikä — rohkenen sen sanoa kaikkien meidän suomalaisten teatterinvihollisten kuullen — on hyvin käytettyä kansan omaisuutta. Joka viikko näemme siellä esitettävän yhden tai pari Ranskan klassillista mestariteosta, ja kun siihen vaaditaan omintakeisia, perinpohjaisia tutkimuksia, onkin Théâtre Français nykyään miltei ainoa teatteri, joka kykenee ne arvokkaasti esittämään.^[16] Näyttämökoristeet ja puvut ovat tehdyt erinomaisella huolella ja tarkkuudella eri aikakausien oloja vastaavasti. Niissä kappaleissa esimerkiksi, jotka esittävät vanhan Kreikan tai Rooman tapahtumia, on jokainoia pieni yksityiskohtakin jäljitelty uskollisesti antiikin mukaan. Samoin koetetaan itse näyttelemisessä mahdollisimman tarkasti jäljitellä kappaleiden ajanvärytystä ja paikallisia omituisuuksia. Sellainen näytteleminen — niin, se ansaitsisi oman lukunsa. En milloinkaan ennen kuin täällä saattanut ajatellakkaan moista täydellisyyttä.

Théâtre Français, entinen Comédie Française, ei pidä suurilukuista henkilökuntaa; niitä on tuskin kaksikymmentäviisi, joille uskotaan osia esitettäväksi; mutta sittenpä onkin jokainen heistä taituri alallaan. Jokaisen on sitä ennen pitänyt käydä ankaraa lausumiskoulua; sentähden onkin kieli ja lausuminen tässä teatterissa niin erittäin huolellista, että yksi ainoa murrenana, yksi ainoa väärä korko voisi murskata näyttelijän koko tulevaisuuden. Sillä samoin kuin jokaisella Pariisin teatterilla on oma yleisönsä, samoin on Théâtre Françaisekin omansa; se on kirjallisesti sivistyneen pariisilaisyleisön parhaimmisto, ja sillä on erittäin hieno korva. Tämä teatteri on sentähden itse asiassa akatemian tapainen, jonkinlainen ranskankielen konservatorio, jossa kieli esiintyy suurimmassa puhtaudessaan ja hienoudessaan. Tässä salongissa vietetty ilta on siis samalla ranskankielen oppitunti, jommoiseen harvoin muulloin saa tilaisuutta. Viehättävää on kuulla kaunista kieltä korkeimmalla kehitysasteellaan; tavattoman suuri olisi varmaankin sen vaikutus johonkin vähemmän kehittyneeseen kieleen, esimerkiksi suomenkieleen.

Ranskalainen luonne rakastaa hyvin ja hienosti sanottua, samoin kuin johdonmukaisesti ja selvästi lausuttua, joskaan ei aina syvästi ajateltua. On ollut sellaisiakin aikoja, jolloin sirot korulauseet ovat olleet Théâtre Françaisea niin vallalla, että oikea dramaattisuus on saanut väistyä sen edestä. Mutta ne ajat ovat olleet ja menneet; vaatimukset näyttelijän itsensä suhteen ovat nyt suuremmat ja ovat yhtä ankarat näyttelemiseen nähden. Théâtre Françaisein otetaan, kielen tähden, kokelaita enimmäkseen Pariisista, mutta se etsii samalla suurempien varojensa avulla paraimmat kyvyt muualtakin. Useimmissa muissa edes jonkinarvoisissa teattereissa näemme kyllä kauniimpia kasvoja, vaan emme missään parempia näyttelijöitä. Yhteisnäytteleminen on täydellistä aina pienimpiin yksityiskohtiin saakka, ilmaisten samalla sekä eloa että hillitsemistä, jotka ovat tositaiteen ainaiset tunnusmerkit. Etevin puoli tosin on puhelun joustavuus; Théâtre Française ei olisi ranskalainen laitos, ellei se samassa olisi omistanut tuota kansallisuusomaisuutta; voimme sanoa että itse tunteet ja intohimotkin täällä puhelevat, mutta tavalla joka suo niiden esiintyä täydessä lämmössään, jos kohta hillittyinä. Niinpä Rachelin huulilla puhelee tuska, ylpeys, viha ja kosto; Arnould Plessyn ja Madeleine Brohanin kautta haastaa rakkaus, Provostin kautta teeskentely ja ahneus, Regnierin kautta itsekkyyt, ja niin edespäin. Entä sitte? Nuo

intohimot eivät silti kadota syvyyttään ja voimakkuuttaan, ne ainoastaan astuvat esiin ilman vaikutusentavottelua ja harkitsemista ranskalaiselle ominaisella vapaalla tavalla. Ei mikään näyttämöllä kiemuroiminen eikä intoileminen tee katsojiin sellaista vaikutusta, kuin tuo näöltään niin yksinkertainen luonto, joka ei milloinkaan ensi näkemällä hämmästyä, mutta aivan huomaamatta ja yhä lähemmin tunkeutuu sydämeen. Kun tulemme saksalaisen näyttämön suuresta begeisterungista, niin tekee Théâtre Français alussa melkein kylmän vaikutuksen, samoin kuin luonnollisuudestaan tunnettu tanskalainen näyttämö. En tahdo myöskään kieltää etteikö jonkinlainen järkevyytys, joka painaa leimansa kaikkeen, jonkun verran jäädyttä katsojaa; mutta tuollainen jäädytys on terveellinen; se johtaa meidät keinotekoisista liotteluista kaiken todellisen taiteen perikuvaan ja ytimeen, jalostettuun luontoon.

Théâtre Françaisissa sattuu jotenkin usein että näemme samana iltana saman henkilön kahdessa osassa. Jokaisella näet on oma rajotettu alansa, jolla hän on saavuttanut taituruuden. Muutamat esiintyvät ainoastaan klassillisissa kappaleissa, toiset ainoastaan uudenaikaisissa; muutamat ovat saavuttaneet mainetta molemmissa. Ei ole mitään vahingollisempaa pienehkössä teatterissa työskentelevälle näyttelijälle, kuin olla pakotettu kelpaamaan joka paikkaan ja sitte, juuri kuin on johonkin osaan koteutunut, heittää se sikseen, alottaakseen taas uutta. Täällä, jossa samaa kappaletta esitetään kuukausmääriä ja sitten taasen lyhyen levon jälkeen otetaan uudestaan esille ennenkuin se on ennättänyt muistista kadota, täällä jokainen näyttelijä pakostakin ikäänkuin valautuu osaansa. Tämän seikan vaikutus yhteisnäytöntöön on päivän selvä; mutta siihen ei suinkaan vaikuta vähemmin se erinomainen tapa, jolla kaikki sivuosat suoritetaan. Toisissa teattereissa loistavat muutamat erikoiset kyvyt keskinkertaisuuksien keskellä. Täällä esitetään jokainen sivuosakin mestariudella; yksinkertaisin lakeija, vähäpätöisin kamarineitsyt, jonka tehtävänä on asettaa tuoli esille tai tuoda kirje, on tutkinut tyystiin tehtävänsä. Kukaan ei pistäydy kokonaisuudesta esille liian paljo eikä liian vähän, niinkuin useasti muualla näemme pinteän pyrkimyksen tehdä itsensä huomatuksi silloinkin kun ei pitäisi, tai käyttäydyttävän ylenkatseellisen välinpitämättömästi silloin, kun ei luulla mitään merkitseväänsä. Vanhalla Lars Hjortsbergillä Tukholmassa oli kerran vähäpätöinen palvelijan osa, jolloin hänen piti sammuttaa kynttiläkruunu. Tuskinpa kukaan luulee että tuohon voisi panna mitään erikoisempaa. Mutta Hjortsberg ei ollut se, joka mitättömyydestä teki mitättömyyden; hän sammutti kruunun filosofisella tyyneydellä, mutta samalla niin luontevasti, että koko salonki rupesi käsiä paukuttamaan.

Kun sanon Théâtre Françaisia teatterin ihanteeksi, ei tarkoitukseni ole kohottaa tuota aikansa lasta kaiken inhimillisen puutteellisuuden yläpuolelle, ilman rappeutuneen taiteen virheitä ja hairauksia. Silläkin on esimerkiksi palkatuita paukuttajia, vaikka tosin tavallista vähemmin hävyttömiä. Eikä Jules Janin, joka joka ilta leppeän ja hyvinvoivan näköisenä sijottuu nojatuuhiinsa, myöskään laiminlyö joka viikko ruoskia sen heikkoja puolia Journal des Débatsin kaunokirjallisessa osastossa. Mutta Théâtre Français, jos mikään taidelaitos, vaikuttaa tuhansiin elähyttävästi, sivistävästi ja jalostavasti. Sen ainaisena ansiona on oleva, että se puhuu kansansa parhaimmistolle ja että se, niin monien erehdysten ympäröimänä, kuitenkin on tyyssijana parhaimmalle, mitä ranskalainen näyttämö on tuottanut niin hyvin kirjallisuudessa kuin näyttelijätaidossa, ollen siten kansansa kouluna, sen kunnian tulkkina, sen virheiden ruoskijana ja sen älyn ja siveydetunnon herättäjänä monessa suhteessa. Tämän jälkeen muutamia näytteitä.

39. Piirteitä näyttämöltä.

Pariisissa näytteli vuonna 1856 kuusitoista teatteria joka päivä ja kaksi oopperaa, nimittäin suuri ja italialainen, kolmasti viikossa. Näistä kahdeksastatoista esitti neljä, nimittäin kaksi viimemainittua, Opera Comique ja Théâtre Lyrique yksinomaan musiikkikappaleita; pelkkiä näytelmiä esitti ainoastaan yksi, nimittäin Porte Saint Martin, jonne kaikki helläsydämiset menevät kyneleitä vuodattamaan. Théâtre Français, Odéon, Gymnase, Ambigu-Comique vuorottelevat kumpaistakin lajia, esittäen kuitenkin mieluummin hienompia huvinäytelmiä; Vaudevillessä ei pidä aina odottaa kupletteja ja Gaité huvitti kuukausmääriä yleisöä esittämällä rosvoja ja murhaajia. Théâtre Imperial eli pitkät ajat Napoleon I:sen haamulla ja on nyt antautunut etupäässä porvarillisten näytelmien esittämiseen. Pieni-teatteri Palais Royalissa esittää enimmäkseen ilvenäytelmiä; Folies nouvellesia pidetään paraimpana pantomiimien esittäjänä; Folies dramatiques, Delassements comiques ja monet muut, jotka syntyvät toisena vuotena ja katoavat toisena, aina Funambulesiin saakka, jossa yleisön muodostaa katupojat ja työmiehet, ovat kansanteattereita. Théâtre Luxembourg esittää kaikenlaisia pikkukappaleita. Kaunoratsastajilla ja ilveilijöillä on omat näyttämönsä ja sitä paitsi on Pariisin ympäristössä vilisemällä pikku teattereita.

Teatteri muuttuu täten, esittämällä joka päivä kuvaelmiaan suuren kaupungin kaikissa kolkissa, jonkunlaiseksi tarpeeksi, sen jokapäiväiseen leipään kuuluvaksi. Etelän vilkkaampi mielikuvitus ja sen meikäläisistä niin suuresti poikkeavat kotitavat, selittävät osaltaan tuota meille käsittämätöntä seikkaa, että köyhä työmies tai vielä köyhempi ompelijatar saattaa nähdä nälkää ja ahertaa otsansa hiessä ainoastaan voidakseen sunnuntai-illaksi hankkia itselleen teatteripiletin. Paraimmallakaan pariisilaisella ei ole mitään *kotia* siinä merkityksessä, kuin me sen käsitämme; ei hänen kielessäänkään ole sitä varten muuta käsitettä kuin tuo väritön *chez soi*, taikka vielä laimeampi *au logis*. Se on epäilemättä onnettomuus, johon kasvatus on monessa suhteessa syypää, sillä useimmat lapset kasvatetaan seitsemännestä ikävuodestaan asti perheen ulkopuolella; mutta se antaa teatterille erikoisen yhteiskunnallisen merkityksen sen lisäksi, minkä se voi milloinkaan saavuttaa meillä pohjolassa. Se laji kotia, josta pariisilainen ennen niin suuresti ylpeili, sivistyneen salongin sukkela seurapiiri, se on, mikäli kerrotaan, nykyään ainoastaan entisyytensä varjo. Klubit ovat nielleet monia; teatteri on niellyt heidät kaikki. Sinne

mennään nykyään ystäviään tapaamaan ja sinne on usein siirtynyt sukkeluus ja hieno seurustelukin.

Etelämäinen yleisö näyttelee itse mukana tavalla, joka on meille outoa. Pieninkin hetkellinen tyytyväisyyden tai tyytymättömyyden tunne päästetään heti ilmoille; sitä ei haudata, niinkuin meillä, äänettömyyteen tai sellaisiin käsien paukutuksiin, joihin suuri joukko tottumuksesta yhtyy. Pieninkin näyttelämisen vivahdus huomataan paikalla; näyttelijällä on edessään ilmielävä arvostelu sana sanalta, askel askeleelta; se elähyttää hänen näyttelmistään ja pakottaa hänen tutkimaan pienimmätkin liikkeensä. Hänestä voi tulla yleisön silmänpalvelija, mutta ei koskaan velttoa osansa läpilaahustajaa. Yleisö kasvattaa näyttelijää ja näyttelijä yleisöä; molemmat voivat erehtyä, mutta molempien vuorovaikutus on näyttämölle tarpeellinen.

Missään emme näe yleisön näyttävän mukana niin hullunkurisesti kuin Funambulesissa. Se olisi harmillista, ellei se olisi samalla niin hauskaa. Kuvittele mielessäsi esimerkiksi kaksi aitiorigiä poikaveitikoita täynnä. Vaikeneminen on heille tuiki mahdotonta, ja kun he saavat pitkät päivät kiistellä keskenään, niin kiistelevät he nyt vaihtelun vuoksi näyttämöllä liikkuvien kanssa. — *V'la monsieur!* huutavat he epätoivoiselle rakastajalle, älkää olko millännekään, kyllä tyttö teistä pitää, siellä hän seisoo teitä vaanimassa kulissien takana. — Ensimmäinen rakastajatar esiintyy, ja vaikea olisi kenenkään sanoa häntä kaunottareksi. — *Tiens, madame!* huutavat pojat, näytätte liian surkealta, kas tässä vähän virkistystä! — ja samassa he näpsäyttävät tottuneella kädellä jonkun kirsikansydämen vanhahkon donnan nenälle. Vincennenmetsästäjain jälkeen ovat Pariisin katupojat Ranskan paraimmat ampujat. Mutta rakastaja ei häiriinny, donna ei hätäänny; toisinaan sattuu että kokonaisia kirsikoita ja appelsiininkuoria satelee näyttämölle; se ei tee mitään, kappale sujuu siltä yhtä hyvin. Harlekin tekee kuperkeikkansa, Pierrot virnistelee; aitiioissa halutaan olla jalomielisiä, heitetään Colombinelle kokonainen apelsiini; hän ottaa sen ilmasta kopiksi, kuorii sen tuossa tuokiossa ja syö heti paikalla kiitollisuutensa osotteeksi — yleisö paukuttaa käsiään.

Harlekin-pantomiimit ovat joka paikassa samanlaisia; ainoa erotus on koneistossa, joka muutamissa teattereissa on niin pitkälle kehittynyt, että yleisöä huvitetaan kaikellaisilla silmänkääntäjätampuilla. Kappaleista, jotka siihen aikaan olivat suosittuja kansanteattereissa ja joita esitettiin yhtä mittaa useampia kuukausia, muistan pari: "Venus Antiphros myllyssä" ja "Mandrinin seikkailut". Venus on sopinut kohdatakse Adonista myllyssä ja ottanut myllärin vaimon muodon, tämä kun on matkalla kaupungissa. Mutta Adonis viipyy ja sen sijaan tulee mylläri kotiin ja käskee jumalattaren keittämään hänelle ruokaa ja vetämään saappaat hänen jaloistaan. Olympon korkea asukas kieltäytyy, mutta mylläri tarttuu keppiin; syntyy olympolaista ylpeyttä nöyryyttäviä kohtauksia toinen toisensa jälkeen. Vihdoin tulee myllärin oikea vaimo kotiin, ja nyt sattuu joukko mitä koomillisimpia kohtauksia, kunnes jumalatar lopulta epätoivoisena karkaa ikkunasta ulos. — Mandrin oli kuuluisa ryöväri Ardennien metsässä viime vuosisadan loppupuolella. Kappale on todellinen koulupoikakappale, seikkailu seikkailun jälkeen, pistoolinlaukauksia, aaveita, maanalaisia käytäviä, ainakin puolitusinaa murhia; mutta viattomuus tietysti lopulta saa voiton ja kappale päättyy ryövärin mestauksella. Kansan suuri joukko on kaikkialla vain suuria lapsia.

Tämänlaatuiset kappaleet kuuluvat kurjaan kirjallisuuteen; ne villitsevät sen sijaan että jalostaisivat. Samaan luokkaan saattaa lukea joukon kevytmielistä romua, jota pariisilaisteatterit, suuret ja pienet, aika ajoin esittävät, *Dame aux camélias* ja *Demi-monde* kappaleista aina sellaisiin päiväperhosiin kuin *Amours impies* ja muut samankaltaiset. Teatteri on heijastuspeili: luonnollista on että se heijastaa ympäristönsä tapojen löyhyyttäkin; sen suuri valta on turmioksi silloin, kun se, sen sijaan että ruoskisi tapainturmelusta, ympäröi sen loistavalla hohteella, peittäen paheet ruusuisella hunnulla. Onneksi sentään seuraa pakostakin muutos parempaan päin, tarkkanäköinen arvostelu valmistaa sen lähenemistä, ja vaikka onkin turhaa koettaa puhdistaa teatteria kaikesta rikkaruohosta niin kauvan, kuin elämä sen ympärillä ei ole siitä vapaa, niin voimme siitä kuitenkin toivoa parhainta mitä itse elämästäkin toivomme, nimittäin että hyvän voima on pimeyden valtaa suurempi.

Mitä kevytmielisyyteen tulee, täytyy minun sen suhteen tehdä vastalause. Kevytmielisyys on siinä määrässä Ranskan kansan perusominaisuuksia, että se tuntuu heidän mielestään jokapäiväiseltä asialta, sopimattomalta se tuntuu ainoastaan esiintyessään tavallista julkeampana ja karkeampana. Siitä johtuu että monet asiat, jotka pohjoismaisella näyttämöllä olisivat suorastaan sopimattomia, soluvat ranskalaisella näyttämöllä huomaamatta, synnyttäen vain hetkellistä naurua ja kadoten seuraavana hetkenä unhotukseen. Ranskalaisella ja ranskattarella on myötäsytynyt erikoistaito lausua eräitä asioita siten, että kärki jää jällelle, mutta sen myrkyllisyys häviää, jopa niin että itse siveellinen tunnekin tulee sovitetuksi leikkipuheella, sukkeluudella ja miellyttävyydellä. Selvempää esimerkkiä nähtäneen harvoin kuin Molièren "Amphitryon" Théâtre Françaiseissa. Tämä sukkela, mutta sangen kevytkenkäinen kappale käsittelee Jupiterin rakkausjuttuja Amphitryonin puolison Alcmeneen kanssa, jonka luona Olympon hallitsija tekee käyntejä puettuna hänen herransa ja miehensä muotoon, ja josta sittemmin tulee Herkuleen äiti. Kappaletta pidetään alkuperäisesti hienona satiirina Ludvig XIV:n rakkausseikkailuista. Jokaisella muulla näyttämöllä kuin ranskalaisella olisi tuo kappale suorastaan mahdoton. Totuudenmukaisesti tahdon lisätä että koristetut nenäliinat olivat ahkerasti käytännössä niinä iltoina, jolloin esitettiin Amphitryonia, ja samoin että arvostelu kiihkeästi moitti kappaleen siveelistä kantaa. Mutta minä rohkenen kieltää että tuon kappaleen vaikutus olisi mikään muu tai mikään sen huonompi, kuin naurun herättäminen sen purevan ivan kautta, jolla kuninkaallinen teatterikirjailija uskaltaa kurttiisin muodossa pommittaa kuninkaallisen herransa sulttanillisia hassutuksia.

Jos kuitenkin tahdotaan väittää "Amphitryonin" olevan siveelistä tarkotusta vailla — enkä

minäkään puolestani suinkaan uskalla sitä taata — niin ei ainakaan tätä ominaisuutta kiellettäne kahdelta muulta Molièren kappaleelta. Esitettiin *L'avare*, "Saituri". Provost näytteli Harpagonin osaa, Provost, joka tuossa kappaleessa on saavuttanut maailmanmaineen. Koronkiskurit eivät enää meidän aikoinamme ole samanlaisia kuin kaksisataa vuotta sitten, ne ovat ainakin vähän muhkeammasti ja taitavammasti naamioidut; mutta saituruus on sama ilmiö kuin ennenkin ja meidän aikamme saituruus pitäisi valtion kustannuksella lähettää katselemaan Provostia. Nuori tuhlaaja kääntyy välittäjän kautta Harpagonin puoleen, ja Harpagon tahtoo nylkeä hänet putipuhtaaksi. Hän määrää mitä kohtuuttomimpia ehtoja, neljänkymmenen prosentoin koron ja velvottaa lainaajan ottamaan vastaan mitä korkeimmasta hinnasta vanha panttitavaraa, jonka jälkeen Harpagon suostuu paikalla antamaan puolet kysymyksessä olevasta summasta. Nuori tuhlaaja suostuu kaikkeen; hänen isänsä on, sanoo välittäjä, vanha saituri, jonka päivät pian ovat päättyneet. Schen, schen! ajattelee Harpagon, kaikki on järjestetty; mutta silloin keksitäänkin että nuori tuhlaaja on hänen oma poikansa! Oi te hyvinvarustetut, viekkaat ja kekseliäät vanhat juutalaiset kaikista säädyistä ja uskontunnustuksista, olisittepa nähneet Harpagonin, kun tuo uutinen kohtaa häntä salamaniskun tavoin! Ja teidän olisi pitänyt nähdä hänet, kun häneltä oli ryöstetty rahalippaansa — mielettömänä ja raivostuneena sormillaan suonenedotapaisesti haparoivan tyhjää ilmaa — teidän täytyisi silloin tunnustaa että teatterikin voi vaikuttaa parannussaarnan tavoin, joka tunkeutuu luihin ja ytimiin ja esiintyy syntiselle unissaankin hirmuisena ja peljättävänä.

Ja te, lahjakkaat, nerokkaat rouvat, neidet ja kirjailija-mamselit, ja te, kaikenlaatuiset kuuluisat herrat kirjailijat — suuret kirjailijat, se on tietty, ainakin itse mielestänne — teidän olisi pitänyt omistaa iltahetki Molièren *Femmes savantes*'in (Oppineiden naisien) katselemiseen Théâtre Française. Myönnän että tämänkin kappaleen värit ovat jonkun verran vuosisatojen haalistamat, mutta niitä on tarpeeksi jäljellä näyttääkseen teille oppineen ja kirjallisen turhamielisyyden kaikessa loistossaan ja rakastettavuudessaan. Nämä Molièren herrat ja naiset — sillä herrat saavat kunnian olla mukana ihailijoina naisten kirjallisessa akatemiassa — ovat muodostaneet keskinäisen toistensa-ylistämisyhtiön ja kiittävät yhtiön puolesta toisiaan mitä suurimmalla häveliäisyydellä. Mutta valitettavasti on muuan heistä nimettömänä julaissut erään teoksen ja joku toinen akatemian jäsenistä sattuu viattomuudessaan arvostelemaan tuota teosta mitättömäksi; enempää ei tarvita, naamari viskataan pois, ärsytetty turhamielisyys hypähtää raisuna kaikkien sopivaisuuden aisojen yli, ja tämä ihana toistensa-ylistämisyhtiö, joka äsken mitä vaatimattomimmalla innolla korotti toisensa pilviin, lausuu nyt toisilleen yhtä innokkaasti karkeuksia ja persoonallisia solvauksia — se "polemiko!" — ja minusta on ikävää sanoa, mutta sillä hetkellä näytti todellakin kuin oppineet sormet olisivat tulleet liian läheiseen tuttavuuteen oppineiden peruukkien kanssa. *Pulvis et umbra!* Ei nerokaan, ei ainakaan itsejulistaunut nero, ole korotettu tavallisten, jokapäiväisten inhimillisten heikkouksien yläpuolelle.

Suvaitsetko että kerron jotain muutakin "siveysopillista" Vaudeville-teatterista. Näemme siellä huvinäytelmän nimeltä *Les filles de marbre*, Marmoritytöt. Proloogi tapahtuu Ateenassa Perikleen aikana. Rikas Gorgias on Feidiaalta tilannut Aspasian, Laisin ja Phryneen marmoriset veistokuvat. Feidias on työnsä tehnyt, tytöt ovat ylen kauniita, niin kauniita, että taiteilija, niiden katselemiseen vaipuneena, ei voikkaan niistä erota, vaan kieltäytyy luopumasta veistoksistaan. Mutta yhtä ihastunut Gorgias vaatii ne itselleen omaisuutenaan, ja lopulta kutsutaan paikalle Diogenes riitaa ratkaisemaan. Diogenes saapuu. "Tytöjen", sanoo hän, "tulee itse jollakin merkillä ilmoittaa kenen he tahtovat omistajakseen." Veistokuvilta kysytään; kas, he nyökäyttävät suostumuksensa — Gorgialle. "Sellaisia ovat tuollaiset marmoritytöt kaikkina aikoina", sanoo Diogenes; "he kääntyvät alati houkuttelevaa kullan hohdetta kohti!"

Nyt alkaa kappale. Muutamaan komeaan puutarhaan Pariisin läheisyydessä on asettunut seurue nuoria tuhlaajia ja sen lajin hienoja naisia, jotka, niinkuin V. Hugo heistä sanoo, *qui vendent le doux nom d'amour*. Samppanja kuohuu, soitto soi; muuan vieraista laulaa erään polkan *à pièces d'or*, jota nykyään soittavat kaikki Pariisin positiivit ja jonka katkeran ivallisia kupletteja tahdikkaasti säestää kultarahojen kilinä laulajan kukkarossa.

— Mitä Marco rakastaa? Rakastaako hän kevään tuoksuja ja ruusujen punerrusta ja kesäillan tyyneyttä laaksossa, jolloin karja palaa laitumelta ja kuu nousee kirkkaana puiden latvojen yli? Ei, ei, ei; se on ... (kuulemme kultarahain kilisevän kukkarossa).

— Mitä Marco rakastaa? alkaa hän uudestaan. Rakastaako hän kodin rauhaa ja puolison rakkautta ja kultakiharaisen lapsen ihanaa ääntä, lapsen, joka hymyillen kietoo käsivartensa äidin kaulaan? Ei, ei, ei; se mitä Marco rakastaa, se on ... taasen jatkaa kullan kilinä katkaistua lausetta.

Vielä kerran laulaa laulaja:

— Mitä Marco rakastaa? Rakastaako hän hyveen vaatimatonta palkintoa, vai omantunnon rauhaa, vai kunnian loistetta, vai kuolematonta nimeä, vai kaikkea sitä, mitä maailman jaloimmat pitävät korkeana ja pyhänä? Ei, ei, ei; se mitä Marco rakastaa, se on ... ja kaameasti vastaa kulta kolmannen kerran Marcon rakkaudenkysymykseen.

Rauhaa rakastavat ihmiset, Betty, ne jotka asuvat kaukana harhateistä, kuten sinä maaseudun rauhassa, ne eivät tunne tämän vastauksen kammottavaa totuutta. Noiden kultarahojen kilinä, mikä jok'ainoa kerta sekaantui viehättävään soittoon, kaikui alati korvissani kun kuulin *à pièces d'or* polkkaa esitettävän, ja koko kappale oli mestarillisesti rakennettu samalle teemalle.^[17] Marco, jota demoonisella viehättävyydellä esitti madame Fargeuil, on vaarallisin sireeni, mikä vielä milloinkaan on vienyt nuorukaisen turmioon. Kuplettien ainoa näkyväinen vaikutus on ylenkatseellinen hymy kaunottaren huulilla. Tulee sitten nuori maalari nimeltä Rafael, ilosta loistaen; hän on äsken saanut näyttelyssä korkeimman palkinnon, hänen harvinainen neronsa on

herättänyt yleistä ihailua, hän kohottaa katseensa loistavaa tulevaisuutta kohti ja tämä ilahuttaa hänen köyhää äitiään, jonka ainoa toivo ja tuki poikansa on. Rafael raukka, hän ei tunne maailmaa, Marcon käärmeeenkatseet vangitsevat hänet heti ensi silmäyksellä ... "*qu'elle est gentille!*"...

Kun seurue poistuu, on nainen jo hänen käsivarressaan. Säästän sinulta kolmen seuraavan näytöksen kuvaamisen kappaleen loppuun saakka, ja tahdon ainoastaan mainita että tämä lahjakas ja rakastettava nuorukainen joutuu, niinkuin tuhannet ennen häntä ja tuhannet hänen jälkeensä, viettelyksen uhriksi. Turhaan häntä varottaa ystävyys; turhaan virtaavat äidin kyyneleet; turhaan hän koettaa ehkäistä poikansa lankeemista hyvän, viattoman tytön rakkauden kautta; turhaan nousee hänen oma jalompi luontonsa demonien houkutuksia vastaan; voimattomana vaipuu sivellin joka kerta hänen kädestään; demoonit voittavat; Marco riemuitsee, kunnes ikävystyy uhriinsa ja jättää hänet, jolta hän on elämännonnen ryöstänyt, uuden rikkaamman saaliin tähden. Rafael on muutamissa kuukausissa läpikäynyt kaikki ihastuksen, mustasukkaisuuden ja epätoivon asteet:

"Der Wahn ist kurz, die Reu ist lang!"

Viimeinen isku hänet musertaa; hän palaa hyvän enkelinsä, äitinsä luo, päättäen tulla toiseksi ihmiseksi. Mutta liian myöhään; hänen voimansa ovat murtuneet ja nuorukainen, josta ehkä olisi tullut maansa ja aikansa ylpeys, vaipuu kuolemaan hukkatuneen elämänsä ja rauenneiden toiveittensa pirstaleille.

Sellainen on tämä kappale. Ainakin satatuhatta tuon suuren, kevytmielisen kaupungin asukasta on sen nähnyt, ja harvat ovat menneet tiehensä saamatta pysyviä vaikutuksia. Ja jos useimpiin nähden onkin käynyt niin, että "linnut ovat tulleet ja syöneet ne", niin on noiden vaikutusten kuitenkin monessa täytynyt kantaa hyviäkin hedelmiä. Ja itse nuo onnettomat, Marcon langenneet siskot todellisessa elämässä — mahdotonta on ettei johonkin heistä olisi pureutunut Marcon katseen muisto, kun hän yhdellä ainoalla, puoleksi tukehtuneella huudolla paljastaa sielunsa sisimmän:

— Oi tätä elämää, tätä elämää, kuinka sitä vihaankaan!

Sellinen voi teatteri myöskin olla, Betty. Tahdon vielä esittää pari paremmanlaatuista katkelmaa sen piiristä.

40. Loppusanoja teatterista.

Kaukana etäisellä maaseudulla elää vanha pariskunta, joku Philemon ja Baucis. He ovat asettuneet sinne nuorina vastanaineina; kolmekymmentä vuotta on kulunut kuin yksi ainoa pitkä kesäpäivä rakkaudessa ja maaelämän rauhassa. Huomaamattaan ovat he vanhentuneet, heidän hiuksensa ovat harmaantuneet, maailma on heidät unhottanut, mutta he eivät sitä kaipaakaan, he ovat hurskaita ja onnellisia, sillä he rakastavat toisiaan. Silloin sattuu että vanhan aviomiehen rakkain nuoruudenystävä eräänä päivänä kulkee seudun läpi ja poikkeaa heitä katsomaan. Tämä ystävä on muuan noita levottomia henkiä, jotka eivät milloinkaan viihdy kauvan samassa paikassa. Aina nuoruudestaan asti on hän kiertänyt maailmaa ja on paraillaan uudella kulkuretkellä. Tapaaminen on sydämellinen, vanhoja muistoja uudistetaan; matkustajalla on paljo kerrottavaa, maalaisherran koko elämäntarina sen sijaan supistuu muutamiin harvoin sanoiin. Pöytä katetaan; hyvä rouva ja hänen vanha taloudenhoitajattarensa joutuvat suureen pulaan; mitenkä he maalaiskeittotaidollaan saattavat kestitä miestä, joka on syönyt käärmettä Amerikassa ja pääskysenpesiä Itä-Intiassa? Ystävä taasen, itsekäs kuten kaikki matkailijat, on omistanut ravintolatapoja, moittii yhtä ja toista, jopa suvaitsee ajaa pellolle vanhan pariskunnan lempikissankin.

Sillä välin herrat joutuvat hieman iloiselle tuulelle ja rouva menee, hurskaille tavoilleen uskollisena, hetkeksi messuun. Maalaisaviomiehemme käy yhä vilkkaammaksi; ystävä sanoo hänelle:

— Paras veli, minkälaista munkinelämää vietätkään täällä sopessasi? Pieni retkeily ympäri Eurooppaa vilkastuttaisi sinua; lähdetään yhdessä matkaan, minä lupaan huolehtia kaikesta.

— Olkoon menneeksi, sanoo toinen, ja kun hänellä ei ole rohkeutta ilmottaa asiasta vaimolleen, päättää hän käyttää hänen poissaoloaan hyväkseen, panna matkatarpeensa tuossa tuokiassa kuntoon ja lähteä matkalle.

Mutta kapsäkin täyttäminen on vaikeampaa kuin luulisikaan, kun ei ole sitä ennen tehnyt. Rouva saapuu kotiin, matkustajan on pakko ilmottaa aikeensa ja hän odottaa vastaukseksi oikein Xantippamaista rajuilmaa. Hän erehtyy; hurskas vaimo ei lausu ainoatakaan moitteen sanaa; kyyneleitään hän ei kuitenkaan voi pidättää.

— Hoitakaa hyvin ukkoraukkaani, sanoo hän; te olette reipas ja karaistunut mies; hänen tottumuksensa ja elämäntapansa ovat aivan toiset; hän kaipaa alati ystävällistä kättä, joka huolehtii hänen pienimmistäkin tarpeistaan. — Mutta jospa hän sairastuisi, enkä minä olisi silloin hänen luonaan!

Matkailija hämmästy; sitä hän ei ollut ajatellut. Hän on kuitenkin, itsekkäistä tavoistaan huolimatta, pohjaltaan hyvä ihminen. Hän huomaa että hyvä rouva on oikeassa. Maalaisherra astuu kimpsuineen huoneeseen lähtövalmiina ja tavotellen sitä mahtiääntä, joka sopii talon isännälle. Se ei ota oikein onnistuakseen kelpo miehellemme; mutta hän ei tapaa mitään vastarintaa. Vaan nytpä alkaa matkailija kuvata toisin värein levotonta elämänsä. Hän oli kerran

maannut pahoin sairaana kurjassa ravintolassa; palkatut kädet häntä hoitivat, välinpitämättömät katseet odottivat hänen loppunsa lähestymistä. Silloin hän käsitti kodin arvon, sen onnen, mitä tuottaa hellä oman armaan käsi, joka jäähdyttää kuuman otsan polttoa, uskollinen sydän, joka jakaa surut ja ilot... Enempää ei tarvita; maalaisherramme kiireellinen päätös horjuu, hän jää kotiin, ja vielä enemmänkin: levoton ystäväkin jää heille; hän on jo kyllikseen kiertänyt maailmaa ja elänyt ainoastaan itseään varten; hän haluaa viettää lopun elämänsä rauhassa, omistaen runsaan kokemuksensa noiden hyvien ihmisten onnen kartuttamiseksi.

— Madame — sanoo hän mielentilansa osotukseksi — *rappelez votre chat!* — kutsukaa kissanne sisään!

Näin kappale loppuu.

Näytelmä on yksinäytöksinen komedia, nimeltä *Le village*, "Kylä", tekijä Octave Feuillet. Aihe on, kuten näet, kaikkein yksinkertaisimpia, ja kuitenkin on se käsitelty sellaisella hienoudella, huumorilla, hyväntahtoisuudella ja ihmistuntemuksella, että se sekä liikuttaa että miellyttää. Kappaleen neljää henkilöosaa näyttelivät mestarillisesti Samson, Regnier, mademoiselle Nathalie ja madame Joassin Théâtre Française. Se herätti joka kerta sekä naurua että kyyneleitä, ja sillä oli — kunnia terveen maun — loistava menestys.

Vielä muuan näyte samasta teatterista. Valitsen siksi *La joie fait peur*, "Ilo pelottaa", jonka tekijä on nerokas, liian aikaisin kuollut madame Emile de Girardin.

Muuan perhe on vaipunut syvään suruun. Ainoa poika, toivehikas nuori upseeri, on hiljattain kaatunut taistelussa. Hän jättää jälkeensä äidin, jonka ylpeys hän on ollut, rakastavan sisaren, lohduttamattoman morsiamen ja vanhan uskollisen palvelijan, joka on häntä muinoin kantanut käsivarsillaan. Kaikki nämät neljä ovat vakuutetut, että he hänessä ovat kadottaneet kaiken maallisen ilonsa; ainoastaan vanha palvelija koettaa, vaikka itse murtuneena, ylläpitää muitten rohkeutta. Ja se hänelle onnistuukin siinä määrässä, että molemmat työt hakevat uskonnon lohdutusta. Äiti yksin ei sitä voi; hänen surunsa on liian katkera; ylenpalttisessa tuskassaan hän syyttää itse kaitselmusta.

Kuitenkin sovittaa onnellinen kohtalo asian niin, että nuori upseeri ei olekaan kuollut; hän on ainoastaan pahasti haavotettuna joutunut vankeuteen ja palaa nyt, tervehdyttyään ja vapaaksi päästyään, lomalle omaistensa luo. Ja nyt seuraa yllätysten sarja, kohtauksia niin hienoja ja todellisia kuin ainoastaan nerokas ja hienotunteinen nainen on voinut kuvata. Nuoren miehen kotiintullessa on portti suljettu, hän kiipee tutusta ikkunasta omaan huoneeseensa ja yllättää kuin kuusta pudonneena vanhan uskollisen palvelijan. Onneksi että näin sattui; hän yksin voi kestää tuon ilon valmistumatta. Hän itkee, hän nauraa, käyttäytyy kuin mielipuoli; mutta pian hän saa muuta ajattelemista. Sisar tulee; veli piilotetaan; vanhus panee liikkeelle kaiken kekseliäisyytensä, kiemuroi ja juonittelee niin, että tyttö pitää häntä hulluna; vihdoinkin hän aavistaa jotain salaisuutta, vetäsee oven auki ja lankee veljensä syliin. Uusia ylenpalttisia ilonpurkauksia. Sen jälkeen nuo kolme lyöttäytyvät yhteen valmistaakseen morsianta, mutta tämän yllätyksen asettaa tekijätär hienotunteisesti näyttämön ulkopuolelle. Vihdoinkin neuvottelevat kaikki neljä keskenään valmistaakseen äitiä. Edellinen on ollut leikkiä tämän rinnalla, sillä ilo uhkaa suorastaan tappa hänet.

Nämä kohtaukset ovat erinomaisesti suunnitellut ja esitetyt. Mikä hyväntahtoisten juttujen paljous kiedotaankaan äitiraukan ympärille saattaakseen ensin toivon kipinän tuikkimaan ja sitten vähitellen kirkastaakseen toivon varmuudeksi! Mutta sellaisia tunteita ei voi milloinkaan herättää ja paisuttaa matemaattisten asteiden mukaan. Äidinsydän tekee kaikki laskut tyhjiksi. Liittoutuneet huomaavat kauhistukseksi että äiti, tarkkasilmäinen kuten vain äiti saattaa olla, oivaltaa heidän salaisuutensa ennen kuin on laskettu, ja he koettavat nyt parantaa asiataan uusilla jutuilla, joiden tarkoitus on riistää häneltä ennenaikainen varmuus. Mikä tunteiden ristiaallokko sekaantuneena toimeensa kykenemättömien valehtelijoiden koomillisuuteen! Tyhjiksi raukeevat kuitenkin nämät viattomat juonet; äiti ei laske mahdollisuuksia myötä eikä vastaan; hän päättää sisäisen vakaumuksensa mukaan, ehdottomasti, välittömästi, ja hän erehtyy siinä harvoin. Niin käy nytkin; tätä äitiä *ei voi* kukaan pettää; hän repii kiihtyvällä innolla rikki sen verukkeiden verkon, joka on hänen ympärilleen kudottu, keksii poikansa ja vaipuu pyörtyneenä hänen syliinsä.

Ratkaisu suoriutuu kuitenkin onnellisesti; ilon vaara on ohi, ja nyt se antaa äidille uutta elämää. Kaikki käy hyvin. Mutta paras ja kauniin tulee viimeksi. Tämä sama äiti, joka surunsa kukkuroillaan ollessa on rohjennut syyttää kaitselmusta, hän taipuu nyt, onnensa huipulla, Jumalan voimakkaan käden edessä, katuvaishana, nöyränä, miltei menehtyneenä hänen rajattoman armonsa tunnossa.

Uudistan vieläkin, Betty: *sellainen* voi teatteri myöskin olla. Olen tahallani valinnut nämät kuvaukset paremmin sydämen kuin toiminnan maailmasta, koska ne ovat niin yksinkertaisia, että miltei lapsi voi ne käsittää. On myönnettävä että sellaiset taulut jalostavat ja sivistävät, että ne laskeutuvat miellyttävänä kasteena elämän polttavaan taisteluun, palauttaen ihmisä yksinkertaisimpaan, puhtaimpaan elämännonnen muotoon: perheonneen. Emme voi myöskään sanoa että nämä taulut kiinnittäisivät ajatuksemme maalliseen elämään niin, ettei niiden läpi pilkistäisi mitään korkeampaa, mitään ikuista. Päinvastoin: niiden läpi käy samalla huokaus tämän elämän pettävästä levosta ja niistä kohoo aina korkeutta kohti viittaava käsi. Kauvemmas ei teatteri voi mennä, sillä jos se sen tekee, niin se käy omia rajojaan ulommaksi.

Ne, jotka meidän keskuudessamme täällä pohjolassa kieltävät teatterilta kaiken arvon ja oikeutuksen, ne tekevät niin sen vuoksi, että tuntevat teatteria ainoastaan kuulopuheiden mukaan taikka ovat oppineet tuntemaan ainoastaan sen huonoja puolia. He eivät ajattele, että

juuri korkeimmat ja ylevimmät inhimilliset laitokset ovat suurimmille kiusauksille alttiita, niin että jos teatteri on paljo rikkonut — ja niin se on epäilemättä tehnytkin — niin se johtuu oikeastaan siitä, että sen tehtävä on niin ylevä ja vaikea, että se ikäänkuin yhtäaikaa sulkee piiriinsä koko ihmiselämän lihoineen ja verineen, syntineen ja puutteineen, saappaineen ja kannuksineen, taiteen puitteisiin katsojain silmäin eteen. Lisäksi tulee että teatteri enemmän kuin mikään muu taidelaji on riippuvainen monesta yhdistetystä voimasta, ja jos jokuaakin niistä on vaillinainen ja virheellinen, on kokonaisvaikutuskun kiero ja puutteellinen. Aihe täytyy olla hyvin valittu ja käsitelty, juoni taitavasti sommiteltu, näyttelemisen kauttaaltaan eheätä, näyttämöllepano moitteetonta, näyttelijät sellaisia, että heidän elämänsä näyttämön ulkopuolella ei häiritse vaikutusta näyttämöllä; ja teatterissa täytyy kaiken kaikkineen vallita raitis, jalo ja kansallinen henki. Vihdoin täytyy sillä olla yleisö, joka käsittää ja kannattaa hyvää, ja arvostelu, joka hillitsee ja tuomitsee näyttämöllä esiintyvää pahaa. Ja kun ajatellamme miten harva näistä välttämättömistä ehdoista vielä on voitu täyttää meillä pohjolassa, niin voimme todella sanoa että meillä ei vielä ole ollut teatteria, joka olisi sitä nimeä ansainnut, joten siis kaikki sitä laitosta koskeva tuomitseminen, joka meillä on kantanut teatterin nimeä, ei ole kohdannut itse teatteria, vaan ainoastaan sen varjokuvaa. Sellaiset tuomitsemiset ovat minusta aivan samaa, kuin jos lappalaiset tahtoisivat nostaa huodon metsän rappeutumisesta ja kelvottomuudesta sentähden, että heillä on silmänsä edessä ainoastaan käpristyneitä vaivaiskoivuja.

Mutta sentähden on myöskin ylen tärkeätä saada teatteri ja siihen kuuluva kirjallisuus näyttämötaiteen nimeä vastaavaksi. Mitkään muut yritykset vastustajien vajentamiseksi eivät onnistu. Saattaa kuitenkin olla useita sellaisiakin, jotka eivät milloinkaan ota uskoakseen että näyttämö on muuta kuin komediantien temmellyspaikka. Sellaisia vihollisia on teatterilla kaikissa maissa, ja siellä, missä ollaan johdonmukaisia, tuomitsevat he samalla urheasti sekä taiteen että tieteenkin. Mutta meidän teatteripöpöillämme ei ole kylleksi otsaa viskatakseen tuota tuomiota inhimillisen älyn kasvoja vasten, ja sentähden he kaikkein suosiollisimmin jättävät rauhaan enimmäkseen tähän alaan kuuluvat pyrkimykset, ainoastaan teatteri on heille "ein Gräuel". Ikäänkuin he voisivat tuomita teatteria tuomitsematta samalla runoutta, ja niinkuin he voisivat tuomita runoutta tuomitsematta taidetta, ja niinkuin he voisivat tuomita taidetta tuomitsematta tiedettä. Tähän he taasen väittävät että kaikki riippuu siitä, minkä hengen lapsia toinen tai toinen on, ja siinä he ovat aivan oikeassa. Mutta se ei ole mikään uusi ajatus, sillä se on itse taiteenkin ehto, ja taiteen syyksi voidaan yhtä vähän lukea kaikenlaisten rikkaruohojen versomista sen nimessä, kuin esimerkiksi tieteen syyksi alkemiaa, kiromantiaa ja muuta semmoista, jotka pukeutuvat sen oppineisiin varusteisiin. Voi olla eri mieltä mikä olisi paras tapa luoda meille hyvä kotimainen teatteri, mutta siitä meidän pitäisi olla yksimielisiä, että se ei käy päinsä ilman koulua ja keskustaa pääkaupungissa ja ilman vakinaista näyttelijäkuntaa, joka vähitellen muodostuu hyvistä kotimaisista aineksista. Jos taasen tästä ollaan yksimielisiä, niin on kai luonnollista että valtio ja yksityiset tavalla tai toisella raivaavat tietä tuollaisille harrastuksille.

"Tulemme aivan hyvin aikaan ilman teatteria!" — Totta sekin. Tulemme myöskin aikaan ilman tauluja, ilman kirjoja, jopa kuumimpana kesäaikana ilman vaatteitakin. Mutta sivistys tuo mukanaan lisääntyneitä tarpeita, ja se kulttuuri-aste, joka iloitsee tarpeitten vähyydestä, on epäilemättä ihmisyyden kannalla.

"Meidän pitää kohdistaa voimamme tärkeämpiin tehtäviin!" — Kieltämättä. Mutta kun keväällä sataa, niin onhan ihmeellistä etteivät kukat ja ruohot odota metsää, joka kuitenkin on niin paljoa suurempi ja tärkeämpi, vaan kaikilla on se ylpeä vaatimus, että tahtovat yhtäaikaa puhjeta maaemon sylistä.

"Ja mitä me hyödyimme komedioista ja komedianteista?" — Mitä me hyödyimme lauluista ja tauluista, marmorikuvista ja kielisoittimista, hyvistä esikuvista, pahan rankaisemisesta, viisauden neuvoista, mielettömistä harha-askelista, kauneudesta joka viehättää, ylevyydestä joka liikuttaa, kokemuksen varoituksista, onnen elähdyttävästä näystä, onnettomuuden säälimisestä, narrimaisuuden ilkkumisesta, iloisuuden sukkeluuksista, suuruuden ihailemisesta, alhaisuuden halveksimisesta, isänmaanrakkaudesta, jopa rakkaudentunteesta hyvettä, totuutta, oikeutta, kunniaa ja ihmisyyttä kohtaan? Mitäkö hyödyimme? sanot sinä. Niin emmehän voi niitä syödä, emmekä juoda, emmekä niihin pukeutua, emme käydä niillä kauppaa, emmekä kaivaa niillä ojia, emme sytyttää niillä tulta, emmekä ladata kanuunoita, emme laittaa niistä papiljotteja (tukankieruttimia) emmekä tehdä niillä mitään muutakaan oikein nähtävästi ja tuntuvasti hyödyllistä. Ja kuitenkin rakastamme näitäkin tunteita ja opetuksia, joita emme voi puntarilla punnita, ja niistä on meille semmoista hyötyä, jota eivät mitkään numerot voi osottaa, ja ne lämmittävät sydäntämme enemmän kuin koivun tai männyn lämpö. Mitä me niistä hyödyimme? Opimme niiden kautta kaksin verroin elämään, kärsimään, iloitsemaan ja rakastamaan, koska ne kohottavat eteemme muita, jotka ovat eläneet, kärsineet, iloinneet ja rakastaneet niinkuin mekin, ja koska sellainen näky irrottaa meidät ahtaasta itsekkyydestämme ja siirtää meidät mielikuvituksen ja näkemysten voimalla ulkopuolellemme olevaan ihmiskuntaan. Jos välttämättä tahdot teatterista hyötyä, niin tyydy tähän, mutta jos tahdot ainoastaan iloa, niinkuin iloitsemme hyvästä ja kauniista, niin etsi sitä sydäimestäsi — sillä siellä on sen sija.

41. Ylienkehi Mikael.

Luovun kaikista yrityksistä kuvata Louvrea ja Tuilereitä. Nuo nyttemmin yhteenrakennetut palatsit, joissa suuri kansallisuus asustaa suurellisesti ja joissa vuodet ja kuukaudet ovat aikaansaaneet enemmän kuin ennen vuosisadat, mitä vaiheita niiden muurit ovatkaan nähneet! Pitkä jono kuninkaita ja keisareita on siellä kantanut raskasta kruunuaan; Frans I on siellä ottanut vastaan Kaarlo V:n; Henrik IV vietiin sinne kuolevana, verta vuotavana; Ludvig XVI joutui siellä vallankumouksen saarrettavaksi; konventti ja yhteishyvänvaliokunta lähettivät sieltä

julistuksensa ja verituomiensa; Ludvig Philip luuli sinne sijoittaneensa sukunsa ainaseksi, ja pakeni sieltä lakeijaksi puettuna; vuoden 1848 katusulkusankarit samoilivat siellä kullattujen huoneiden läpi, repivät riekaleiksi valtaistuimen purppuran ja tahtoivat muodostaa palatsista vaivaishuoneen;^[18] presidentti Louis Napoleon teki sinne tuloaan kaikessa hiljaisuudessa vuonna 1851, ja lensi koterostaan täysikasvuinen keisarillisenä kotkana, kunnes vuonna 1857 loistavilla juhlilla vietti vuosisatojen täydellistymistä yhdistämällä molemmat palatsit. Ja maan mahtavien rinnalla on vuorotellen ja peräkkäin näissä Louvren saleissa elänyt ja käsenyt kaikenlaatuiset taideniekat, kuninkaalliset ja keisarilliset jalkavaimot, ravintoloitsijat, kaupustelijat, kuljeksijat ja pikentit, kunnes kuolemattomat taideteokset ja muistomerkit ovat täällä löytäneet tyssijansa ja ikäänkuin yhteen polttopisteeseen koonneet kaikki, millä Frans I:n taidarakkaus, Bourbonien rahat, Napoleon I:n valloitus ja Napoleon III:n tahdonlujuus ovat Ranskaa rikastuttaneet.

Louvre ja Tuileriet! Onnelliseksi ajatukseksi saattaa sanoa tätä vallan ja taiteen yhdistämistä — noiden inhimillisen kunnianhimon kahden päämaalin, joista toinen tekee historiaa ja toinen sitä kuvailee. Tässä kuitenkin erehdyin; taidekin antaa historian aineksia, valtakin sitä kuvailee; mutta kun valtaistuimet ovat kukistuneet pirstaleiksi, katselevat vielä Rafaelin, Correggion ja Murillon kuvat elävin, kuolemattomin silmin tulevia vuosisatoja.

Louvren museot ovat Ranskan ylpeys ja ovat avoinna jokaiselle haluavalle. Niitä on kaikkiaan yksitoista, nimittäin: 1) maalaukset; 2) antiikkinen kuvanveisto; 3) nykyaikainen kuvanveisto; 4) piirustukset; 5) piirroskuvat; 6) meritoimi; 7) hallitsijain muistot (*musée des souverains*); 8) assyrialaiset muinaisjäännökset; 9) egyptiläiset muinaisjäännökset; 10) amerikkalaiset muinaisjäännökset; 11) algeriläiset antikviteetit ja erikoisuudet. Nämät aarteet ovat äärettömät; paraikaa ilmestyvästä luettelosta luullaan paisuvan kuusi tiheään painettua nidosta. Vaikea on päättää ja mausta riippuu, mikä näistä kokoelmista eniten vierasta miellyttää. Emme unohda hevin sitä mahtavaa vaikutusta, minkä tekevät Layardin ynnä muiden hiljattain Niniven raunioista kaivamat assyrialaiset muinaisjäännökset, jättiläismäiset, eriskummallisiksi hirviöiksi muodostetut kivimöhkäleet, jotka tuijottavat jäykin silmin vuosisatojen takaa nykyajan muurahaiskekoa, joka heidän ympärillään häärää. Pysähdymme sanattoman ihastuksen valtaamina katselemaan orjaa, joka on kahleihinsa nukkunut, Michelangelon taltan mestarituotetta; voimme, jos niin tahdomme, ihailla Ludvig pyhän miekkaa, Frans I:n satulaa, Ludvig XIV:n tekotukkaa ja kardinaali Richelieun alttaria, taikka pysähdymme osanotolla katselemaan Lapérousen haaksirikon jätteitä ja ihmettelemään Ranskan suurimpien satamien korkokuvia. Vasten tahtoammekin viivymme kuitenkin kaikkein kauvimmin komeissa taulukokoelmissa; niillä on hiukan kaikille tarjottavaa.

Louvren museon voittaa Berlinin museon tarjoama historiallinen yleiskatsaus uudenaikaisen maalaustaiteen kehdestä aina sen korkeimpaan kukoistukseen saakka, sen voittaa myöskin Dresdenin museo italialaisten ja varsinkin espanjalaisten mestariteosten runsauteen nähden; mutta kaikkien aikojen ja koulujen erinomaisten maalausten runsauteen nähden — joiden joukossa *Galerie de Medicis* vilisee Rubensin voimakkaita kuvia — on Louvre luultavasti ilman kilpailijaa. Kuluu kuukausia ja vuosiakin ennenkuin ennätämme tutustua edes parhaimpiin niistä. Edessäni on uuden luettelon ensimmäinen osa, kahdestoista painos, 324 8:0 sivua. Italialaiset koulut yksistään käsittävät kolmesataa sivua. Ranskalainen koulu on hyvin rikas; Louvre kokoo ainoastaan niiden maalarien teoksia, joiden käsi on jo ijäksi siveltimestä hervonnut; kaunotaiteiden palatsi (*Palais des beaux arts*) tarjoaa tyssijan elävien taideniekkein palkinnonsaaneille teoksille.

Louvren suurisali ja Apollosali ovat kai loistavimmat suojat, mitä minkään valtion tuhlaava anteliaisuus vielä on taiteen muistomerkeille pyhittänyt. Mutta kaikkien näiden aarteiden keskuksena on *Salon carre*, joka on saanut nimensä tasaneliöisen muotonsa mukaan. Tänne on ikäänkuin polttopisteeseen koottu kaikkien aikojen mestariteokset. Rafaelin Pyhä perhe rauhallisessa majasteettiudessaan^[19] — taulu, joka saattoi Frans I:n lausumaan että "suuret taiteilijat jakavat suurten kuninkaiden kanssa kuolemattomuuden kunnian". — Correggion ihana Antiope; Murillon kuuluisin madonna (*l'immaculée conception*), joka on maksanut 615,000 frankkia ja jonka heleät, läpikuultavat värit ikäänkuin haihtuvat avaruuteen; Titianin Kristus, jota kannetaan hautaan; Van Dykin Kaarle I; Rubensin kauhistava Thomyrin, joka heittää Kyron pään verellä täytetyssä säkissä sisään; Paul Veronesen Kaanaan häät; Gerard Dovin Rampa — nämä ja monet muut, mitkä liikuttavia ja suloisia, mitkä voimakkaita, mieltä tärisyttäviä tauluja, koristavat tuota ihmeellistä salia, jota varten yksinomaan kannattaa tehdä Pariisinmatka. Mutta sen sijaan että kauvemmin viipyisimme noita kuvia tarkastamassa, joista jokainen näyttää sanovan katselijalle: katsele minua oikein, sillä minun arvoistani et näe kenties enää milloinkaan! — pysähtykäämme mieluummin erään taulun eteen, jolla ei ole suurin maine, kenties ei suurin arvokaan noiden monien joukossa, mutta joka on sellainen, että minä, Dresdenin madonnaa lukuunottamatta, en tiedä koko maailmassa kangaskappaletta, jota voisin siihen verrata.

Katsojan eteen leviää silmäkantamaton, kammottava erämaa, täynnä kallioita, joiden halkeamista sieltä täältä kohoo tulisia liekkejä. Tässä erämaassa makaa Saatana kaatuneena ja voitettuna, suunnattoman, ihmispäällä varustetun lohikäärmeen muotoisena, ja lohikäärmeen häntä häämöttää kaukaa etäisyydestä, niinkuin se tahtois ympäröidä koko maanpiirin. Kaikki pahat himot, vaino, viha, kosto, kateus, ylpeys, mitä ankarin tuska ja mitä voimattomin epätoivo kuvastuvat Pimeydenruhtinaan villiytyneessä olennessa — sama olento, jota Milton on sattuvasti sanonut "enkelin raunioksi" ja jossa vielä voimme huomata hänen entisen ylimaailmallisen kauneutensa surkastuneita jälkiä. On myönnettävä ettei Rafael ole esittänyt häntä siten; hänen on täytynyt sekä kirkon näkökannalta katsoen että jyrkän vastakohdan aikaansaamiseksi maalata hänet inhottavaksi; mutta hän suo kuitenkin Saatanelle erään ominaisuuden, joka tyydyttää katsojan silmää, nimittäin jättiläiskoon ja vallan, joka, jos kohta nyt musertuneena, näyttyy

kyllin voimakkaaksi maan perustuksia järkyttääkseen. Pimeydenruhtinas ei ole nöyryntynyt, ainoastaan voitettu; hänen ojennetut kätensä tarttuvat raivoten paljaisiin, harmaisiin kallioihin, ja missä hyvänsä hän niihin koskettaa, leimahtaa hänen kynsiensä alta tuliset liekit.

Mutta Rafaelia ei saata moittia siitä, mistä Miltonia on moitittu, nim. että hän olisi tehnyt Saatanan taulunsa sankariksi; tässä makaa paha maassa ainoastaan sitä enemmän korottaakseen hyvän ja taivaallisen voittoa. Tämän mitä rajuimpien intohimojen hirmukuvan edessä seisoo ylienkehi Mikael, taulun päähenkilö, kirkastetussa, autuaassa ihanuudessaan, ennen kaikkea ilmaisten tyyneyttä, joka tekee mitä ylevimmän vaikutuksen. Hän seisoo kauniin nuorukaisen haamussa, liidellen alas korkeudesta yhä vielä suurten loistavien siipiensä kannattamana, niin että ainoastaan vasemman jalan kärki koskettaa allansa olevaa hirviötä. Hänen varustuksensa välkehtivät teräkseltä ja kullalta; nostetussa oikeassa kädessään on pitkä keihäs, kärki alaspäin suunnattuna, valmiina lävistämään lyödyn perintövihollisen. Koko hänen olentonsa ilmaisee sankarin voimaa ja majesteetillista suuruutta, mutta samassa, niinkuin jo mainitsin, tuota ikuisuuden tyyneyttä, tuota täydelleen intohimotonta ylevyyttä, ilman vihaa, ilman kosta, sanalla sanoen, tuota autuasta suuruutta, jolla ainoastaan enkeli voi taistella ja joka saa voimakkaimman taustan hänen allansa olevasta, rikoksien ja intohimojen maailman villistä vimasta. Hän ei voi armahtaa; jumalainen oikeus vaatii rangaistusta; mutta se on rangaistus, jonka suunnattomaan voimaan sisältyy yhtä suunnaton laupeus.

Sanotaan että taiteilija ja runoilija lainaavat taulunsa elämästä, niistä kokemuksista, joita joskus itse ovat eläneet. Se on kyllä totta, mutta se ei koske neron korkeimpia ilmestyksiä. Rafaelin Sikstiniläinen madonna ja hänen Mikaelinsa eivät ole tämän maailman ja tämän elämän lapsia; siitä on lainattu ainoastaan ulkonaisia muotoja. Tuo madonna ja tuo Mikael ovat ilmestyksiä toisesta maailmasta; maan päällä ei ole mitään heidän kaltaistaan; he ovat liian yleviä, liian puhtaita kohotakseen milloinkaan, paitsi yhdessä ainoassa, Jumal-ihmisessä, maallisten intohimojen saastuttamalta tantereelta.

Epäilemättä juuri vastakohta, antiteesi, on omiansa kohottamaan Rafaelin taulun niin suuressa määrässä muita korkeammalle. En tahdo myöskään kieltää etteikö antiteesi voi mennä liian pitkällekin, niinkuin Victor Hugota on syystä moitittu. Mutta taiteen korkeimmilla aloilla se on yhtä tarpeellinen kuin varjo maalaustaiteessa. Ylienkehi ei olisi niin ylevä, ellei hän polkisi perkelettä jalkainsa alle. Tuossa taulussa on jotakin dramaattista, siinä ettei toiminta ole päättynyt; ristiriita on edessämme, ratkaisu on tapahtumaisillaan, mutta jännitystä jatkuu. Erotuksen näitten asteiden välillä näemme muun muassa Judithia esittävässä tauluissa; se, jossa hän kohottaa miekkansa Holoferneen yli, on verrattomasti taiteellisempi kuin se, jossa hän pitää kädessään hänen katkaistua päätään.

Louvressa on vielä toinen Rafaelin tekemä Mikaelia esittävä taulu. Siinä miekalla ja kypärillä varustettu ylienkehi lyö lohikäärmeen, joka on kiertänyt häntänsä hänen jalkojensa ympäri. Kaikellaiset hirviöt tungeskelevat hänen ympärillään; etäämpänä näkyy palava kaupunki sekä käärmeiden ja siivellisten lohikäärmeiden ahdistamien kadotettujen tuskat. Samaten tapaamme Louvressa Rafaelin Pyhän Yrjänän täysissä varusteissa valkoisen hevosen selässä, kukistaen miekallaan lohikäärmeen, jonka jo on lävistänyt peitsellään; etäämpänä näemme nuoren kruunupäisen tytön, joka esittää epäjumalanpalveluksesta vapautettua Kappadokiaa. Molemmat nämät taulut, vaikka kohta käsittelyltään fantastisempia, ovat verrattomasti edellistä alarvoisemmat sommittelun yksinkertaisuuteen, kokonaisuuteen ja ylevään kauneuteen nähden.

Suuri Mikael, niinkuin mieluummin häntä nimittäisin, on maalattu kirkkotyylillä vuonna 1518 ja alkunsa puulle. Häntä on myöskin pidetty hallitsijavallan symbolina, joka polkee jalkainsa alle vääraoppisuuden ja kapinallisuuden, jonkatähden myöskin Ludvig XIV aikoinaan antoi asettaa tämän taulun kaikkein kristillisimmän valtaistuimensa kohdalle. Varmaa on että tämä taulu on katoililaisten kesken erittäin suosittu, ja 1856 papisto näytteli sitä Notre Damessa eri sisäänpääsymaksusta tulvan tähden kärsineiden hyväksi. Mutta olkoonpa tuon asian laita miten tahansa; kaikkien katoivaisten ajan virtausten yläpuolella seisoo tuo ylevä enkelioleento aina yhtä suurena ja yhtä ihanana, kristillisenä taideteoksena, jota kaikki uskonnustukset katselevat kunnioituksella, ylevänä ilmestyksenä, jommoista on harvalle kuolevaiselle suotu, ja kauneuden perikuvana, jommoista myöhemmät mestarit ovat turhaan tavoitelleet.

42. Saint Cloud, Versailles, Trianon.

Minulle näytettiin kolmea linnaa: kuninkaiden päähänpistojen ja jalkavaimojen oikkujen tuloksia, mutta kuitenkin suuren kansan ylpeyden esineitä; katoovaisen komeuden näyttämöitä ja kuitenkin katoomattomien muistojen tyyssijojä; kuplia ajan kiitävässä virrassa ja kuitenkin kappale jähmettynyttä historiaa muureineen, puistoineen, marmorikuvineen ja tauluineen. Ympäröikö mitään muuta kaupunkia sellaiset huvilat ja voiko mikään toinen puutarha kerskailla sellaisista huvimajoista? Se ei ole loisto eikä komeus, joka on nostanut nuo linnat suureen maineeseensa; toiset hallitsijat saattavat rakentaa itselleen yhtä loistavia lasikaappeja; *niiden* merkitys jälkimailmalle on kenties kerran oleva se, että täyttävät vahtimestarin taskuja hänen ajaessaan töllistelevää matkailijalauamaa edellään kultaisten salien läpi. Mutta täällä tunnumme että rakennusmestari on ollut suuri nero, suuri turhamielisyydessäänkin; ja aikoja sitte maatuneet yksinvaltiaat ovat tietämättään olleet ainoastaan hänen välikappaleitaan. He luulivat laativansa omalle vuosisadalleen lakeja, ja he vain toteuttivatkin tahdottomasti Ranskan aikeita.

Nämä linnat ovat ranskalaisia; se on koko niiden viehättävyyden ja heikkouden salaisuus. Roomalaiset rakensivat Hadrianin huvilan, maurilaiset Alhambran, espanjalaiset Escorialin, preussilaiset Sans-soucin; ruotsalaiset Hagan ja Drottningholman; parikymmentä muuta kansallisuutta saattaa rakentaa jotain suurempaa ja kauniimpaa, mutta kukaan ei jäljitellä

Versaillesia.

Eräänä sunnuntaina näin suihkulähteiden leikin Saint Cloudissa — *les grandes eaux*, niinkuin niitä sanottiin. Tämä näytelmä oli sangen laiha nähtävä Imatran maanmiehelle. Nuo pienet, vaivaiset purot siilautuvat varsin vaivaloisesti alas marmoriputouksista ja lihaviin tritonioiden suiden kautta. Neljännestantunin kuluttua olimme tuohon ihanuuteen kyllästyneet; mutta se, mihin ei silmä kyllästynyt, oli tuo ihana puisto, jossa kasvoi vanhoja lemmuksia, tammia ja kastanjoita. Ihmisvilinä pysyttäytyi siellä alhaalla, tungeskellen satojen myymäläkojujen ja vohvelinpaistajattarien ympärillä; ainakin kaksikymmentä tyttöpensionaattia oli täällä huviretkellä ja kukin oli valinnut itselleen nurmikkonsa, jossa heittivät palloa ja volangia ja pitivät sydämellistä iloa "maalla". Mutta ylhäällä puiston kukkuloilla oli yksinäistä ja viileätä; hallitsijasukujen muistot suhisivat varjoisissa puissa; ne olivat kasvullisuuden vihreitä kruunuja, rauhallisempia ja kestävämpiä kuin kultaiset kruunut.

Linna on sievä ja tekee maalaisen vaikutuksen; sen läheisyyteen on syntynyt kokonainen kaupunki. En nähnyt sitä sisältä: *l'empereur est là*; keisari oli siellä silloin perheineen. Kello kaksi j.p.p. nähtiin santarmien kohteliaasti käskävän kansanjoukkoja poistumaan puiston läpi johtavalta suurelta kävelytieltä; kaikkien oli pakko vetäytyä määrätyn matkan päähän ja pari ratsastajaa ajaa karautti puiston sisään, luultavasti sitä tutkiakseen. Muutamia minuutteja myöhemmin vierivät esiin keisarilliset vaunut, kahden ratsastajan saattamina. Vaunuissa istui keisari Napoleon III ja keisarinna Eugénie, jotka läksivät ajeluretkelle vihreään, tuoksuavaan puistoonsa. Te maan mahtavat, joille ei edes kesän vihreys tarjoa turvallista olinpaikkaa, kukapa tahtoisi teidän kohtaloanne kadehtia! Paljoa mieluummin tahtoisin juoksennella reippaana poikana tai iloisena tyttönä nurmikolla kuin huoata yksinäisenä ja mahtavana, kultaisiin kahleisiin kytkettynä vankina itse vapaan luonnonkin keskellä.

Vietin yhden päivän Versaillesissa. Tarvitsisi kuukauden voidakseen siellä koteutua. En tahdo puhua sen historiasta; siitä tulisi kokonainen kirja.^[20] Mutta Versaillesia ei voi mainita muistamatta samalla Ludvig XIV:ta. Hänen haamunsa kulkee näiden tyhjien salien läpi niinkuin Nebukadnezarin henki liitelee Babylonin rauenneiden holvien läpi. Tähän hän kuuluu; täällä viehätymme vielä kerran sanomaan häntä suureksi — häntä, jota toinen vuosisata jumaloi ja toinen polki lokaan ja joka yhtä vähän ansaitsi jumaloimista kuin häpäisemistä. Miltei kaikki hänen luomansa ovat sittemmin tomuksi rauenneet — hänen itämainen komeutensa, valtiolliset tuumansa, tuhlaamansa miljoonat, uskonpakkonsa, lainsäätäjävaltansa Euroopan tapojen suhteen — ainoastaan Ranskan taide, Ranskan kirjallisuus ja kieli ovat jääneet hänen muistolleen uskollisiksi ja kiittävät häntä vielä tänään elähyttäväksi hengekseen. Mikä opetus tämän maailman ylhäisille! Heidän valtansa on haihtuvaa, aarteensa katoavat, poliittinen shakkipelinsä on tuulenpyörteille altis; mutta se, mitä he ovat tehneet maansa kulttuurin ja sen sivistyksen hyväksi, se yksin pysyy vuosisatoja, se yksin siunaa heidän nimeänsä vielä kauvan senkin jälkeen, kuin jälkimaailma on heidän voimatonta valtiotaitoaan ivailnut ja imartelijain liukkaat kielet ovat vajenneet heidän katoavaisten hautojensa ääressä.

Versaillesin linna on suuri ja jäykkä niinkuin se vuosisata, jonka helmasta se on kohonnut. Laajan vanhan puiston varjoiset käytävät lähtevät säteittäin yhdestä ainoasta keskipisteestä, kuuluisasta kukkulasta kallisarvoisine suihkulähteineen ja vesijohtoineen, ja kulkevat sieltä yhä loitommas, toisistaan suuren puoliympyrän kehään; ja tämän puoliympyrän edessä leviää linna mahtavine fasaadeineen ja sivurakennuksineen. Puisto, joka on kauvan ollut oman tyylinsä mallina, on liian jäykkä miellyttääkseen; siinä on liian paljo mittaussoppia; kokonaisuus on raskas ja jäykän ylimyksellinen tai oikeastaan yksinvaltainen, sillä hallitsijan valtaistuin on kaiken keskipisteenä. Mieltä masentavan vaikutuksen tekee nähdessämme luonnon vapaiden poikien, korkeitten lehmusten seisovan leikattuina ja pakonalaisina kuin sotamiehet rivissä. Mutta kerrassaan suurenmoinen on niiden aikaansaama vaikutus! Omituiselta vastakohtalta tuntui nykyajan keveämielisen nuorison sokkosilla-olo ja polkkien sävelet *le tapis vert* nimisellä suurella, suorakaiteen muotoisella nurmikolla kukkulan alapuolella. Pitkät käytävät olivat varsin autiot; luolat rappiolla, puolet suihkulähteistä, pronssinen jättiläinen, *le Géant*, ja kuuluisien vedenneitojen kylpy kauniine marmoripatsaineen hävinneitä. Näissä muistojen yksinäisissä, vihreissä hautakammioissa lauloi iltasella suloinen satakieli rinnastaan luonnon huokauksen inhimillisen suuruuden katoovaisuudesta.

Yksinäisyyttä lievensi kuitenkin joka askeleella marmorikuvat. Yksin puistossa on kuolematon, satakuusikymmen-lukuinen joukko kuvanveistoksia. Ja jos astumme linnaan, kasvaa näiden mykkien asukkaiden luku niin suureksi, että voimme ruveta pelkäämään aaveita keskellä kirkasta päivää. Täällä ei asusta enää Ludvig XIV, vaan itse Ranska kuvin ja tauluin esitettynä. Loppumattomissa käytävissä, pitkissä sali-jonoissa esiintyy täällä Ranskan historia siveltimen ja taltan ikuistuttamana. Katsoja näkee täällä Ludvig XIV:n, XV:n ja XVI:n, Napoleon I:n, Ludvig XVIII:n, Kaarlo X:n ja Ludvig Filipin sekä sotaiset että rauhaiset toimet. Puuttuu ainoastaan vallankumous — ja mestauslava. Napoleonin urostyöt käsittävät yksin suuren loistavan salin, joka kantaa hänen nimeään. Horace Vernetin kuuluisa Smalah muuttaa suunnattoman seinän yhdeksi ainoaksi tauluksi, jonka kaikki henkilöt ovat luonnollista kokoa. Ollaan niinkään aikeessa siirtää tänne Napoleon III:n urostyöt, tuosta kuuluisasta taulusta alkaen, joka esittää häntä presidenttinä vannomassa valaa hallitusmuodolle. Mutta eivät yksin hallitsijat asusta näissä saleissa; Ranskan kansa asuu niissä samalla oikeudella. Kaikki mitä tämä rikas maa on tuottanut suurta, nerokasta, jaloa ja kaunista, esiintyy täällä katsojalle valokuvina, kuvapatsaina, kuvaryhminä ja historiallisina tapauksina. Millainen kansa! Millainen historia! Kun olemme ihailleet Cartesiusta ja Montesquieutä, Turenneä ja Vaubania, Sullya ja Richelieutä, Molièreä ja Chateaubriandia, menemme heidän luotansa Ninon de l'Enclosin ja Gabrielle d'Estréén tai Jeanne d'Arcin jalon kuvan ääreen, jonka on marmorin veistänyt prinsessa Marie Orleansilainen. Ja jos väsymme

Ranskan suuruuteen, kauneuteen ja jalouteen — no niin, tuolla on juonien sommittelija Louvois, täällä parittelija Dubois, tuolla Montespan paimentytön puvussa ja Maintenon rukouskirjoineen ja hänen rinnallaan Pompadour, nainen, joka ei osannut punastua!

Versaillesin puiston läpi ei ole kuin neljännestantun kävelymatka suuri ja pieni Trianon nimisiin huvilinnoihin — huvimajoihin palatsien vieressä; varsinkin pieni Trianon on sievä ja miellyttävä. Se on perhetaulu Bourbonien kotielämästä. Viemme sieltä muiston kallisarvoisista gobeliineista, muhkeista Sèvres-posliineista ja — huvin että olemme hengittäneet samaa ilmaa kuin Louise La Vallière.

Kaikki ovat menneet katoovaisuuden tietä — kauniit herttuattaret, loistavat chevalierit suurine tekotukkineen ja hallitsija itse, joka antoi verrata itseään taivaankappaleiden ympäröimään aurinkoon — kaikki he ovat menneet; mutta Versaillesin muurit puhuvat ja Ranskan hengetär katsoo niihin ylpeydellä. Ne ovat eläneet hallitsijasukuja ja vakiomuotojakin kauvemmin ja pukeutuneet kahden vuosisadan kunniaan. Tätä katsellessaan antaa Ranska kaikki anteeksi.

43. Rahapaja. Père Lachaise.

Olen ennen huomauttanut siitä erinomaisesta hyväntahtoisuudesta, jolla vieraan sallitaan päästä kaikkiin Pariisiin nähtäviin paikkoihin. Eräänä päivänä kirjoitin kaupunginpostissa keisarillisen rahapajan päällikölle ja sain seuraavana päivänä samaa tietä sisäänpääsykortin.

Raha asustaa Pariisissa kolmessa komeassa palatsissa: pörssissä, pankissa ja rahapajassa. Viimemainitun voittaa komeudessa ainoastaan Lontoon samallinen laitos. Niinkuin kaikki muutkin julkiset laitokset, on se koristettu veistokuvilla, jotka esittävät rauhaa, kauppaa, älykkyyttä, lakia, voimaa ja runsautta. Ranskan rahapaja munii suuret määrät kultamunia: niitä ei lyödä ainoastaan Ranskaa, vaan myöskin Sveitsiä varten. Hauskaa on täällä katsella rahan syntymistä. Kaikki käy höyryn avulla. Vaskirahoja ei enää tehdä, vaan vaihtorahat ovat pronssista, jonkatähden muukalainen aluksi viehätty luulemaan uusia soun-kappaleita kultarahoiksi. Näemme pronssitankoja litistettävän monien valssien välissä, kunnes ne lopulta saavat sopivan paksuuden. Sen jälkeen koneet leikkaavat ne tasaleveiksi kaistaleiksi. Sitte ne lyödään kaavoissa pyöreiksi ja viimeksi leimataan. Jokseenkin samallaisen käsittelyn alaisiksi joutuvat hopea- ja kultatangot. Jokainen raha punnitaan ja tarkastetaan ennenkuin se hyväksytään, ja lattia on täynnä hylättyjä pronssikappaleita.

Avaroissa saleissa vaellamme ympäri kenenkään estämättä, kunhan vain varomme ettemme joudu liian lähelle koneita ja lyödä rahaksi. Vain hopea- ja kultamyllyistä meidät varovaisuuden vuoksi erottaa hieno rauta-aidake. Sanon niitä myllyiksi, sillä rahat soluvat leimasimesta suppiloon ja sieltä kourua myöten tarkastajalle, joka ne punnitsee ja sitte heittää pönttöihin. Tuon kourun alle tahtoisin kai monikin pussinsa pistää. Näemme edessämme kääpiöiden työn, heidän kolkutelllessaan *nervus rerumia*, sitä mahtia, joka maailmaa hallitsee. Ping — pang — kappale toisensa perästä soluu sieltä ulos, alkaen vaelluksensa kukkarosta kukkaroon, puhtaissa ja likaisissa kourissa, palvellen vuoroin hätää ja yltäkylläisyyttä, ahkeruutta ja tuhlaavaisuutta, tarvetta ja haluja — kultainen vasikka, jonka ympärillä miljoonien pyyteet ja pyrinnot tanssivat. Näitten leimasinsikiöiden tähden menettää mies kunniansa ja nuorukainen uskonsa ja tyttö rikkoo lupauksensa; niiden tähden menee vapaa mies orjuuteen, ylpeä ryömii, rehellinen valehtelee ja saituri kokoo rääsyjä maailman torilta. Ping — pang — kanuunat ovat vajenneet Krimin niemimaalla ja Itämerellä, mutta rahalla on sointu, jota vanhuudenheikko Eurooppa kuuntelee kuin ihaninta soittoa — raha soittaa säveltä sen meluavaan rautatiepolkkaan, sen rakastavien romansseihin, paljaiden päälakien kuutamoserenaadiin Rotschildin aikakaudella. Pang — silloin kurkistaa kommunismin haamu ovesta sisään, tuulenpuuska kaataa kumoon leimasimen ja sen sikiöt, pörssimiehet joutuvat suunniltaan, raha pakenee ja piilottautuu rotanreikiinsä, kunnes rajuilma kulkee ohitse. Taikka rauhaisa tyyneys vallitsee maailmassa, keinottelu nousee puujaloille, se jalostunut rääsyjoukko, jota sanotaan paperirahaksi, ostaa itselleen oikeuden olla kullaan arvoisena; pieni puuska syöksähtää kaukaisilta mailta — pang, taasen on leimasimen ja pörssimiesten valta mennyt, raha katoaa, paperi on taasen paperia, puujalat horjuvat, ei kukaan usko toista eikä kukaan tiedä syytä siihen. Sillä, sanoo raamattu, "maahan putoava lehtikin heitä pelottaa".

Rahan kehdestä suuntasin kulkuni kuolleiden kaupunkiin Père Lachaiseen. Tulemme sinne kansanvaltaisuuden kuuluisan muurahaiskeon, S:t Antoinen esikaupungin, ja pitkän yksitoikkoisen kadun, La Roquetten kautta, joka johtaa Barrière d'Aulnayhin hautausmaan portin luona. Tämä tie on sopiva valmistus; haudat heittävät sille varjojaan. Molemmin puolin katu nimittäin on myymälä toisensa vieressä, joissa kaupitaan kaikenmuotoisia hautapatsaita mitä erilaisemmista kivilajeista, sekä pyhimyksenkuvia, rukousnauhoja ja ijäisyydenkukkia. Mieli käy kummalliseksi kulkiesamme tätä katuja myöten, jossa elämä tekee kauppaa kuoleman ja surun kustannuksella ja jossa jok'ainoa hymyilykin tuntuu varkaudelta sen vakavuuden kustannuksella, jota olemme haudoille velkaa.

Mutta kun kulemme tuon ahtaan portin kautta, josta niin moni on astunut sisään koskaan enää palaamatta, silloin katse laajenee ja painostunut mieliala katoa, vaikka seisomme keskellä kadotusta. Sillä eteemme leviää laaja, kaupunkiin päin viettävä rinne, jota kaunistavat ihanat, vihreät puistokäytävät ja johon on rakennettu monta tuhatta pientä valkoista taloa, jaettuna säännöllisillä kaduilla kortteleihin, mutta niin, että puitten varjot tarjoavat niille siimestä ja linnut laulavat niiden päällä. Näissä loppumattomissa pienissä valkeissa taloissa, joilla kullakin on oma

numerosa ja *concession à perpétuités* (ikuinen omistusmyönnytyksensä) asuu kuollut Pariisi, haudan ylimystö, joka vielä Lethen toisellakin puolella tahtoo erottautua rahvaan joukosta. Abélardista ja Héloïsesta aina François Aragoon (nytemmin myöskin Bérangeriin) asti lepää täällä miltei kaikki, mitä Pariisi ja Ranska on viime aikoina omistanut suurta ja mainehikasta, ruhtinaita ja Napoleonin sankareita lukuunottamatta. Sillä Père Lachaise, joka on saanut nimensä Ludvig XIV:n rippi-isän mukaan siihen aikaan, kun paikka oli jesuiittien hallussa, on ollut hautausmaana vasta 1804:stä alkaen; aikaisemmat sen kuuluisista asukkaista ovat siis muutetut tänne muista lepopaikoista. Taide, joka lientää ja kaunistaa kaiken, on näille haudoille tuhlanut kauniita veistokuvia, korkokuvia ja urnia sellaisella runsaudella, että sen vertaista tuskin tapaa monillakaan hautuumailla. Tämä näky sekä tuo viheriöivä, valoisa, vapaa ja rauhallinen tunnelma, joka vallitsee tuossa ihmeellisessä kuolleiden kaupungissa, vaikuttaa että muukalainen, jonka kaivattavat ei ole tänne kätkeyty, vaeltaa täällä vakavana ja rauhallisena vaan ei surullisena, ikäänkuin sopuun sointuneiden haamujen ympäröimänä — täällä, minne kuitenkin on haudattu niin monta ennenajojaan murtunutta sydäntä ja niin monet pettyneet toiveet.^[21]

Nuo pienet valkeat talot ovat rakennetut hautojen päälle, niihin on piirretty samat kirjatukset ja ne ovat oikeastaan aijotut jälkeenjääneiden rukoukskappeleiksi. Luulin ensin että useita noita kappeleita valaisi alatipalavat lamput. Mutta se oli harhanäköä. Ovea vastapäätä olevalla seinällä oli pieni ikkuna, jossa oli värjättyä lasia, ja kun auringonsäteet taittuneina tunkeutuvat pienen ruudun kautta kappeliin, luovat ne sinne salaperäistä hohdetta, ikäänkuin tunkeutuisi ikuisuuden säde aina haudan pimeyteen.

Père Lachaiseen haudataan sentään köyhiäkin, kun ne ovat kuuluneet sen alueeseen; mutta lyhyen ajan päästä, muistelen sitä kymmeneksi vuodeksi, täytyy heidän jättää sijansa uusille tulokkaille. On kallista nukkua tuossa marmorikaupungissa. Tännekin ulottuu siis rahan valta. Monien tunnettujen ja tuntemattomien nimien joukossa luemme erään ruotsalaisenkin: aikaisin poismenneen nerokkaan Hjalmar Mörnerin. Sitä nuorta, kallisarvoista suomalaista nimeä, jota hain, en löytänyt täältä — se on piirretty yksinkertaiseen kiveen Mont Parnassen hautausmaalle ja sen päällä suhisee kotimaan kuusi.

Kun seisomme Père Lachaisen korkeimmalla kunnaalla, leviää yltympärinsä laaja näköala; toisella puolen ääneton, rautateiden risteilemä tasanko aina Saint Cloudiin ja Vincennesiin saakka; toisella puolen jyrisevän tulivuoren kaltainen suunnaton kaupunki, jonka äärimmäistä oikeata kulmaa rajottaa Barrière du Trône. Katse lentää kohdasta toiseen tällä maailman hasardipelin suurella rulettipöydällä ja laskeutuu vihdoon, väsyneenä elämänkamppailun taistotanterien lukemiseen, taas valkeitten hautojen, vihreitten plataanien ja punaisten ruusujen tasalle tuonne kuolleitten kaupunkiin, haamujen hiljaiseen kotiin, jossa Ranskan kunnia ja Ranskan turhamielisyys sisarellisesti uinuvat surun vuoteella...

44. Jäähyväiset Pariisille.

Rakastettavinkin kärsivällisyys, sellainen kuin sinun, hyvä Betty, voi vihdoon loppua. Vedottuani siihen noin viidentoista kuukauden ajan, täytyy minun nyt vapauttaa sinut enemmästä vaivautumisesta näiden minun itämerenkuvasteni suhteen. Ellei se johtuisi tarpeellisesta säälin tunteesta, en tiedä miksi en näitä kuvauksia voisi jatkaa vielä toiset viisitoista kuukautta; niin tyhjentyttämiä ovat nuo milloin ihanat, milloin uudet, milloin opettavaiset taulut, jotka näyttävät katsojalle Euroopan suurissa sivistysmaissa yhdeksännelätoista vuosisadalla. Myönnän että luovun siitä vastahakoisesti, sillä moni epäselväksi himmennyt kuva kirkastuu jälleen, kun sen kiinnittää paperille ystävää varten, ja moni ajatus, joka on uinunut ensimmäisten vaikutelmien hämärään kätkeytyneenä, herää valveille ja saa selvemmän muodon, kun se on tehtävä muille ymmärrettäväksi. Toiseksi on asioiden sisäinen puoli pääasia, ja kaikki riippuu siitä, että käsitämme sen selvästi, varmasti ja yleispätevästi; mutta niin tapahtuu harvoin ollessamme pyörteen keskellä, joten sellaisen matkan hyöty riippuu paljon siitä selvydestä, minkä perästäpäin onnistumme noista sekavista mielteistä saamaan.

Kuinka paljo onkaan vielä muistelemista ja kertomista tuosta samaisesta Pariisista! Olin aikonut viedä sinut Collège de Franceen ja Nisardin luennoille; erään pariisilaislyseon tutkintoon kahdensadan univormuun puetun koulupojan keskelle; suureen 800,000-niteiseen kirjastoon; Palais de justiceen kuullaksesi erään myrkyttäjän kuulustelua. Olisimme sitte kuunnelleet erään konservatoorion konserttia, jossa yhdeksänkymmenen ankarasti tutkitun soittotaiturin orkesteri sekä yhtä monen täysinkehittyneen laulajan ja laulajattaren kööri yhdessä esittivät Beethovenin c-moll-symfoniaa, Haydnin kansanhymniä, katoollilaista virttä, Spontinin Vestalia, Weberin Oberonia, Grétryn Chant d'Anacréonia ja Mendelsohnin Kesäyön unelmaa. Olisimme käyneet Luxembourgin taulukokoelmassa ja pysähtyneet katselemaan Horace Vernetin Judithia, Delacroixin Scion verilöylyä ja Danten tuonelanmatkaa, tahi Couturen ihmeteltävää Rooman häviötä tai Müllerin liikuttavaa hirmuhallituksen viimeistä uhria, jossa André Chénierin silmät seuraavat meitä minne ikänä menemme. Emme olisi laiminlyöneet kauniitten taiteiden palatsia lukemattomine muistomerkkeineen, hautapatsaineen, veistokuvineen ja tauluineen. Olisimme katselleet Ivanhoen turnausleikkejä, jolloin Hippodromissa esiintyy sata taideratsastajaa keskiaikaisessa komeudessa. Olisimme katselleet Elyséen kenttien luona olevaa dioraamaa, jota on pidetty maailman parhaimpana. Olisimme hankkineet itsellemme pääsyn laupiaitten sisarten *crècheen* eli lastenseimeen S:t Antoinen esikaupungissa, tuohon kapalolasten kokoelmaan, kehto kehdon vieressä. Olisimme viettäneet yhden aamupäivän Halles centralesin kirjaviiden joukkojen keskellä taikka katselleet noita kallisarvoisia vesijohtoja, jotka avaavat juoksevat suonensa joka talossa ja kadunkulmassa. Olisimme laulaneet "Maamme laulun" eräänä juhannuspäivänä Palais Royalissa, tai jonakin iltana hurmaantuneet Boulevard des Italiensin

varrella olevien kahviloiden satumaisesta loistosta. Olisimme ottaneet vaunut ja ajelleet Boulognen metsään jonakin iltapäivänä neljän ja kuuden välillä, kun hienosto on ulkona kävelemässä, ja olisimme vertailleet sen keinotekoista, kaivettua järveä joutsenineen, veneineen ja höyrylaivoineen meidän pohjoismaisiin todellisiin järviimme, joissa niinikään joutsenet uivat, mutta ainoastaan keväällä jääkappaleiden keskellä... Mutta miksi mainita kaikkea tuota ja vielä muutakin, joka kuitenkin todellisuudessa voittaa rohkeimmatkin kuvaukset?

Tahdon ainoastaan lisätä muutamia sanoja tämän leiskuvan vallankumousten pesän tulenaroista aineksista, jotka niin usein ovat Eurooppaa värisyttäneet. Ranskalaisten luonteessa on jotakin ulospäin suunnattua ja ulospäin pyrkivää, jonkatähden myöskin ulkopuoli, pinta ja muoto näyttölee siellä suurta osaa. Ranskalainen uneksii aina maailmanvallotusta, ja jos hän ei sitä saavuta, niin hän haluaa ainakin häikäistä, loistaa, hämmästyttää ja vetää puoleensa. Samasta syystä kääntää Pariisin yhteiskunnallinenkin elämä loistavimman puolensa ulospäin. Koti on siellä ainoastaan paikka, jossa levätään kodin ulkopuolella vallitsevasta melusta. Minulle on kerrottu että rikkaat ja ylhäiset elävät nykyään sangen yksinkertaisesti omassa kodissaan sekä tyytyvät vähempään huonemäärään kuin varakas käsityöläinen Suomessa tai Ruotsissa. Mutta niin pian kuin on kysymyksessä *itsensä näyttäminen*, olkoonpa se juhlassa, tanssiaisissa tai julkisessa elämässä, silloin on ylellisyydellä tuskin rajoja. Nykyinen hallitus on antanut loisteliaisuudelle yhä suurempaa yllykettä kolmesta syystä: ensiksikin herättääkseen itse kunnioitusta, toiseksi antaakseen hyvälle pariisilaisilleen ajattelemisen aihetta ja kolmanneksi kannattaakseen Pariisin teollisuutta, joka elää paraastapästä ylellisyystavaroiden valmistamisesta. Tämä suunnitelma on niin loistavasti onnistunut, että järkeviä pariisilaisia itseäänkin pelottaa. Toinen juhla pyrkii voittamaan toisen loistossa, toinen puku toisen suunnattomassa tuhlauksessa. Muotiliikkeet, silkkitehtaat ja kultasepät tuskin enää voivat valmistaa niin kalliita esineitä kuin vaaditaan; kaikkien viiden maanosan herkut tuskin enää riittävät ylellisyyttä tyydyttämään; kauppapuodit, joita kaikkialla koristaa peilit ja kristallit, tuskin enää kykenevät asettamaan loistavia tavaroitaan kyllin edulliseen valoon. Tämän ärsyttävän ylellisyysnäytelmän näkee köyhä, usein leivätön työmies joka päivä silmänsä edessä. Joka päivä hän näkee jossakin vietettävän tuhlaavaa juhlaa, missä tämän maailman onnelliset nauttivat yltäkylläisyyden hekumaa. Joka päivä hän näkee boulevardien ja Elyséen kenttien vilisevän kullattuja ajoneuvoja ja hohtavia pukuja. Joka päivä hän kulkee loistavien kahviloiden ja muotikauppojen ohi ja sivuuttaa rahanvaihtajien konttoreja, joissa on korkeat lataajat kultarahoja ikkunoissa, ja herkkukauppoja, joissa kaikenlaiset ylelliset herkkupalat ärsyttävät hänen nälkäistä vatsaansa. Ja kun hän sitten palaa viheliäiseen asuntoonsa — sillä useimmat Pariisin työmiehet asuvat huoneiden puutteen vuoksi ahtaissa, kelvottomissa asunnoissa ja monilla tuhansilla ei ole ensinkään asuntoa, vaan jättävät lapsensa *crècheen* ja syövät ja nukkuvat itse yleisissä laitoksissa — silloin johtuu alati hänen mieleensä tuo viekotteleva ajatus: enkö se ole minä, joka työlläni pidän yhteiskuntaa pystyssä? Ja kuitenkin minä olen köyhä, nälkäinen, elämän nautinnoista sulettu; nuo toiset, jotka eivät tee työtä (sillä hän ei tunne muuta kuin ruumiillisen työn), riistävät minulta kaiken!

Tästä ajatuksesta ei ole pitkä askel lauseeseen "omaisuus on varkautta" ja kaikkiin kommunismin kuiluihin. Nykyinen hallitus on tehnyt paljon, kenties liiankin paljon Pariisin työmiesten hyväksi. Tiedämme että valtio on alentanut leivän hinnat ja maksanut leipureille heidän tappionsa, että neljäs osa Pariisia puretaan hankkiakseen leivättömille työtä, että heidän hyväkseen perustetaan toinen laitos toisensa perään. Mutta itse tuo pyrkimys lisää juopaa, lisää vaatimuksia. On toisia paikkakuntia, esimerkiksi Lontoo, joissa rikkaus ja kurjuus seisovat vieläkin räikeämpinä rinnakkain. Mutta Lontoon köyhä on raaempi; hän ei tunne viheliäisyyttään; hän ei ole myöskään milloinkaan pannut viralta tai kohottanut valtaistuimelle kuninkaita; hän ei tee samanlaisia vertauksia kuin pariisilainen, ja jos hän niin tekee, niin se tapahtuu useimmiten whiskyhumalan vaikutuksesta ja unohtuu sen haihtuessa. Pariisilainen työmies sitävastoin ei ole taipuvainen moisiin lohdutuksiin; hän on kohtuullinen, sivistynyt, täysin tietoinen asemastaan ja merkityksestään, tottunut esittämään pyyntönsä omalla tavallaan vallassa oleville ja, anteeksiannettavaa tosin, hiukan hemmoteltu sen kautta, kun on tottunut asettamaan vuorotellen kuninkaita, presidenttejä, elinkautiskonsuleita ja keisareita — paha tapa, josta häntä koetetaan nyt vierottaa. Kaikki tuo vaikuttaa että Pariisin työmies ajattelee liian paljon voidakseen milloinkaan unohtaa noita vaarallisia vertauksia, joita hän tapaa joka askeleella; eipä edes silloinkaan, kun hän kansanjuhliissaan on kaikkein iloisimmalla ja vallattomimmalla tuulella, ole mitään takeita etteikö hän jo seuraavana hetkenä voi taasen huutaa: "miljaardi rikkailta!"

Ludvig Philip luuli ainaseksi kukistaneensa levottoman Pariisin linnotusten avulla, ja kuitenkin ne eivät vaaran hetkenä olleet tyhjää paremmat. Paraikaa kestävä vanhan Pariisin uudestaanrakentamisen sekä katujen makadamoimisen tarkoitus on tehdä katusulkujen rakentamiset mahdottomaksi — millä menestyksellä, sen on tuleva aika osottava. Nykyinen hallitsija käsittää varmaankin tunnetulla älykkyydellään Talleyrandin lausunnon totuuden: "pistimiin saatamme nojautua, mutta niiden päälle emme voi istuutua". Sentähden hän asettuu kansanvaltauuden "leveälle pohjalle", joka kaikkina aikoina on ollut yksinvallan kehto. Mutta hänen ylleneen ja ympärilleen kertyy yhä uusia yhteiskunnan paloaineita, ja se on ihmiskunnan onni että sivistys on tunkeutunut niin syvälle tuohon palavaan ainesjoukkoon, että samat ainekset, joiden keskuudessa kehittyi sytykkeet, sisältää vastaisia sammutusaineitakin.

Eräänä aikaisena aamuna jätin Pariisin, heittäytyäkseni taasen siihen virtaan, mikä joka päivä ja hetki rautasuonissaan kulettaa elonaineokset tuohon Ranskan ja Euroopan suureen sykkivään sydämeen ja sieltä pois. Sillä sen nimen Pariisi kyllä ansaitsee sekä suuruuteensa että heikkouteensa nähden. On tuskin yhtään ihmissydämen tunnetta, huonoa tai hyvää, ylevää tai hylättävää, joka ei täällä tapaisi nopeampaa vastakaikua ja voimakkaampaa ilmaisua kuin missään muualla maan päällä. Kaikki, mitä Ranskan nero, näppäryys ja käytännöllinen äly ovat aikaansaaneet — ja sitä ei ole vähän — ei olisi kyennyt nostamaan tätä maata niin korkealle sen

poliittisen heikkoudentilan keskellä, ellei tuo leimuava innostus kaikkeen suureen ja loistavaan, syttyväisyys kaikkiin valtaviin aatteisiin, antaumus ilman vaatimuksia, uhrautuvaisuus ilman ehtoja, sankarillisuus, kuoleman ylenkatsominen, ritarillisuus, jopa turhamielisyys ja huikentelevaisuuskin — sanalla sanoen: kaikki nuoruuden ominaisuudet — vielä tänään vetäisi meitä puoleensa viehättäväsyydellään, nuoruuden voittamattomalla voimalla. Olkoon, että nuoruudella on puutteensakin; sen kautta kuitenkin maailma edistyy. Niinkauvan kuin Ranska, niinkauvan kuin Pariisi on nuori, niinkauvan sen täytyy kulkea edistyksen etunenässä. Sinä päivänä kuin se vanhenee, täytyy Euroopan etsiä itselleen toinen mellakkamestari, sillä maailman on mahdotonta elää pelkästä järjestä ja valtiotaloudesta. Ateenakin oli kerran nuori, ja niinkauvan sitä kaikki kadehti ja ihaili aikansa ensimmäisenä. Sen vanhuus alkoi Makedonian Filipon aikana, mutta vielä kolmesataa vuotta myöhemmin täytyi kaikkivoivan Rooman alentua pienen Kreikan maakunnan oppilaaksi.

45. Kööpenhamina.

Minun täytyy olla lyhytsanainen ja tuhlata muutamiin riveihin kokonaisen kirjan ainekset. Kas tässä muutamia sanoja tuosta kauniista, rakastettavasta Kööpenhaminasta.

Eräänä aamuna läksin kello kahdeksan pikajunalla Berlinistä, saavuin kello 3 i.p. Hamburgiin, kello 4 ajurilla Altonaan, kello 7 junalla Kieliin, menin illalla kello 9 "Zephyr" laivaan, saavuin kello puoli viisi seuraavana aamuna Korsöriin, läksin seitsemän-junalla Seelantia samoomaan ja saavuin kello 10 a.p. Kööpenhaminaan, kulettuani kahdessakymmenessäkuudessa tunnissa kaikessa mukavuudessa hyvinkin seitsemänkymmentäviisi ruotsin penikulmaa maitse ja meritse. Tämä jonkunlaisena esimerkkinä siitä, miten nopeaan nykyään matka suoriutuu, ja suoriutuu kai myöhemmin vieläkin nopeammin.

Kiitävästä junasta katsoen on Holsteini viljava, yksitoikkoinen tasankomaa, jossa on tiheään maalaistaloja ja aateliskartanolta. Kiel sijaitsee kauniilla paikalla ja muistuttaa suuresti Helsinkiä. Seelanti on milloin tasaisempaa, milloin yksitoikkoisempaa ja milloin viljavampaa kuin Holsteini. Mutta se on kuitenkin ihana saari, jonka näkeminen hipoo silmää ja sydäntä. Vihreys on niin mehevää, pyökkimetsät niin lehteviä, kylät niin hauskoja, että oikein mieltä lämmittää. Ja perin hyväntahtoinen, ilomielinen sekä hiukan proosallinen Tanskan kansa, joka kuitenkin on synnyttänyt suuria miehiä, urhoollisia sotureita ja eteväitä taiteilijoita, ollen yksi niitä kansoja, joita täytyy siihen tarkemmin tutustuttuaan sekä rakastaa että kunnioittaa, ellei ole schleswig-holsteinilaisena pureskellut tanskalaisia herneitä Idstedin luona — aber darum keine Feindschaft!

Suomalaisella on erityinen syy tarkastaa mielenkiinnolla ja ystävyydellä Tanskaa ja tanskalaisia. Se ei ole väkirikkaampi kuin meidänkään kansa ja sen isänmaa on koko joukon pienempi. Mutta sillä on kuitenkin ikivanha historia, täynnä urotekoja ja monenmoisia vaiheita, korkealle kehittynyt viljelys ja korkea sivistys, rikas kirjallisuus, monessa suhteessa kukoistava taide ja vankka kansallistunto. Tähän vertailuni jo päättököönkin, enkä luule olevani tietämätön syistä ja seurauksistakaan. Herra on jakanut kansojen osat eri lailla, mutta kaikkien sydämiin on Hän painanut saman pyrkimyksen täydellisyyttä ja valoa kohti, joten kaikkien lopullinen päämäärä on yhteinen.

Kun tulemme Pariisista, Berlinistä ja Hamburgista, tuntuu tuo hyvä Kööpenhamina miltei pikkukaupungilta. Ei sentähden, ettei kaupungin ala olisi jotakuinkin laaja — ei kuitenkaan laajempi kuin että hyvin ennätämme kävellä noin kolmessa neljännestunnissa Vesterportista Österportiin — vaan pikemminkin sen suhteellisesti koruttoman rakennustavan ja tapojen ja laitoksien vanhanaikaisen yksinkertaisuuden vuoksi.^[22] "Kongens nye torv" kadottaa kokonaan arvonsa Jungfernstiegin rinnalla; toiset, kuten museo ja teatteri, ovat rakennustaiteellisessa suhteessa rumia, ja kaupungin harvat kauniit rakennukset, kuten Christiansborg, Amalienborg ynnä muut, ovat likistetyt muiden väliin, jotka riistävät niiltä vapaan näköalan. Muukalainen hakee turhaan lomien pitkien katujen varsilta noita kimmeltäviä myymälöitä, upeita kylttejä ja yleensä sitä loistavaa ulkokuorta, jota muualla kohtaa joka askeleella. Sen sijaan hän tapaa vaatimattomia kauppapuoteja,^[23] rehellisiä käsityöläiskylttejä, "Rödgröd med flöde", "Frokostbevertning", "Her faaes kolde spise", "Her forfaerdiges handsker" ja niin edespäin, ja niin hän menee sisään, herkuttelee erinomaisella puurolla, ostaa itselleen "pelsefrakin" tai "mustan hameen", ja on tyytyväisempi kuin monessa hienommassa kaupungissa, kunhan vain kerran tottuu oloihin. Naivius on todellakin suuri; luemme esimerkiksi aivan kapealla vallikäytävällä: "kun for gaaende", ja "Ophelia"-laivalla oli ilmoitustaulu: "ild maa ikke bruges undtagen i dampmaskinen". Jonkunlainen juhlallinen täsmällisyys kanssakäymisessä on yhtä huvittava. Kun kadulla kulkeva haluaa sytyttää sikaarinsa toisen sikaarista, syntyy heidän kesken säännönmukaisesti seuraava keskustelu: Tör jeg spørge Dem dersom De kunne assistere mig lidt ild af Deres cigar? — Med megen förnøjelse. Vaer saa artig! — Jeg takker Dem for Deres opmærksomhed. — Ingen aarsag.

Lyhyesti, tuo vanhanaikaisuus niin yhdessä kuin toisessa pistää alussa räikeästi silmään eikä suo Kööpenhaminalle sanottavaa arvoa niiden silmissä, jotka mittaavat paikkakuntia ja ihmisiä ulkokuoren mukaan. Mutta niiden omituisuuksien ohessa, niiden ihmisten ja asumusten keskuudessa tapaa muukalainen pian niin paljon todella arvokasta, niin paljon rehellisyyttä sydämen hyvyteen ja sängen terävään käytännölliseen älyyn yhtyneenä, että hän miltei katuu sitä viatonta naurua, minkä tuo vaatimaton ulkomuoto ja huvittavat pikkuseikat ovat hänessä synnyttäneet ja johon näiden Holbergin maanmiesten erinomainen huumori jopa itse kielikin näyttää oikeuttavan. Lienee harvoja pohjoismaalaisia, jotka eivät pian tuntisi Kööpenhaminassa miellyttävää *viihtymisen* tunnetta — se on oikea sana — jota he turhaan ovat hakeneet uudenaikaisemmasta ympäristöstä, tunnetta jota vielä vahvistaa tuttujen ja tuntemattomien muukalaiselle osottama

koruton hyväntahtoisuus ja vieraanvaraisuus sekä monet Kööpenhaminan taidearteet ja historialliset muistot. Suurempaa aatteellista innostusta, kuin mitä Tanskan kansa tavallisissa oloissa osottaa, tapaa kyllä monin paikoin muualla; mutta jos tarkastamme mitä se on ja mitä se on suuruuteensa ja varoihinsa nähden aikaansaanut, täytyy meidän sanoa sitä harvinaiseksi kansaksi, joka niin hyvin luonteen kuin älyllisten lahjojen puolesta on asetettava parhaimpien rinnalle.

Thorvaldsen on meille näyttänyt miten suuri henki saattaa kohottaa kokonaisen kansan. Hänen museonsa on yhdellä kertaa kohottanut Kööpenhaminan taiteen alalla ensiluokan kaupungiksi; siellä ei tapaa enää poikastakaan, joka ei tuntisi hänen nimeänsä ja olisi siitä ylpeämpi kuin muinoin ateenalaiset Feidiaastaan. Museon sisus korvaa runsaasti sen ulkoisen vaatimattomuuden. Kaikki yhteensä muodostavat mestarille ihanan hautakammion; hän itse lepää töittensä keskellä vapaan taivaan alla. Jos se lienee ollut arkitehdin ajatus,^[24] niin hänen kuvansa ansaitsisi tulla suruharsoin peitetyksi hänen täältä erotessaan, sillä se on suuri ajatus, samoin kuin Ehrensvärdin hauta Viaporissa, jopa sitäkin onnellisempi. Mestari ei ole kuollut, vaikka marmori peittää hänen katoovaisen ruumiinsa. Nuo kuolemattomat teokset hymyilevät häviölle. Sinä katselisit niitä yhä uudestaan ja uudestaan, sillä niihin emme väsy, ja ne vain kirkastumistaan kirkastuvat! On ihmeellistä nähdä kuinka antiikin suureen rauhaan on tunkeutunut uudenaikaisen, kristillisen taiteen lämpö. Tuntuu kuin olisi kaikki se rajaton kauneus, jonka plastiikka sitä ennen on kaikkina aikoina ja kaikissa muodoissa esiinloihittanut, ainoastaan maaliin hapuilemista, kun sen sijaan maali täällä on jo saavutettu. Euroopan toiset suuret kuvanveistotaiteen mestariteosten museot sisältävät ihania yksityisosa, erinomaisia mutta irtonaisia plastillisia ajatuksia, rohkeita mutta yhtenäisyyttä vailla olevia taltaniskuja Prometheuksen kalliosta: *täällä* yksin on kauneus kokonaisuutena tavattavissa. Seuraamme Thorvaldsenia hänen ensimmäisistä piirustuksistaan aina viimeisiin luomiinsa, joiden valmistumisen kuolema keskeytti. Se on maailmanvallottajan ura; hän on pakottanut aineen alistumaan hengen palvelukseen; se kuulee loihtijan ääntä, kohoo pystyyn, saa elämää ja henkevyttä; Thorvaldsenin käsissä kivi hengittää; se on paljo, mutta sen ovat muutkin saaneet aikaan ennen häntä. Mutta hän on tehnyt enemmän, hän on loihittanut kiven rakastavaksi, ja siihen ei kukaan kuolevainen ennen häntä ole kyennyt.

Voin kertoa ainoastaan näiden kuvien ensi vaikutuksen; myöhemmän suhteen jään sanattomaksi. Ne kaikki ovat valetut kauneuden puhtaisiin, sopusointuisiin muotoihin; ne kaikki ovat neron vapaita, voimakkaita ja kuitenkin nöyriä tuotteita. Mutta ne herättävät katsojassa eri tunnelmia. Kun astumme etehisen jättiläiskokoisten kipsikuvien keskelle — siellä Copernicus selittää tähtien ratoja, siellä Gutenberg heittää valonlieskan maailman pimeyteen, Poniatovskyn katse vielä kuolemassakin etsii rakastettua synnyinmaata — siellä sanomme itseksemme: *täällä asuit suuruus!* Mutta taasen, kun näemme pienissä huoneissa antiikkisen kauneuden koko viattomuudessaan, Heben, Hylaan, paimenpojan, tuon paimentytön, joka löytää amoriineja täynnä olevan linnunpesän, ruhtinatar Bariatinskan, joka samoin kuin Poniatovskyn on pulpannut aikamme kuumimmasta sydänverestä ja jota emme milloinkaan unohda; kun näemme kaikki nuo ja monta muuta, joita ei nyt kannata luetella — silloin sanomme: *täällä asustaa sulo!* Ja kun sitte astumme Kristus-saliin ja näemme vapahtajan kahdentoista apostolin ympäröimänä, kaikki yhdeksän jalan korkuisia, ylevän kauniita, täynnä hartautta ja marmorikasvoissaan ikuisuuden leima — silloin sanomme itseksemme: *täällä asuu rakkaus!* Silloin olemmekin lausuneet kaikkein korkeimman. Korkeampaa maalia ei taide voi itselleen asettaa. "Suurin", sanoo Paavali, "suurin näistä kolmesta on rakkaus!"

Thorvaldsenin museosta tahdon vielä lisätä että sen rakensi vuosina 1839-1848 Kööpenhaminan kaupunki, kolmanneksi osaksi kootuilla varoilla. Sen eriskummainen muoto — kaksikerroksisten matalain huoneiden ympäröimä avonainen nelikulmio — ilmaisee sen olevan tarkotetun samalla mestarin haudaksi; sillä sekä rakennustyyli että koristeet ovat lainaa muinaiskreikkalaisista ja etruralaisista hautarakennuksista. Suurimman osan 468:sta taideteoksestaan on Thorvaldsen itse testamentin kautta lahjottanut synnyinkaupungilleen; muut on myöhemmin hankittu. Sitäpaitsi sisältää museo antiikkisia kuvanveistoksia, tauluja, vaskipiirroksia ynnä muuta vähemmän tärkeätä. Vuonna 1844 laskeutui suuri avonhakkaaja itse lepoon marmorin alle, ja neljää vuotta myöhemmin, syyskuun 17 p:nä 1848, avattiin Tanskalle ja maailmalle hänen kuolematon hautansa.

Jos tahdomme nähdä ylevää kristillistä taidetta, pitää meidän käydä Fruekirkeessä keskiviikon jumalanpalveluksessa, jolloin seurakunta ei ole niin lukuisa, että se estäisi yleiskatsausta. Tiedän kyllä että Jumalaa voimme palvella yhtä todellisesti kaikkialla, jopa yksinkertaisimmassa puukirkossa; mutta semmoista hartautta kuin Fruekirke eivät kykene monetkaan temppelit herättämään. Se on ankarasti protestanttinen pyhättö, niin erittäin yksinkertainen, että se näyttää miltei köyhältä tullessamme koristetuista katoolisista kirkoista. Sen ainoat koristukset, lukuunottamatta kahtatoista terrakottakuviota, on neljätoista suurta marmorikuvapatsasta, Kristus-salissa olevain jäljennösten alkuteokset, nimittäin ylimpänä alttarin luona vapahtaja, alttarin alapuolella hurmaavan kaunis kasteenenkeli polvistuneena, simpukka ojennetussa kädessään, ja sitte kuusi apostolia kirkon keskikäytävän kummallakin puolella. Kun virret soivat Jumalalle ylistystä ja siunaukset rukouksen siivillä liitelivät noiden mykkien kuvien ympärillä, tuntui kuin he olisivat eläneet. Vapahtajan puoleksi kumartunut pää kohoutui, hänen avonainen sylinsä avartui, apostolein rinta kohosi heidän pitkien viittojensa alta ja kasteenenkeli painoi vieläkin nöyrympänä autuaat kasvonsa loppumattomaan rukoukseen.

Thorvaldsenilla on yksi virhe, ja se on se että siirrymme hänen teostensa äärestä jotenkuten välinpitämättöminä Kööpenhaminan muita taidearteita tarkastamaan. Christiansborgissa on kuitenkin hyviä tauluja, jotka kuuluvat alankomaalaiseen kouluun; taideakatemiassa ja

Rosenborgissa on huomattavia kokoelmia. Mutta se kokoelma, joka lähinnä marmoriväkeä ehkä eniten vetää puoleensa pohjoismaalaisen huomiota, on toista lajia, nimittäin pohjoismaisten muinaisjäännösten (oldsager) kokoelma Christiansborgissa. Ruotsalaiset samanlaatuiset kokoelmat ovat jotenkin runsaat, mutta luulen että tanskalaisten on etevämpi. Yksitoistatuhatta muistoesinettä, aikoja sitte unohtettujen sukupolvien jättämiä, yksinkertaisesta nuolenkärjestä aina taidokkaasti valmistettuun kultakruunuun, kivi- ja pronssikausista aina keskiakaan ja renesanssiin, on täällä tieteellisesti järjestettynä ja vieraille annetaan selityksiä erinomaisella kohteliaisuudella. Meillä on Helsingissä herra Holmbergin järjestämä pieni samansuuntainen alku. Kunpa siitä tulisi jotain enempiäkin, sillä siten tarttuissimme käsin historiaan.

Uusi yliopistorakennus^[25] Christiansborgin vastapäätä on kaunis talo keveine portaineen ja eteishuoneineen, muistuttaen Suomen yliopistoa, jonka puhdasta, yksinkertaista, valoisaa tyyliä emme saata kyllin korkealle arvostella. Kööpenhaminan tuhat iloista ylioppilasta oli paraikaa oravanpyynnissä Seelannin ja Fyenin pyökkimetsissä. Yleensä puhaltaa Kööpenhaminassa raittiimpi merituuli kuin moni sellainen voisi uskoa, joka on tutkinut Holbergiä ja kuunnellut laivuritarinoita. Siellä, kuten muuallakin, alkaa vilkkaampi, heränneempi aika perustuslaillisen yksivallan turvissa, joka yhdistää vapauden ja lain — asia, josta ehkä on tarpeen mainita tämän alkukuvauksen yhteydessä.

Myöskin Kongens nye torvin varrella oleva teatteri, dramaattisessa vaikei rakennustaiteellisessa suhteessa yksi Euroopan parhaimpia, oli suljettu. Sievässä puutarhassaan, itse istuttamiensa ruusujen ympäröimänä, nautti nyt tämän teatterin ja koko pohjoismaiden etevin näyttelijätär kesän suloa, silläikaa kun hänen miehensä, saman teatterin nykyisen suuruuden luoja, työhuoneessaan suunnitteli uutta ihastuttavaa huvinäytelmää. Rouva Heiberg lausui hartaasti haluavansa käydä Suomessa, "nähdäkseni — sanoi hän verrattomalla veitikkamaisuudellaan — ihmisiä, jotka ovat omaa lajiaan eivätkä aivan samallaisia kuin kaikki muut". Vastasin että olemme suljettu, yksinkertaisesti kansiin sidottu kirja, johon ei vielä kukaan vieras ole huolinut kurkistaa muuanne kuin nimilehdelle; mutta hän "oli kuullut niin paljo hyvää Suomesta, hän tahtoi niin mielellään nähdä tämän maan". Siihen vastasin että hänen nimensä ei ole tuntematon meidänkään keskuudessamme ja että hänet meidän rannoillamme toivotettaisiin sydämellisesti tervetulleeksi. Ainakin Helsinki on täyttävä tämän lupauksen, jos rouva Heiberg sitä kunnioittaisi jollakin kesävierailulla.

Kööpenhaminassa asuva Kellerman ja rouvansa puhuivat niinkään lämpimästi Suomesta. Toivon että pian saamme jälleen nähdä nuo rakastettavat taiteilijat.

Ainoastaan Tivolissa oli kesäteatteri, joka esitti pantomiimeja ja pieniä baletteja. Tätä Vesterportin luona olevaa laajaa laitosta on kiitetty laatuaan ensimmäiseksi, ja sen kiitoksen se kyllä ansaitsee. Kaikki kansanluokat, etenkin alemmat, löytävät siellä mieleistään huvitusta. Luisuratoja, karuselleja, maaliinheittopöytiä, pilkkaanammuntapaikkoja, voimanmittaajia, keinoja, papukaijoja, apinoita, leijonia ja karhuja, ilotulituksia, basaari pikkumyymälöineen ja halpoine tavaroineen, kaikenlaisia ravintoloita, harpunoittajia, torvisoittoa ja kauniissa konserttisalissa Lumbyen kuuluisa soittokunta — kaikkien niiden kesken sopi valita puolta pienemmällä maksulla, kuin mitä meillä suoritetaan missä tahansa keskinkertaisessa ravintolassa. Ja tuo kaikki oli samassa vapaata ja hyvin järjestettyä. Niinä kuutena iltana, jolloin kävin Tivolissa, en nähnyt lainkaan sellaisia meteleitä, joita meillä sattuu niin usein suurissa, sekalaisissa kansankokouksissa, en askeltakaan yli sopivaisuuden rajan, en ainoataan riitaa, en yhtäkään, joka olisi nauttinut väkijuomia liiaksi. Se on kaunis kiitoslause Kööpenhaminan alemmista asukaspiireistä, mutta se osottaa samalla mitenkä terveellinen vaikutus sopivilla kansanhuveilla on, jotavastoin meillä työväenluokka alati ajetaan kapakoihin sulkemalla se pois kaikista muista huveista.

Jos Kööpenhamina pääkaupunkina näyttää hiukan vaatimattomalta tullessamme Hamburgista ynnä muista suurista kaupungeista, niin on luonto sen sijaan ympäröinyt sen tuhlaavalla ihanuudella. Sen vanhat vallit ovat mitä ihanimpia kävelypaikkoja. Oltiin juuri repimäisillään Nörreportia ja lapset pyysivät perhosia samoilta valleilta, joiden rintaan ennen muoin Kaarle X:n rohkeat kuulat voimattomina sinkoivat. Satamansuu sekä satama mastometsineen, Rosenborg, Frederiksberg, Charlottenlund, Dyrehaven ja taustalla sininen meri valkoisine purjeineen — ihastuttavat ovat tosiaankin nämät vihreyden ja aaltojen muodostamat puitteet. Läksin eräänä sunnuntai-iltapuolena Dyrehaveniin; sinne on koko taival, mutta tie kulkee pitkin rantaa tarjoten mitä vaihtelevimpia ja iloisimpia näköaloja. Kukapa ei tuntisi Dyrehavenia! Eikö jokainen ole lapsuudessaan kuullut sitä kiitettävän iloisista iloisimmaksi! Ja vielä se on Dyrehaven entisellään, huolimatta siitä että Tivoli pitkin viikkoa houkuttelee luokseen sen vieraita ja vaikka Bellevue ja Klampenborg sen rinnalla komeilevat uudenaikaisempine tyylineen. Vielä juovat ihmiset "Kirstin Pils kildestä" kirkasta kristallia; vielä pyörivät siellä nuorukaiset ja neitokset "skovbalissa" sydän riemua täynnä; vielä siellä esiintyvät pohjoismaalaiset noitatempu ja tanskalaiset tempuntekijät; vielä ojentaa puujalkainen sotavanhus kulunutta hattuaan, vaikka hänen jalkansa jäi Fridericiaan eikä 1807 vuoden laivastoon ja vaikka hänen laulunsa nykyään on "Den tappre landsoldat". Vielä virittää pelimanni viuluun, ja temppuilija jäljittelee lintujen piipitystä, ja reippaat pojat "löbe kap om to mark og en örefigen". Vielä paistetaan ulkona nurmikolla vohveleita, ja teltat ja kojut tarjoovat rehtiä piparikakkujaan, ja mummot ja lapset tarjoovat kaupaksi kirsebaerejä ja jordbaerejä — ja merimies lyhyine piippuineen ja porvari espanjalaisine ruokokeppineen ja Amagerin-tyttö kirjavine pukuineen tungeskelee alati siellä, missä on kaikkein hauskinda. Sanalla sanoen, siellä on kansanelämää ja iloa; siellä esiintyy vielä sama kirjava kuva, josta Andersen on kirjottanut ja Christian Winther laulanut ja jonka kesken oikea kööpenhaminalainen paraiten viihtyy. Klampenborgissa oli sinä iltana "skovfest" laulajaisineen, bengaalitulineen, pantomiimeineen ja kuvaelmineen, ja myöhään illalla palasin

takaisin eräissä noissa kahdentoista istuttavissa korivaunuissa, jotka kulkevat sunnuntaisin kaupungin ja Dyrehavenin väliä. Takanani istui muuan kunnan nahkuri kahden hyvinvoivan tyttärensä kera. Nahkurin pää nyökähteli myötänään, mutta tytöt lauloivat kilpaa koko matkan ja vaihtoivat pisto- ja leikkisanoja vastaantulijoiden kanssa. Heillä ei ollut aikaa nukkua, heillä oli niin hauskaa, olivathan olleet Dyrehavenissa.

Eräänä päivänä seisoin Kolminaisuudenkirkon pyöreässä tornissa, samassa johon Pietari suuri on ratsastanut aina tornin kattoreunukseen saakka, sillä siellä ei ole portaita, vaan ainoastaan sileä, leveä, ylös torniin johtava kierteiskäytävä. Observatorio oli samassa tornissa, mutta sen kaukoputkia ei tarvittu; koko Tanskan pääkaupunki, koko kaunis seutu huvilinnoineen ja puutarhoineen, oikealla Amager, taivaanrannalla Itämeren laaja pinta ja Ruotsin ranta, levisihe kirjavana tauluna tornin ympärillä. Tunnustan että se oli suloinen näky, joka ei hevini mielestä haihdu, eikä suinkaan tarvitse olla tanskalainen eikä kööpenhaminalainen tunteakseen sydämensä laajenevan ystävyydestä ja hyvätuntemuksesta. Tuota nähdessä tuntuu kuin nousisi ympäristöstä korkeuteen ajatus: Jumala sinua siunatkoon vihreine saarinesi, sinä rehellinen, urhoollinen Tanskan kansa, ettei meren aallot sinua milloinkaan huuhtelisi kukkivilta rannoiltasi!

Eräänä iltana seisoin Klampenborgin niemellä. Hämärän varjot lankesivat jo lehteviin pyökkeihin, illan kuu kohosi puiston yli hopeoiden Itämeren laajaa, kirkasta pintaa, joka pienin kumaraselkäisin mainingein kostutti Seelannin vihreitä rantoja. Yksinäinen huilu soitteli kukkulalla tanskalaista kansansäveltä ja etäämpänä hohtivat Kööpenhaminan tulet. Kaikkialla vallitsi rauha, viattomuus ja ihanuus. Se oli liikuttavan kaunista; ne olivat pienen, onnellisen Tanskan jähhyväiset!

Sitte keinuin Itämeren portin Juutinrauman kautta Kattegattiin, Pohjanmeren hyökyaaltoihin; nousin maalle Helsingborgissa, Halmstadissa, Varbergissä ja ahkerassa Göteborgissa; ihailin Ruotsin sininauhaa: kiitettyä kanavaa, Trollhättanin voimakasta putousta, Veneriä ja Vetteriä, Motalaa, Vretaa, Södertelgeä ja kaunista Tukholmaa — josta kaikesta olisi paljonkin sanottavaa. Kun viimeksi näin Tukholman vuonna 1843, karautti vielä vanha Kaarle Juhana nuorukaisen notkeudella Ladugårdsgärdetin yli, tarkastaessaan viimeisen kerran joukkoja kruununprinssin syntymäpäivänä. Nyt hän istuu yhtä ylpeänä, mutta liikkumattomampana, pronssiin valettuna Nya slussenin luona ja "nuorisonruhtinas", hänen jalo poikansa ja seuraajansa, on jo tullut vanhaksi, mutta hänen ympärillään on vanha Ruotsi nuortunut, sen kauvan uinuneet voimat heräävät ja uusi aika tekee tuloaan pohjolaan.

Lontoon-kirjeitä 1862.

1. Tulo.

Lontoo, heinäkuun 23 p:nä 1862.

Pohjanmeren laaja, autio vedenpinta, niukalti pohjoismaalaisten purjehtijain kansottama, oli jo takanamme ja nopea höyrylaiva Gustaf Vasa, jonka kuljettajana oli kapteeni Sjöberg — yksi Ruotsin kelvollisimpia ja rehellisimpiä laivapäälliköitä — tunkeutui varovasti tuhansien alusten välitse mutaista Themseä ylöspäin. Oli luoteen aika: laakeilla rantamilla paljastui noin kahdentoista, kuudentoista jalan korkuinen hiekkaviete, jolta vasta äskettäin oli vesi paennut jättäen peitteeksi ruman, harmaan liejukerroksen. Oikealla puolella korvia huumaavaa vasarain ja höyrykoneiden räminää: rautakausi luomistilassaan; rautalaivoja telakassa, rautapalatsija tekeillä, määrättyt jälleen hajotettaviksi ja Austraalialaan lähetettäväksi; kaikenlaisia koneita, jotka huomenna uutteroina työmiehinä lähtevät kaikkiin maailman ääriin. Vasemmalla Woolwich kuuluisine arsenaaleineen ja taklauksesta riisuttuine laivoineen, jotka makaavat nyt kuin siivettömät jättiläiskärpäset odotellen panssarilaivoiksi uudistumistaan, ja joen rannalla suuri, valkoinen, liputettu turkkilaisella vaakunalla varustettu höyryfregatti, nykyään Egyptin varakuninkaan asuntona ja tänään niiden suurenlaisten pitojen juhlasalina, jotka hän pitää lord Palmerstonin ja Walesin prinssin kunniaksi. Kanuunat jyskivät paraikaa Woolwichissa: se on Armstrongin tykistö, jonka useita kippuntia painavat keilamaiset luodit murtavat monitoorien rautaseiniä. Edempänä Greenwich puutarhoineen, muhkeine invalidihotelleineen, vedenpäällisine sairashuoneineen kaikkien kansojen merimiehiä varten ja tornikronometreineen, jonka mukaan Lontoossa matkaajat asettavat kellonsa (Lontoo on ajassa puolitoista tuntia Helsingin jällempänä; olemme toki jossakin suhteessa aikaamme edellä). Vihdoin puristautuvat molempien rantojen huoneryhmät yhä lähemmäs ja edessämme on ääretön, levoton Lontoo — jättiläissieni, joka imee itseensä kaiken maailman rikkauksien ja työteliäisyyden mehun, titaani joka ojentaa kaikkiin maan ääriin tuhannet kätensä, milloin tukahuttaen, milloin elähyttäen, milloin houkutellen, milloin valliten.

Mikä näky! Pitkien palatsirivien, torninhuippujen, kupoolien ja korkeaholvisten siltojen välitse luikertelee hernerokan värinen virta, jolla vilisee mastoja ja aluksia ja niiden lomitse pienet puhkuavat höyryt mennä viilettävät kuin vesihyönteiset joka suuntaan. Ja kaiken tämän päällä kaartuu taivas niin mustana kuin tuomiopäivänä, ja sumu sellainen, jommoisen vanhat kuvittelevat vallitsevan maailman rajoilla. Onko se Lontoosumua? Onko se kivihiilensavua, tuota joka on mustannut kaikki rakennukset ja sankarien kuvapatsaat tässä suuressa kaupungissa ja joka nyt pilvenä samoilee tornien ja huippujen päällä? Ei, ainoastaan vähäksi osaksi; se on ukkos-ilma, joka kaikkia ihmistöitä valtavampana puhkeaa maailmankaupungin yli — "a thunderstorm burst over London on wednesday", sanottiin sittemmin Times-lehdessä — se on elementtien

liikuntaa, noiden jotka voivat Kaikkivaltiaan yhdestä viittauksesta lakaista maailmasta kaiken inhimillisen suuruuden, ylpeyden, koreuden ja rikkauden, niinkuin ne ennenmuinoin lakasivat Sodoman, Atlantiksen, Liman ja Lissabonin!

Lontoolle (ja meille) onneksi ei tällä kertaa sattunut sellaista tapausta. Että *kerran* on niin tapahtuva, että kerran on tuleva päivä, jolloin ylpeä Ilion raunioiksi sortuu, se on tunne, jota luulen monen kanssani tuntevan luodessaan ensi silmäyksen Lontooseen, sillä juuri maailman suurimmat ja voimakkaimmat ovat aina vaarassa joutua "jumalien kateuden esineiksi". Mutta milloin tämä katoavaisuuden laki toteutunee, se on vuosisatojen arvoitus; jätämme sen asian kajoamatta.

Scandinavian hotellista (Minories Circus 1, City) — jota sopivan asemansa, ruotsalaisen palvelijakuntansa ja kohtuullisten hintojensa vuoksi syystä voi suosittaa vaatimattomille suomalaisille matkustajille, varsinkin jos eivät taida täydellisesti englanninkieltä — lähdemme nyt retkeilyillemme Lontooseen, riistääksemme kiitävältä hetkeltä yhtä ja toista meitä eniten viehättävää. Lähetän tässä muutamia katkonaisia kuvauksia, jotka eivät pyri esiintymäänkään muina kuin tilapäisen suurkaupungin-katselijan hajanaisina havaintoina. Kaikinpuolinen Lontooseen tutustuminen vaatii vuosikautia; mutta matkailija, joka ei ole kyllin rohkea tahtoakseen kaikkea tietää, kaikkea ymmärtää ja kaikkea arvostella (mikä on varsinkin saksalaisten ja ranskalaisten varmankomea tapa, kunhan vain ovat hiukankaan pintaa haparoineet) voi rauhottua tietäessään, että Lontoota on sekä kirjallisuudessa että sanomalehdistössä kuvanneet lukemattomat taitavammat kynäniekat kuin hän. Ennenkuin kuitenkin ryhdyn kiinnittämään paperille päivän hyöriässä ylinnä ajelehtivia aineksia, aijon muutamain harvoin piirtein luoda kuvan juuri nykyhetkestä, koska sen tunnelman aiheet pikemmin vanhettuvat ja koska koko Lontoon nykyinen mieliala riippuu siitä.

2. Tukala aika.

Tullimiehen ensimmäinen ei-virallinen kysymys, hänen astuessaan laivaan Gravesendissä, kuului: "minkälainen sato tulee Venäjällä?" Tämä kysymys uudistettiin varmaankin jonkinlaisella levottomuudella useammassakin paikassa Englantia. Heinäkuun keskipaikoilla näytti sato toivottomalta suurimmassa osassa yhdistettyjä kuningaskuntia. Alituiset rankkasateet olivat vahingoittaneet kasvullisuutta siinä määrässä, että tuskin uskottiin sen enää voivan kohota ja monin paikoin niitettiin keskenkasvuinen laiho toivottomasti eläinten rehuksi. Sittemmin oli joku poutaisempi viikko, joka jossain määrin paransi toiveita; mutta tulokset jäävät varmasti siinä määrässä alle keskinkertaisen, että Odessan jyvääitoilla (jos niissä jotakin on) ja suomalaisilla rahtilaivoilla tulee ensi syksynä olemaan paljon puuhaa nälkäisen Englannin ravitsemisessa. (Ohimennen mainittakoon että Lontoon leipurien leipä, vaikkakin nisuista, on jotenkin huonoa, mutta muuten kyllä terveellistä, koska se leivotaan suureksi osaksi ilman hiivaa).

Tärkeämpää on kuitenkin se tavaton hälinä, minkä "King Cotton", Kuningas Pumpuli, nykyään saa aikaan. Puuvillapula on korkeimmillaan; Manchesterissa on hinta noussut aina yhteen shillinkiin ja kahteen penceen naulalta, antaen aihetta mitä ihmeellisimpiin keinotteluihin. Semmoisiin kuuluu että muiden muassa Göteborg jokaisella lähtevällä höyrylaivalla lähettää puuvillaa Englantiin. Gustaf Vasalla oli mukanaan kahdeksankymmentäviisi pakkaa. Kun nälkäinen polyyppi imee Manchester puuvillaa kaikista maanosista, tulematta silti ravituksi, sillä lähteen valtasuoni on tukittu. Kehruutehtaat ovat pysäytetyt tai työskentelevät vain kaksi päivää viikossa. Viheliäisyys tehdaspiireissä kasvaa päivä päivältä; monet tuhannet leivättömät ovat epätoivon partaalla. Ei minkäänmoinen yksityinen eikä yleinen hyväntekeväisyys enää riitä. Keskellä rikasta, kukoistavaa Englantia kaikuu tänä hetkenä kauhistavia hätähuutoja, ja tämä pula vaikuttaa kaikkiin suuntiin kaupankin alalla. Ihmeteltävän lujasti järjestetty yhteiskunta kestää kyllä vielä tätä painoa, niinkuin se on kestänyt lukemattomia muitakin, mutta pitkälle eivät sen voimat enää riitä — ei pitemmälle kuin kaksi, korkeintaan kolme kuukautta, siitä ovat kaikki puolueet ja suunnat yksimielisiä. Pian kuuluu enää vain yksi ainoa huuto, että Amerikan sodan täytyy pian loppua, vaikka se sitte maksaisi kokonaisia virtoja englantilaista verta. Ja siihen voi asiat vielä johtuakkin.

Keskellä tuota yhä kasvavaa pulaa saapui tieto että uniooni-armeija oli lyöty ja pakotettu luopumaan Richmondin piirityksestä. Huonosti salatulla riemulla tervehti koko Englannin sanomalehdistö yksimielisesti tätä uutista sen ensimmäisessä, koko lailla liiotellussa muodossa. Separatisteilla oli sitä ennen monta salaista ystävää: olisi niin suloista hankkia pelätylle läntiselle kilpailijalle alituisen vastus rajallaan. Nyt kohosi tuhat ääntä, vakuuttaen että separatistit taistelivat vapauden puolesta sortoa ja mielivaltaa vastaan. Orjakysymys, niin sanottiin, oli vain veruke pohjoisvaltioiden väärän tunkeilevaisuuden tueksi. Nuo äänet tulivat lord Lindsayn kautta kuuluviin parlamentissa heinäkuun 16 p:nä Englannin, arveli hän, pitäisi viipymättä ja "ihmiskunnan nimessä" määrätä rauha Washingtonissa solmittavaksi. Vaivoin kykeni varovainen vanha Palmerston, ei ehkäisemään, mutta pidättämään sen ilmieleimahtamista sopivampaan hetkeen. Orjuuden alhaiset edustajat, nuo veriset Charlestonin tyrannit, jotka niin kauvan olivat olleet Euroopan oikeutetun inhon esineenä, korottaa nyt vapaa Englanti vapauden pyhän asian marttyyreiksi ja puuvilla, miljoonan nälkäisten vatsain ja kateellisten kauppamonopoliin harrastajain kannattamana, on kyllin rohkea tahtoakseen luoda uuden siveysopin, nujertaa oikeudentunnon koko sivistyneessä maailmassa.

Maailmankaupunkiin tekevät moiset tapaukset valtavan vaikutuksen. Lontoon mielialassa on jotakin harvinaista, jotakin vakavaa. Se, joka katselee syrjästä tuota väsymättömästi ahertavaa muurahaispesää, ei sitä huomaa. Mutta se, joka ottaa huomionsa parlamentin keskustelut, pörssin, sanomalehdenlukijat ja Cityssä hyöriävät joukot Times-lehden ilmestymis-aikaan kello

yhdeksän aamulla, se huomaa vaikeudetta että suuren kaupungin hermot vapisevat ja lihakset jännittyvät tulevaa taistelua odottaessaan.

Woolwichissa valmistetaan yöt päivät todistuskappaleita Englannin oikeudelle laatia rauhan ehdot, rauhan, joka, jos asia käy sen toivomusten mukaan, tulisi ainiaaksi palottelemaan ja heikontamaan amerikkalaisen unioonin. Silloin loppuu kaikki Jonathanveljen haaveilut lännen maailmanvallasta! Loppuu hänen loistavat toiveensa alottaa uusi ajanjakso maailman menossa, jossa vanha lahonnut Eurooppa olisi näytellyt osansa loppuun ja luopunut vallastaan nuoremman, voimakkaamman sukukunnan hyväksi valtameren tuolla puolen! Loppu koituisi myöskin mallitasavallalle, kansanvaltaisten mielipiteiden kannattajain alati ylistämälle luvutulle maalle, joka tästä lähtien astuisi vanhoja kuluneita polkuja sisällisistä sodista miekkavaltaan ja miekkavallasta yksinvaltaan! Epäilemättä on Englannissakin miehiä, jotka pitäisivät sellaista ratkaisua ihmiskunnan onnettomuutena. Suuri joukko sensijaan, Westendin ylimyksestä aina Lontoon laivatelakan matruusiin saakka, pitää tänä hetkenä Amerikan nöyryytystä Englannin voittona. Ja salassa he ajattelevat: meillä on Ranska puolellamme! — tuo Ranska, jota ylpeä Albion ei milloinkaan ole herennyt vihaamasta, mutta joka nyt silkkihansikkaalla viihdyttelee sen vanhaa pelkoa ja kateutta rauhan uneen, hiljaa odottaen sopivaa hetkeä jälleen nostaakseen haudasta ensimmäisen Napoleonin haamun.

3. Näyttely.

Sumuisessa ilmassa, loppumattomien savun mustaamien huonerivien, palatsien ja kirkkojen välitse kulkee kello kahdeksasta alkaen aamulla loppumaton virta ihmisiä, ajoneuvoja ja hevosia Lontoon kaduilla. Tämän ihmismeren aallot risteilevät alati kaikkiin suuntiin. Muurahaiskeko on lähtenyt liikkeelle, kukin korttaan vetäen; mehiläisparvi surisee, kukin oman pesänsä ympärillä. Se on alituisen kiertävä pyörre, jonka alkua ja loppua emme voi keksiä.

Noin kello kymmenen tienoissa aamupäivällä huomaamme kuitenkin muutamissa liikkeen keskuksissa, kuten London Bridgen luona, määrätyn suunnan ihmisvirrassa. Se on vain pieni virranvuolle, ja suuri koski kohisee kuin ennenkin, mutta pitkä vaunurivi näyttää nyt selvemmin kuin ennen liikkuvan idästä länteen. Pyöriviä taloja, aina kattoon saakka ihmisiä täynnä, raivaa itselleen vaivaloisesti tietä South Kensingtoniin, Lontoon länsiosaan. Sinne on sijoitettu 1862 vuoden näyttely — "Great international exhibition of 1862".

Palatsi on ruma — siitä lienevät jo nykyään useimmat yksimielisiä; sen alaosa on niin raskas kuin tiili saattaa olla, siellä täällä lasia välillä; sen yläosaa painaa suunnaton, kömpelö kupooli. Paikka ei ole myöskään niin valittu, että voisi edes joltakin puolelta saada rakennuksesta kokonaiskuvan; ainoastaan kylkirakennusten koosta saattaa kokonaisuuden arvata. Ne ovat jättiläismäisiä, sitä ei voi kieltää, oikein englantilaisten luonnetta kuvaavia, raskaita ja suuria! Se on oikeastaan Paxtonin entinen kristallipalatsi, joka työntää tämän varjoon. Kerrankin oli tuo raskas englantilainen komeus luopunut entisistä ihanteistaan ja loihtinut esiin sulouden, keveyden ja valon ihmerakennuksen — palatsin, joka on pelkistä auringonsäteistä rakennettu — mutta katso, se "ei kelvannutkaan", britti ei luultavasti voinut milloinkaan oikein siellä kotiutua, ja niin syntyi vuonna 1862 tämä jättiläispalatsi, jonka piti hämmästyttää, tämä kupooli ynnä muuta, jonka piti kaikin puolin kohota Paavalinkirkkoa ja kaikkia muita edeltäjiään mahtavammaxi, mutta jolla ei ulkomuotoonsa nähden ole muuta ansiota kuin suuruus — sangen pieni ansio, kun siihen ei ole yhtynyt sopusointu. Jättiläiset, jotka eivät ole muulta kuin kooltaan jättiläisiä, ovat olemassa ainoastaan nuijaniskua varten. Great Eastern on rakennettu saadakseen aalloissa hautansa — näyttely-palatsi kadotakseen Lontoon sumuihin.

Oikeudenmukaisuus vaatii lisäämään, että palatsin sisäpuoli on koko joukon keveämpi ja miellyttävämpi kuin ulkopuoli. Täällä voimme saada yleiskatsauksen suhteista; kupooli tekee täältä katsoen ilmavan, korkean vaikutuksen, valo lankee miellyttävästi lievennettynä sivuseiniltä sisään. Se, joka ei vielä ole nähnyt Sydenhamin palatsia, katselee mielihyvällä korkeita parvekkeita ja eksyy ihastellessaan suuriin ristikäytäviin.

Otaksukaamme että nyt on shillingin maksava aamupäivä. Jonkun virran lasketaan antavan niin tai niin monta kannua vettä tunnissa; nämä huolellisesti vartioidut kapeat sisäänkäytävät, joista ei pääse sisään ilman että on näyttänyt sesonkilippunsa tai heittänyt määrätyn hopearahan (ilman vaihtamatta) konstaapelin pienelle, käytävän vieressä olevalle pöydälle — nämä sisäänkäytävät, sanon minä, päästävät palatsiin niin ja niin monta tusinaa ihmistä minuutissa; niitä taitaa karttua noin kaksi joka sekuntia kohti. Erotamme heti ensikertalaisen, joka ei ole ennen näyttelyssä käynyt, sinne jo kotiutuneesta kävijästä. Ensikertalainen pysähtyy hämmästyneenä ensimmäisen esineen ääreen — tavallisesti se on Victoriasta tuotu suuri kultapyramiidi itäisen käytävän päässä — ja menee sitten hitaasti ja epäröiden toisen luota toisen luo, käsittämättä todellisuudessa muuta kuin että tässä on tavaton sekasotku ja korvia huumaavaa ihmisjoukon melu. Voimme tosiaankin kävellä päiväkausia tuossa kirjavassa hälinässä saamatta muuta hyötyä kuin ruumiimme ja sielumme väsyksiin, ja sentähden näemme päivän pitemmälle kuluttua usean katseessa selvää paahtopihvin ja porterin tai sen puutteessa selteriveden ja tortun ikävöimistä. Tottuneet kävijät sensijaan rientävät ripein askelin edeltäkäsien valitsemiinsa osastoihin, antamatta silmänlumeitten viekotella itseään harhateille, ja asettuvat vakavasti tarkastamaan vain yhtä tai muutamia harvoja esineitä, joita tutkivat täydellä todella. Selvää on että tuollaiset kuuluvat poikkeuksiin; suuri joukko lentää paikasta paikkaan kuin suriseva mehiläisparvi ja lopettaa koulujemme läksynpönttääjien tavoin juuri yhtä viisaana kuin alottivatkin, lukuunottamatta sitä että kuitenkin voivat sanoa käyneensä tuossa merkillisessä paikassa ja ehkä kertoa Kohi-noorista, suuresta norjalaisesta ankkurista ja painopumpusta, joka lasisten seinien sisässä esittää pienoiskokoista Imatraa.

Merkkillistä on että tarkkaan, innostuneeseen tutkimiseen antaaminen täällä, kuten muuallakin, karkottaa ruumiillisen väsymyksen. Henkilöt, jotka tuntikausia tutkivat yhden ainoan pienen koneen rakennetta, unohtavat helposti että aivan heidän vieressään pitkät pöydät ovat uhkuvia herkkuja täynnä.

Palaan tuohon ihmisjoukkoon: minusta näyttävät katselijat olevan tämän näyttelyn merkillisimmät esineet. Times ei myöskään milloinkaan unohtanut mainita niiden lukumäärää, harvoin laatuakaan. Eräänä päivänä — se oli heinäkuun 21 p:nä, eräänä shillinkipäivänä — oli noin kello kolmen aikana iltapäivällä näyttelypalatsissa yhtäaikaa läsnä 67,572 maksavaa henkeä; kun siihen luetaan koko konstaapelein, palvelijakunnan, näytteillepanijoiden ja asioitsijain joukko, lienee lukumäärä noussut noin 70,000:een, korkeimpaan, mikä siihen asti oli ollut läsnä yhtäaikaa. Ahdinko oli myöskin joltininkin silmään pistävimmissä kohdissa, mutta ei silti minkäänlaista huomattavaa epäjärjestystä. Esimerkiksi Kohi-noorin ja "Eteläntähden" luona muodostui katkeamaton jono, jonka piti alati liikkua eteenpäin. Selvää on että taskuvarkailta täällä oli erinomainen työpaikka. Minä kuitenkin luulen ettei heidän saaliinsa ollut erikseen runsas. Ranskasta, Saksasta ja Belgiasta on tänne saapunut joukko salapoliiseja varta vasten pitämään silmällä niitä liikemiehiä, jotka ovat saapuneet tämältaipaiselle hyvälle työmaalle, ja paitsi konstaapeleita oli varmaankin yli sata Lontoon parhainta poliisia siviilipukuisina katsojain joukossa. Muuan ammatissaan vielä taitamaton tavattiin näinä päivinä tekemässä liian läheistä tuttavuutta naapurinsa kellon kanssa. Raukka näytti surkealta, mutta kaikki suoriutui niin hiljaa ja huomaamatta, että tuskin lähinnä seisovtaan kääntyivät ympäri. Toisinaan saattaa se, jolta on varastettu, joutua vaikeaan asemaan. Hänen kellonsa tai kukkaronsa katoaa ja hän kääntyy paikalla vieressä seisovan gentlemanin puoleen, jolla nähtävästi on ollut jotain salaperäistä puuhaa hänen taskuunsa. Mutta tämä on jo jättänyt saaliinsa huomaavaiselle vierustoverille, tarkastelu ei tuota mitään tuloksia ja ryöstetty seisoo siellä sen valitettavan asianhaaran painamana, että ilman todistuksia on loukannut vapaan englantilaisen kunniaa. Siitä ei ole pitkä aika, kun muuan suomalainen laivuri, joka kadotti kellonsa perineen, saattoi pitää itseään onnellisena suoriutuessaan pahemmista seurauksista tuommoisesta syytöksestä.

Monet näyttelyssä käynnit perustuvat yksityiseen anteliaisuuteen. Lukemattomat Lontoon isännät maksavat palvelijoittensa pääsylipun. Saman suovat vapaamieliset tehtaanisännät työmiehilleen. Muuan Woolwichin tehtaanomistaja lähetti heinäkuun 22 p:nä sinne kaksituhatta työmiestä, kustantaen heille vapaan matkan ja sisäänpääsyn, sekä suorittaen vielä koko vapaapäivänsä päiväpalkankin. Samaten saapui tänne Birminghamista kokonainen kolonia työmiehiä. Toisinaan kohtaamme palatsissa monta sataa lasta käsittävän joukon: ne ovat jonkun koulun oppilaita, koulunjohtokunnan tänne lähettämiä. Lord Palmerston valmisti sellaisen huvin yhtäaikaa neljällesadalle kansalliskoulun oppilaalle.

Jos tahdomme yhdellä sanalla sanoa noiden suurten Lontoon ja Pariisin näyttelyjen merkityksen, niin saatamme niitä hyvinkin nimittää *maailmanmarkkinoiksi*. Markkinoita ne ovat, täydelleen ajan hengen mukaisia ja erittäin tarpeellisia nykyhetkenä, niinhyvin siihen nähden että ne yhteen pisteeseen kokoavat ja ilmoille tuovat ajan koko aineellisen ja osan sen henkistäkin työtä, kuin siihenkin että ne helpottavat aatteiden, keksintöjen ja edistysten vaihtoa monella eri alalla. Sensijaan on niiden poliittinen merkitys kerrassaan kuviteltua: ne eivät kykene päiväksikään turvaamaan maailmanrauhaa tai sammuttamaan niitä intohimoja, tasottamaan niitä epäkohtia, jotka yhäti ja tuhansista syistä johtavat kansallisuuksia keskinäiseen taisteluun.

Markkinoita ne ovat myöskin, niinkuin kaikki muutkin markkinat, siinä suhteessa että ne valmistavat tavarain- ja ajatuksenvaihdolle sopivimman senkertaisen yhtymäkohdan, mutta ainoastaan siihen saakka, kunnes on löydetty useampia ja mukavampia tavarainvaihtokeskuksia. Suomessa esimerkiksi oli aikoinaan välttämätöntä ja käytännön vaatimusten mukaista kuuluttaa määrättyjä paikkoja ja päiviä, jolloin kansa voi markkinoille tuoda tavaransa myytäväksi. Mutta mitä enemmän liike kasvaa, mitä enemmän joka kaupunki tai kauppala muuttuu alituisiksi markkinapaikaksi, sitä vähemmän tarpeellisia, jopa väliin vahingollisiakin ovat nuo vanhat määräaikaiset markkinat, kunnes ne lopulta aivan katoavat. Ja niin käy epäilemättä myöskin maailmannäyttelyjen. Yhden tai parin vuosikymmenen päästä ne saavat toisen luonteen, niin etteivät enää ole sidotut määrättyyn paikkaan tai aikaan, vaan jaettuna moneen paikkaan ja muuttuen pysyviksi. Pian kyllä perustetaan kiinteä näyttely Lontooseen, toinen Pariisiin, kolmas Hamburgiin, neljäs Amsterdamiin tai Brüsseliin, kuudes Roomaan, seitsemäs Pietariin, kahdeksas Tukholmaan ja niin edespäin. Ja silloin saamme lausua jäähyväiset kaikille niille loistaville tilaisuuksille, jotka tähän saakka ovat houkutelleet satojatuhansia uteliaita joka viides tai kuudes vuosi lännen pääkaupunkeihin! Niiden käy lopulta samoin kuin paavin riemujuhlien Roomassa; ne tuottavat niin paljo tuloja, että niille ruvetaan väliaikoja lyhentämällä hankkimaan kilpailua.

Sitä paitsi on pidettävä heikkouden merkinä sitä seikkaa, joka muuten on ominaista kaikelle hiljattain alulle pannulle, että halutaan näyttää kaikki yhtäaikaa, se on lajitella kaikki markkinoille. Se on pikkuporvarien menettelytapa, todellinen suurkauppa sensijaan koettaa edustaa jotakin määrättyä alaa mahdollisimman täydellisellä valikoimalla.^[26] Maanviljelys on jo ottanut ratkaisevan askeleen järjestämällä omia näyttelyjään. Tieteet ja taiteet koettavat vapautua samalla tavalla. On kyllä silmää viehättävää mutta itse asiassa luonnotonta, että Lontoon näyttely tahtoo muun muassa edustaa myöskin taidetta. Epäilemättä on siellä sangen kauniita tauluja ja kuvanveistoksia, jopa jotain rakennustaiteenkin alalta, mutta vailla johdonmukaista järjestelmää, kokonaisuuden puutteesta puhumattakaan. Musiikin alalla ei näyttelyllä ole muuta tarjottavana kuin soittimia; runoutta edustavat kirjansitojain kansikirjaimet, ja kaikki käytännöllistä merkitystä vailla olevat tieteet suljetaan näyttelystä pois. Austraaliaalainen kultamöhkäle, moskovalainen anturanahka, Birminghamin kynäveitsi ja Brüsselin vaateharja ovat parempiosaisia ja paremmin ymmärrettyjä kuin Meyerbeerin uusin sävelteos ja Victor Hugon

jättiläisluomat.

Niistä 2,905:stä taulusta, jotka pitkissä, kauniissa käytävissä tarjoavat neuvottomalle katselijalle runsaan valikoiman, ei muut kuin englantilainen osasto — joka käsittää täsmälleen puolet taulujen lukumäärästä — tee oikein kokonaista ja tyydyttävää vaikutusta. Ei sentähden, että tämä osasto enemmän kuin toisetkaan olisi pelkkä mestariteosten kokoelma; päinvastoin on niiden joukossa niinkin keskinkertaisia, että itse suvaitsevainen suomalainen taideyhdistyksemme taitaisi epäröidä antaisiko niille toistakaan palkintoa. Mutta siellä on paljo hyvää, joka nyt ensi kerran paljastetaan kaikkien katseltavaksi. Se, mitä rikkaat englantilaiset ylimykset ovat tähän asti itsekkään välinpitämättömästi ostaneet ja koonneet enemmän kuin kahden vuosisadan kuluessa ja kenenkään näkemättä antaneet tomuuntua maatilojensa suljetuissa saleissa ja vierashuoneissa, se on nyt vihdoinkin vedetty päivänvaloon ja näyttelyyn — myöhäinen ja oikeudenmukainen hyvitys aikoja sitte kuolleille mestareille ja samalla harvinainen ylimyksellisistä tavoista mukautumisen ilmaus. On jokseenkin luonnollista että sellaisen kansan keskuudesta, joka on siinä määrässä omintakeinen ja jolla on niin loistava historia kuin Englannin kansalla, pitäisi lähteä hyviä muotokuvamaalareita ja yhtä hyviä historiallisia maalareita; mutta monella ei liene ollut aavistustakaan niistä Gainsboroughin, Reynoldsin, Poolen ynnä muiden maalaamista aarteista, jotka tähän asti ovat olleet miltei tuntemattomina haudattuina korkearvoisten ylimysten kateellisiin kätköihin. Arvelen että moni, jolla tähän saakka on ollut jokseenkin hämärä käsitys niinsanotusta englantilaisesta koulusta, on jättänyt näyttelyn ajatellen toisin ja edullisemmin noista brittiläisistä siveltimistä, jotka eivät ole huomattavia nerokkaan rohkeutensa, vaan erittäin huolellisen piirustuksensa ja hyvin yksinkertaisen, tunnantarkan värienkäyttelynsä vuoksi. Ne tekevät ensi näkemällä jokseenkin jäykän, ylhäisen vaikutuksen, nuo viime vuosisadan ylhäissukuiset loordit, herttuattaret ja markiisittaret, jotka nyt ovat alentuneet esiintymään suuren yleisön ihailtavana; tuskinpa uskoisi kaikista noista merisankareista, Francis Drakesta aina Codringtoniin, Rossiin ja Napieriin, että heidän jalkansa milloinkaan olisivat kyhäytyneet yliprammiraakaan kiipeemään. Mutta se on kuitenkin kaikki englantilaista, englantilaista kengänsoljista aina kankipalmikkoon saakka; luonnetta joka tuuma, ja enempähän tuskin voi sanoa monesta muustakaan taulusta, jolla on suurempi maine ja korkeampi arvo taideteoksena.

Ranskalaisia tauluja on luvultaan tuskin neljäs osa englantilaisista ja nekin ilman keskinäistä yhtenäisyyttä. Etevin on P. Delarochen meilläkin (teräspiirroksena) tunnettu Marie Antoinetten kuva. Ary Schefferin, aikamme maalaustaiteen syvämielisimmän romantikon, tauluja on täällä ainoastaan yksi, mutta se on mestariteos: pyhä Augustinus ja Monica; H. Vernetin tauluja on kolme, niiden joukossa Alman taistelu, jota kuitenkin tuskin saattaa verrata hänen afrikkalaisiin sotatauluihinsa. En edes yritäkkään tekemään selkoa muista niinsanotuista foreign schools. Ruotsalaisen Höckertin lappalaiset, norjalaisen Guden maisemat ja venäläisen Aivasovskyn meritaulut puoltavat hyvin paikkaansa. Miksei Ekmanin tendenssitaulu: englantilainen, joka ojentaa italialaiselle raamatun, saanut näyttelyssä sijaa, on vaikea käsittää, ellei aihe liene herättänyt epäilyksiä Pietarissa. Varmaa ainakin on, että Ekmanin sivellin paremmin kuin moni muu nyt näytteillä ollut olisi ansainnut sijansa, ja tulevassa näyttelyssä se saakin varmaan osakseen suurempaa arvonantoa.

Sangen lukuisten veistokuvien joukossa näyttävät kaikki yksimielisesti antavan kunniasijan Molinin "Painiskelijoille". Se on ryhmä, jossa antiikkiseen voimaan yhdistyy jonkinlainen pohjoismainen rajuus, asettaen sen tuon suuren jäljittelyjen joukon edelle, jossa ei tapaa runollista lentoa eikä itsenäisyyttä. Minusta tuntui koko tuo uudenaikaisten veistokuvien kokoelma jokseenkin laimealta vanhalla pohjalla haparoimiselta, vailla kykyä uuden luomiseen. Ainoastaan naiivisella alalla oli muutamia sangen sieviä ryhmiä: etenkin on mainittava muuan lapsi, joka koettaa houkutella koiranpenikkaa nukkumaan ("Go to sleep!"), englantilaista työtä. Kaiken tämän nähtyäni saatan ymmärtää minkätähden Sjöstrandin Kullervo herätti Münchenissä niin suurta huomiota. Se oli ensimmäinen olento aivan uudelta luonnonraittailta alalta, jonka Kalevala on vielä kerran lahjottava uudenaikaiselle taiteelle. Sen povessa epäilemättä viruu suuria, tuntemattomia aarteita sekä maalaus- että kuvanveistotaiteelle — aarteita, joiden tiheimmän peitteen Ekman ja Sjöstrand jo ovat nostaneet. Maalari ja kuvanveistäjä tarvitsevat molemmat suurta rauhallisuutta, tunteellisuutta, syvyyttä ja voimakasta mielikuvitusta, luodakseen Kalevalan hengen mukaista taidetta; mutta miksi epäilimme noiden ominaisuuksien olemassaoloa suomalaisellakin pohjalla? Minun vakaumukseni on, että Kalevala runouden, maalaustaiteen, kuvanveistotaiteen ja miksikäs ei musiikinkin siivillä vielä kerran on kiidättävä suomalaisen nimen ja suomalaisen kansallisuuden kauvas maailman ääriin ja vuosisatojen halki, paikkoihin, joissa ei siitä ennemmin ole ollut aavistustakaan.

Eräänä päivänä seurasi muuan nuori maanmieheni minua näyttelyyn. Se oli köyhä poika Pohjanmaalta, joka tuhansien kieltäymysten ja vastoinkäymisten läpi oli raivannut tiensä Lontooseen, missä nyt työskenteli mekaanisessa konepajassa. Hän istui koko päivän koneosastossa lyijykynä kädessään, piirustaen ja tutkien uusia keksintöjä. Jos hän saa elää, on hän, kulki samaa tietä kuin Törnudd, tuottava maalleen sekä kunniaa että hyötyä. Nyt hän tekee palkatonta työtä, saaden ylläpitonsa osaksi pienten, matkustavain maanmiesten antamain avustusten kautta, osaksi työskentelemällä itse lepotunneillaan urakkatöissä. Ja tämä vakava, ututtera, tiedonhaluinen nuorukainen — muuan sitä lajia, jommoisia Suomi nykyhetkellä eniten kaipaa — jätetään kotimaansa avustusta vailla omin voiminsa raivaamaan tulevaisuuttaan vieraassa maassa. Siitä voi olla hänelle itselleen hyötyä — jos nim. ruumiilliset voimansa kestävätkö koetuksen — mutta viisaasti emme siinä tee. Meitä sanotaan köyhiksi, mutta miten paljon kykyjä ja taipumuksia olemmekaan siten jättäneet hoidotta — ja tuhlanneet!

Koneiden suunnaton runsaus, kaikki tai miltei kaikki täydessä käynnissä, oli erittäin huomiota

kiinnittävää. Parasta tällä alalla, mitä muuten saa etsiä tuhansista tehtaista, oli koottu tänne yhteen kohtaan, erääseen saliin eli käytävään, joka pituudessa vetää vertoja Helsingin pisimmille esplanaadeille. Totta on että monet noista merkillisistä laitoksista, jotka näyttävät omaavan enemmän järkeä kuin useat ihmiset, työskentelevät tavattoman hiljaisesti: tunnettuahan on, että "kaikki suuri toimii hiljaisuudessa". Mutta vaikkapa ei yksikään niistä olisi synnyttänyt enemmän ääntä kuin suriseva kärpänen, niin olisi tuon joukon yhteinen ääni kuitenkin pauhannut kuin kosken voimakas koku. Myllyt, kehruu- ja kutomakoneet eivät voineet olla tuotteitaan äänekkäästi kehumatta. Kaikellaisia esineitä loihdittiin valmiiksi katsojain nähden. Joka koneen luona seisoi työnjohtaja apulaisineen, toistaen filosoofisella tyyneydellä aina samat vastaukset yhä uudistuviin samoihin kysymyksiin. Osa valmisteita myytiin sittemmin vieressä olevassa basaarissa. Toisista merkittiin tilauksia muistiin. Pikkuesineitä, kuten lasilankaa, nauhanpätkiä ja nauvoja, jaettiin tuhansille ilmaiseksi. Toisia, niinkuin kallisarvoisia itä-intialaisia mattoja tai monien ahnaiden silmien nähden hiottuja timantteja, sai ihailla vain koskettamatta. Hassunkurista oli nähdä millaiseen ahdinkotilaan naiset joutuivat pönkkähameittensa vuoksi noiden monien vaarallisten rattaiden pyörinässä. Pönkkähamehulluus sai täällä, kuten muuallakin, rangaistuksensa, sillä suorastaan mahdotonta oli tuossa tilaavaativassa pukineessa tunkeutua kaikkien uteliaisuuden ihmeellisimpiä esineitä katselemaan.

4. Suomi näyttelyssä.

Jo toiset kirjeenvaihtajat ennen minua ovat valittaneet Suomen miltei täydellistä poissaoloa Lontoon näyttelystä. Palaan samaan aineeseen, en "ruikuttaakseni" tapahtunutta laiminlyöntiä, olkoon se kuinka suuri tahansa, vaan oikein räikeästi esittäökseni miten välttämätöntä meidän on toisen kerran ottaa haltuumme se ainoa asema, jonka nykyään voimme toivoa itsellemme Euroopassa ja maailmassa: sivistyshistoriallisesti tärkeä asema eurooppalaisen sivistyksen äärimäisenä rajakansana pohjolassa.

On tunnettua että meilläkin on ollut komitea Lontoon näyttelyä varten. Mahdollisesti se ei ole esiintynyt kyllin rohkeasti kiittämättömässä tehtävässään, mutta varmaa on että se ei ollut pääsyy, vaan keskuskomitean kielto tilan ahtauden tähden myöntämästä Suomelle erityistä osastoa keisarikunnalle myönnetyn osaston yhteydessä tai sen rinnalla. Luonnollinen seuraus oli, että näyttely samassa kadotti merkityksensä Suomen teollisuuteen nähden, jonka ainoana tehtävänä maailman markkinoilla täytyy olla kansallisen omituisuutemme ja maantieteellisen asemamme edustaminen. Sillä sirotettuna tuohon kirjajaan joukkoon mitä erilaisimpia tuotteita Nova Zemlasta Kiachtaan ja Aleutien saarilta aina Nevan suuhun saakka, täytyi suomalaisten näyttelyesineiden, vaikka niitä olisi sata kertaa enemmän ja seitsemästi arvokkaampia, ei ainoastaan häipyä nimettömiin, vaan myöskin jäädä kaikkea yhteyttä ja itsenäisyyttä vaille, mitkä seikat olisivat voineet antaa niille jotain viehätystä ulkomaalaisen silmissä. Samoin supistuu eräiden oivallisten ulosvientitavaraimme tunnetuksi tekeminen ulkomailla nollaan sen vuoksi, että ne (lisäksi vielä niukoilla nimikirjotuksilla varustettuina) hukkuvat tuohon suureen joukkoon. Venäläinen osasto, jonka omainkin esineiden järjestäminen antoi kyllin puuhaa, ei tietenkään voittanut vähintäkään siitä, että niiden joukkoon sekotettiin nuo muutamat mitättömät suomalaiset tuotteet, päinvastoin siitä oli vahinkoa, koska osasto jo ilman sitäkin oli kyllin kirjava ja teki selvän maantieteellisen yleiskatsauksen vaikeaksi.

Mitä tilaan tulee, on myönnettävä että Venäjä on saanut osakseen sangen suppean alan näyttelyhuoneustossa, tuskin samansuuruisen kuin Ruotsi ja Norja, Belgia tai Espanja, jopa pienemmän kuin joku englantilainen siirtomaa. Mutta eipä voi liioin kiittää venäläisiä asiamiehiäkään erittäin taitaviksi ahtaan tilan käyttäjiksi. Verratessa sitä esimerkiksi ranskalaisten erinomaiseen kekseliäisyyteen, joka erityisillä telineillä, hyllyillä, koukuilla ja niin edespäin käytti hyväkseen pienimmänkin tilan ilman että mikään kohta silti näytti liian ahdetulta, vaan pikemminkin aistikkaalta, säännölliseltä ja hienolta, emme voi irtautua siitä ajatuksesta, että hyvällä tahdolla ja parempaa järjestystä noudattaen olisi Suomikin voinut saada oman pienen nurkkasensa tekemättä huomattavaa haittaa venäläisille tuotteille. Oikea syy oli ehkä pieni yhteensulattamishalu Pietarin keskuskomitean jäsenissä. Siihen kuuluu monta, jotka arvelevat että Suomi nyt jo toimii aivan liiaksi oman päänsä mukaan, ja miksikä sen nyt pitäisi saada oma paikka, kun paljoa väkirikkaampi ja teollisuudessa etevämpi Puolakaan ei ole semmoista saanut?

Tähän saattaisimme vastata että jos kansallinen omalla pohjalla seisominen milloinkaan on viatonta ja kaikille poliittisille arveluille vierasta, niin on kai se sitä tällaisessa tilaisuudessa, jolloin taide ja teollisuus kansoja veljestyttävät ja repivät alas välimuureja.^[27] Itävalta, joka nykyään on Unkarin kanssa miltei ilmiriidassa, ei ole epäillyt antaa viimeainitulle maalle erikoista paikkaansa. Englanti on erikoisesti pyrkinyt hankkimaan esiintymistilaisuutta kaikille kahdellekymmenellekahdelle siirtomaalleen, joiden joukossa on niinkin vähäpätöisiä kuin esimerkiksi Barbados, Vancouver ja Bermudasaaret. Saksa esiintyy kaikista yhteyspyrinnöistään huolimatta kokonaisella kolmellakymmenellä eri osastolla, joiden joukossa ruhtinaskunnat Lippe-Detmold, Waldeck, Schwarzburg-Rudolstadt ja Schwarzburg-Sondershausen. Etelä-amerikkalaiset tasavallat, kuten Costa-Rica ja Uruguay, ovat edustetut — mutta jättiläiskokoisen Venäjän valtakunnan neljäkymmentä tai viisikymmentä kansaa on pakattuna kaikki samaan nyyttiin, ja pohjoismaiden vanhin kansa, Suomen kansa, joka viisikymmentä vuotta sitten korotettiin "kansakuntien joukkoon", ei ole löytänyt pienintäkään soppea, jossa olisi saattanut sillä ainoalla tavalla, mikä sille on mahdollista, huomauttaa Eurooppaa olemassaolostaan.

— Dieses Finnland — sanoi kerran muuan berliniläinen professori nykyiselle valtionarkivaarille N — —lle — es ist ja so ein kleines Ländchen, nicht wahr? Wie gross mag es sein?

— Oh, vastasi N., ein ganz unbedeutendes Ländchen: ohngefähr wie Preussen, Bayern und

Württemberg zusammengenommen.

Olin kuitenkin kuullut sanottavan että muutamilla suomalaisilla tehtailijoilla oli ollut uskallusta ryömiä nyyttiin ja ryhdyin eräänä päivänä, luettelo kädessäni, jonkunlaiseen sudenajoon, etsiäkseni näkymätöntä isänmaatani.

Siitä tuli vaivaloinen työ, joka vaati sekä aikaa että kärsivällisyyttä. Venäjää ei ollut vaikea löytää. Sillä ei tosin ollut täällä samaa merkittävää tehtävää kuin vanhassa koulukartassani, johon oli painettuna naiivinen, ellen sanoisi oikein porosaksalainen päällekirjotus: "Russland, zugleich als Karte von Europa". Löysin sen tällä kertaa rauhassa ja ystävydessä vanhojen riitaveljiensä Ruotsin ja Turkin välissä; kiillotettu kaksitoistanaulainen Orenburgista käänsi suunsa Perua kohti, pietarilainen revolveri uhkasi Ceylonia ja muutamat hienonhienot kirjaellut tifikseläiset sapelinterät olivat sellaisessa asennossa kuin tahtoisivat ahdistaa vastapäätä olevaa Newfoundlandia.

Täydellisesti rauhotuttuani aloin nyt niin sanoakseni kiireestä kantapäähän, jakso jaksolta penkoa noita venäläisiä merkittävyyksiä.

Huomasin silloin että Suomen osallisuus näyttelyssä käsitti yhteensä kahdeksan numeroa, joista puolet metsän ja maan tuotteita Mustialasta, kolme kynttilä- ja puuvillatavaroita Viipurista, Tampereelta ja Forssasta sekä lopuksi yksi opetusosalta. Niin kerrassaan vähäpätöinen kuin se onkin tämä osuus — ehkä kymmentuhannesosa koko numeroluvusta — niin olisivat nämä muutamat harvatkin tuotteet johonkin pieneen nurkkaan itsekseen asetettuina antaneet ainakin aavistuksen siitä, että meilläkin on tehtaita ja maanviljelystä. En tahdo kieltää että tuo kahdeksikko samalla olisi ollut köyhyydenkin todistus. Mutta yhtä varmaa on että ne erikseen asetettuina eivät olisi supistuneetkaan kahdeksaan, vaan lisääntyneet koko joukon sekä luvultaan että arvoltaan.

Olkoon ajoissa sanottu niille, jotka saavat jotakin aikaan, että Suomen pitäisi mitä kohteliaimmin pyytää saada seuraavaan näyttelyyn Pariisissa sijottaa oma pieni osastonsa, olkoonpa se kuinka supistettu tahansa. Ei ainoastaan niihin yleisiin etuihin katsoen, joita saatamme odottaa lähemmästä yhteydestä muitten kansojen ja muun maailman kulttuurin kanssa, vaan myöskin suoranaisesti hyödyksi, kaupan ja teollisuuden laajentamiseksi. Yksi ainoa esimerkki riittäköön osottamaan mitä nyt olemme menettäneet kalmukien ja baskiirien seurassa, se on siitä että meillä ei ole omaa osastoaamme Lontoon näyttelyssä.

Jos Mustialan kattopäreet olisivat olleet näytteillä suomalaisessa osastossa ja niiden käytäntöä selvittänyt mukanaaseuraava kattomalli,^[28] jos vielä täällä, kuten muitten maitten teollisuustuotteiden ääressä, olisi ollut suomalainen edustaja, vastataksaan näyttelyssä kävijöiden kysymyksiin ja antaakseen tarpeellisia tietoja päreiden hinnasta sekä tilaamistavasta ja paikasta, niin on hyvinkin luultavaa että niin halpa, kestävä ja monipuolisesti käytettävä tuote kuin kattopäreet olisi piankin saanut menekkiä ulkomaan markkinoilla ja antanut aihetta jommoiseenkin vientiin. Kattopäreet sitäpaitsi ovat juuri niitä tuotteita, joita sekä helposti että yleisesti voidaan valmistaa tuontuostakin kadon ahdistamissa pohjoisissa lääneissä. On sentähden luultavaa, että jos ne olisivat tulleet tunnetuiksi Englannissa, niin sieltä olisi tehty tilauksia jo tänä vuonna ja hätäkärsiville valmistettu mitä tuottavin tulolähde. Ensi vuonna odotettavan lisääntyneen menekin toivossa olisivat liikemiehemme uskaltaneet tehdä omaan lukuunsa tilauksia suorittamalla maksun viljana. On tosiaankin surullista, kuten vanha sananlasku sanoo, että kun sataa puuroa, niin köyhällä ei ole kauhaa.

Puulajimme, järvimalmimme, pellavalajimme, hamppumme, jopa osa viljalajejammekin, kuten kaura, ja karjantuotteistamme huolimattomaan hunninkoon jätetty voimme, kaikki nuo tuotteet erikseen näytteille asetettuina ja lajiteltuina sekä läsnäolevan asiamiehen suullisilla tiedonannoilla höystettyinä — kukapa uskaltaisi väittää etteikö sen kautta olisi saattanut aueta uusia, vielä tuntemattomia tulolähteitä, joihin voisi virrata juuri nykyään harvinaisen runsaasti vapaina olevia englantilaisia pääomia? Kukapa väittäisi etteikö yritteliäisyys olisi voinut sieltäkäsinkin kääntyä meidän maahamme, samoin kuin Ruotsiinkin? Englantilaiset asiamiehet käyvät kotonamme etsimässä vientitavaroitamme; olisi ollut hyvä meidän itse lähettää liiketuttavillemme näytteitä. Suomen hypoteekkiyhdistys hakee ulkomaalaisilta lainaa: olisi epäilemättä ollut meille eduksi esittää tuotteemme ulkomaalaisille palkintotuomareille.

Kaiken tämän olemme laiminlyöneet jäämällä markkinoilta pois. Ja pois olemme jääneet peläten joutuvamme arvottomiksi, näkymättömiksi korsiksi puoleksi aasialaisessa muurahaiskeossa.

Sittenkuin menestyksettä olin koetellut muutamia huonoja englantilaisia tulitikkuja eräässä Lontoon tuhansista tupakkamyymälöistä, ojennettiin minulle pieni tutunnäköinen laatikko ja vakuutettiin että ne ainakaan eivät pettäisi. Ne olivat Porin tulitikkuja ja kuulin sittemmin että niitä on levinnyt suureen osaan Lontoota. Jönköpingin tikut, jotka olivat paljoa huonompia kuin suomalaiset, saivat näyttelyssä palkinnon, mutta Porin tuotteita ei siellä näkynyt. Täytyy tunnustaa että tuo on sangen häveliästä.

Voisin kai ammentaa merestä muutamia kauhallisia hiekkaa ja vielä koettaa kuvata yhtä ja toista näyttelyn merkittävyyksistä. Mutta kun en noiden uusien keksintöjen joukossa ole voinut huomata mitään konetta tai kuivausuunia, joka karkaisisi lukijan kärsivällisyyttä, lienee parasta lopettaa tähän. Luettelo muodostaa jotenkin kookkaan kirjan, jossa on 424 tiheään painettua kaksipalstaista sivua ja maksaa yhden shillingin. Kuvitetun luettelon saa samalla halvalla hinnalla.

Täällä on jotakin, jota ei ole merkitty mihinkään luokkaan eikä numerolla varustettu, vaikka se kuuluu kaikkein merkillisimpiin nähtäviin; se on ihmisvirta, joka alituisen aaltoilee edestakaisin noitten lukemattomien kiiltävien pöytien, hyllyjen, kaappien ja kaiken maailman komeuksista ladottujen pyramiidiin välillä. Pariisissa esimerkiksi tapaamme ihmisvirran, joka kaikkinen vaihteluineen on kuitenkin niin yksitoikkoisen eurooppalaistunut, niin yhteen kaavaan valettu, että tuntuu oikein hyvältä kun siellä täällä tapaa "sysipiki-korppimustan" murjaanin, leveälahkeisen turkkilaisen tai iloluontoisen kiinalaisen hiussaparo aina kantapäihin saakka riippuen. Varjelkoon taivas tuolta yleiseltä jyrältä, joka tasottaa kaikki mauttomien päivän muotien mukaiseksi. On maailmanporvareita, jotka pitäisivät suurimpana onnena että me pienet kansat menettäisimme itsenäisyytemme ja kokonaan sulautuisimme suuriin kansallisuuksiin. Toisin ajatteli muuan rakastettava tanskatar, rouva Heiberg: "Jeg maa reise til Finland, for engang at møde mennesker, der ikke ligne alle andre mennesker". — Oi, ajattelin itsekseni, sitä ei voi kukaan sanoa; jyrä on tehnyt meilläkin työtään.

Päältänähden niin tavattoman yksitoikkoisessa Lontoossa emme tarvitse pelätä ikävystyvämme samanlaisten kasvonpiirteiden näkemiseen. Niinkuin jokainen tietää on Englannissa enemmän kuin missään Euroopan maassa omituisia, hogarthilaisia naamoja, harvinaisen näköisiä olentoja, oikullisia luonteita ja hullunkurisia poikkeus-ihmisiä. Näemme niitä joukottain jo näyttelyn yleisessä mylläkässä, jossa kuitenkin kaikki kansallisuudet tunkeilevat kohteliaina ja sivistyneinä, harjattuina ja kiillotettuina, niinkuin eivät olisi milloinkaan olleet keskenään tukkanuottasilla. Mutta lukuisammin tapaamme niitä Lontoon kaduilla, ja minä pyydän saada seuraavalla kerralla lähettää muutamia hajanaisia piirteitä tuosta surisevasta mehiläispesästä.

5. Lontoon kaduilla.

Pois tieltä! Pois tieltä! Mehiläisparvi surisee, muurahaiset ovat liikkeellä, miljoonilla käsivarsilla varustettu seppä työskentelee pajassaan ja kiehittää rauta- ja puuvillalankojaan viiden maanosan ympäri. Pysähdy hetkiseksi tänne London Bridgen cityn puoleiseen päähän; mutta varo, valitse kulmaus kiviaitauksen luona, johon voit hetkeksi pysähtyä ilman että ihmisvirta vetää sinut mukanaan. Sillä ihmisvirta ei osota sääliä enemmän kuin Thems-joki luodeaikana; se ei sinua tunne, se syöksyy eteenpäin uomassaan ja survasee sinut arvelematta jalkoihinsa, samoin kuin vaununpyörät välinpitämättömästi kierivät tiellä olevan sontiaisen yli. Olitpa kuka tahansa, et voi hetkeksikään sen valtavaa kulkua ehkäistä. Vaikka olisit Palmerston, jättiläisellä ei ole aikaa sinua odottaa; vaikka Blondin, hänellä ei ele aikaa sinuun töllistellä. Hän on työssään, hänen hetkiään ei voi edes kullalla korvata. Ja sinä et ole Palmerston etkä Blondin, et edes joku noita saarelaisia, jotka viihtyvät täällä omassa elementissään, kivihiilensavussa; olet yksi noita satojatuhansia, jotka joka päivä heinäsiirkkojen tavoin ajelehtivat taivaan tuulten heittelemänä mannermaalta brittien saarelle. Sitä vähemmin saatat odottaa armahdusta. Jos nyt virta sinut nielisi ja sinä katoaisit maan päältä lyhyemmässä ajassa kuin mitä Wellingtonin kellotapulिन viisari tarvitsee ennättääkseen seuraavaan pisteeseen, mitä sitten? Kukapa sinua kaipaisi, kuka surisi? Ei kukaan. Virta jatkaisi entistä kulkuaan, keko vilisisi yhtä toimeliaana kuin ennenkin, tuon suuren kellokoneiston pieninkään jousi ei sen vuoksi pysähtyisi. Mene sinä itsekäs, mene pikkukaupungin pomo, joka pidät itseäsi korvaamattomana ja luulet olevasi maailman keskipiste, mene kerran Lontoon ihmispyörteeseen ja opi ymmärtämään että olet vähäpätöinen, katoava laine ihmiskunnan kuohuvassa pyörteessä!

Pois nykyajan tieltä, joka lakkaamatta kulkee menneisyyden ja tulevaisuuden välistä siltaa myöten, samoin kuin ihmisjoukko lakkaamatta vyöryy Themsin rantoja yhdistävän sillan yli! Jos olet paavi tai viralta pantu yksinvaltiainen, asetu vastarintaan, jos kykenet; koeta ehkäistä ajan reipasta edistystä. Sinä sokea viha, sinä voimaton käsivarsi! Aika edistyy, huolimatta vastalauseistasi ja valitushuudoistasi, kun se astuu sinun ahtaille kengillesi tai antaa töytäyksen leinin jäykistämille jaloillesi.

Nähdessämme tuon ihmisjoukon, tunnemme miltei halua huudahtaa Xerxeen lailla: viidenkymmenen vuoden päästä ovat nuo kaikki kadonneet maailmasta! Niinpä niin, mutta viidenkymmenen vuoden päästä pyörre kuitenkin kuohuu yhtä suurella ehkäpä suuremmalla voimalla kuin nyt; laineet ovat toiset, mutta virta on sama — jos vielä silloin Lontoo on olemassa Euroopan kartalla,

Mikä sitten kaikkia noita ihmisiä vaivaa? ajattelee itsekseen hyvännahkainen saksalainen, flegmaattinen hollantilainen ja hidas suomalainen — hän, jonka otsaan itse luonto näyttää piirtäneen: ellen ennätä perille tänään, niin tulen kai huomenna! Niin, mikä heitä oikeastaan vaivaa, kun heillä kaikilla näyttää olevan niin kauhea kiire? Onko nyt joku suuri juhla, johon he rientävät kellonlyömällä, vai onko kysymyksessä joku saalis, jota kaikki kilvan tavottavat? Ei, muuta juhlaa ei ole kuin työn, ei muuta saalista kuin se kallisarvoinen sulka, jonka itsellemme tempasemNSE ajan siivistä. Tämä on arkipäivä, niinkuin kaikki muutkin, samat askareet kuin muulloinkin, sama kiire kuin eilen ja sama ahertaminen mitä on jatkuva vielä huomennakin. Totta on että nyt ollaan Lontoon vilkkaimman "sesongin" lopussa, että täällä nyt on maailmannäyttely, jonne mainingit vyöryvät kaikista maailman osista. Se ehkä laajentaa tavallista uomaa ja lisää veden pauhinaa, mutta sitä ei paljon huomaa. Vuodesta vuoteen, päivästä päivään on liike muuttumaton, ja tavallisina aikoina kulkee 110,000 jalkamiestä ja 25,000 ajopeliä ja ratsastajaa joka päivä London Bridgen yli.

Olen seisonut satojentuhansien seassa Place de la Concordella ja Invaliidi-esplanaadeissa, juhllallisissa tilaisuuksissa, jotka ovat kutsuneet paikalle uteliaita pariisilaisia aina kuudennesta kerroksesta asti, mutia tuokaan liikkuva ihmismeri ei vielä riitä antamaan käsitystä jokapäiväisestä liikkeestä Lontoon kaduilla. Se on vailla yhtä puolta Lontoon jättiläismäistä

ahertamista. Kukapa ei olisi, ainakin ensimmäisenä päivänä, halukas toisinaan hiljentämään kulkuaan katsellakseen muukalaisen silmäin eteen avautuvia kirjavia näkyjä? Päätetty, sinä teet yrityksen Pariisiin väkirikkaalla kadulla: virta luikertaa sivuiltasi ranskalaisen omituisella joustavuudella; saat jonkun sysäyksen kylkeen, sinut tungetaan ehkä hiukan varomattomasti lähintä seinää vasten, mutta kuulet kuitenkin kohteliaan: *pardon, monsieur!* ja jos sinut poljetaan kuoliaaksi, niin se tapahtuu tuhansia anteeksipyyntöjä tehden. Lontoossa sitävastoin eivät ihmiset vaivaa itseään; pysähdy vaikkapa vain puoleksi sekunniksi, ja sinä oivallat seuraavana hetkenä olevasi nyrkkitaistelijain kotimaassa. Kun kerran totut maan tapoihin, saatat sinä vuorostasi nauraa taas muille, jotka maksavat ensimmäisiä oppirahojaan. Tuo paksu baijerilainen oluenjuoja esimerkiksi — kas, nyt hän pysähtyy töllistämään ohikulkevaa ilmotuskaappia, täynnä kyynäränkorkuisia kirjaimia. Puff — samassa hän saa senlaatuisen töytäyksen, jolla Merrimac lävisti Cumberlandin — ja niin taasen yhden, ei: kaksikymmentä! Ja niin hän juoksee pakoon, niin että hiki valuu lihavia poskia pitkin...

Tuolla on toinen, hyväntahtoinen maalaisrouva hirmuisine pönkkähameineen. Hänen ihailevat katseensa sattuvat eksymään kullatuilla pyörillä varustettuihin vaunuihin ja kummallisesti koristettuihin puuteritukkaisiin lakeijoihin. Tuo onneton unohtaa ympäristönsä ja päälletunkeva ihmismvirta on miltei silpoa hänet, kunnes järjestyksen ylläpitäjä saa oikeaan aikaan käsivarresta kiinni ja vedetyksi hänet pois vilinästä. Ja tuolla tuo pieni, hoikka ranskalainen, silmälasit nenällä! Hänen uteliaat katseensa seuraavat kuuluisaa näyttelijätärtä, joka ajaa ohitse, ja hän tuntee samalla kyljessään terävän kyynärpään ja pitkäkoipinen konttoristi, joka kiirehtii pankkiin laukku kainalossa, on hänet kumoon töytäämisillään. Sapperment! Hänen syynsä ei ole ettei Napoleon zuaaveineen jo tänä syksynä kohota Ranskan kotkaa Tovernin huipulle.

Emmekä tuota tapaa ainoastaan kaduilla, tuota — miksi sitä oikein sanosin, englantilaista kovakouraisuutta, englantilaista "selfgovernmenttia"? Vapaa britti on tottunut raivaamaan tiensä omin käsin ja odottaa että kaikki muut tekevät samoin. Jos pysyt pystyssä, niin hyvä, ja jos kupsahdat ojaan, niin makaa siellä missä makaat. Help yourself!

Katsoppas — tuolla keskellä London Bridgeä, sen kaidetta vasten on rauhan satama. Tuhat henkeä kulkee sieltä ohi ja kahdella on riittävästi aikaa levähtääkseen kuluneella kivipenkillä. Time is money.

Englannin suuruus on oikeastaan arvotus, johon on kaksi avainta: "auta itseäsi!" ja "aika on rahaa". Suomalaiset, jotka kuitenkin täyttävät monta paksua nidosta "arvotuksilla", eivät ole vielä arvanneet Englannin arvotusta.

Älä anna tuon maukkaan ananaspöydän itseäsi viekotella, älä salli kerjäävän ramman itseäsi narrata. Ananaspöydästä maksetaan vuosittain paikanvuokraa sata puntaa; rammalla on kuusisataa puntaa Englannin pankissa.

Katsohan, tuolla seisoo rehellinen ruotsalainen, muuan södertelgeläinen sokerileipuri, ja kiistelee katupoikien kanssa.

— A cab sir!

— Älä vaivaa itseäsi suotta!

— A cab sir! A cab sir!

— Mitä minä sinun cabistasi?

— A cab sir! A cab sir! A cab sir, a cab!

— Korjaatko luusi...?

— A cab, a cab sir!

— Tuhannenkolmatta...!

— A cab, a cab sir!

— Mene helvettiin!

— A cab sir? A cab...?

Viimeinen sana täytyy olla heidän. Mutta paetkaamme ajoissa, sillä tuolla rantakadun kulmauksessa hyökkää toinen parvi katupoikia kimppuumme. He ovat saaneet päähänsä että me tarvitsemme venettä.

— A boat, sir? A yawl? A waterman, sir?

Nämä veitikat ansaitsisivat todellakin oman lukunsa. Ei mikään itikkajoukko Lapin tuntureilla, ei mikään moskiittoparvi Cuban istutuksilla voi itsepintaisuudessa ja nenäkkyudessa vetää vertoja näille kuuluisille Lontoon boyeille, jotka ahdistavat kaikkialla onnetonta matkustajaa, jos hän vain hetkeksikään aikoo pysähtyä tai neuvottomana katsoo ympärilleen. Niinkuin myriaadeja lohenpoikia uiskentelee suvannossa kosken alla, niin kasvaa Lontoon katuvierillä, sen alituisessa kuohunnassa monta tuhatta tuollaista penikkaa, valmiit nappaamaan pennyn sieltä, toisen täältä tuhansilla verukkeilla ja kaikissa äänilajeissa vinkuen ja pokkuroiden. Sukkelasanaisina ja sukkelasäärisinä saattavat he, samoinkuin Pariisin gamiinit, olla tavattoman lystikkäitä (vaikka harvoin yhtä näppäriä), ja kun on hyvästi aikaa ja sattuu sille tuulelle, on tavallaan hauskaakin piestä suutaan heidän kanssaan. Mutta tavallisesti he ovat vitsaus, jota voi välttää ainoastaan jäljittelemällä jäykkää englantilaista kylmäverisyyttä ja suomatta heille ainoatakaan sanaa tai katsetta. Kuusi tuollaista nulikkaa oli valinnut minut uhrikseen eräänä päivänä, kun tunnelista palatessani olin eksynyt Lontoon laivalakoiden vieressä oleviin loppumattomiin kujiin. Tämän seudun vesat elävät muukalaisista, jotka haluavat katsella telakoita, ja he olivat saaneet nyt

päähänsä että heidän piti näytellä minulle noita merkillisyyksiä. Ja niin he saattoivat minua nurkasta nurkkaan, kadulta kadulle, aivan kuin paarmat seuraavat tiellä juoksevaa hevosta. Vihdoin, kun pysyin taipumattomana, ei heitä ollut enää jälellä kuin kaksi. Minä lienen unohtanut osani ja naurahtanut, jota ei englantilainen olisi milloinkaan tehnyt, sillä siinä silmänräpäyksessä riippui toinen noista nuorista kansalaisista takkiaisena kiinni käsivarressani.

— London Docks — huusi hän täyttä kurkkua — London Docks, sir!

Poika oli nyt varma saaliistaan, mutta siinä hän erehtyi. Ravistin hänet luotani, ehkä hiukan karpäsläpsän tapaan, sillä hän kuukertui lähintä seinää vasten. Sellainen vapaan englantilaisen loukkaaminen keskellä Lontoon katua vaati kostoa. Mitä teki toivorikas nuori brittiläisemme? Hän juoksi minun edelläni lähimpään kadunkulmaan, asettui uhmaavaan asentoon ja näytti kieltään...

Vielä oli kuitenkin jälellä viimeinen ja itsepintaisin ahdistajani. Se oli pieni punatukkainen, iloinen veitikka, noin kymmenen yhdentoista ikäinen, juuri tuollainen puoleksi ivallinen, puoleksi lystillinen nulikka, jommoisia usein näkee luonnosta jäljennettyinä Punch-lehdessä. Häntä ei näyttänyt vähimmässäkään määrässä liikuttavan toverinsa vastoinkäyminen; hän oli aivan varma siitä, että utteruutensa vihdoinkin pehmittäisi kivikovan sydämeni. Heitin tuolle veitikalle yhden pennyn, mutta hän oli luultavasti kasvonilmeestäni huomaavinaan että hän voisi ansaita vielä toisenkin, sillä hän oli kyllin kohtelias saattaakseen minua, vieressäni astellen, telakoilta Rosemary laneen, sieltä sivukatuja myöten Whitechapeeliin ja Cornhilliin ja sieltä edelleen Cheapsideen, noin puoli ruotsin penikulmaa, yhä lasketellen puoleksi lystillisiä, puoleksi hellyttäviä sutkauksia niistä uskollisista palveluksista, joita hän oli minulle osottanut ja minun velvollisuudestani gentlemannina sopivalla tavalla palkita hänen intoaan. Cheapsidessa menin muutamaan myymälään ja viivyin siellä hyvinkin neljännestantia. Kenenkä olisinkaan tavannut ulostultuani, ellen tuota poikaa, joka seisoj samassa huolettomassa asennossa kuin ennenkin? Niin suuri uskollisuus saa kivenkin heltyämään. Suvaitsin heittää hänelle pari penceä kaupanpäällisiksi. Hän nyökäytti päätään luottavaisesti, niinkuin olisi saanut mitä hänelle oikeuden mukaan kuuluikin, ja näytti vielä tuumivan eikä voisi minulta ansaita hiukan enemmänkin. Mutta minun boyini oli ihmistuntija; hän ymmärsi lopulta ettei tässä ollut enää mitään tekemistä, ja niin hän sukelsi kuin kala muutamin pitkin harppauksin kansanjoukkoon, aloittaakseen samat temput uudelleen muiden muukalaisten kanssa.

Olemme vihdoinkin pelastetut. Olemme päässeet ahdingosta vapaaksi, suoriutuneet onnellisesti niljakasta katuloasta ja astuneet alukseen, joka vie meidät kuohuvan meren yli. Mitä sanoinkaan, alukseenko? Ei laivaan, kaksikantiseen omnibussiin, joka matkustajia täyteen sullottuna luovii ihmisvirran läpi. Emme olleet kyllin porvarillisen ylhäisiä taikka naurettavan mukavia asettaaksemme tuon Noakin arkin salonkiin, jossa kolmekymmentä ihmistä, sullottuina kuin anjovikset laatikkoon ja kuulematta tai näkemättä muuta kuin vierustoverinsa: nuo toiset anjovikset, kuluttavat aikaa moittien pönkkähameita ja napittaen taskujaan naapurien pitkien sormien varalta. Meillä on Lontoon yhteiskunnassa kunniasija, erinomainen, valoisa, ilmava paikka omnibussin katolla, jossa on mukavat selkänokat ja sivukaiteet, yhtä paikallaan kuin märssykori isossamastossa. Sinne kiipeäminen olisi ehkä vaarallista luuvalon ahdistamalle milordille, mutta lordit ja ladies surisevat kuin alempiarvoiset päiväkorennot paljoa alempana meitä korkeuden vapaita gentlemanneja, jotka heitämme armollisen katseen heihin ja niihin nöyriin jalankulkijoihin, joilla ei ole varaa tuhlata kuutta penceä ajaakseen Lontoon halki. Sanalla sanoen, paikkamme on miellyttävän kuin voimme toivoa kauniilla säällä; olemme kuin observatoorian huipussa, joka suo meidän katsella mitä kirjavinta näkyä ja joka yksinään jo palkitsee matkan Pohjanmeren yli.

Tässä täytyy minun ohimennen omistaa hevosraukoille myötätuntoinen huokaukseni. Olin aina mielessäni kuvailut että eläinräökkäys olisi ihmisystävällisessä Lontoossa tuntematon paha, mutta siinäpä olinkin erehtynyt. Niin hyvinravittuja kuin nuo vahvarakenteiset vetäjät ovatkin ja niin paljon kuin litteät, hakatut katukivet vähentävätkin hankausta, niin tuntuu kuitenkin jotenkin järjettömältä valjastaa kaksi hevosta nelipyöräisen myllyn eteen, jonka ylisillä on neljä- tai viisikymmentä jauhosäkkiä, toisin sanoen meidän omnibussimme eteen. Ja miksikä sanoisimme noita yhden hevosen vetämiä kuorma-ajurein rattaita? Ne eivät ole rattaita, vaan hirvittävän raskaita, pyöriviä makasiineja. Ja noihin pienten ponyjen vetämiin korivaunuihin, joita kohtaamme joka kahdellakymmenellä askeleella, hevonen tuskin tavallisen tanakkaa vahtikoira suuempi, niihin on ahdettu kolme, neljä, jopa kuusikin henkeä? Ja tuolla — kuinka siellä ruoskitaankaan aasiraukkaa! Tosin: "jos kestät tuon, niin kestät tuonkin", sanoi talonpoika aidanseipästä. Väliin se onnistuu, väliin ei; enkä ollut vielä ollut kahtakaan päivää Lontoossa, kun jo olin nähnyt kahden hevosen uupuvan ja heittävän henkensä armottoman kuormiensa edessä: toinen oli omnibushevonen, toinen kuormanvetäjä. Kuka saattaisi uskoa että englantilaiset kilpailevat meidän issikkaimme ja muiden hevosräökkäjäin kanssa? "Pistätkö vastaan?" sanoi vanha Brunberg. "Kun olet kerran hevoseksi ruvennut, niin sinun täytyy hevosenä ollakkin; minkätähden olet ruvennut hevoseksi?" — Ei, minäpä kiitän junaa, jonka korskuvat, aina uupumatonta työtä ei lepoetki näy milloinkaan virkistävän, siitä huolimatta kuitenkin on iltauninen ja aamuväsynyt kuin laiska koulupoika? Harvat puodit avautuvat ennen kello yhdeksää

Mutta palaanpa jälleen liikkuvan observatooriumi katolle.

Kello on kymmenen aamupäivällä, Lontoo on äsken avannut sähköyävät silmänsä, myymälät. Kukapa uskoisi että tämä maailmankaupunki, joka punnitsee minuutit kultavaa'alla ja jonka uupumatonta työtä ei lepoetki näy milloinkaan virkistävän, siitä huolimatta kuitenkin on iltauninen ja aamuväsynyt kuin laiska koulupoika? Harvat puodit avautuvat ennen kello yhdeksää

aamalla, useimmat vasta yhdeksältä, ja suljetaan hyvissä ajoin illalla. Totta kyllä on että työpajat takovat, koneet surisevat, junat jyrisevät ja höyrylaivat puhaltavat ensimmäisestä aamunsarastuksesta asti; että kaikki tuon suuren kaupungin monet tuhannet kyökit tekevät ostoksensa aikaisin aamalla, ja että tuo aamu-elämä jo on tyyntynyt, kun kaduilla alkaa päivän liike ja kauppa-amaailma juo aamuteetänsä. Vieläkin myöhemmin avataan armojen makuuhuoneiden uutimet; verho verhon jälkeen kohoo noiden kirjavien taulujen edestä ja vasta kello kahdenoista jälkeen päivällä kohoo kaupungin "kerma" tuon suuren viilipunkan pinnalle.

Otaksukaamme että lähdemme London Bridgestä South Kensingtonin näyttelypalatsiin. Suorin tie kulkee Fleetstreetin ja väkirikkaan Strandin yli, mutta meidän omnibussimme liikunta-alue on laajempi, ja se pitää paraimpana purjehtia leveintä kulkuväylää myöten, jossa on suurin liike. Se tekee sentähden pienen, noin viisi englannin tai miltei yhden ruotsinpeninkulman mutkan.^[29] Se jättää puoleksi maanalaisen Fishmarketin kaksine miljoonine hummereineen (vuodessa) oikealle kädelle, pyörii komeaa King Williams streetiä pitkin kokonaan raudalla katetulle Lombardstreetille lähelle pankkia — Lontoon lihavaa sydäntä, joka painaa miljoonia puntia — sieltä Cheapsiden yli S:t Paulille ja sieltä edelleen Ludgatestreetille. Tätä lyhyttä katua voi verrata virran koskipaikkaan. Siellä puristautuu ihmisvilinä kapeaan uomaan, missä virta, alituisen jyristen ja kohisten, juoksee kahteen eri suuntaan. Kuinka suurta taitavuutta vaaditaankaan noilta kuskilaudalla istuvilta kylmäverisiltä perämiehiltä johtaakseen laivansa lukuisten pyörteiden välitse! Puoli vauhtia, herra kapteeni! Seis — koko pitkä vaunujono seisautuu paikoilleen ja odottaa kärsivällisesti kunnes epäjärjestys selviää. Nyt avautuu eteemme kapea kouru — go on! Jättiläinen lähtee liikkeelle, käärmeeenmuotoinen jono luikertelee taasen eteenpäin. Se poikkeaa oikealle leveämmälle kadulle, Farringtonstreetille ja sieltä vasemmalle loppumattomalle, loistavalle Holbornille.

Olemme nyt jättäneet rikkaan, kokoonpuristetun Cityn ja teemme tuloamme ylhäiseen, tilavaan Westendiin. Mikä näky! Niin pitkältä kuin silmä kantaa näemme molemmin puolin kaksi katkeamatonta riviä viisikerroksisia palatseja, joiden pohjakerroksissa upeilee kaikkien maanosien yllisyys, levitetynä loistaviin myymälöihin, joiden jättiläismäiset ikkunat ovat yhdestä ainoasta peililasilevystä. Edessämme, takanamme, ympärillämme tuhansia ajoneuvoja; leveät katukäytävät täynnä myriadeja jalankulkijoita; elämää ja liikettä, mutta toisenlaista kuin Cityssä. Täällä emme näe enää muurahaisten hyörinää, emme kuule enää katumyyjien ääniä, vaunujen kolinaa ja nyrkkitaiteilijain isänmaan markkinaliikettä; täällä on eurooppalaiset markkinat, jotka kuluttavat englantilaisia tavaroita; täällä on rikkaus työssään raviten aina nälkäistä teollisuutta. Kuinka monta istutusalueita, työpajaa, konetta ja kättä elääkään siitä, mitä tämä Westend yhtenä ainoana päivänä kuluttaa! Ja täällä vallitsee jonkinlainen rauha tuossa risteilevässä ihmisvilinässäkin, jossa kaikkialla silkki kahisee ja sovereignit (englantilaiset kultarahat) kilisevät. Korvia huumaavassa melussakin vallitsee jonkinlainen hiljaisuus: lukemattomat pienet aallot yhtyvät jonkinlaiseen sulosointuun. Emme siellä tuupi toisiamme emmekä pole toistemme varpaille, meillä on aikaa sanoa toisillemme: good morning, sir, "kuinka on jalkainne laita?"

Miten tahansa; se on kuitenkin ainoastaan hopeanhohdetta virran reunoilla. Nosta silmäsi katukäytäviltä, ja edessäsi näet keskellä loistavaa Westendiä suuren, raskaan, mustan Lontoon.

Suuri — raskas — musta; nuo kolme sanaa kuvaavat paremmin kuin mikään muu Britannian pääkaupungin ulkonäköä.

Ota huomioosi että tänään ei sada eikä ole sumua, tuota maineen saavuttanutta, raskasta, sietämätöntä Lontoosumua, joka on muukalaisen kauhu ja synnyttää "spleniä" (synkkämielisyyttä) yhtä välttämättä kuin Alpit loihtivat esiin tyroolilaulun, kuin Sevillan puutarhat herättävät kitaransoiton, kuin Korsikan aurinko synnyttää verikoston ja Suomen talvet valavat lyijyä jäseniin. Nyt on Lontoossa juhlapäivä, suuri kaupunki kylpee auringonpaisteessa, taivaan laella ei näy ainoatakaan pilvettä; ja kuitenkin — siinä näet edessäsi noita loppumattomia jonoja jättäläiskokoisia, palatsimaisia rakennuksia, jotka kaikessa komeudessaan tekevät niin tavattoman yksitoikkoisen vaikutuksen sentähden, että yhdeksän kymmenestä näyttää olevan valettu samassa muotissa, ilman että yksitoikkoisuutta lieventäisi talojen väliin puristetut kirkot ja niiden tornit, jotka, S:t Paulin raskasta kupoolia lukuunottamatta, näyttävät aivan kääpiömäisiltä, ne kun tuskin jaksavat kohota ympärillä olevain kattojen yläpuolelle. Niin, nyt on auringonpaistetta ja ilma kirkas, mutta minkälainen ilma? Sadan askeleen päässä edessäsi on usvaa, joka tihenee mitä kauvemmas katseesi luot, se ympäröi harson tavoin etäisemmät talot ja kansanjoukon. Lontoon alituinen harsohuntu, joka himmentää sen iloisimmankin juhlapuvun loistoa. Tuo usva, joka on puoleksi savua, puoleksi mereltä tulevia vesihöyryjä, tekee meihin saman vaikutuksen kuin auer tai sumu: etäämpänä olevain esineiden hahmopiirteet käyvät epäselviksi, taustalla liikkuu tumma, varjontapainen meri; siirrymme todellisuuden maailmasta unen valtakuntaan.

Ja nuo palatsit, kaikki alastomista, likaisenharmaista tiilistä taikka hiekkakivestä, joka näyttää kuin astianpesuvedellä huuhdotulta, mitäpä niitä kannattaisi valkaista tai maalata iloisemmin värein? Kivihiilensavu ne taasen värjäisi muutamissa viikoissa tai päivissä — ei mustiksi, sillä se antaisi niille yön tai surun juhlallisuuden, vaan puolimustiksi, tuhkanharmaiksi, rumiksi ja surullisen näköisiksi. Tuo savu hoitaa oikein mainiosti seinämaalarinammattiaan; se on poikkeuksetta mustannut kaikki talot, varsinkin länsipuolelta, sillä länsituulet puhaltavat Lontoossa kolme neljäsosaa vuotta; se ei ole säästännyt kuninkaanlinnoja, kansanpalatseja eikä kirkkoja, jotka kaikki ovat näöltään kykloopien asumuksiksi rakennettujen savupirttien ja pajojen näköisiä. Pronssiset ja marmoriset sankaritkin ovat nokikolarien näköisiä; Wellington näyttää tulevan suoraan Waterloo ruudinsavusta ja Nelson on kuin ruutitynnyristä korkealle jalustalleen Trafalgar squareen vedetty.

Brüsselissäkin on pajoja ja kivihiilisavupilviä, mutta tuskinpa on koko Euroopassa niin "puhdassilmäistä", niin hohtavan valkoista kaupunkia. Älä siis, sinä brittiläinen jätti, syytä yksinomaan savua, kun sinulta kysytään kuten Herodes kysyi murjaanein kuninkaalta: "miksi olet niin musta?"

Holborn kulkee samaan suuntaan kuin Oxfordstreet, Lontoon loistavin katu. Kun meidän laivamme on jonkun aikaa pyörinyt tuossa laajassa, loppumattomassa ihmimeressä, poikkeee se vasemmalle ja tulee poikkikatuja myöten Piccadillyn muhkeiden muotikauppojen ääreen ja sieltä, tunnin aikaa luovittuaan, määräraikkaansa Kensingtoniin.

Oleta että sinun sieltä palatessasi on yö; ei valoisa pohjolan kesäyö, vaan etelän musta läpinäkymätön huntu. Haluttaako sinua seurata minua yölliselle kävelyllä Lontoon kaduilla?

6. Öinen Lontoo.

On heinäkuu. Kello lyö kahdeksan. Laskevan auringon viimeiset säteet kultraavat S:t Paulin kirkon torninhuippua. Themsistä nousee keveä sumu, sekottuen ohueen, harsomaiseen usvaan, joka alati liitelee tummien kattojen päällä.

Ilma alkaa pimetä? Lontoo on kylläinen, se on syönyt päivällistä kello kahdestatoista kello kahdeksaan. Liikemiehet ovat tuhansilla kabrioleteilla, ajurinvaunuilla ja junilla palanneet Cityssä olevista konttoreistaan kaukasiin asuntoihinsa. Kaasu, joka jo on tunnin ajan palanut taloissa, syttyy vähitellen kaduillakin. Kolmetoista teatteria — kaikkityyni "kuninkaallisia" — sen lisäksi lukematon joukko museoita, lukuhuoneita, konsertteja, panoraamoja, tempuilijoita, nuorallakävelijöitä, taideratsastajia, silmäkääntäjiä, vahakabinetteja, Garibaldiklubeja, shakkiklubeja, spiritistiklubeja, jockeyklubeja, peliklubeja, kahviloita, ravintoloita ja kaikenlaatuisia kapakoita, enemmän tai vähemmän aamulehdissä suositeltuja, avaa ovensa kirjavalle yleisölle. Pistäytytäänkö johonkin sisään?

— A ticket, sir? a box, sir? Piletinmyyjät parveilevat kuin heinäsiikat ympärillämme.

Tuolla esimerkiksi on italialainen ooppera Coventgardenissa ja "Hänen Majesteettinsa teatteri", johon mennessä täytyy pukeutua juhlapukuun esiintyäkseen arvokkaasti yhden guineen sijoilla kaiken maailman armojen rinnalla. Coventgardenissa näytellään "Robertia", jossa esiintyvät Tamberlick ja Adelina Patti; Hänen Majesteettinsa teatterissa Don Juania, esiintyjinä Mario ja Louise Michal. Ahdinkoa katonrajaan saakka, orkesteri ranskalaisten ja saksalaisten taitelijain avustama, näyttämöllepano pyrkivä voittamaan Pariisin, Pietarin ja Berlinin. Muuten koreita aarioita, merkillisiä duetteja, luonnottomia liikkeitä ja dramaattista mitättömyyttä. Kaikki, mikä Euroopassa on siinä suhteessa kuuluisinta, on kulkeutunut Lontooseen.

Tuolla, pienellä näyttämöllä Oxfordstreetin varrella, Royal Princess Theatressa, esitetään näytelmää, joka jättää syvemmät jäljet, Charles Kean, suuren Keanin täysarvoinen poika ja itse ensiluokan näyttelijä, esiintyy kardinaali Wolseyna Shakespearen Henrik VIII:ssä. Liikkeet ovat koko lailla saksalais-pateettisia ja madame Kean (kuningatar Katarinana) lyö rintaansa niin, että teatteri kaikuu. Mutta Kean on mestari, jolle äänettömässä näyttelemisessä ei luultavasti kukaan aikalaisemme vedä vertoja. Itse tuo kylmäkiskoinen englantilainenkin yleisö, joka tulee tänne puolittain unisena portterinsa ja paahtopihvinsä äärestä, herää horrostilastaan ja puhkee suosionosotusten myrskyyn. Kappale päättyy maagillisen kauniiseen kuvaelmaan, jonka sähkövalo saa aikaan: enkelit astuvat alas pimeään yöhön ja liehtovat palmunoksillaan viileyttä hyljätyn kuningattaren vuoteen yli.

Tai riennämme Colosseumiin Regents Parkin luona, kuuntelemme pitkäveiteistä esitelmää kolkuttajahengistä, ihailemme kaunista keinotekoisia stalaktiittiluolaa ja purjehdimme pitkin Tajo-virtaa nähdäksemme omin silmin Lissabonin maanjäristyksen. Kuulemme maanalaisen jyrinän, näemme kirkkojen ja palatsien suistuvan, meren kuohuvan yli partaattensa ja laivojen hautaantuvan pilvenkorkuksiin aaltoihin. Tuskin olemme tuosta kamalasta näystä tointuneet, ennenkuin meille tarjoutuu jotain vielä ihmeellisempää. Astumme pieneen huoneeseen; huomaamme tuskin lattian liikkuvan ja että kohoamme. Astumme jälleen ulos ja nyt emme ole enää Lontoon Colosseumissa, vaan Pariisin Pantheonin ylimmällä penkereellä. Niin pitkälle kuin silmä kantaa, leviää syvällä jalkaimme alla Ranskan pääkaupunki kuun ja kaasun valossa. Vaikutus on aivan todellinen; kumarrumme rinta-aidakkeen yli ja katselemme alas huimaavasta korkeudesta; ojennamme keppiämme, jolloin tunnemme Pantheonin kupoolin ulkonemat; kävelemme vapaasti ympäri koko parvekkeella ja eteemme avautuu kaikkiin suuntiin ääretön näköala. Se on ihme, jonka perille emme pääse. Itse todellisuus ei voi tehdä täydellisempää vaikutusta.

Kaikkea tätä saadaan usvakuvien, soiton, näytelmien ja isänmaallisten runonlausuntojen ohessa nähdä yhden shillingin maksusta.

Mutta ilta on jo myöhäinen. Emme enää suo itsellemme aikaa katsellaksemme pienellä Sadlers Wellsin näyttämöllä Morton Priceä, joka sadattaneljättätoista kertaa jäljittelee mitä hullunkurisimmalla tavalla englantilaista ylimystä esittäessään lord Nonsuchia. Pian on keskiyö. Me nautimme Haymarketissa seisoltamme illallista, johon kuuluu pale aleta ja pari jommoistakin kone-voileipää, sandwiohia — voileivätkin valmistetaan meidän aikanamme koneella. Tämä ateria maksaa viisi penceä. Sitte lähdemme kotimatalle ajoneuvoissa.

Mikä uusi vilinä leveillä, valaistuilla katukäytävillä! Mistä virtaavatkaan tänne nuo monet sadat koreasti puettut naiset, jotka niin reippaasti tervehtivät kaikkia ohikulkijoita? Onko Lontoossa tapana että nuoret, viidentoista vanhat tytöt ojentavat sikaarinsa pyytäen tulta keltä hyvänsä? Lapsiraukka, joka kerran olet päättävä onnettoman elämäsi Australian rangastussiirtolassa,

ellet sitä päättä Lontoon kurjimmassa kapakassa, minkätähden et ojenna sikaariasi tuolle vanhalle herralle tai tuolle nuorelle kunnianarvoiselle rouvalle, jotka tuolla kadunkulmassa katselevat sinua kyynelsilmin? Sentähden, että nuo äänettömät katselijat ovat lähetetyt "Magdaleenakodista", koettaakseen keskeltä turmeluksen syvintä lokaa pelastaa jonkun onnetoman, kadotetun olennon omantunnonrauhan ja ijankaikkisen autuuden — sentähden, että sinun täytyy luoda katseesi alas nähdessäsi heidän lempeän, surullisen katseensa, jossa et huomaa rahtuakaan ylenkatsetta, et moitteen varjoakaan, ainoastaan kristillisen armahtavaisuuden rukouksen että sinut estettäisiin lankeemasta — tuon liikuttavan rukouksen, jonka Victor Hugo asettaa viattoman tyttärensä huulille onnettomimpien, kaikista inhimillisistä olennoista syvimälle langenneiden puolesta, *qui vendent le doux nom d'amour!*

Mutta me riennämme tuosta samalla niin masentavasta ja niin ylentävästä kuvasta, pysähtyäksemme muutaman huoneen ulkopuolelle, jonka porttia valaisee suuri kaasutähti. Mikä talo se on? Sitä sanotaan konserttisaliksi, mutta se on itse asiassa pelihuone, joka vuosittain on syypää monen toiveissaan pettyneen onnen ja elämän hukkaan. Ja tuo vastapäätä oleva talo, joka yksinään on pimeä useimpien muiden kirkkaasti valaistujen keskellä? Se on muuan kveekkarien kokouspaikka; heidän rukoushetkensä on aikoja sitten ohi, mutta tuon yksinäisen lampun ääressä kirjotetaan kenties juuri nyt yhtä noita lukemattomia kansankirjasia, joita joka päivä levitetään kaduilla ilmaiseksi turmeluksen ehkäisemiseksi.

Miksi sulkeutuisimme ajurin vaunuihin, kun paremmin voimme tarkastaa yöllistä Lontoota kaasun ja tähtien valossa jalkaisin astuen?

Eikö se jo nuku, tuo suuri kaupunki? Vähämielinen kysymys! Milloin virta nukkuu? Sen aallot kulkevat pysähtymättä eteenpäin pimeässä ja päiväpaisteessa, ja mylly jauhaa. Kun Lontoon toinen silmä nukkuu, silloin toinen valvoo, levottomasti, unettomasti, ikäänkuin tuon vanhan kirouksen painamana:

Glamis unen murhas ja senvuoks ei Cawdor
Unt' enää saa, unt' ei Macbeth saa enää.

Kun rikkaat ja mahtavat, ne jotka nauttivat tämän maailman antimia, ovat murhanneet unensa ja vaipuneet aamulla nukkumaan, silloin jo nousee ahkera työmies, rientäen tehtaisiin. Kirjapainot työskentelevät koko yön, voidakseen oikeaan aikaan jakaa suuret aamulehdet. Valtiokoneisto työskentelee, kuten muutkin koneet, yöt päivät. Alahuoneen puheliaat äänet vaikenivat vasta kello kahden, kolmen, neljän aikana aamulla. Konttorimies miettii laskujaan, ompelijatar valvoo niukan kaasuliekkinsä ääressä. Manner-ilmaan tottumattomat merimiehet kuljeskelevat kaduilla kaiken yötä. Varkaat, katurösvot, vääränrahan tekijät, juomarit, pelaajat, kapakkain ja porttolain isännät, pettäjät ja petetyt, lähtevät silloin ansiolle.

Tuskin olemme jättäneet Piccadillyn ja Pall Mallin hohtavan kaasuvalaistuksen taaksemme, kun astumme puolipimeille kaduille, joilla kaasuliekki tuikkii vain pitkien välimatkain päässä. Vastoin tahtoamme johtuu mieleemme tuhansia kamalia juttuja. Nuo garotti nimiset kuristuslingot esimerkiksi, jotka pari vuotta sitten saattoivat koko Lontoon kauhun valtaan — tarjottiinhan meille hiljattain eräässä rautakaupassa veitsiä, joissa oli päällekirjotus "antigarot"! Kun tietää kulkevana pimeässä kaupungissa, jossa, paitsi vähemmän tottuneita, on kuusituhatta mestarivarasta ja ehkä yhtä monta, jotka ovat valmiit viskaamaan paulan lähimäisensä kaulaan, täytyy myöntää että tuo tuntuu hiukan pelottavalta. Kuka takaa, etteikö tuossa pimeässä nurkassa väijy pahanilkinen rosvo, joka kuudesta pencesta on valmis hukuttamaan itse lord Palmerstonin?

Seis! Tuolla seisoo pimeässä katukulmassa joku mies, liikkumattomana nojaten seinää vasten niin lähellä sinua, että huomaamattasi miltei kosketat häneen. Mitä hän tekee siellä näin myöhään yöllä?

Se on konstaapeli. Hän seisoo siellä niiden sbirrien (poliisien) tavoin, joiden edessä Angelo Malipieri vapisi: näkee kaikki, vaan on itse näkymättömänä. Ole huoletta: sellainen mies seisoo, näkymätön joka kadunkulmassa ja hänen ei tarvitse kuin viheltää pilliinsä kutsuakseen muutamissa minuuteissa paikalle sata muuta. Tähän yöpoliisikuntaan kuuluu 3,600 rohkeaa miestä, jotka pitävät Lontoon roistoväkeä terveellisessä kurissa. Huonossa valaistuksessa et voi kadunkulmissa saada selkoa katujen nimistä. Käänny silloin lähimmässä kulmassa seisovan konstaapelin puoleen ja pyydä neuvoa matkasi suunnasta. Hän vastaa kohteliaasti, näyttäen suorimman tien. Sinä nostat hattua: thank you, sir! Hän vastaa tervehdykseen: good night, sir!

Se, joka ei ole ennen nähnyt kelvollisia poliiseja — poliiseja, jotka eivät ole olemassa saadakseen aikaan rettelöitä, vaan auttaakseen kunniallisia ihmisiä, hän oppikoon tuntemaan Lontoon konstaapeleita.

Näin me kuljemme kaikessa rauhassa pitkiä, hämäriä katuja. Kello kymmenen olivat enää auki ainoastaan teatterit, ravintolat, kapakat, tupakkamyymälät, ja siellä täällä joku myymälä, jossa kaupitaan leipää, lihaa, kalaa tai hedelmiä. Kello yksitoista niiden luku yhä vähenee; kello kaksitoista ei ole auki enää ainoatakaan myymälää; kokonaiset kaupunginosat ovat pimeään ja luoksepääsemättömyyteen kääriytyneet.

Miten usein näemmekään noiden myymälöiden ulkopuolella jonkun ryysyisen kerjäläisen tähystävän nälkäisin katsein edessään olevaan ikkunaan, johon on levitetty kaikenlaisia herkkuja kulkijan halujen kiihotteeksi, tai rahanvaihtajan konttorin ulkopuolella, jossa on ladottu kasottain kultaa ja hopeaa pöydälle ikkunan ääreen! Miksei kerjäläinen ojenna kättään särkeäkseen tuota heikkoa lasia, joka estää häntä sammuttamasta nälkäänsä tai tyydyttämästä rahanhimoaan? Häntä pidättää näkymätön käsivarsi; hauras lasi on vahvempi kuin rautainen muuri, vahvempi nälkää, vahvempi saaliinhimoa, sillä sitä suojelee lakien voima!

Kun kurjuus Pariisissa näkee joka päivä edessään rikkautta ja nautintoa, puhkee se sanoiksi ja raivoaa kommunistisina aatteina. Kun kurjuus Lontoossa näkee joka päivä saman näyn, niin se juo epätoivoissaan itsensä kuoliaaksi.

Yhteiskuntahyveet juurtuvat syvemmin ja voimakkaammin Lontoon kodikkaassa perhe-elämässä kuin kevytmielisessä Pariisissa, mutta kaikki paheetkin ovat Lontoossa rohkeampia. Pariisissa kurjuus poimuttelee ryysynsä kauniisiin laskoksiin; Lontoossa kurjuus kulkee alastomana ja kauhistuttavana sydänpäivälläkin. Ei ole mitään kauniimpaa kuin englantilainen hyväntekeväisyyslaitos; ei ole mitään inhottavampaa kuin lontoolainen kapakka keskiyön aikaan.

Nyt olemme hotellimme portin edessä, kulettuamme hyvän ruotsinpenikulman Coventgardenista, Piccadillystä ja Pall Mallista Trafalgar squaren, Strandin, Fleetstreetin ja monien pienempien katujen kautta. Kello on neljänneksen neljättä. Hyvää yötä; aamulla tavataan sanomalehden ääressä.

Mitä tietää Times kertoa? "Viime yönä kello yhden ja kahden välillä kulki parlamentinjäsen S. yksinään alahuoneesta erääseen klubiin, jolloin hän Strandin ja Trafalgar squaren kulmassa sai iskun niskaansa, jonka johdosta vaipui tajutonna maahan. Onneksi estivät muutamat paikalle saapuneet henkilöt roistojen suorittamasta työtään loppuun, jonka tarkoituksena näyttää olleen garotin käyttäminen. Herra S., jolta ei hävinnyt muuta kuin kellonsa, kannettiin lähimpään välskäritypaan ja kunnianarvoisen parlamentinjäsenen henki näyttää olevan turvattu. Poliisi ei ole päässyt väkivallan tekijöiden jäljille."

7. Sydenhamin kristallipalatsi.

Kerran — minä toistan mitä edellä sanoin — on tuo raskas englantilainen komeus eräänä onnellisena hetkenä luonut palatsin niin keveän, ilmakkaan ja valoisan, kuin olisi se pelkistä auringonsäteistä rakennettu. Kerran on onnellinen neron välähdys tunkeutunut Lontoonkin harmaiden sumujen läpi; kerran on tuo kylmä brittiläinen flegma, joka muuten viihtyy paraiten savun mustaamien koneitten keskellä ja jota, liikkeelle jouduttuaan, voi verrata käyvään portteritynnnyriin — kerran on senkin mieleen johtunut luoda jotain hienoa ja miellyttävää, jotain ihastuttavan kaunista, ja tuo sen ihmeteltävän kaunis oikku oli 1851-vuoden kristallipalatsi. Mutta katsos, se ei kelvannut olemaan kaappina, jossa säilytettiin kaiken maailman schene rariteetteja, se oli aivan liian siro sopiakseen suuren kaupungin muitten rumien ja nokisten palatsien rinnalle ja sentähden se revittiin hajalleen Hydeparkista, myytiin eräälle osakeyhtiölle ja muutettiin Sydenhamiin, 7 englanninpenikulmaa Lontoosta. Kiitos ja kunnia niille, jotka saivat tuon onnellisen päähänpiston; he ovat pelastaneet hyvän ajatuksen, ovatpa tehneet enemmänkin: antaneet sille oikeat suhteet ja oikean paikan.

Tuskinpa on mitään muuta ihmistyötä koko avarassa maailmassa, joka niin täydellisesti ja niin kauniisti kuin Sydenhamin kristallipalatsi muistuttaisi noita satujen taikalinnoja, joista olemme niin usein lapsina uneksineet ja jotka aina siitä asti ovat säilyneet muistissamme kaiken kauniin ja viehättävän ihanteina rakennustaiteen alalla. Yksin, kuin hallitsija auringonpaisteisella kummullaan, kohoo kristallipalatsi jo kaukaa muukalaisen silmien eteen korkeine, kaarevine hopeaviivoineen. Missä kohti aurinko milloinkin vaeltaakin taivaan kannella, aina se löytää tuossa ihmeellisessä linnassa jonkun heijastavan pinnan, jota vasten voi säteillä. Olen nähnyt tuontapaisen kuvan ennenkin, mutta se oli kaukana pohjolassa, illan kultaisten pilvien keskellä; olen ennenkin ihastellut samanlaista suurta, hohtavaa hopeapintaa, mutta se oli kaukana Satakunnan yksinäisillä rannikoilla, kun Mallasveden laaja sinipinta välkkyi päivänpaisteessa.

Oletko milloinkaan tarkastanut korenon siipiä? Nuo hienot, verkontapaiset juovat, jotka yhdistävät harsokudoksen kokonaisuudeksi, antavat ehkä käsityksen niistä hoikista, sopusuhtaisista osista, jotka yhdistävät ja tukevat suurta kristallipalatsia. Ne kannattavat niin keveästi korkeita holveja ja laajoja sisustoja; katselemme ympärillemme ajattelematta minne ovat hävinneet ne tukevat pylväät ja raskaat palkit, joita olemme tottuneet näkemään muissa rakennuksissa. Tuskin saatamme uskoa että nuo kapeat viivat, jotka näyttävät olevan vain koristeina, ja nuo rautapylväät, jotka paksuimmillaankin ovat vain purjeveneen mastojen vahvuiset, voivat kannattaa niin korkeita holveja kuin Pietarinkirkko Roomassa. Ei milloinkaan ole ihmisnero onnellisemmin ja täydellisemmin jäljitellyt luonnon siroa rakennustapaa, josta Ehrensvärd sanoo: "missä suhteessa puu on kaunis? Siinä, että näemme suuren esineen niin keveän näköisenä".

Mahtavan suuren ja hienon miellyttävän toisiinsa yhdistäminen on tähän saakka kuulunut ainoastaan luonnon taitoihin, ilmeten kasvavan puun muodoissa, pilven reunapiirteissä, hopealta välkkyvän merenpinnan lempeässä majesteettiudessa. Ihminen on turhaan pyrkinyt antamaan Rhodon kolossille keijukaisen hintelät muodot; itse Kölnin tuomiokirkon rohkeimpiakin holveja painaa raskaat kivijoukot. Kristallipalatsin yksin on onnistunut ratkaista rakennustaiteen vaikein pulma.

Tämän rakennuksen ylevän ulkomuodon voittaa kuitenkin sen sisäpuoli. Emme luule seisovamme tavallisessa talossa, vaan taivaan sinikaaren alla. Miten usein olemmekaan kevein sydämin seisoneet korkeassa koivikossa, jonka solakkain puiden latvojen kautta on päivä paistanut; mutta niin läpikuultavan ilmakasta korkeutta kuin tämän palatsin sisus voimme verrata ainoastaan itse taivaaseen. Sydän laajenee ja ajatukset kohoavat tuossa valon asunnossa. Päivän kirkkaus ja auringon lämpö, joka lasin vahvistamana virtaa sisään kaikkialta seinistä ja katosta, olisi kirkkaina kesäpäivinä miltei sietämätön, ellei, aina auringon asennon mukaan, hankittaisi lievennystä vaaleanvihreiden verhojen avulla, joita nerokkaan koneiston avulla nostetaan ja lasketaan.

Palatsia on paljo laajennettu vuoden 1851 jälkeen; sillä on nykyään korkea, nelitahkoinen torni, sekä pelkästä lasista ja raudasta, sekä monta uutta kylkirakennusta. Sen tarkoituskin on nyt toisenlainen kuin siihen aikaan: se on nyt pysyväsena maantiedon, historian, taiteen ja teollisuuden näyttelysuojana. Voisimme sitä sanoa lasikaappiin asetetuksi maailmaksi, kuvalliseksi yliopistoksi nuorille ja vanhoille. Tuo suuri ajatus, jonka tarkoituksena on ollut tänne koota se, mikä kaikissa maissa ja kaikkina aikoina on ollut kauneinta, opettavaisinta ja hyödyllisintä, on onnistunut, ellei täydellisesti, niin kuitenkin tavalla, joka tekee yhden päivän oleskelun kristallipalatsissa ajatus- ja näkemysriikkaammaksi kuin ehkä moni vuosi kuluneessa elämässämme on ollut. Lontoon koulunuoriso on todellakin onnellinen voidessaan milloin hyvänsä siirtyä tuohon kuvamaailmaan, joka on ainoastaan neljänneksen tunnin junamatkan päässä.

Oikeassa keskusosastossa on maailman suurin orkesterisali, johon Händelin oratorioita esitettäessä on sopinut 3,500 laulajaa ja 17,000 kuulijaa. Se muodostaa tavattoman suuren amfiteatterin, jonka keskellä on jättiläisurut. Urkujen äänet paisuvat vienoimmasta kuiskauksesta aina tuomiopasuunan jyrinään, joka saattaa suuren palatsin liitokset vapisemaan.

Ei kaukana siitä on avara vesikasvien ja tuhansien uiskentelevien kultakalojen täyttämä lammikko, jonka keskeltä kohoo korkea, kristallinen suihkulähde. Lasisärmäin ja vesisateiden värileikki on ihmeteltävä. Kylkirakennuksissa on siellä täällä pienempiä, elävien kasvien ympäröimiä lammikkoa. Joka maanosa on erikseen edustettuna kasveineen ja (täytettyine) eläimineen. Intian kuningastiikeri väijyy bamburuokojen keskeltä, Afrikan antiloopit syövät taatelipalmujen juurella ja Amerikan boakäärme luikertelee kaktuspensaikossa. Siellä täällä elähtää näkyä luonnollisen kokoiset pahviset ihmisryhmät, jokaisen ilmaston ja rodun alkuasukkaat. Tuolla istuvat koreasti tatuoidut intiaanit wigwamissaan; täällä taistelee kafferi lyhyellä miekallaan bisonihärän kanssa; tuolla näkyy kauhistava bushmanni nuoli jousenjänteellä; täällä loikoo kalmukkijoukko nuotiotulen ympärillä hirveä paistaen. Lähimmässä lammikossa kelluu veden pinnalla komea Victoria regia ja kauvempana kohoa mammutpuun jättiläisrunko sinistä lasitaivasta kohti.

Astumme muutamia askeleita eteenpäin, siirtyen maantiedon alalta historian ja taiteen alalle. Jokaisella aikakaudella on täällä oma "courtsinsa", pihansa, eristetyt avarat palatsinsa, jokainen koristettu oman omituisen tyyliensä mukaisesti. Kaksi jättiläismäistä, istuvaa kaksoiskuvaa, jotka esittävät Ramses suurta ja ovat tarkasti kopioituidut eräässä vanhassa tempelissä olevien alkuperäisten kuvien mukaan, johtavat meidät egyptiläisessä osastossa neljättätuhatta vuotta taaksepäin ajassa. Nuo vanhat faaraot eivät ole kääpiöitä; heidän pikkuvarpaansa ovat kutakuinkin bokсарin käsivarren paksuisia. Noiden muinaisegyptiläisten salien seiniä peittävät osaksi veistokuvat, osaksi sfinxit, osaksi korkokuvat ja maalaukset, kaikki tarkasti jäljitellen tuota jäykkää tyyliä, joka ilmaisee kuvaamataiteen ensimmäiset kynänvetäytyt. Saman vaikutuksen ammoin kuluneista ajoista ja kehityskausista saamme assyrialaisessa osastossa, jonka raskaasta (olin miltei sanoa englantilaisesta) komeudesta on tänne koottu kuvaavia jäljennöksiä Niniven ja Babylonin rauniolöytöjen mukaan. Vanhan testamentin harmaat hirmukuvat katselevat meitä, etunenässä Babelin Bel.

Suomessa ollessamme tuntuu jo Tukholma ja Lübeck olevan aika taipaleen takana, mutta kun palatessamme pitkältä ulkomaanmatkalta joudumme uudelleen noihin kaupunkiin, tunnemme ihmeeksemme olevamme miltei kuin kotonamme. Saman vaikutuksen tekee kun harhailtuamme kauvan kaukaisen muinaisuuden eriskummaisia, kulmikkaita kuvia katsellen, siirrymme klassillisen muinaisuuden kauniiden, sopusointuisten taideteosten piiriin. Tunnemme olevamme miltei kuin kotonamme vanhassa Ateenassa ja Pompeijissa. Ei mitkään kuvateokset, ei mitkään historialliset kertomukset saata antaa meille niin selvää yleiskatsausta eri taidekausista ja antiikin etevämyydestä kuin tämä näyttely; näemme edessämme ihmiskunnan viljelyshistorian, ja kun ennätämme Kreikkaan saakka, tuntuu kuin pitkän, vaivaloisen haparoimisen jälkeen vihdoin saisimme levähtää selvyuden ja sopusoinnun keskuudessa.

Näistä kauniista kreikkalaisista ja roomalaisista esipihoista astumme edemmäs byzantilaiseen ja sieltä länsimaalaiseen, germaanilaiseen keskiaikaan, kaikki kootut samalla uskollisuudella kolmeen eristettyyn pihaan, joissa jokaisessa on monta huonetta. Ympäristö saattaa meidät heti toiseen tunnelmaan. Tunnemme selvästi kristillisen romantiikan lämpimän hengen huokuvan vastaamme: nuo muurit, nuo kuvat omaavat rakkautta hehkuvan sydämen. Miten viileiltä nuo antiikin kuvat nyt tuntuvatkaan; viileiltä, jopa kylmiltä kaikessa kauneudessaan! Ja kuinka tutunomaisina kohtaavat meitä goottilaiset suippokaaret, ritaripuvut ja tummat, maalatut ikkunat kömpelöine pyhimyksenkuvineen! Jumalanäiti, Kristuslapsi sylissään, katselee meitä niin rauhallisesti ja tutunomaisesti luostarinkomerosta! Niin, täällä olemme kuin kotona, täällä ovat juuremme, vaikka kukat puhkeavat muiden aikakausten keskellä.

Mutta meitä kohtaa vielä yksi vieras maailma: se on Alhambra leijonanpihoineen, muhkeine pylväskäytävineen ja kuuluisine suihkulähteineen. Ei puutu muuta kuin että kuuluisimme kuningas Boabdilin sotahevosen hirnunnan, näkisimme mustan maurilaisen, joka pitelee hänen jalustinta, odaliskien hopealla koristetut kengät ja kuuluisimme mandoliinin soittoa myrtilpensaikosta seraljin muurien takaa.

Kiiruhdamme täältä, sillä tuo romantiikka on ainoastaan kristillisen hengen heikkoa kaikua: siinä ei asu rakkauden henki, ja profeetan veripunainen päähine luo varjonsa muureilla. Me pakenemme takaisin keskiaikaan ja renessansiin. Tuo lyhyt käynti puolikuun piirissä saattoi meidät selvemmin tarkkaamaan kristittyjen kansain kulttuuria: nyt vasta ymmärrämme oikein miten syvästi kristinuskon henki on tunkeutunut koko heidän taiteeseensa ja elämäänsä — ja kuitenkin on kristityitä, jotka sanovat kaikkea taidetta pakanuudeksi — kuitenkin on uudenaikaisia pakanoita, jotka pitävät kristinuskoa voitettuna kantana ihmiskunnan kehityksessä!

Silloin kuulemme aivan lähellämme ääniä ja hälinää. Onko se Bouillonin Gottfrid, joka vaatii Aleksanteri Comnenukselta vapaata pääsyä pyhään maahan? Ovatko ne Abeneerragien käyriä sapelia, jotka huotrissaan kalisevat, vai onko se Jeanne d'Arc, joka vyöttää itseään noustakseen Orleansin muureille? Ei — se on tarjoilija, joka kantaa suklaatarjotinta muutamille laahaaviin pönkkähameisiin ja tulipunaisiin saaleihin puetuille naisille; ne ovat Lancashiren tehtailijoita, jotka keskustelevat muutamain Cityn kauppiasten kanssa puuvillamarkkinain tilasta; se on yhdeksästoista vuosisata silmälaseineen ja mustine vierailutakkeineen, sekottaen paraikaa värejä *oman* aikansa tauluun, jota kerran *omaan* pukuunsa puेतut vielä syntymättömät sukupolvet katselevat ja ihmettelevät tulevaisuuden suurissa kristallipalatsissa...

8. Fantasia-markkinat.

Tuhansien muiden hyväntekeväisyysyhdistysten joukossa on Lontoossa muuan, joka nimittää itseään Royal Dramatic Collegeksi ja jonka tarkoituksena on köyhien, sairaitten ja kurjuuteen vaipuneiden näyttelijäin auttaminen. Tämä seura, joka on kuningattaren suojeluksen alainen ja joka jäseniltään vaatii yhden tai kymmenen punnan suuruisen vuosimaksun, toimittaa joka kesä heinäkuulla kristallipalatsissa "fancy fair" nimiset fantasia-markkinat.

Lähellä palatsin keskipeistä on avonainen paikka, jota voisi sanoa toriksi. Tälle torille on tänään, heinäkuun 19 päivänä, pystytetty kahdeksantoista kaunista, valkoista, vaaleanpunaista ja vaaleansinistä silkkiteiltä, kukilla ja lipuilla koristettuina. Kuusineljättä nuorta naista, kaksi joka teltassa ja valitut Lontoon kaikista sivistyneistä luokista — ladies, joiden vaakunassa on herttuallinen kruunu, ja ladies, joiden vaakunassa upeilee pippuritötterö — myyvät kohteliaalle yleisölle leikkikaluja ja kaikellaisia pikkuesineitä, todellisuudessa ehkä kuuden pence arvoisia, mutta täällä hyvässä tapauksessa guineen tuottavia.^[30]

Kesken kaiken: olisipa onnellista jos voisi järjestää kaikki arpajaiset ja markkinat hyväntekeväisiä tarkoituksia varten näin yksinkertaiselle kannalle. Siihen tarvitaan, paitsi hyvää tahtoa, myöskin jonkinlaista kekseliäisyyttä. Täällä oli esimerkiksi erikoinen myymälä, jossa nuori lady kokosi kasotteen kulta- ja hopearahoja pienistä kirjeistä ja lentokirjasista. Lentokirjaset sisälsivät jotain erikseen mieltäkiinnostavaa päivän kysymysten, muotien tai talouden alalta. Kirjeissä oli joku rivi tunnetuilta henkilöiltä: valtiomiehiltä, tiedemiehiltä, laulajattarilta, taiteilijoilta ja kirjailijoilta, tai ainoastaan heidän nimikirjotuksensa. En tiedä kuinka moneen pieneen korttiin tai kirjelippuun esimerkiksi Charles Dickens tai Adelina Patti olivat tätä tilaisuutta varten nimensä kirjottaneet, mutta luultavasti niitä oli paljon. Tilaisuutta varten toimitettu sanomalehti tietysti myöskin ilmestyi, täynnä leikkiä ja kehumista.

Toinen nuori nainen hoiti todellista tupakkakauppaa. Piippuja, piipunvarsia, sikaari-imukkeita, tulitikkulaatikoita, sievästi laitettuja nuuska- ja sikaari-paketteja, lyhyesti: kaikkea mikä kuuluu oikeaan tupakkamyymälään oli täällä saatavissa, ainoastaan tavallista hienompaa ja paremmanhajuista.

Kolmas möi valokuvia, neljäs rusetteja, viides konvehtia ja niin edespäin. Harmaapartaiset lordit vanhatpojat tuota erinomaista lajia, joita pidetään poikina vielä viidenkymmenen vuoden ikäisinä ja seitsemänkymmenen vuotiaina tuskin vakaantuneina miehinä, kulki kädet täynnä nukkeja ja hyriä, joita olivat ostaneet miss Sara Nelsonilta tai miss Agnes Burdettilta.

Muuan telta oli tavallista ankarammin ostajien piirittämä, ja kysyttiinpä kärsivällisyyttä ja vahvoja käsivarsia, jos mieli raivautua aina sinne asti. Tässä teltassa hallitsi nuori neito, joka joku aika sitten pani Helsingin nuorten miesten (ja monien muidenkin) päät pyörälle; se oli rakastettava tanssijatar miss Lydia Thompson. Hänen pienet kätensä olivat täällä yhtä ahkerassa liikkeessä ja kokosivat vähintään yhtä runsaat tulot kuin pienet jalkansa näyttämöllä. Miss Lydia on nykyään suosituin kaikista Englannin tanssijattarista; eräässä Oxfordstreetin taidemyymälässä, jossa myytiin ainoastaan kuuluisuuksia ja jossa kaikki oli kaksi vertaa kalliimpaa kuin muissa myymälöissä, riippui seitsemän tai kahdeksan hänen eripukuista kuvaansa vierekkäin. Sanottiin että hänen maineensa on säilynyt parjaukselta vapaana; hänen nimensä ohjelmassa ja hän itse teltassaan seisoi Lontoon ja koko maailman ylpeimmän ylimystön rinnalla. Ellei se olisi liian suurta häveliäisyyden puutetta, niin haluaisin kysyä alentuisvatko meidän suomalaiset armomme tällaisissa tapauksissa seuraan, jota englantilaiset armot pitävät kunnianaan. Meidän täytyy vielä jonkun verran eurooppalaistua, oppiaksemme oivaltamaan että jos tällaisissa tapauksissa saattaa puhua alentumisesta, niin se on kyky, joka tekee syntyperälle, arvolle ja rikkaudelle kunniaa alentamalla niiden tasalle.

Englannin päarit ovat, niinkuin jokainen tietää — ja he itse tietävät sen paraiten — suuremmanarvoisia kuin muiden maiden ruhtinaat. Mutta niin pöyhistyneitä ovat kai vain harvat heistä, ettei heitä hyvittäisi sana, jonka heille lausuu Charles Kean, tuo komedianntti, joka joka iltä esiintyy kaikenlaisen yleisön edessä eräässä Lontoon pienehkössä teatterissa.

Sillaikaa jatkoi keskustaan sijottunut orkesteri — hyvä orkesteri kyllä, mutta melkein liiaksi messinkinen — pitkän ohjelmansa esittämistä numero numerolta, aina vuoroin urkujensoiton vaihteluttamana. Tuskin oli soitto vajennut, kun jonkinlaisella vastapäätä olevalla verannalla syntyi hirvuinen meteli. Olisi luullut olevansa Hämeenlinnan hevosmarkkinoilla tai ainakin jossakin ympärikuljeksivassa eläinnäyttelyssä Pariisin Invalidi-esplanaadeissa. Neljä tai viisi eriskummaisesti puettua komediannttia — tällä kertaa oikein tuota vanhaa hyvää lajia — huusi yhtäaikaan täyttä kurkkua ja rummutti, paremman vaikutuksen aikaansaamiseksi, kaikin voimin vaskirumpuihin, pelteihin ja — siltä se miltei näytti — toistensa selkiin. Kaiken tuon kamalan melun tarkoituksena oli ainoastaan houkutelua mahdollisimman paljo kansaa niihin kahteen teatteriin, jotka sillä sivulla näyttelivät vuorotellen joka toinen tunti koko iltapäivän. Näyttelijät

olivat Lontoon useimpien teattereiden suosituimpia koomikoita ja sisäänpääsy, yksi tai kaksi shillinkiä, lankesi tietysti tuohon hyväatekeväiseen tarkotukseen. Kappaleet olivat sellaisia kuin noista verantahoukutuksista päättäen saattoi odottaakin ja muistuttivat paljo meikäläisten ylioppilaitten suurta espanjalaista murhenäytelmää muutamia vuosia sitten Pihlflyktin talossa. Seuraava ohjelma voi antaa jonkinlaisen käsityksen heinäkuun 19 päivän esityksistä:

"Kristallipalatsin kuninkaallisessa teatterissa, suuressa käytävässä j.n.e. esitetään Richardsonin näytelmä *Alfonso ja Claudina, kaunis morsian eli viha ja epätoivo* (sitte seuraa kahdeksan Shakespearen mottoa ja ilmotus johtajista, kapellimestareista j.n.e. sekä luettelo näyttelijöistä). Henkilöitä: Kuningas Santjago, rakastaa Alfonson puolisoa Claudinaa ja päättää hänet omistaa tai murhata; Alfonso, hänen kenraalinsa; muuten suuri pelkuri, mutta rakkautensa ja kostonhimensa rohkaisemana uhmaa kuningasta vastaan ja voittaa hänet kamalassa taistelussa; Huberto, kuninkaan orja, viekas neuvonantaja; Esclavo, toinen orja, sattuu olemaan mykkä ja kelpaa sentähden veristen toimenpiteiden suorittajaksi; Claudina, Alfonson puoliso, mieheensä kovin kiintynyt ja päättänyt mieluummin kuolla kuin kärsiä häväistystä; sekä vihdoin: Claudinan henki, jonkun verran musikaalinen, vaan ei oikein sopiva bengaalitulen valoon. Arv. katselijat suvaitkoot huomata seuraavat kohtaukset: Kuuvalo Bolognassa! Kohtaus! Valepuvut! Salaovi! Rakastajat! Suutelo! Tyranni! Uskollisuuden palkinto! Kirje! Hävitysjuhla! Viha ja epätoivo! Haamu! Kosto! Kauhea kaksintaistelu! Loppukohtaus! Kustannuksia ei säästetä!" — Sitä paitsi esitettiin loistava baletti, jossa myötävaikuttivat mr Pantalón, mr Harlequin, miss Colombine, itse kirjailija mr. Richardson etc. etc. etc. ja lopuksi lisäsi ilmotus tunnetulla häveliäisyydellään, että koska ohjelma ja vieläkin enemmän näyttelemineen niin ylenpalttisesti voitti kaikki toiveet, niin ei pilettiluukulla annettu rahasta takaisin.

Näytelmä oli tosiaankin laatuaan suurenmoinen ja suosionosotukset vilkkaat. Tyranni, rakastaja ja kaunis (jonkun verran parrakas) Claudina kilpailivat suurin elein yleisön suosiosta. Jokainen viittaus ymmärrettiin, jokainen oikein paksu sukkeluus sattui maaliin. Ja nyt oli "puolenkruunun päivä", siis tavallista hienompi yleisö kristallipalatsissa. Mutta kauheat eleet ja sentimentaalinen henki Lontoon suuremmissa teattereissa johtaa pakostakin tähän: tuon kauneuden täytyi välttämättä sairastaa isoarokkoa, tuon taidetavan johtaa ilveilyyn.

Jonkun matkan päässä teattereista kokoontui taasen tiheä kuulijajoukko kahdentoista todellisen, sysimustan afrikkalaisen ympärille, jotka esittivät kansallistanssejaan soittimien säestyksellä ja kamalasti ulvoen, se oli muka laulua. Kaikki tuo oli hyvin kuvaavaa, mutta raakaa. En voi auttaa että englantilaiset kansanhuvit, olkoot ne sitte tarkotetut hienommalle tai karkeammalle yleisölle, vieläkin muistuttavat paljo Macaulayn vilkasta kuvausta Lontoon huveista Kaarlo II:sen aikana. Tempupujentekijäin puodit ovat muuttuneet koreammiksi, karhutanssi ja härkätäistelut ovat väistyneet toisten huvien tieltä — ulkopuolta on silotettu, mutta sisässä on vielä aikailla karkeutta.

Muuan valokuvaaja oli pystyttänyt myymälänsä erääseen kylkirakennukseen ja kehotti salaperäisessä, korkeilla kirjaimilla painetussa ilmotuksessa arv. naisia ja gentlemanneja tilaamaan valokuvia, sillä hän tahtoi yhden shillingin maksusta kappaleelta valmistaa sekunnissa aina yhden kuvan, kaikki erinomaisen onnistuneita. Halukkaita virtasi paikalle, kone oli alituisessa työssä, ostajat saivat uskomattoman lyhyessä ajassa niin monta salaperäistä pientä pakettia kuin suinkin halusivat. Toinen humbuugi yhtä hyvä kuin toinenkin! Yhdennäköisyys oli täydellinen, sillä paketit sisälsivät pieniä yhden pennyn arvoisia peilejä; puhdas voitto hyvään tarkotukseen yksitoista penceä valokuvaa kohti.

Mahdotonta on luetella kaikkia enemmän tai vähemmän kekseliäitä keinoja, joita käytettiin kuninkaallisen dramaattisen yhdistyksen anteliaan kassan kartuttamiseksi. Noin kaksikymmentätuhatta henkeä kävi sinä päivänä kristallipalatsissa ja voitto nousi luultavasti noin kahdeksaan- tai kymmeneentuhanteen puntaan.

Blondin esiintyy täällä kahdesti viikossa. Jokainen voi omin silmin nähdä, ettei hän ole mikään humbuugimestari eikä tarumainen henkilö, kunhan vain maksaa esimerkiksi keskiviikkoisin shillinkinsä palatsin sisäänkäytävässä. Milloin hän aterioitsee seisten nuoralla huimaavassa korkeudessa lasikupoolin alla, milloin kävelee rattaita työntäen tai ilman niitä, säkki pään ympäri sidottuna tai ilman sitä toisella nuoralla, joka on pingotettu korkealle puutarhan ja suihkulaitosten yli. Alussa hän työnsi pikku tytärtään edellään kärryissä, mutta se huvi sittemmin, ja aivan oikein, kiellettiin. Blondin on suoriutunut onnellisesti Niagarankin kidasta, mutta niinkauvan ruukku hyörii, kunnes särkyi.

Kaksi kertaa viikossa ovat käynnissä myöskin suuret suihkulaitokset ulkona pihalla. Värileikki on auringonpaisteessa hämmästyttävän ihanaa, mutta sitä kestää vain kaksikymmentä minuuttia.

Tuo pihamaa on suurenmoinen, niinkuin kaikki muutkin Sydenhamissa. Kokonaisuutena katsoen on se kuin aistikkaasti koristettu tarjotin, jolla kristallipalatsi seisoo mahdottoman suuren kakun kaltaisena yhdenkään oksan tai ainoankaan muun läheisyydessä olevan rakennuksen sitä varjostamatta. Yltympärinsä väreilee vapaana ilma- ja valomeri. Ei ainoakaan kateellinen varjo häiritse tuota valonäkyä; ei mikään ruma, raskas savutorvi tupruta nokipilviään tuon keveän, kirkkaan ja hopeanhoitoisen pilvipalatsin päälle. Se on sekä ulkoa että sisältä yhtä täydellisen kaunis. Mitä merkitsee pieni sekasotku siellä täällä, kunhan vain on silmää ja korvaa elämän kauneutta tajutakseen? Ehkä olet sinä, joka tätä luet, jonakin varhaisena kesäaamuna kuullut hanhien kaakotusta tai kalalokkien huutoja kaukana päiväpaisteisen meren rannalla. Mitä tuosta vähäisestä melusta? Kuuntele sitä niin kauvan kuin haluttaa. Mene paahtopihvin ääreen, jota pyöritetään työntökärryissä ravintoloihin; tee ostoksia lukemattomissa yläkerroksen pikku myymälöissä, tai pysähdy tarkkaavasti katselemaan tuhansia veistokuvia ja tauluja, joita tapaavat joka askeleella tuossa lumotussa linnassa. Valitse luonteesi ja makusi mukaan, vaan älä lähde

tuosta kauniista rakennuksesta, ainoasta ja täydellisimmästä laatuun, iloitsematta neron välähdyksistä, joiden on onnistunut toteuttaa itse lapsuudenkin unelmat; älä lähde ylistämättä suurinta mestaria, joka kuitenkin on laatinut mallin, minkä heikko, katoovainen jäljittely tämä on; tänään on, ja huomenna kato, jota vastoin Hänen työnsä pysyy suvusta sukuun ijankaikkisesti!

Viiteselitykset:

- [1] Suom. Alpo Noponen.
- [2] Se näyttää pikemmin aatelismiehen huvilalta kuin hallitsijan palatsilta.
- [3] Tätä puistoa lemmenhallitsija valtioi ja kuningas.
- [4] Yksi groschen = 10 pfennigiä nykyistä Saksan rahaa.
- [5] Yöllä heinäkuun 6:tta päivää vasten osotti lämpömittari Thüringerwaldin muutamissa seuduissa kaksi astetta pakkasta.
- [6] Muutamiin kokoelmiin, kuten Jardin des plantesin museoihin, rahapajaan y.m. tarvitaan pääsyliput; ne kuitenkin saadaan vaikeuksitta. Useimmiten on juomarahojen antaminen kielletty.
- [7] Notre Damen etusivun komeroissa oli kahdenkymmenenseitsemän kuninkaan kuvapatsaat, aina vuoteen 1793:een, jolloin vallankumous ne poisti monen muun niinsanotun taikauskon ohessa. Napoleon III:n vihkiäisiksi asetettiin ne maalattuina maskeina takaisin paikoilleen, ja tarkoitus lienee saada niiden sijalle pronssiset kuvat, lisättyinä kahdella uudella keisarinpatsaalla.
- [8] Notre Damen pyhänjäännösten joukossa näytetään myöskin yhtä piispa Affren selkänikamaa, jossa kuolettava kuula vielä on kiinni. En pyrkinyt sitä näkemään enkä ole milloinkaan, kuten muut, tuntenut halua kosketella esimerkiksi Kaarle suuren pääkalloa.
- [9] Notre Damen pituus on 128 metriä ja korkeus suhteellinen (sisäpuolelta 34 m.)
- [10] Kaikkein innokkaimmat kuuluvat huutaneen: eläköön Napoleon IV! Mutta poliisi arveli aivan oikein että tuo oli vähän liian aikaista ja käski huutajien pysyttelemään nykyajassa.
- [11] Ah, tuo pieni prinssiraukka, kuinka sievä! Katsokaahan, hän katselee meitä! Hän nauraa! Jumala siunatkoon häntä, lapsiraukka! Tuolta tulevat keisari ja keisarinna! Miten synkkä hän itse on! Miten ihastuttava keisarinna! Miten erinomaiset vaunut! Nyt en näe enää prinssiä! Hyvä Jumala, mikä tulevaisuus! Lapsiraukka, tuleekohan hän milloinkaan hallitsemaan?
— Ei milloinkaan!
- [12] Viimeiset tiedot kertovat että pikku prinssi voi jo omin neuvoin kävellä.
- [13] "Ooppera on erhetys, sillä tässä taidelajissa on ilmauksen välikappale (musiikki) tehty tarkotukseksi ja sensijaan tarkotus (draama) välikappaleeksi."
- [14] Ja joka vielä nytkin, vuonna 1857, näyttää säilyttäneen maineensa, koskapa se ennen muita on valittu Pariisiin oopperan juhlanäytännöihin Baijerin kuninkaan ja suuriruhtinas Konstantinin kunniaksi.
- [15] Vuonna 1856.
- [16] Théâtre Odéon, joka myöskin Second Théâtre Françain nimisenä nauttii vuotuista valtioapua, esittää toisinaan samoja kappaleita.
- [17] Tekijät ovat Th. Barrière ja L. Thiboust.
- [18] Vanhustenkodin.
- [19] Louvressa on kaksitoista Rafaelin alkuperäistä taulua ja niiden joukossa neljä eri laitosta Pyhästä perheestä.
- [20] Ludvig XIV mieltä isänsä pieneen, Versailles nimiseen metsästyslinnaan. Vuodesta 1664 vuoteen 1702 hän tuhlsi tuohon mallilinnaan yhdeksänkymmentä miljoonaa livreä. Sen perustuksen laski Le Notre; Nicolas Poussin, Le Sueur ja Lebrun sitä koristivat mestariteoksillaan, joita sittemmin Ranskan suurimmat taiteilijat ovat yhä kartuttaneet. Versaillesin kaupungissa on kolmekymmentätuhatta asukasta.
- [21] Pariisin kaikilla kaduilla tupakoidaan vapaasti, jopa itse Louvren linnanpihallakin; mutta Père Lachaisessa on tupakanpoltto kielletty. *Tämä* kielto on kaunis monien narrimaisten kieltojen joukossa.
- [22] Niinpä sai Kööpenhamina vasta syksyllä 1857 kaasuväläistuksen.
- [23] Göt- ja Bred-katujen varsilla sekä muutamissa harvoissa muissa paikoissa alkaa kauppa jo pukeutua sirompaan ulkokuoreen.
- [24] Bindesböll. Kuoli minun ollessani Kööpenhaminassa.
- [25] Valmistui vuonna 1836.
- [26] Kaikkia aloja: yksi yhtä, toinen toista. Näin Pariisissa myymälöitä, joissa myytiin pelkästään luurankoja; Lontoossa myymälöitä, joissa myytiin vallan kanuunia.
- [27] Olen toisessa paikassa maininnut Lontoon näyttelyn täydellisen puolueettomuuden ja merkityksettömyyden poliittisessa suhteessa.
- [28] Sanotaan että sellainen olisi lähetetty Pietariin, mutta siellä hukattu.
- [29] Lontoota ulottuu idästä länteen vähintään kahdeksan englannin eli 1,5 ruotsinpenikulmaa, mutta mahdotonta on sanoa mihin kaupunki oikeastaan päättyy.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MATKAHAVAINTOJA PUOLI VUOSISATAA
SITTEN ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

**Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™
electronic works**

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating

derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you

within 90 days of receipt of the work.

- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent

future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.